

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ПУБЛІЧНОГО ПРАВА**

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
ПУБЛІЧНОГО ТА ПРИВАТНОГО ПРАВА**

Збірник наукових праць

Збірник засновано у 2015 році

Випуск 2, 2016
Частина 1

Київ • 2016

НАУКОВИЙ ВІСНИК ПУБЛІЧНОГО ТА ПРИВАТНОГО ПРАВА

Збірник наукових праць

Випуск 2, ч.1, 2016

Виходить 6 разів на рік

Збірник заснований у вересні 2015 року.

Засновник: Науково-дослідний інститут публічного права.

Свідectво про державну реєстрацію – серія KB № 21525-11425 P від 08.09.2015.

Ухвалено до друку та поширення через мережу Internet
вченою радою Науково-дослідного інституту публічного права
(протокол № 3 від 26.07.2016 р.).

**Збірник наукових праць «Науковий вісник публічного та приватного права»
включено до переліку наукових фахових видань, в яких можуть публікуватися
результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів
доктора і кандидата наук з юридичних дисциплін на підставі
Наказу МОН України від 11 липня 2016 року № 820 (Додаток 12).**

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Галунько В.В. – доктор юридичних наук, професор (головний редактор); **Дрозд О.Ю.** – кандидат юридичних наук, доцент (науковий редактор); **Биргеу М.М.** – доктор юридичних наук, професор (Республіка Молдова); **Бобрик В.І.** – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник; **Гаруст Ю.В.** – доктор юридичних наук, доцент; **Діхтієвський П.В.** – доктор юридичних наук, професор; **Іншин М.І.** – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України; **Карел Марек** – доктор права, кандидат юридичних наук, професор (Чеська Республіка); **Короед С.О.** – доктор юридичних наук; **Курило В.І.** – доктор юридичних наук, професор, академік АН ВО України; **Лошицький М.В.** – доктор юридичних наук, професор; **Овчарук С.С.** – доктор юридичних наук, доцент; **Прилипко С.М.** – доктор юридичних наук, професор, член Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, академік Національної академії правових наук України, Заслужений діяч науки і техніки України; **Світличний О.П.** – доктор юридичних наук, професор.

Редакційна колегія не завжди поділяє позицію автора.
За точність викладеного матеріалу відповідальність покладається на авторів.

Н 34 Науковий вісник публічного та приватного права : Збірник наукових праць.
Випуск 2. Ч. 1. – К. : Науково-дослідний інститут публічного права, 2016. – 252 с.

У збірнику висвітлюються актуальні питання теорії та історії публічного адміністрування, адміністративного, конституційного, цивільного, трудового, екологічного, кримінального і кримінально-процесуального права.

Видання розраховане на науковців, викладачів, аспірантів і студентів, усіх, хто цікавиться проблемами публічного та приватного права.

Адреса редакції:

Науково-дослідний інститут публічного права
03118, м. Київ, вул. Козацька, 116, к. 206, тел. (044) 228-10-31
www.nvppp.in.ua

**ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА;
ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ**

УДК 340.1

БУРДІН М.Ю.

**ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТА СОЦІАЛЬНІ НАСЛІДКИ КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ
ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН У ПЕРІОД СТАЛІНСЬКОГО ТОТАЛІТАРИЗМУ**

У статті осмислений процес ліквідації залишків громадських інституцій та утвердження сталінського тоталітаризму, який супроводжувався одержавленням земельної власності, руйнацією сімейного дворогосподарства та партійною гегемонією в управлінні сільським господарством. Акцентована увага на суб'єктивно упереджену правову політику сталінського режиму стосовно українського селянства, яке на той час мало найбільш розвинуту культуру землеробства і зберігало традиції самоврядування. З'ясовано, що колективізація українського селянства була спрямована на знищення найзаможніших, національно свідомих верств українського народу та його хліборобської духовної і правової культури.

Ключові слова: земельні відносини, земельне законодавство, українське селянство, колективізація, сталінський тоталітаризм.

В статье осмыслен процесс ликвидации остатков общественных институтов и утверждения сталинского тоталитаризма, который сопровождался огосударствлением земельной собственности, разрушением семейного домохозяйства и партийной гегемонией в управлении сельским хозяйством. Акцентируется внимание на субъективно предвзятой правовой политике сталинского режима в отношении украинского крестьянства, которое в то время имело наиболее развитую культуру земледелия и сохраняло традиции самоуправления. Выяснено, что коллективизация украинского крестьянства была направлена на уничтожение самых национально сознательных слоев украинского народа и его сельскохозяйственной духовной и правовой культуры.

Ключевые слова: земельные отношения, земельное законодательство, украинское крестьянство, коллективизация, сталинский тоталитаризм.

The article makes sense of the process of liquidation of the last remnants of public institutions and the approval of Stalin's totalitarianism, which was accompanied by the nationalization of land ownership, the destruction of the family household and party hegemony in the management of agriculture. Attention is focused on the subjectively biased legal policy of the Stalinist regime with regard to the Ukrainian peasantry, which at that time was not the most developed culture of agriculture and preserved the traditions of self-government. It was found that the collectivization of the Ukrainian peasantry was aimed at destroying the most, nationally conscious layers of the Ukrainian people and their agricultural spiritual and legal culture.

Key words: land relations, land legislation, Ukrainian peasantry, collectivization, Stalinist totalitarianism.

Вступ. Актуальність теми цього дослідження обумовлюється тим, що нині в Україні правове регулювання земельних відносин не завершено, зокрема накладено мораторій на продаж землі. Консервування традиції державної власності на землю перешкоджає наближенню вітчиз-

няної правової системи до європейського взірця. Нині, як ніколи, українське суспільство потребує глибокого і всебічного осмислення одержавлення земельної власності радянським урядом та здійснення правових реформ «колективізації» та «індустріалізації» коштом українських селян-виробників сільгосппродукції.

Постановка завдання. Без критичного переосмислення правових засад та соціальних наслідків колективізації земельних відносин неможливо передбачити і запровадити конкретні механізми правового регулювання приватновласницьких відносин у сільському господарстві в інтересах передусім селян, всього українського суспільства і держави.

Результати дослідження. Після смерті В.І. Леніна Й.В. Сталін розпочав критику правових засад і суспільно-політичних наслідків НЕПу. Адже в період НЕПу в Україні сформувалась нова соціальна верства, яка усвідомила необхідність приватновласницьких відносин у всіх галузях економіки. Ця верства була самодостатньою і не зважала на будь-які рішення місцевих партійних осередків, вона діяла суто у контексті чинного законодавства, тобто можливості вільного, на власний розсуд розпорядження отриманого прибутку (після сплати встановленого податку). Останнє суперечило ідеології більшовицької партії, яка намагалась встановити тотальний контроль в усіх сферах суспільного виробництва і споживання. «Масштаби втягування селянина у грошові відносини – величина, зворотна вірогідності ствердження капіталізму. Ця обставина не враховувалась більшовиками при розробці ними своєї доктрини як до, так і після їх політичної перемоги» [1, с. 211]. Усвідомивши небезпеку для розбудови інтернаціональної нової імперської держави на засадах диктатури пролетаріату, новоявлений вождь більшовицької партії Й.В. Сталін та його оточення намагались ідеологічно обґрунтувати необхідність нових правових засад земельних відносин, які б усунули реальні можливості зміцнення національної буржуазії в Україні та в інших республіках, що загрожувало самому існуванню СРСР.

Найбільшою небезпекою було те, що в Україні на рівні місцевих інститутів державної влади розгорнулася «українізація», в т.ч. коштом представників НЕПманського класу, яких пізніше радянська влада іменувала «національною буржуазією» і «куркулями». Серед керівників більшовицької партії України, які послідовно проводили політику «українізації» в період НЕПу, були М. Скрипник, О. Шумський, Х. Раковський та ін. Для Й.В. Сталіна «українізація» була тимчасовим тактичним відступом, політичною грою. Він добре розумів, що «українізація» стимулювала національну свідомість українського народу, що у кінцевому результаті мало призвести до прагнення здобути реальний суверенітет. Тому важливо було пильно наглядати, «куди йде «українізація», гарантуючи їй напрямок у бік зміцнення диктатури пролетаріату» [2, с. 425]. За роки «українізації» викристалізувалися дві тенденції, що поставили під сумнів імперську перспективу. По-перше, актуалізувалась роль села у процесі «українізації». Виявилося, що село – це не лише консерватор національних традицій, але й могутній каталізатор «українізації» міста. По-друге, стала зрозумілою роль села як інституту самозбереження нації у колоніальних умовах. Вирощений селом модерний націоналізм нетерпимо ставився до колоніальної влади і за власною внутрішньою природою був спрямований на боротьбу за незалежність України. В. Мороз так виводить його формулу: «Село плюс національна інтелігенція, що органічно виросла з субстанціональної (сільської) гущі» [3, с. 3].

Своєрідність господарської системи радянської держави після запровадження НЕПу полягала у тому, що держава посідала домінуюче місце у регулюванні економікою. Держава виступала як споживач всього того, що потрібно було для військових цілей. Така роль держави під час НЕПу зросла у багато разів. І тут виявилася повна її неспроможність справитися з цією роллю. Вона не була спроможна виконати своїх обов'язків, ані як покупець продукції, ані як власник закладів, зруйнованих революцією і потребуючих великих вкладів капіталу [4, с. 131]. Відтак Й.В. Сталін вважав за необхідне сконцентрувати весь наявний соціальний та економічний ресурс на індустріалізацію держави, щоб зменшити розрив у суспільному виробництві між Радянським Союзом і капіталістичними країнами. І В.І. Ленін, і Й.В. Сталін неодноразово вказували на основу радянського «стратегічного плану» економічної перебудови крани: «Спочатку завоювати владу, а потім використати цю владу, як могутній важіль перебудови суспільства, знищення вікової відсталості країни» [5, с. 7]. Для цього були потрібні фінансові та матеріальні ресурси. Й.В. Сталін усвідомив, що українські селяни почали збагачуватися одноосібно і споживати значну частину отриманих від реалізації на ринку сільськогосподарської продукції прибутків. Коментуючи т.зв. сталінську «теорію» індустріалізації, А. Леонтєв стверджує, що радянська індустріалізація відбувалась не коштом розбудови масового внутрішнього ринку, не поширенням потреб і купівельної спроможності населення, не нагромадженням коштів у ринковому обігу, а коштом

примусового вилучення переважаючої частини народного доходу, іншими словами, коштом сконденсованого в часі та тотального, спертого на державні прерогативи, визисками населення. Кошти на індустріалізацію, «створені самовідданою працею радянських людей», яким «доводилося багато в чому відмовляти собі, щоб підняти на своїх плечах величезні завдання індустріальної перебудови» [5, с. 22].

Й.В. Сталін розпочав політичну боротьбу з відкритої неповаги до законної влади України та правових інститутів у сфері земельних відносин, зокрема сільського земельного самоврядування, і замінив державно-правову політику регулювання діяльності суб'єктів землеволодіння ідеологічним тиском беззаконня для відродження у сільському господарстві принципу російської поземельної общини та владного великоросійського імперського месіанізму. Й.В. Сталін та його оточення здійснили контрреволюцію у державно-правовому устрої України та реформуванні земельних відносин, підпорядкувавши партійним осередкам рішення влади рад та усунувши з демократичних інститутів сільські самоврядні громади. Х. Арендт вважає, що «відносини між двома джерелами влади – державою і партією – є відносинами між позірною і реальною владою, тож урядовий механізм, як правило, зображують як немічний фасад, який приховує й захищає реальну владу партії» [6, с. 445]. Й.В. Сталін вміло використав ідею соціалізму, поєднавши її з російською народницькою ідеєю земельної общини, які були реалізовані у колективізації сільського господарства. Істотним є той незаперечний факт, що Й.В. Сталін усунув інститути релігії і замінив їх більшовицькою атеїстичною ідеологією. Для цього він посилив ідеологічний контекст дискредитації українських сільських громад та суб'єктів фермерського землеволодіння та різних самоврядних інституцій, які були безпосередньо задіяні у сільському господарстві. Так, «на 1 жовтня 1927 р. в Україні загалом налічувалося вже понад 10 тис. земельних громад на місцях» [7, с. 124]. За даними обстеження 1927 р., проведеного ЦСУ УСРР, земельні громади об'єднували 98% мешканців сіл України, тобто, за виключенням інших прошарків, які проживали на селі, це 100% селян [8, с. 33]. Для посилення ролі більшовицьких партійних осередків потрібно було підпорядкувати всі державні і громадські інститути партійному впливу. Тому в наступну суцільну колективізацію земельні громади було ліквідовано, а їхні права передано сільрадам як органам місцевої влади.

Проголошений на XV з'їзді (1927 р.) курс на колективізацію передбачав, насамперед, перехід дрібних селянських господарств до великих колективних. При цьому передбачалось «масове охоплення селян первинними формами сільськогосподарської кооперації – збутовими, постачальними тощо» [9, с. 19]. У резолюціях з'їзду було запропоновано низку економічних та політичних заходів, які створювали б умови для добровільного залучення селян до колективного господарювання. Але, як стверджував С. Косіор, склалася «виключно складна класова ситуація українського села. У нас дуже культурний «кулак», пройшов добру школу громадянської війни під проводом гетьманщини, петлюрівщини тощо. Його класова самосвідомість і активність виключно високі... Труднощі у справі підняття сільського господарства необхідно у нас помножити ще й на серйозні проблеми щодо національного питання» [10, с. 100].

В кінці 20-х рр. організаційний зв'язок між місцевими радами та «ячейками» більшовицької партії в Україні практично був втрачений. Це означало, що місцеві сільськогосподарські фермерські осередки забезпечували формування громадянського суспільства в Україні. В цьому контексті поділяємо думку В.Н. Лазуренка, який стверджує, що НЕП, «відкривши можливість для прояву трудової приватної господарської ініціативи переважаючої частини селянства, створив передумови і для інтенсивного формування та подальшого розвитку господарств фермерського типу» [11, с. 25]. Українські фермери використовували найману працю сільських трударів, що давало можливість некваліфікованим, малоземельним і безземельним селянам отримувати гідну заробітну плату, щоб забезпечити себе і свою сім'ю певним рівнем добробуту. У сільських громадах формувалася солідаризована форма співпраці фермерів і найманих працівників, які в міру зростання продуктивності праці та збільшення валової продукції отримували більші доходи, зростала зарплата найманих працівників. О. Десятников зазначає, що «у 1925–1929 рр. пересічна заробітна плата сільськогосподарського наймита зросла на 25 крб. <...> Ріст витрат на найману працю передусім свідчить про поступове зміцнення селянських господарств» [12, с. 249].

Посади у різних державних інститутах влади на місцях та вищих адміністративних органах почали обіймати фахівці у галузі сільського господарства, а не партійці, які не мали належної для управління фахової підготовки і практичного досвіду. У цей період навіть кадровий склад органів державної влади у сільському господарстві на всіх рівнях формувався за фахом, а не за партійною приналежністю. У 1927 р. 90% сільських рад і 75% голів цих рад були безпартійними;

районні виконкоми наполовину складалися з членів партії і наполовину з безпартійних [6, с. 369]. Центральні економічні, наукові сільськогосподарські інститути державного управління також були укомплектовані фахівцями, а не партійцями. У результаті такого посилення в українських державних інститутах безпартійних працівників, які мали фахову освіту і український національний патріотизм, виникла загрозлива для більшовицької верхівки ситуація, оскільки у партійному керівництві УРСР істотно зміцнили свої позиції представники української інтелектуальної еліти. Така тенденція зміни соціальної структури – формування сільської буржуазії, присутність її у місцевих інститутах державної влади призвела до того, що політичні рішення більшовицької партії в адміністративному управлінні сільським господарством практично не бралися до уваги, оскільки вони були некваліфіковані і не сприяли їх закріпленню у нормативну базу через загрози зниження сільськогосподарського виробництва.

Й.В. Сталін почав нищити рештки влади рад, які, як головні органи народного представництва, ще відігравали певну роль і запобігали абсолютному правлінню партійної ієрархії. Спочатку він «підважив народні ради, зміцнюючи в них більшовицькі осередки, виключно з-поміж яких призначалися вищі функціонери до центральних комітетів. До 1930 р. останні залишки колишніх громадських інституцій зникли і були заміщені жорстко централізованою партійною бюрократією, чий русифікаторські нахили не дуже відрізнялися від устремлінь царського режиму». Потім більшовицький уряд розпочав ліквідацію класів, почавши з таких, що мали якусь власність, – нового середнього класу у містах і селянства [6, с. 369].

Реформування земельних відносин в Україні відбувалось безперервно і розробка та реалізація нормативно-правової бази спочатку здійснювалася інститутами державної влади, а не партійними організаціями. Так, V Всеукраїнський з'їзд Рад затвердив постанову «Про закріплення користування землею» [13, с. 110–111]. Широке коло питань забезпечення трудового землекористування регулювала постанова сесії ВУЦВК «Основний закон про трудове землекористування» [14], положення якого були включені до Земельного кодексу УСРР. Земельний кодекс складався з чотирьох частин: «Про трудове землекористування», «Про міські землі», «Про державне земельне майно», «Про землеустрій та переселення» [15]. Право на користування землею могло бути здійснене землекористувачем лише у складі земельної громади. У зв'язку з цим Кодекс докладно визначав склад земельної громади, її права та обов'язки, органи управління. Статтею 42 визначено, що «окрім існуючих земельних громад, за громади визнаються ще й сільськогосподарські комуні та артїлі, а також добровільні об'єднання окремих дворів або сукупності дворів, що відокремлені від колишніх громад». Громада була тією формою об'єднання селян, яка полегшувала органам держави контроль і керівництво сільським господарством.

Земельний кодекс УСРР надалі зазнавав змін. 27 червня 1927 р. ВУЦВК та Раднарком УСРР прийняли постанову «Про зміну і доповнення Земельного кодексу УСРР» [16]. Ці зміни і доповнення були настільки значними, що означали, по суті, прийняття ЗК УСРР у новій редакції [17, с. 530]. Вони, зокрема, стосувалися розширення прав сільських рад у галузі керівництва сільським господарством, трудової оренди землі, підсобної найманої праці у трудових сільських господарствах, прав і обов'язків земельних громад, нагляду за їхньою діяльністю, порядку провадження справ про землеустрій.

У другій половині 20-х рр., в умовах розширення компетенції союзних державних органів, в Україні почали діяти загальносоюзні акти у галузі земельного права, зокрема «Загальні начала землекористування і землеустрою», прийняті ЦВК СРСР 15 грудня 1928 р. [18]. Статтею 4 цього нормативного акту створюються засади для розширення колективізації й обмеження прав найзаможнішого прошарку селянства («куркулів»).

Порядок розкуркулення розробила у січні 1930 р. спеціальна комісія під керівництвом В. Молотова. Результати її роботи були втілені у постанові ЦК ВКП(б) від 30 січня 1930 р. «Про заходи у справі ліквідації куркульських господарств у районах суцільної колективізації». За цією постановою господарства, які підлягали ліквідації, поділялися на три категорії: 1) «учасники й організатори антирадянських виступів і терористичних актів», які відповідно до рішень судових органів мали бути ізолювані у в'язницях і таборах; 2) ті, хто «здійснював менш активний опір кампанії розкуркулення»; їх разом з родинами висіляли у північні райони країни; 3) розкуркулені, які не чинили опору, одержували зменшені земельні ділянки за межами колгоспних масивів. Визначення категорій за допомогою судових органів не додавало правосудності цьому документу, адже у ньому наводилася кількість селянських господарств, запланованих до включення в першу (52 тис.) та другу (112 тис.) категорії. Інакше кажучи, заздалегідь визначалося, скільки селян і в яких саме формах чинитимуть опір майбутній кампанії розкуркулення. Списки «кур-

кулів» з поділом на категорії мали складатися за постановою наймитсько-бідняцьких зборів або сільських сходів і затверджуватися райвиконками [19, с. 227].

Необхідно відзначити, що штучно витворений партійно-пропагандистською системою жупел «куркульства» почав уособлювати майже відвертого ворога радянського ладу. Про антиселянську спрямованість цього ідеологічного витвору яскраво свідчить те, що з метою тримати у напрузі не лише селян-фермерів, але і будь-якого українського селянина, владою було сконструйовано ще один, вже відверто терористичний щодо селянства жупел, – «підкуркульника», яким вона могла затаврувати кожного, хто наслідуювався подати голос проти антинародної політики насильницької колективізації [11, с. 29].

У період з 1928 до 1931 рр. було конфісковано близько 200 тис. куркульських господарств, а їх майно передано у суспільні фонди колгоспів. У цей час величезну кількість родин переселили в інші райони СРСР (Сибір, Казахстан). За непевними даними, кількість осіб, які в ході «розкуркулення» підпали під категорію переселенців, сягає 1,5 млн. чоловік [20, с. 7]. У Черчилль повідомив зі слів Й.В. Сталіна, що під час колективізації загинуло близько 10 млн. селян. О. Солженицин вважає, що селян загинуло не менше 15–17 млн. За іншими оцінками, всього втрати склали 20 млн., «причому цифра ця неймовірно занижена» [21, с. 369–370]. З названих 20 млн. чоловік до 10 млн. припадає на Україну.

Головний трагічний результат колективізації, після загибелі мільйонів людей, на думку М.Ф. Юрія, – не катастрофічний удар, завданий сільському господарству, що перевищував шкоду від майбутньої Другої світової війни, але передусім кристалізація архаїчних форм праці, що стало могутньою перешкодою на шляху прогресивних інновацій [1, с. 219–220]. Як кріпак мусив певну кількість днів у тиждень працювати на поміщика, так кожний колгоспник упродовж року мусив у колгоспі відробити «трудодні», при цьому мінімум трудоднів щоразу збільшувався. Стосовно оплати праці, то «за дореволюційною вартістю грошей річний заробіток колгоспника дорівнював двомісячному заробітку наймита, який мав ще до того харчування від господаря» [4, с. 326]. Середня норма селянського споживання, – 180–200 кг на рік, – наближається до визнаної всіма, більшовиками теж, голодової норми в 165 кг. Враховуючи, що від четвертої частини і до половини всіх колгоспів видавали нижче середньої норми оплати трудодня, то селянство забезпечувалось хлібом нижче голодової норми [4, с. 296]. Праця перетворилася на обов'язок селянина без будь-яких прав на її компенсацію, «праця в колгоспі за цим своїм характером мало чим відрізнялася від праці в'язнів у концентраційних таборах» [4, с. 307].

В Україні у 1935 р. рівень колективізації досяг 91,3% [22, с. 313]. І тепер тоталітарна держава прагнула взяти з колгоспів якомога більше сільськогосподарської продукції, вилучити її майже безкоштовно. На виконання цього завдання і спрямовувався розвиток колгоспного і земельного законодавства. Конституція 1936 р., «завіса з ліберальних фраз і обіцянок, що затуляє гільйотину», знаменувала завершення революційного періоду і початок колосальної чистки, яка майже за два роки ліквідувала тодішнє керівництво і стерла всі сліди нормального життя й економічної відбудови, що залишилися після ліквідації куркулів і примусової колективізації сільського населення [6, с. 445].

Сталінський тоталітаризм у реформуванні земельних відносин в Україні істотно не відрізняється від московського самодержавства, адже колгоспник став, по суті, кріпаком. Права колгоспників були значно обмежені: селяни не мали навіть паспортів і не мали права залишати місце свого постійного проживання. Навколо сіл до квітня 1932 р. діяли т. зв. «заслонні загони» з військ НКВС, а на залізницях була організована патрульна служба у посиленому режимі. Скасування права власності на землю і обов'язок працювати на відібраній землі засвідчили повернення кріпацтва, «панщини». Створена у ході колективізації така верства, як колгоспник, є категорією не стільки соціальною, скільки імперською. Небезпека, у розумінні більшовицького керівництва, полягала в тому, що «доки селянин живе приватно-індивідуальним принципом, він має глибоке національне коріння» [2, с. 492].

Більшовизм – витвір російської самодержавної культури і ментальності. М. Бердяєв стверджує, що «більшовизм є третім явищем російської великодержавності, російського імперіалізму, – першим явищем було Московське царство, другим – Петровська імперія» [23, с. 89–90]. Проте, на відміну від російського самодержавства, яке ще за часів Петра I у кадровому відношенні було малоосвіченим, сталінське оточення спочатку було досить високоінтелектуальне; у середовищі партійного керівництва відбувались дискусії щодо шляхів розбудови радянської держави. Концепція Л. Троцького, висунута на XIV з'їзді (1926 р.), коли було проголошено курс на індустріалізацію, полягала у форсованому розвитку промисловості за кошт сільських резервів з

метою наздогнати високо розвинуті держави світу в економічній і військово-стратегічній потужностях. М. Бухарін вважав, що індустріалізацію необхідно проводити обережно і збалансовано, спираючись на поступове поліпшення матеріального становища селян; сталінську політику він називав «військово-феодальною експлуатацією селянства» [7, с. 125]. Прагнучи посилити свою владу, Й.В. Сталін особисто займався добором і переміщенням кадрів всередині партійно-чиновницького апарату. Поступово провідні ланки у системі управління посіли сталінські висуванці, від яких вимагалось беззастережне виконання партійних рішень та покірливість перед начальством. Для таких людей, як вказував М. Бухарін, «терор став нормою життя, а безумовне виконання будь-якого наказу згори – високою чеснотою» [7, с. 140]. Почалося винищення насамперед тих, хто був здатний поставити під сумнів правильність політичного курсу партії і виступити проти нього.

Й.В. Сталін взяв курс на «форсовану» колективізацію. Перенесення основного тягаря на сільське господарство кваліфікувалось як творчі підходи у дієвому використанні внутрішніх резервів, стратегія самозабезпечення. Колективізація, за оцінками М.Ф. Юрія, стала повторенням вторгнення зовнішніх сил у селянське життя, але у значно важчих умовах, ускладнених розколом, масовим побиттям «ворогів» зрівняльності, ростом різного роду потреб, що стимулюють спроби модернізації [1, с. 219].

Висновки. Сталінський план соціалізації земельних відносин у формі колгоспів і радгоспів засвідчив, що, по-перше, було обрано вектор подальшого розвитку земельних відносин за взірцем російської самодержавної правової культури з її інститутом кріпацтва. Згідно з висновками багатьох дослідників, колгоспи стали осередком для експлуатації селян шляхом вилучення виробленої продукції для індустріалізації СРСР та нарощення військової сили. У такий спосіб селянин став практично закріпачений партійно-військовою феодальною верствою, а промисловість набула статусу партійно-державного капіталізму. По-друге, здобутки приватновласницького сільського господарювання в Україні 20-х рр. засвідчили про європейський цивілізаційний вибір правового регулювання земельних відносин, що тісно пов'язаний з громадським самоврядуванням. Сталінська політика розбудови колгоспів зруйнувала не лише приватновласницькі земельні відносини та їх суб'єкта – сільську громаду, але й традиційну культуру сільського господарювання. По-третє, для придушення спротиву, який цілком закономірно виник в українському селянстві внаслідок колективізації, Й.В. Сталін використав три взаємопов'язані інституції: ідеологію, партійні осередки і державні сили примусу (НКВС, прокуратура, судова система, в т.ч. «трійки»). Розкуркулення, яке передбачало фізичне винищення і переселення найзаможнішого прошарку селянства, і голодомор завершили переведення сільського господарства України на колоніальний стан та засвідчили політику геноциду більшовицького уряду проти української нації.

Список використаних джерел:

1. Юрій М.Ф. Соціокультурний світ України / М.Ф. Юрій. – К. : Кондор, 2003. – 738 с.
2. Кафарський В.І. Комунізм і український національно-визвольний рух / В.І. Кафарський. – Івано-Франківськ : Плай, 2002. – 832 с.
3. Мороз В. Голод 33-го року й українізація: паралелі і взаємозалежності / В. Мороз // Державність. – 1993. – № 2.
4. Кононенко К.С. Україна і Росія. Соціально-економічні підстави української національної ідеї. 1917–1960 / К.С. Кононенко. – Мюнхен : Український технічно-господарський інститут, 1965. – 535 с.
5. Леонтьев А. Советский метод индустриализации / А. Леонтьев. – М. : Правда, 1946. – 40 с.
6. Арендт Х. Джерела тоталітаризму : пер. з англ. – 2-е вид. – К. : Дух і літера, 2005. – 584 с.
7. Сільське господарство України – від минулого до сьогодення : у 4-х т. / [М.В. Зубець, В.А. Вергунов, В.І. Власов, В.М. Костев та ін.]. – Т. I.: Землеробство України: від праслов'ян через події XIX і XX століть до наших днів. – К. : Аграрна наука, 2005. – 280 с.
8. Калініченко В.В. Будова земельної громади Наддніпрянської України (1917–1930 рр.) / В.В. Калініченко // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2012. – №1006. – С. 32–41.
9. Діброва С.С. Сталінська колективізація: погляд крізь час / С.С. Діброва ; Кер. кол. упоряд. Р.Я. Пиріг // Голод 1932–1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів. – К. : Політвидав України, 1990. – 605 с.
10. Васильєв В. Колективізація і селянський опір на Україні (листопад 1929 – березень 1930) / В. Васильєв, В. Лінн. – Вінниця : Логос, 1997. – 536 с.

11. Лазуренко В.Н. Радянське фермерство як альтернатива сталінській колективізації / В.Н. Лазуренко // Чорноморський літопис. – 2013. – Вип. 7. – С. 24–31.
12. Десятніков О.В. Оплата праці найманих сільськогосподарських робітників в індивідуальних селянських господарствах України в період НЕПу / О.В. Десятніков // Український селянин. – 2004. – Вип. 8. – С. 247–250.
13. Съезды Советов Союза ССР, союзных и автономных советских социалистических республик. 1917–1936 г.г. : сб. док. : в 3-х т. / Ин-т права Акад. наук СССР ; гл. ред. М.П. Георгадзе ; ред. Ф.И. Калинычев [и др.]. – Т. II : Съезды Советов советских социалистических республик : сб. док. 1917–1922 г.г. / сост. Д.А. Гайдуков [и др.]. – М. : Юрид. лит., 1960. – 616 с.
14. СУ УСРР. – 1922. – № 26. – Ст. 388.
15. СУ УССР. – 1922. – № 51. – Ст. 750.
16. ЗУ УСРР. – 1927. – № 40–41. – Ст. 180.
17. Історія держави і права Української РСР : у 2 т. / Б.М. Бабій, А.П. Таранов, В.М. Терлецький. – Т.1: 1917–1937 рр. – К. : Наук. думка, 1967. – 674 с.
18. СЗ СССР. – 1928. – № 69. – Ст. 641, 642.
19. Історія України: нове бачення : у 2 т. / [В.Ф. Верстюк, О.В. Гарань, В.М. Даниленко та ін.] ; заг. ред., вступ. ст. В.А. Смолій // Інститут історії України НАН України. – Т. 2. – К. : Україна, 1996. – 494 с.
20. Копотієнко І. Злочин заради «життєвого простору» / І. Копотієнко. – Дніпропетровськ, 1993. – 16 с.
21. Конквест Р. Большой террор / Роберт Конквест ; пер. Л. Владимиров. – Рига : Ракст-ниекс, 1991. – Т. 2. – 430 с.
22. Історія держави і права України : [підручник] : у 2 т. / [В.Д. Гончаренко, А.Й. Рогожин, О.Д. Святоцький та ін.] ; за ред. В.Я. Тація, А.Й. Рогожина, В.Д. Гончаренка // Акад. прав. наук України, Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Т. 2. – К. : Ін Юре, 2003. – 578 с.
23. Бердяев Н.А. Истоки и смысл русского коммунизма / Н.А. Бердяев. – Париж : YMCA-Press, 1955. – 159 с.

ВІД ПРАВОВОГО РЕЖИМУ СТОЛИЦІ ДО ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ МІСТА КИЄВА

У статті показано особливості нормативної та організаційної інституціоналізації міської правової системи у столиці України. Попри домінування у правовій системі міста Києва програмних та правозастосовних актів, констатується інтенсифікація нормотворчої діяльності, спрямованої на створення специфічного типу правової нормативності. Доводиться, що перехід від виконання столичних функцій до формування самостійної правової системи є виразом загальної тенденції розвитку столичних міст у Європі, адже вони є важливими організаційними акторами у політичному житті країни. У статті надано змістовну характеристику основним нормативним актам столичного права, розкрито особливості здійснення міського самоврядування.

Ключові слова: міська правова система, міське право, правова система міста Києва, столичне право, правовий статус міста Києва.

В статье показаны особенности нормативной и организационной институционализации городской правовой системы в столице Украины. Несмотря на доминирование в правовой системе города Киева программных и правоприменительных актов, констатируется интенсификация нормотворческой деятельности, направленной на создание специфического типа правовой нормативности. Доказывается, что переход от выполнения столичных функций к формированию самостоятельной правовой системы является выражением общей тенденции развития столичных городов в Европе, ведь они являются важными организационными актерами в политической жизни страны. В статье дана содержательная характеристика основным нормативным актам столичного права, раскрыты особенности осуществления городского самоуправления.

Ключевые слова: городская правовая система, городское право, правовая система города Киева, столичное право, правовой статус города Киева.

The article shows the peculiarities of normative and organizational institution making process of the urban legal system in the capital city of Ukraine. Despite the domination of program and law enforcement acts in the urban legal system of Kyiv, we can claim that there is intensification of law-making activity aimed on creation of a specific type of legal norms. It is proved that transformation from functioning as the capital of the state to the formation of an independent legal system is the reflection of the general tendency in the development of the capital cities in Europe, as they are the important organizational agents in the political life of a country. The meaningful characteristic of the main normative acts of the capital city law is presented in the article, the peculiarities of local self-government fulfillment are described.

Key words: City legal system, urban law, legal system in Kyiv, capital law, legal status of Kyiv.

Вступ. Формування цілісного загальнотеоретичного дискурсу міського права та міської правової системи неодмінно передбачає звернення до емпіричних аспектів цієї проблематики. Особливо важливим це є у зв'язку з необхідністю аргументації тези щодо правового плюралізму у становленні та нормативному й інституційному оформленні правових систем сучасних українських міст.

У цьому контексті перехід від теоретичного до емпіричного аналізу міської правової системи прямо пов'язаний з тією обставиною, що розвиток нормативів, цінностей та інститутів міського права в Україні поступово сягає того рівня, який дозволяє констатувати наявність специфічних рис у правових системах багатьох українських міст. Але при цьому у загальносоціальному аспекті становлення міської правової системи в Україні не може виходити за рамки загального процесу урбанізації суспільства, а, отже, ми маємо враховувати, що лише великі міські агломерації, довкола яких формується особливий економічний, правовий та політичний простір, можуть претендувати на статус урбанізованих територій, в яких сформувалася міська правова система.

Постановка завдання. З цієї точки зору найбільш перспективним уявляється розгляд інституціоналізації міських правових систем, фундаментальні основи яких закладені Конституцією України, тобто міських правових систем Києва та Севастополя.

Варто зазначити, що особливості здійснення місцевого самоврядування у цих містах доволі часто ставали предметом досліджень, здебільшого у сфері конституційного та муніципального, іноді – адміністративного та фінансового права. Утім, як видається, проблематика правового положення цих міст у правовій системі України, а так само їх значення для правового життя української держави зумовлює актуальність саме загальнотеоретичного осмислення їх правових систем.

Результати дослідження. Виявлення особливостей правових систем міст Києва та Севастополя, правовий статус яких в українському законодавстві часто якщо не отожднюється, то, принаймні, розкривається в одному контексті, ускладнюється питаннями правового регулювання окупованих територій, до яких, згідно з чинним законодавством, відноситься і місто Севастополь. У зв'язку з цим проблематичним є розгляд правової системи цього міста з точки зору його фактичного виключення з правового поля України. Попри те, що територія АР Крим та м. Севастополя на рівні світового співтовариства однозначно розглядаються як незаконно окуповані [1], усе ж положення Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» вказують на те, що м. Севастополь з його сформованою правовою системою виключено з правового простору України (зокрема, положення статті 12 цього Закону, які регламентують зміну територіальної підсудності внаслідок неможливості здійснювати правосуддя судами на тимчасово окупованій території).

Тому проблеми та напрями інституціоналізації правових систем міст, яким Конституцією України надано спеціальний правовий статус, мають досліджуватися з урахуванням специфіки правового регулювання режиму тимчасово окупованих територій.

Водночас проблематика розвитку міських правових систем в Україні не може розглядатися окремо від інституціоналізації міського права у столиці України місті Києві. Можна зауважити, що формування правової системи міста Києва на сьогодні перебуває під знаком протистояння між територіальною громадою міста та державою, яке, зокрема, знаходить свій прояв у тому, що розроблені проекти законів «Про столицю України – місто-герой Київ» з різних причин ігноруються парламентаріями. Це призводить до того, що місцеве самоврядування у Києві та формування київського міського права є сповільненим та таким, що не відповідає статусу цього міста у структурі державного та правового простору сучасної України.

Як видається, така ситуація пов'язана, передовсім, із тим, що місто Київ за Конституцією України та Законом України «Про столицю України – місто-герой Київ» має особливий правовий режим, що зумовлює наявність специфічного довготривалого зв'язку між містом та державою. Виконання Києвом своїх столичних функцій, з одного боку, є важливим стимулом його соціально-економічного розвитку, а, з іншого – фактором, що накладає певні обмеження на його самоврядний статус. І.Й. Магновський зазначає, що специфіка конституційно-правового статусу Києва пов'язана з тим, що конституційно-правовий режим цього міста передбачає ширші, у порівнянні з іншими містами, функції міста та відповідні повноваження органів та посадових осіб місцевого самоврядування, а також закріплені у спеціальному законі державні гарантії та особливу систему органів місцевого самоврядування [2, с. 44].

Наявність такого особливого конституційно-правового режиму безпосередньо впливає на формування в українському законодавстві теоретичної та нормативної конструкції столиці як міста з винятковим правовим статусом. Цій проблематиці присвячена дисертація М.П. Хонди. Утім, мета нашого дослідження полягає не у виявленні специфіки конституційно-правового режиму міста Києва, а у розгляді особливостей формування його правової системи та перспектив її розвитку.

Слід наголосити на тій обставині, що виконання Києвом столичних функцій зумовило специфіку розвитку нормативних засад його правової системи. Йдеться тут не лише про перма-

нентний конституційно-правовий конфлікт, пов'язаний з розмежуванням чи, навпаки, злиттям посад голови Київської міської ради та Київської міської державної адміністрації, який набирає обертів незадовго до кожних місцевих виборів. Одна з характерних рис правової системи Києва полягає в її залежності від законодавчої та виконавчої гілок державної влади.

Наприклад, характерними є спроби впливати на діяльність Київської міської ради та на формування правової системи міста зі сторони Президента України. Демонстрацією такого впливу може слугувати Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо розвитку міста Києва» від 25 лютого 2008 р., у якому Кабінету Міністрів України та Київській міській державній адміністрації доручено вжити низку заходів, значна кількість яких виходить не лише за межі компетенції цих органів, але й за межі компетенції виконавчої влади загалом [3].

Але такі спроби мають ситуативний характер і загалом лише підкреслюють політичну залежність Києва від Президента та Кабінету Міністрів України. Політична залежність має при цьому хоча б частково економічні підстави. Попри те, що Київ як окрема адміністративно-територіальна одиниця є одним з найбільш економічно успішних регіонів держави, усе ж можна говорити і про те, що за абсолютними економічними показниками Київ не є самозабезпечувальним регіоном. Про це свідчить, зокрема, бюджет Києва на 2015 рік, де доходи хоча й перевищують видатки (22 млрд 215 млн гривень проти 17 млрд 446 млн гривень відповідно), але при цьому більше ніж 8 млрд гривень у структурі дохідної частини бюджету є субвенціями з Державного бюджету [4]. Така ситуація є загалом типовою для більшості місцевих бюджетів, але для Києва вона має особливе значення саме тому, що, виконуючи функції столиці, Київ використовує для цього кошти Державного бюджету, а порядок використання цих коштів встановлюється Кабінетом Міністрів України. Результатом такої економічної та політичної залежності Києва є також те, що він поступово втрачає позиції у провідних економічних рейтингах [5]. Вважаємо, що формування правових систем українських міст має базувати на бюджетній та управлінській децентралізації та деконцентрації влади. Саме тому проведення таких реформ є вкрай необхідним не лише для розвитку української економіки, але й права.

Водночас фінансова та політична залежність Києва від виконавчої та законодавчої влади хоча і є значною, але усе ж не настільки потужною, щоб унеможливити формування у ньому міського права. На це вказує активна нормотворча діяльність Київської міської ради. Варто підкреслити, що загалом Київ не вибивається із загальної української тенденції ухвалення локальних правових актів: більшість їх має індивідуальний характер, а правові акти нормативного характеру становлять незначний відсоток. Можна припустити, що це знову ж таки пов'язано з залежним характером міського самоврядування в Україні, отже, правова децентралізація є неможливою без децентралізації державної.

Значна увага у нормативно-правових актах Києва приділяється благоустрою. При цьому примітним є прагнення Київської міської ради створити автономну щодо національного законодавства систему заборон та санкцій за правопорушення. Яскравим прикладом тут може слугувати Прейскурант тарифів оплати дій юридичних та фізичних осіб, що призвели до порушення нормативних актів про зовнішній благоустрій міста, який був затверджений Рішенням Київської міської ради від 14 липня 1998 р. № 94 [6], і є продовженням Правил благоустрою території по забезпеченню чистоти та порядку у місті Києві, які були затверджені тим самим Рішенням. З одного боку, положення частини 2 статті 5 Кодексу України про адміністративні правопорушення прямо передбачають можливість органів місцевого самоврядування встановлювати додаткові правила, за порушення яких наступає адміністративна відповідальність [7, ст. 5]. З іншого боку, у цьому випадку йшлося не лише про наявність додатково встановлених нормативних заборон, але й про регламентацію порядку стягнення та обсягу додаткових санкцій, які діяли паралельно з санкціями, передбаченими КУпАП. Примітно, що Київська міська рада, затверджуючи цей Прейскурант, встановила найвищі штрафи за самовільне будівництво (47 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян), самовільне розширення діючих підприємств (45 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян), самовільну реконструкцію та реставрацію будівель (43 та 40 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян відповідно).

Очевидна невідповідність такого підходу положенням Конституції України привела до скасування відповідних пунктів рішення у судовому порядку. Господарський суд міста Києва підкреслив, що винятково законами України визначаються основи цивільно-правової відповідальності; дії, що є злочинами, адміністративними чи дисциплінарними правопорушеннями, і відповідальність за них. Тобто незалежно від виду відповідальності, до якої притягують особу, така відповідальність повинна бути передбачена виключно законами України. Оскільки рішення

Київської міської ради є підзаконним актом, то у ньому не можуть встановлюватися нормативні приписи, що встановлюють додаткову адміністративну відповідальність за порушення правил благоустрою [8].

Нормативність рішень Київської міської ради не може виходити за рамки загальної нормативної системи, яка діє у державі. Такий підхід є цілком логічним з урахуванням того, що, виходячи з концепції юридичного позитивізму, нормативні рішення можуть ухвалюватися лише сувереном або з його дозволу (про що писав Дж. Остін). У міському праві України склалася система, коли нормативні приписи, які були ухвалені на рівні міських рад (зокрема Київською міською радою), можуть спиратися на обмежений набір правових засобів. Так, засоби юридичної відповідальності повною мірою віднесено до сфери законотворчості.

Одна із характерних рис сучасного Києва – його розвиток як міської агломерації мегаполісного типу. Це, у свою чергу, зумовлює специфіку містобудівної діяльності з її орієнтацією на високоповерхове будівництво. Можна помітити, що саме у Києві часто мають місце порушення порядку забудови, процедур виділення земельних ділянок тощо. Тому містобудівна проблематика у міському праві Києва посідає особливе місце. Особливої уваги у цьому контексті варті такі рішення Київської міської ради: «Про основні засади містобудівної політики у місті Києві» [9], «Про Порядок громадського обговорення містобудівної документації у м. Києві» [10], «Про забезпечення недопущення самочинного будівництва та самовільного зайняття земельних ділянок» [11] та ін.

Інтерес викликають принципи містобудівної політики м. Києва: компактне місто, культурно-діловий центр країни, збалансований інтегрований розвиток міста та приміських територій, відповідальність перед прийдешніми поколіннями, привабливе та гуманне місто, мобільне та доступне місто. Зміст цих принципів, розкритий в основних засадах містобудівної політики у місті Києві, цілком вписується у сучасні інтерпретації засад урбаністики та розвитку міських агломерацій, що формуються на рівні міжнародних актів декларативного та нормативного характеру. Суб'єктами реалізації цієї політики визначено Київську міську раду, її виконавчий орган (Київську міську державну адміністрацію), Департамент містобудування та архітектури та інші структурні підрозділи виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації).

Основний недолік цього акту – він є суто декларативним за своїм характером, що знижує його реальний вплив як на містобудівну діяльність у місті, так і на ухвалення інших індивідуальних та нормативних правових рішень. Документ не містить жодних конкретних, навіть рамкових, положень, які б визначали особливості здійснення містобудівної діяльності у Києві.

Конкретнішим є зміст Порядку громадського обговорення містобудівної документації у м. Києві, який регламентує процедуру громадського обговорення містобудівної документації. Так, у ньому зазначається, що під час розроблення Генерального плану міста Києва, інших містобудівних програм розвитку загальноміської інфраструктури державного або загальноміського значення, місцевих правил забудови проводиться громадське обговорення принципових вирішень планування, забудови та іншого використання території міста Києва. При плануванні і забудові окремих територій міста Києва забезпечується громадське обговорення містобудівної документації: схем планування та детальних планів територій, проектів комплексної реконструкції та забудови кварталів, мікрорайонів.

Акт містить у собі опис процедури громадського обговорення містобудівної документації за декількома категоріями: принципове вирішення планування, забудови та іншого використання території міста Києва; комплексна реконструкція та забудова територій кварталів, мікрорайонів; будівництво окремих об'єктів містобудування.

Проблема, втім, полягає у тому, що громадське обговорення містобудівної документації фактично ніяк не впливає на ухвалені рішення. Це особливо помітно на тлі положень пункту 2.7 Порядку, в якому закріплено: «питання щодо урахування громадських інтересів у генеральному плані стосовно планування використання території, розміщення найважливіших об'єктів може бути подано на розгляд сесії Київради» [12]. Але ж будь-яка громадська ініціатива, пов'язана з містобудуванням, може бути проігнорована Київською міською радою без пояснення причин, оскільки такі ініціативи не підлягають обов'язковому розгляду. Як уявляється, такий підхід є досить сумнівним, оскільки він, по суті, виключає громадськість з процесів ухвалення рішень щодо спорудження кварталів, мікрорайонів, окремих будівель тощо, що є конфліктогенним чинником. Не випадково саме Київ часто опиняється у центрі скандалів довкола забудовників.

Для розв'язання окремих містобудівних проблем міське право Києва почало усе більшою мірою орієнтуватися на недопущення порушень у сфері оформлення будівної документації шля-

хом посилення контролю за припиненням незаконного (самовільного) будівництва будь-яких об'єктів будівництва та встановлення (розміщення) тимчасових споруд торговельного, побутового, соціально-культурного чи іншого призначення для здійснення підприємницької діяльності, а також забезпечення недопущення незаконної (самовільної) їх реконструкції, добудови, перебудови під об'єкти нерухомого майна чи інших незаконних дій з тимчасовими спорудами та недопущення незаконного введення таких об'єктів в експлуатацію та реєстрації на них права власності чи інших речових прав як на об'єкти нерухомого майна [13].

Особливий інтерес у цьому контексті становить те, що у міському праві Києва поступово формується термінологічна система, прив'язана до правових реалій саме цього конкретного міста. Наприклад, у рішенні Київської міської ради «Про забезпечення недопущення самочинного будівництва та самовільного зайняття земельних ділянок» наводяться деякі дефініції, наприклад: самочинно (самовільно) збудований об'єкт – це житловий будинок, будівля, споруда, інше нерухоме майно, які збудовані або будуються на земельній ділянці, що не була відведена для цієї мети, або без відповідного документа, який дає право виконувати будівельні роботи, чи належно затвердженого проекту, або з істотними порушеннями будівельних норм та правил. Варто зазначити, що формування на рівні міського права самостійної системи термінів та понять є важливим кроком до формування міських правових систем.

Важливу роль у правовій системі Києва відіграють програми і стратегії. Взагалі варто підкреслити, що програмне регулювання на рівні міського права є популярним та у більшості випадків ефективним інструментом досягнення юридично значущого результату. З одного боку, програми, які ухвалюються на рівні міського права, мають характер «м'якого» права, тобто вони не мають нормативних властивостей, а, з іншого, це дозволяє міському праву компенсувати свій доволі обмежений у нинішній адміністративно-територіальній та управлінській системі нормотворчий потенціал. Популярність програмного регулювання у міському праві Києва стала основою для затвердження Порядку розроблення, затвердження та виконання міських цільових програм у місті Києві [14].

Так, можна звернути увагу на ухвалу у 2011 р. «Стратегію розвитку міста Києва до 2025 р.» [15]. Вона містить низку положень, що стосуються зростання міста, особливостей розвитку його транспортної інфраструктури, побудови системи прозорого міського управління тощо. З точки зору формування міського права Стратегія містить незначну кількість посилань на можливу розробку нових сфер та інструментів правового регулювання на рівні міста. У Стратегії приділено увагу формуванню необхідної правової основи у рамках муніципального законодавства для тих чи інших форм співпраці з інвесторами; створення правових засад та механізмів співфінансування проектів містобудування, культурних заходів, освітніх експериментів тощо громадою з прямим контролем якості кінцевого результату. Варто зазначити, що Стратегія базується на принципі субсидіарності, зміст якого розкрито як організаційний і правовий принцип, відповідно до якого завдання повинні виконуватися на найнижчому, малому або віддаленому від центру рівні, на якому їх вирішення можливе й ефективне.

Варто, втім, зазначити, що аналізована Стратегія значно програє у своїй деталізації та процедурній регламентації іншим програмним актам. Це можна пояснити характером цього акту, адже середньострокові програми часто є менш детальними, ніж короткострокові. Однак Стратегія розвитку міста Києва до 2025 р. виглядає занадто розмитою та неконкретною, у ній не встановлено сфер відповідальності органів міської влади, не зафіксовано етапи реалізації та гарантії результату.

Більш детальним та ґрунтовним документом, що є прикладом програмного правового регулювання у міському праві Києва, виступає Програма економічного та соціального розвитку м. Києва на 2015 р. [16]. Зокрема, в цьому акті значна увага приділяється проблемам формування енергетичного права у правовій системі Києва. Так, наприклад, у документі йдеться про те, що затверджений Міський енергетичний план Києва на 2012–2016 роки, а також Стандарт надання адміністративної послуги виконавчим органом Київської міської ради (Київською міською державною адміністрацією) з ліцензування господарської діяльності у сфері теплопостачання, проект Регіональної програми стимулювання ефективного використання паливно-енергетичних ресурсів у закладах освіти і охорони здоров'я міста Києва на 2013–2016 роки, проект Плану сталого енергетичного розвитку міста Києва до 2020 року створили передумови для опрацювання можливих варіантів фінансування з міського бюджету енергозберігаючих проектів на основі ЕСКО – механізму у бюджетній сфері з передбаченням необхідності планування бюджетних видатків на енергозабезпечення закладів бюджетної сфери відповідно до визначених базових рів-

нів енергоспоживання. Методологію розрахунку базових рівнів енергоспоживання пропонується розробити та затвердити розпорядженнями виконавчого органу Київської міської ради.

У міських програмах, схвалюваних Київською міською радою, значна увага приділяється плануванню міста, про що вже йшлося вище. Для будь-якого великого міста проблематика міського простору є пріоритетною, оскільки саме вона, у кінцевому підсумку, визначає, наскільки інтенсивно буде розвиватися його правова та економічна система. Наприклад, можна говорити про міську цільову програму зі створення єдиного паркувального простору [17], яка, втім, так і не була виконана. Нею передбачався розвиток паркувального простору міста, забезпечення створення умов для зменшення навантаження на вулично-дорожню мережу міста, покращення організації дорожнього руху у частині впорядкування робіт з паркування, введення нових інноваційних технологій при наданні послуг з паркування, підвищення рівня надання послуг з паркування, створення організаційних і економічних умов для розвитку паркування, що забезпечить значний внесок у соціально-економічний розвиток міста шляхом збільшення дохідної частини бюджету Києва за коштів податкових надходжень, припливу інвестицій, збільшення кількості робочих місць [17].

Ця програма демонструє, що одна з ключових проблем реалізації методу програмного регулювання полягає у неможливості гарантування її виконання та відсутності юридичних механізмів визначення меж компетенції та характеру взаємодії різних виконавців програми.

У сучасній правовій системі Києва усе більш популярними стають програми, які реалізуються спільно з центральними органами виконавчої влади. Наприклад, такою програмою була міська цільова комплексна програма профілактики та протидії злочинності у м. Києві «Безпечна столиця» на 2012–2015 роки [18]. Метою програми було забезпечення ефективної реалізації державної політики на пріоритетному напрямі розвитку держави, а саме у сфері профілактики правопорушень шляхом здійснення комплексу заходів, спрямованих на усунення причин та умов учинення протиправних діянь, а також налагодження дієвої співпраці правоохоронних органів, органів державної влади та місцевого самоврядування. Утім, відносні показники злочинності у Києві продовжували підвищуватися: у 2012 р. вони становили 102,6 злочинів на 10 тис. жителів [19], у 2013 – уже 120,8 злочинів на 10 тис. жителів [20].

Пов'язана з цією програмою інша – міська цільова програма правової освіти населення міста Києва на 2012–2016 роки [21]. Її реалізація передбачає низку заходів, пов'язаних з організацією освітніх семінарів, публікацію науково-популярної правничої літератури, проведення теле- та радіопередач, присвячених проблемам розвитку вітчизняної правової системи. Одна з цілей програми – попередження віктимної поведінки громадян.

На прикладі формування правової системи міста Києва можна побачити основну проблему розвитку міського права в Україні, яка має декілька важливих складових. По-перше, це фінансова і політична залежність міської влади від виконавчої влади на місцях, що не дозволяє ефективно та відповідально реалізовувати перспективні напрями міської політики.

По-друге, формування нормативної сфери у складовій правових систем сучасних українських міст ускладнюється наявною системою міського самоврядування, яка передбачає доволі вузький спектр автономії міст. З одного боку, це зумовлює пасивність міських рад у створенні нормативно-правової основи для розвитку та функціонування міста, а, з іншого, створює ситуацію, коли міські ради більшою мірою концентрують свою діяльність довкола ухвалення індивідуальних рішень, тобто орієнтуються не на правотворчість, а на правозастосування.

По-третє, програмне регулювання, яке на сьогодні є найпоширенішим методом правового регулювання у містах, має підкріплюватися відповідним нормативним регулюванням, сфера застосування якого є вкрай обмеженою. Навіть Київ, користуючись додатковими можливостями у формуванні своєї правової системи, й нині знаходиться лише на початку шляху її становлення. Наявність великої кількості міських цільових програм, які за своєю природою є більшою мірою управлінськими, ніж регулятивними актами, є недостатнім фактором для правової фіксації самобутності Києва як сучасного міста.

Висновки. Формування правових систем українських міст є важливим кроком на шляху до децентралізації держави, яка задекларована як один із ключових напрямів конституційної реформи. У зв'язку з цим майбутнє реформування має ставити собі за мету максимальне розширення правової автономії міст та надання їм необхідного інструментарію для розвитку їх правових систем, які зараз перебувають на початковій стадії свого становлення. Місто Київ у цьому сенсі має бути пріоритетним, оскільки саме столиця на правах політичного, культурного та економічного центру держави повинна стати локомотивом у справі становлення та розвитку міського права в Україні загалом і формування правових систем окремих міст – зокрема.

Список використаних джерел:

1. Territorial integrity of Ukraine : Resolution adopted by the General Assembly on 27 March 2014 [Electronic resours]. – Access mode: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/68/262.
2. Магновський І.Й. Міста Київ та Севастополь: особливості конституційно-правового статусу / І.Й. Магновський // Юридичний вісник. – 2010. – № 1(14). – С. 43–46.
3. Про невідкладні заходи щодо розвитку міста Києва : Указ Президента України від 25 лютого 2008 р. № 157/2008 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 6. – Ст. 299.
4. Про бюджет м. Києва на 2015 р. (з додатками) : Рішення Київської міської ради у редакції від 4 березня 2015 р. № 163/1028. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kmr.ligazakon.ua/SITE2/l_docki2.nsf/alldocWWW/4BD07617E61E6724C2257DDD006DF017?OpenDocument.
5. Fitch підтвердив рейтинги Києва. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/news/2015/03/23/535056>.
6. Прейскурант тарифів оплати дій юридичних та фізичних осіб, що призвели до порушення нормативних актів про зовнішній благоустрій міста : затверджений Рішенням Київської міської ради від 14 липня 1998 р. № 94. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kmr.ligazakon.ua/SITE2/l_docki2.nsf/alldocWWW/0688E4738E76D615C22573C0004CA43B?OpenDocument – (втратив чинність).
7. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. № 8073-X, у редакції від 26 квітня 2015 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1984. – Додаток до № 51. – Ст. 1122.
8. Про визнання недійсними пунктів рішення : Рішення Господарського суду міста Києва від 25 квітня 2002 р. у справі № 20/207 // Збірник поточного законодавства, нормативних актів, арбітражної та судової практики. – 2002. – № 43–44. – Ст. 10.
9. Про основні засади містобудівної політики у місті Києві : Рішення Київської міської ради від 13 листопада 2013 р. № 519/10007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kmr.ligazakon.ua/SITE2/l_docki2.nsf/alldocWWW/44B296A92366562CC2257C40006DE0C4?OpenDocument.
10. Про Порядок громадського обговорення містобудівної документації в м. Києві : Рішення Київської міської ради від 16 червня 2005 р. № 438/3014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kmr.ligazakon.ua/SITE2/l_docki2.nsf/alldocWWW/73DE445D68318C6DC22573C000538316?OpenDocument.
11. Про забезпечення недопущення самочинного будівництва та самовільного зайняття земельних ділянок : Рішення Київської міської ради від 2 квітня 2015 р. № 317/1182 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kmr.ligazakon.ua/SITE2/l_docki2.nsf/alldocWWW/928C2702E06405D9C2257E3700686CE0?OpenDocument.
12. Про Порядок громадського обговорення містобудівної документації в м. Києві : Рішення Київської міської ради від 16 червня 2005 р. № 438/3014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kmr.ligazakon.ua/SITE2/l_docki2.nsf/alldocWWW/73DE445D68318C6DC22573C000538316?OpenDocument.
13. Про забезпечення недопущення самочинного будівництва та самовільного зайняття земельних ділянок : Рішення Київської міської ради від 2 квітня 2015 р. № 317/1182 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kmr.ligazakon.ua/SITE2/l_docki2.nsf/alldocWWW/928C2702E06405D9C2257E3700686CE0?OpenDocument.
14. Про Порядок розроблення, затвердження та виконання міських цільових програм у місті Києві : Рішення Київської міської ради від 29 жовтня 2009 р. № 520/2589 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kmr.ligazakon.ua/SITE2/l_docki2.nsf/alldocWWW/D6C1233F6DE6E5C3C2257697006DE1BF?OpenDocument.
15. Про затвердження Стратегії розвитку міста Києва до 2025 року : Рішення Київської міської ради від 15 грудня 2011 р. № 824/7060 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MR111604.html.
16. Про Програму економічного і соціального розвитку м. Києва на 2015 рік : Рішення Київської міської ради від 28 січня 2015 р. № 59/924 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kmr.ligazakon.ua/SITE2/l_docki2.nsf/alldocWWW/9769F24B5BC18261C2257DDD006DEFFC?OpenDocument.
17. Про затвердження Програми розвитку єдиного паркувального простору в м. Києві до 2015 року : Рішення Київської міської ради від 22 травня 2013 р. № 326/9383 [Електронний ре-

сурс]. – Режим доступу: http://kmr.ligazakon.ua/SITE2/1_docki2.nsf/alldocWWW/73493EBF3E4F4FC8C2257BAC006873A0?OpenDocument.

18. Про затвердження міської цільової комплексної програми профілактики та протидії злочинності в м. Києві «Безпечна столиця» на 2012–2015 роки : Рішення Київської міської ради від 26 січня 2012 р. № 16/7353 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kmr.ligazakon.ua/SITE2/1_docki2.nsf/alldocWWW/1745E0BDF8F5F916C22579BF006DEE35?OpenDocument.

19. Стан та структура злочинності в Україні за 2012 р. : Міністерство внутрішніх справ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/doccatalog/document?id=813149>.

20. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2013 р. // Генеральна прокуратура України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=184158.

21. Про затвердження Міської цільової програми правової освіти населення міста Києва на 2012–2016 роки : Рішення Київської міської ради від 29 грудня 2011 р. № 1005/7241 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MR111843.html

**ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС;
СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО**

УДК 349.22

БУРЛАКА О.С.

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ БАГАТОДІТНИХ ТА НЕПОВНИХ СІМЕЙ

У статті досліджується сутність багатодітних та неповних сімей. Здійснюється аналіз нормативно-правового регулювання соціального захисту багатодітних та неповних сімей. Автором встановлено систему соціальних допомог, пільг та послуг, що надаються багатодітним та неповним сім'ям, особливості порядку їх отримання. У статті окреслено основні проблеми соціального захисту багатодітних та неповних сімей, а також визначені основні напрями оптимізації організації їх соціального захисту.

Ключові слова: соціальний захист, соціальна допомога, соціальні пільги, соціальні послуги, багатодітні сім'ї, неповні сім'ї.

В статье исследуется сущность многодетных и неполных семей. Осуществляется анализ нормативно-правового регулирования социальной защиты многодетных и неполных семей. Автором установлена система социальных пособий, льгот и услуг, предоставляемых многодетным и неполным семьям, особенности порядка их получения. В статье обозначены основные проблемы социальной защиты многодетных и неполных семей, а также определены основные направления оптимизации организации их социальной защиты.

Ключевые слова: социальная защита, социальная помощь, социальные льготы, социальные услуги, многодетные семьи, неполные семьи.

In the article the essence of large families and single-parent families. It analyzes the legal regulation of social protection of large families and single-parent families. The author of the established system of social benefits, benefits and services provided to large families and single-parent families, particularly the order of their receipt. The paper outlines the key issues of social protection of large families and single-parent families, as well as the main directions of optimization of the organization of their social protection.

Key words: social protection, social assistance, social benefits, social services, families with many children, single-parent families.

Вступ. Сім'я є першоосновою суспільства, соціумом, де найбільшою мірою виявляються індивідуальні особливості дітей, реалізуються їх природні потреби, формуються мотиви поведінки, відбувається соціалізація дітей. Право на виховання та розвиток у сімейному оточенні є основним правом дитини, оскільки саме у сім'ї для дитини створюються всі необхідні умови для повноцінного життя.

Постановка завдання. У процесі формування та реалізації державної політики у сфері охорони дитинства в Україні саме сім'ї належить пріоритетне місце. Сім'я є першим вихователем дитини і середовищем передачі духовного багатства, культурних традицій, формування ціннісних орієнтацій. Тому створення сприятливих умов для виховання та соціалізації дітей у сім'ї треба розглядати як один із напрямів державної політики у сфері охорони дитинства в Україні, зокрема його системну взаємодію «дитина – сім'я – держава» [1, с. 58].

© БУРЛАКА О.С. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права і процесу (Національна академія внутрішніх справ)

Правовою основою соціального захисту багатодітних та неповних сімей є Закони України «Про охорону дитинства», «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям, Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо посилення соціального захисту багатодітних і неповних сімей» тощо. Вважаємо за доцільне розглянути та охарактеризувати особливості надання соціальних допомог, послуг, пільг багатодітним та неповним сім'ям.

Закон України «Про охорону дитинства» визначає багатодітну сім'ю як сім'ю, в якій подружжя (чоловік та жінка) перебуває у зареєстрованому шлюбі, разом проживає та виховує трьох і більше дітей, у тому числі кожного з подружжя, або один батько (одна мати), який (яка) проживає разом з трьома і більше дітьми та самотійно їх виховує. До складу багатодітної сім'ї включаються також діти, які навчаються за денною формою навчання у загальноосвітніх, професійно-технічних та вищих навчальних закладах, – до закінчення навчальних закладів, але не довше ніж до досягнення ними 23 років [2].

Результати дослідження. Слід зауважити, що зазначені вище нормативно-правові документи направлені на визначення складових соціального захисту дітей, у тому числі і тих, які народжені в багатодітних сім'ях, але в них не зазначені механізми забезпечення цього захисту. Держава пропонує такі види соціального захисту багатодітних сімей:

- покращання житлових умов або надання в їхнє розпорядження житлових приміщень та/або земельних ділянок;
- надання пільг щодо плати за користування житловими приміщеннями, комунальні послуги, телефонні переговори;
- надання пільг на харчування в освітніх закладах, проїзд у міському транспорті, позашкільну освіту, медичне обслуговування та відпочинок;
- надання пільг на оплату податків;
- надання можливості дострокового виходу на пенсію матерям, у яких є більше ніж п'ять дітей [3, с. 204].

Так, стаття 13 Закону України «Про охорону дитинства» визначає перелік пільг, які надаються багатодітній сім'ї, до них належать такі: 1) 50-відсоткова знижка плати за користування житлом (квартирна плата) у межах норм, передбачених чинним законодавством (21 кв. метр загальної площі житла на кожного члена сім'ї, який постійно проживає у жилому приміщенні (будинку), та додатково 10,5 кв. метра на сім'ю); 2) 50-відсоткова знижка плати за користування комунальними послугами (газопостачання, електропостачання та інші послуги) та вартості скрапленого балонного газу для побутових потреб у межах норм, визначених законодавством. Площа житла, на яку надається знижка при розрахунках плати за опалення, становить 21 кв. метр опалюваної площі на кожного члена сім'ї, який постійно проживає у жилому приміщенні (будинку), та додатково 10,5 кв. метра на сім'ю; 3) 50-відсоткова знижка вартості палива, у тому числі рідкого, у межах норм, визначених законодавством, у разі, якщо відповідні будинки не мають центрального опалення; 4) позачергове встановлення квартирних телефонів. Абонентна плата за користування квартирним телефоном встановлюється у розмірі 50 відсотків від затверджених тарифів.

Також дітям з багатодітних сімей надаються такі пільги: 1) безоплатне одержання ліків за рецептами лікарів; 2) щорічне медичне обстеження та диспансеризація у державних та комунальних закладах охорони здоров'я з залученням необхідних спеціалістів, а також компенсація витрат на зубопротезування; 3) першочергове обслуговування у лікувально-профілактичних закладах, аптеках та першочергова госпіталізація; 4) безоплатний проїзд усіма видами міського пасажирського транспорту (крім таксі), автомобільним транспортом загального користування у сільській місцевості, а також залізничним та водним транспортом приміського сполучення та автобусами приміських і міжміських маршрутів, у тому числі внутрірайонних, внутрі- та міжобласних незалежно від відстані та місця проживання; 5) безоплатне одержання послуг з оздоровлення та відпочинку відповідно до Закону України «Про оздоровлення та відпочинок дітей» [2].

Також встановлені пільги у сфері пенсійного забезпечення, а саме встановлення пенсії за особливі заслуги матерям, які народили та виховали до 6-ти річного віку п'ятеро і більше дітей (Закон України «Про пенсії за особливі заслуги перед Україною»). У Законі передбачено право на призначення дострокової пенсії за віком жінкам, які народили та виховали до 6-ти річного віку п'ятеро або більше дітей, але не раніше ніж за 5 років до досягнення пенсійного віку, за наявності не менше 15 років страхового стажу. За вибором матері або в разі її відсутності, якщо виховання 5 або більше дітей здійснювалося батьком, йому призначається дострокова пенсія за віком, але не раніше ніж за 5 років до досягнення пенсійного віку, за наявності не менше 20 років страхового

стажу (Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»). Присвоєння почесного звання України «Мати-героїня» – жінкам, які народили та виховали до восьмирічного віку п'ятьох і більше дітей, у тому числі усиновлених.

Документами, що підтверджують статус багатодітної сім'ї та її право на отримання пільг, є посвідчення батьків та дитини з багатодітної сім'ї. Для отримання посвідчення одному з батьків потрібно звернутися до структурного підрозділу у справах сім'ї, молоді та спорту держадміністрації за місцем його реєстрації з наступним комплектом документів: 1) заявою батька або матері про видачу посвідчень; 2) копіями свідоцтв про народження дітей; 3) копією свідоцтва про шлюб (крім батька або матері, які виховують дітей самостійно); 4) копіями сторінок паспорта батька та матері з даними про прізвище, ім'я, по батькові, дату його видачі і місце реєстрації; 5) довідкою про склад сім'ї (форма № 3); 6) фотокартками (батьків та дітей) розміром 30x40 міліметрів; 7) довідками із загальноосвітнього, професійно-технічного, вищого навчального закладу (для осіб від 18 до 23 років у разі, коли вони навчаються за денною формою навчання); 8) довідкою структурного підрозділу про те, що за місцем реєстрації батька або матері посвідчення не видавалися (у разі реєстрації батьків за різною адресою).

Проте, здебільшого всі ці пільги мають декларативний характер. Говорячи про покращення житлових умов багатодітним сім'ям, відомо, що позачергово отримують квартири чи окремі будинки сім'ї, в яких виховується дев'ятеро та більше дітей. Останніми роками запроваджено декілька програм із забезпечення квартирами багатодітних сімей, зокрема програма «Зігрій любов'ю дитину». Однак ці програми направлені на надання житла лише сім'ям, в яких виховуються 10 і більше неповнолітніх дітей. Крім цього, реалізацією даних програм займаються виключно благодійні фонди та приватні організації, а державні установи поки що стоять осторонь. До проблем, з якими стикається багатодітна сім'я в Україні, сьогодні можна віднести і отримання кредитів на придбання житла, земельних ділянок. Схеми надання пільгових кредитів потребують негайного вдосконалення. Проблема ускладнюється відсутністю житла необхідної площі на вторинному ринку, а також затягненням і замороженням будівництва нових багатоквартирних будинків.

Щодо неповних сімей, то перш за все необхідно визначитись з тим, яку сім'ю слід вважати неповною. Чітке визначення неповної сім'ї міститься у Законі України «Про охорону дитинства», під яким розуміються сім'я, що складається з матері або батька і дитини (дітей) [2]. По суті, це одинока матір чи самотній батько, тому їм виплачується відповідна соціальна допомога, а саме допомога на дитину самотній матері (батькові). Допомога на дітей самотніми матерями призначається незалежно від одержання на дітей інших видів допомоги. Зазначена допомога призначається на кожну дитину. Допомога самотнім матерям на дітей до 6 років встановлюється з травня 2016 р. у розмірі 1228 грн., з грудня 2016 р. – 1313 грн.; на дітей віком від 6 до 18 років: з травня 2016 р. – 1531 грн., з грудня 2016 р. – 1637 грн.; на дітей віком від 18 до 23 років (за умови навчання): з травня 2016 р. – 1450 грн., з грудня 2016 р. – 1550 грн.

Проблеми неповних сімей можна умовно розділити на дві групи, перша з яких зачіпає інтереси суспільства загалом, інша – безпосередньо батьків і дітей. Серед проблем, які відносять до першої групи, слід назвати проблему дитячої бідності і фемінізації бідності. Крім того, більшість дослідників єдині у думці, що неповний тип сім'ї зазнає серйозних труднощів у реалізації виховної функції, що часто має довгострокові наслідки для розвитку особистості дитини, а значить, безпосередньо зачіпає інтереси суспільства. Зростання кількості неповних сімей також впливає на зміни суспільних норм у сфері шлюбно-сімейних відносин [4, с. 75]. Тому неповні сім'ї потребують значної уваги від держави як в аспекті їх соціального захисту, так і щодо вжиття всіх необхідних заходів для здійснення різного роду допомоги таким сім'ям, а також розробки відповідних напрямків щодо зменшення кількості неповних сімей в Україні.

Система соціального захисту неповних сімей в Україні складається з наступних напрямів: соціальне страхування; соціальна допомога; соціальний супровід, надання соціальних послуг. Проте, слід зауважити, що конкретний нормативно-правовий акт, який би визначав соціальні права, соціальні допомоги, пільги, послуги, які надаються неповним сім'ям відсутній, що на нашу думку, є негативним моментом, оскільки нечіткість, невизначеність нормативного регулювання соціального захисту неповних сімей призводить до порушення їх основних прав.

Пакет соціального захисту для неповних сімей передбачає різні види допомоги та пільг: обов'язкова оплачувана відпустка на 10 днів, надання відпустки у зручний час, відпустка зі збереженням зарплати терміном до 17 календарних днів, зменшення відрахувань від зарплати, 50-відсоткова оплата перебування дітей з неповних сімей у дошкільних закладах, забезпечення

самотніх батьків пільгами при постановці на квартирний облік, пільги при отриманні бюджетного житла або при наданні кредиту на придбання житла. А також надання безоплатних консультацій психолога, юриста, соціальний супровід. Існує мережа центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, районних центрів у справах сім'ї і київський міський центр «Родинний дім».

На сьогодні, як уже зазначалось нами вище, неповним сім'ям виплачують усього два види державної допомоги: матерям (батькам) – одинакам і тимчасова державна допомога дітям, чії батьки ухиляються від сплати аліментів і не мають можливості утримувати дитину за місцем проживання.

Так, особливості виплати тимчасової державної допомоги дітям, чії батьки ухиляються від сплати аліментів і не мають можливості утримувати дитину за місцем проживання, визначені у Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку призначення та виплати тимчасової державної допомоги дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, не мають можливості утримувати дитину або місце проживання їх невідоме» від 22.02.2006 № 189. Пункт 2 Порядку передбачає, що тимчасова допомога призначається у разі, коли: 1) рішення суду про стягнення аліментів з одного з батьків не виконується у зв'язку з ухиленням від сплати аліментів або відсутністю у боржника коштів та іншого майна, на які за законом може бути звернено стягнення; 2) стосовно одного з батьків здійснюється кримінальне провадження або він перебуває на примусовому лікуванні, у місцях позбавлення волі, якого визнано в установленому порядку недієздатним, а також перебуває на строковій військовій службі; 3) місце проживання (перебування) одного з батьків не встановлено. Тимчасова допомога призначається дитині віком до 18 років. Тимчасова допомога не призначається на дітей, які перебувають під опікою чи піклуванням або на повному державному утриманні. Якщо дитина, яка перебуває у відповідній установі (закладі) на повному державному утриманні, під час літніх канікул перебуває вдома, зазначена допомога призначається за повні місяці такого перебування на підставі довідки установи (закладу) про те, що дитина у цей час не перебувала на повному державному утриманні [5]. Слід зауважити, що показник питомої ваги неповних сімей серед усіх сімей з дітьми неповнолітнього віку в Україні високий. Характерним для України є такий тип сімейних відносин, коли не тільки всі обов'язки, але й відповідальність за сім'ю лягають на жінку. Самотні матері у багатьох країнах світу змушені вирішувати схожі проблеми, хоча через особливості системи соціального забезпечення, варіації у системах соціальної політики і моделях соціальної роботи, що практикуються, становище цієї соціальної групи у різних державах відрізняється. В Україні на сім'ях самотніх матерів багато у чому лежить той самий тягар проблем перехідного суспільства, що і на деяких інших групах населення – дефіцит ресурсів соціальної допомоги, недостатня для гідного рівня життя підтримка держави, розпад соціальних мереж. Проте обставини, в яких вони опинилися, визначають додаткові негативні аспекти, які сприяють їхній соціальній ізоляції, стигматизації, витісненню матерів-одиначок у менш престижні сектори ринку праці.

Також Указом Президента України «Про додаткові заходи щодо посилення соціального захисту багатодітних і неповних сімей» визначено основні напрями сприяння багатодітним та неповним сім'ям, до яких належать:

- сприяння малозабезпеченим багатодітним та неповним сім'ям у вирішенні питань щодо погашення заборгованості за житлово-комунальні послуги, електроенергію, опалення та скраплений газ;
- сприяння батькам багатодітних і неповних сімей у працевлаштуванні, здійсненні професійної підготовки та підвищенні кваліфікації;
- забезпечення зайнятості підлітків і молоді з багатодітних і неповних сімей під час канікул у учнівських виробничих бригадах, таборах праці та відпочинку;
- всебічне підтримання сім'ї, в яких виховуються діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, сприяння створенню дитячих будинків сімейного типу;
- сприяння багатодітним та неповним сім'ям в організації індивідуальної трудової діяльності, фермерських господарств, інших форм підприємницької діяльності тощо [6].

Висновок. Таким чином, основними напрямками оптимізації організації соціального захисту неповних та багатодітних сімей виступають: 1) на міжнародному рівні – ратифікація міжнародних договорів та угод щодо соціального захисту вразливих категорій населення; модернізація чинної системи соціального захисту та соціального забезпечення відповідно до європейської моделі, що ґрунтується на нормах Європейської соціальної хартії; 2) на загальнодержавному рівні – реформування основних засад соціальної політики, зокрема системи соціального страхування і соціальної допомоги на законодавчому рівні; вдосконалення взаємодії соціального працівника з

державними структурами, відомствами та організаціями, стосовно їх спільного впливу на неповну сім'ю; оптимізація соціальної роботи з даною категорією сімей; створення інформаційної бази для профілактично-попереджувальної діяльності соціального працівника з неповною сім'єю; організація соціальної роботи з неповнолітніми дітьми з неповних сімей; професіоналізація кадрів, які б здійснювали соціальну роботу з неповними сім'ями; підвищення ролі неурядових громадських організацій у розвитку всеосяжної системи соціальної допомоги.

Список використаних джерел:

1. Аналітичний звіт за результатами дослідження у межах проекту «Права дітей в Україні: реалії та виклики після 20 років незалежності» / авт. кол. – К. : ВЕРСО 04, 2012. – 151 с.
2. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III // Відомості Верховної Ради України, 2001, № 30, ст. 142.
3. Афанасьєва Ю.В. Удосконалення системи соціального захисту багатодітних сімей України / Ю.В. Афанасьєва // Теорія та практика державного управління. – 2013. – Вип. 2(41). – С. 201-206.
4. Васильченко О.А. Організація соціального захисту неповної сім'ї: теоретичний і практичний аспекти / О.А. Васильченко // Грані. – 2013. – № 11(103). – С. 74-79.
5. Про затвердження Порядку призначення та виплати тимчасової державної допомоги дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, не мають можливості утримувати дитину або місце проживання їх невідоме : Постанова Кабінету Міністрів України від 22.02.2006 № 189. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/189-2006-%D0%BF>.
6. Про додаткові заходи щодо посилення соціального захисту багатодітних і неповних сімей : Указ Президента України від 30.12.2000 № 1396/2000. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1396/2000>.

ПРЕДМЕТ ЕНЕРГОСЕРВІСНОГО ДОГОВОРУ

У статті розглядаються підходи до визначення предмета енергосервісного договору у доктрині приватного права та вітчизняному законодавстві. Водночас досліджуються поняття «енергоефективність» та «енергозбереження» як складові предмета енергосервісного договору.

Ключові слова: енергосервісний договір, предмет договору, енергоефективність, енергозбереження, енергія.

В статье рассматриваются подходы к определению предмета энергосервисного договора в доктрине частного права и отечественном законодательстве. В то же время исследуются понятия «энергоэффективность» и «энергосбережение» как составляющие предмета энергосервисного договора.

Ключевые слова: энергосервисный договор, предмет договора, энергоэффективность, энергосбережение, энергия.

The article considers approaches to definition of the subject of the energy performance contract in the doctrine of private law and domestic legislation. Meanwhile examines the concept of „energy efficiency” and „energy savings” as components of the subject of the energy performance contract.

Key words: energy performance contract, subject of the contract, energy efficiency, energy savings, energy.

Вступ. Енергосервісний договір є доволі новою договірною конструкцією цивільного права України, у чому і проявляється відсутність ґрунтовних його досліджень. Як і в будь-якому цивільно-правовому договорі, сторони енергосервісного договору повинні досягти згоди з такої істотної умови як предмет. Водночас, предмет договору є тим елементом, що дозволяє виокремити договір з-поміж суміжних договірних конструкцій.

Постановка завдання. У цьому контексті заслуговує на увагу міркування СІ. Шимон, що предмет договору має слугувати засобом (критерієм) виокремлення певного виду договору у межах певного типу договорів [1, с. 62]. Таким чином, аналіз та дослідження предмета енергосервісного договору є одним з основних завдань задля формування цілісного уявлення про такий договір.

Результати дослідження. К.Д. Кавелін ще наприкінці XIX століття зазначав, що оскільки предметом зобов'язань є дія особи, то вони можуть існувати тільки між відомими, визначеними особами, а не між усіма особами взагалі [2, с. 111–113]. У свою чергу С.І. Шимон конкретизувала, що предметом договору є основна дія (сукупність дій), яку необхідно вчинити задля досягнення мети договору; для поійменованих у законі договорів ця дія відображена у законодавчій дефініції договору [1, с. 63]. Схожої думки дотримувався Д.І. Мейер, наводячи тезу, що подібно тому, як і предметом зобов'язання взагалі, предметом договору завжди є право на чужу дію, і до того ж дію можливу фізично і морально [3, с. 503]. Є.О. Суханов відмітив, що предметом зобов'язання може бути і утримання від конкретних дій [4]. Водночас, прихильником такої ж точки зору був М.І. Брагінський, який звертав увагу, що виконання договору виражається у вчиненні або утриманні від вчинення дій, що становлять його предмет [5, с. 417]. Наведене дозволяє зробити висновок, що вказані автори під предметом договору розуміють дії сторін чи утримання від таких.

Іншу позицію відстоював М.М. Агарков, який відмічав, що предметом договору є певна річ, з приводу якої укладається договір [6, с. 205]. Подібного міркування дотримується Ю.В. Романець, який визначає, що предмет договору – це матеріальний об'єкт, з приводу якого скла-

даються цивільні правовідносини [7]. Така концепція не є достатньо обґрунтованою, адже, наприклад, у договорах про надання послуг немає ні речі, ні матеріального об'єкта, проте вказані договори мають свій власний предмет.

І.В. Стрижак вважає, що предмет будь-якого договору містить у собі два елементи: дії та об'єкти цивільних прав. Як наслідок, І.В. Стрижак стверджує, що предметом будь-якого договору завжди будуть певні дії з об'єктами цивільних прав – передача речі, ремонт будинку, виготовлення продукції, надання страхових чи інших послуг тощо [8]. Не вдаючись до глибокої дискусії стосовно правової природи предмета цивільно-правового договору, оскільки це не є безпосереднім предметом нашого дослідження, ми дотримуємося позиції, що предметом договору є дії сторін.

Звертаючись до предмета енергосервісного договору, доцільно навести думку О. Третьякова. Він відмітив, що енергетичний перформанс контракт або енергосервісний контракт – специфічний комплексний вид договорів, предметом яких є впровадження проекту з енергозбереження на об'єктах замовника [9]. Автором висловлена думка, що до предмета досліджуваного договору можна віднести тільки «впровадження проекту з енергозбереження», з чим ми не можемо повністю погодитися. Таке міркування автора є безсумнівно вірним, але неповним. Виконавець здійснює певний комплекс заходів, які можуть бути різноманітними, а не характеризуватися лише впровадженням проекту, ще й лише з енергозбереження. Схожу позицію відстоює М. Лабутіна, яка зазначає, що предметом перформанс-контракту є виконання енергосервісною компанією на підприємстві замовника комплексу робіт по впровадженню енергозберігаючих технологій [10]. Вказана позиція автора відображає тільки частково предмет енергосервісного договору, адже йдеться тільки про окремі дії виконавця, а також необґрунтовано звужується суб'єктний склад енергосервісного договору лише до енергосервісної компанії та до замовника, який володіє підприємством.

Доволі ґрунтовним є визначення предмета енергосервісного договору, запропоноване С.В. Матіяшук. Автор вказує, що предметом енергосервісного договору є визначені дії або визначена діяльність, спрямовані на енергозбереження і підвищення енергетичної ефективності споживання енергетичних ресурсів (наприклад, економія коштів внаслідок фізичної економії енергоресурсів, отриманої у результаті впровадження нових енергозберігаючих технологій, в тому числі когенераційних, застосовуваних при модернізації будівель, споруд тощо) [11, с. 12]. З таким визначенням можна погодитися, якщо розглядати діяльність, як сукупність дій у рамках одного енергосервісного договору.

У науці приватного права висловлювалися думки, що при укладенні енергосервісного договору (контракту) сторони повинні, насамперед, узгодити предмет договору, а саме ті дії, спрямовані на енергозбереження і підвищення енергетичної ефективності використання енергетичних ресурсів замовником, які повинні бути здійснені виконавцем. Предмет договору виражається у вигляді переліку заходів з енергозбереження та підвищення енергетичної ефективності, в якому наводяться відповідні послуги і роботи виконавця з зазначенням строків їх виконання. Якщо енергосервісним договором (контрактом) передбачається передача замовнику у власність (або інше речове право) обладнання або матеріалів, то також відображаються технічні характеристики цих об'єктів [12, с. 10]. Наведене визначення є доволі чітким та частково відображає характер енергосервісного договору, проте, воно не у повній мірі відображає предмет останнього. Оплата за енергосервісним договором здійснюється коштом отриманої економії енергії та/або коштів, а тому дії іншої сторони договору також повинні бути включені до предмета досліджуваного договору.

На переконання Р.В. Пожоджука, у предметі досліджуваного договору законодавець поєднує елементи договору підряду та договору про надання послуг. До умов договору підряду можна віднести умови, що містять у собі діяльність, пов'язану з виконанням, прийманням виконаних робіт, які полягають у переоснащенні технічних установок будівлі (наприклад, заміна проводки, оснащення кожної квартири окремими вимірювальними приладами тощо), покращенні загальних характеристик будівлі (наприклад, утеплення, вентиляція, заміна вікон тощо). Водночас до умов договору про надання послуг можна віднести умови, що включають діяльність з проведення енергетичного аудиту, поточного моніторингу, перевірки ефективності здійснених заходів тощо. Таким чином, досліджуваний договір містить у собі елементи двох різних типів договорів [13, с. 116–117]. Ми погоджуємося з такою позицією, однак, вказане міркування окреслює саме необхідні дії, що відображають предмет договору. Водночас, енергосервісним договором може бути передбачено перехід права власності на окремі речі, оплата за які буде здійснюватися у залежності від досягнення економії енергії та/або коштів. Вказані дії щодо таких речей будуть

можуть мати характер договору купівлі-продажу, а тому ми не зможемо вважати такі речі, наприклад, матеріалами у розумінні статті 839 Цивільного кодексу України, що означає можливість існування у рамках єдиного енергосервісного договору елементів договору підяду, договору про надання послуг та договору купівлі-продажу.

Низка авторів вказує, що за перформансним договором, енергосервісна компанія надає свої технічні ноу-хау, щоб забезпечити повну відповідальність під ключ для вичерпного набору енергоефективності, ефективного використання водних ресурсів, ефективних витрат на технічне обслуговування та експлуатацію, відновлюваної енергії і/або розповсюдження заходів щодо поліпшення генерації [14, с. 2]. З вказаного розуміння енергосервісного договору випливає, що предметом енергосервісного договору є однієї дії виконавця енергосервісу, однак, предметом енергосервісного договору є дії сторін, а не лише виконавця.

Разом із тим, потрібно зазначити позицію А.І. Васильченко, що предметом енергосервісного договору слід визнати надання енергосервісних послуг. Водночас, наведений автор відмічає, що енергосервісну послугу характеризує особлива мета – досягнення економії енергії, або, вірніше кажучи, встановлення режиму економії енергетичних ресурсів [15, с. 60]. Дотримуючись такого розуміння, про те, що енергосервісну послугу характеризує особлива мета, можна стверджувати, що така ж мета характеризує енергосервісний товар та енергосервісну роботу, адже досягнути економії енергії та/або коштів на її оплату, особа може придбавши, наприклад, енергозберігаючі вікна за договором купівлі-продажу та уклавши договір про виконання роботи – встановлення цих вікон на об'єкті замовника. Таким чином, погодитися з наведеним міркуванням, на нашу думку, буде не зовсім вірно.

Закон України «Про запровадження нових інвестиційних можливостей, гарантування прав та законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності для проведення масштабної енергомодернізації» від 09.04.2015 № 327-VIII предметом енергосервісного договору визначає здійснення енергосервісу виконавцем енергосервісу, оплата якого здійснюється коштом досягнутого в результаті здійснення енергосервісу скорочення споживання та/або витрат на оплату паливно-енергетичних ресурсів та/або житлово-комунальних послуг, у порівнянні із споживанням (витратами) за відсутності таких заходів [16]. Отже, можна зробити висновок, що вказане визначення, предмета розглядається через поняття «енергосервіс» під яким зазначений закон розуміє комплекс технічних та організаційних енергозберігаючих (енергоефективних) та інших заходів, спрямованих на скорочення замовником енергосервісу споживання та/або витрат на оплату паливно-енергетичних ресурсів та/або житлово-комунальних послуг, у порівнянні зі споживанням (витратами) за відсутності таких заходів. У цьому контексті викликає сумніви щодо ототожнення законодавцем у зазначеному визначенні енергозберігаючих та енергоефективних заходів. Тому, для більш чіткого розуміння предмета енергосервісного договору необхідно розглянути такі поняття як «енергоефективність» та «енергозбереження».

Закон України «Про енергозбереження» від 01.07.1994 № 74/94-ВР визначає енергозберігаючі (енергоефективні) заходи як заходи, спрямовані на впровадження та виробництво енергоефективних продукції, технологій та обладнання. У свою чергу енергоефективні продукція, технологія, обладнання визначені вказаним Законом, як продукція або метод, засіб її виробництва, що забезпечують раціональне використання паливно-енергетичних ресурсів, у порівнянні з іншими варіантами використання або виробництва продукції однакового споживчого рівня чи з аналогічними техніко-економічними показниками. У свою чергу, вказаним Законом визначається «енергозбереження» як діяльність (організаційна, наукова, практична, інформаційна), яка спрямована на раціональне використання та економне витрачання первинної та перетвореної енергії та природних енергетичних ресурсів у національному господарстві і яка реалізується з використанням технічних, економічних та правових методів [17]. Таким чином, можна зробити висновок, що закон містить певну термінологічну плутанину, одночасно ототожнюючи поняття та розділяючи їх, що не зовсім правильно та може негативно проявитися при формулюванні предмета енергосервісного договору.

У цьому контексті потрібно навести Директиву 2012/27/EU Європейського Парламенту та Ради від 25 жовтня 2012 року про енергоефективність, яка змінює Директиви 2009/125/ЕС та 2010/30/EU і скасовує Директиви 2004/8/ЕС та 2006/32/ЕС, у котрій під «енергоефективністю» розуміється співвідношення між роботою, послугами, товарами або енергією на виході та енергією на вході. Водночас окремо виділено категорію «покращення енергоефективності», під якою розуміється підвищення ефективності кінцевого енергоспоживання у результаті технологічних, поведінкових і (або) економічних змін. У свою чергу під поняттям «енергозбереження»

розуміється обсяг зекономленої енергії, визначений шляхом вимірювання та (або) оцінювання споживання до та після реалізації заходу з покращення енергоефективності, з одночасним забезпеченням нормалізації зовнішніх умов, які впливають на споживання енергії [18]. Разом із тим, потрібно зазначити Директиву Європейського Парламенту та Ради 2010/31/ЄС від 19 травня 2010 року щодо енергетичної ефективності будівель, якою визначено «енергетичну ефективність будівлі» як кількість розрахованої або виміряної енергії, що необхідна для задоволення потреби в енергії, пов'язаної зі звичайним використанням будівлі, що може серед іншого включати енергію для опалення, охолодження, вентиляції, нагрівання води та освітлення [19]. Отже, розглядаючи наведені акти можна доволі чітко прослідкувати, що поняття «енергоефективність» та «енергозбереження» є різноплановими та характеризують різні явища.

Ряд авторів зазначають, що енергозбереження як діяльність реалізується переважно у рамках відносин, що виникають з цивільно-правових зобов'язань. Енергозбереження може реалізовуватися у рамках загальної конструкції цивільно-правового договору купівлі-продажу енергії та спеціальної договірної конструкції – договору енергосервісу [20, с. 27]. У цьому контексті необхідно зазначити, що правильне визначення предмета енергосервісного договору буде вирізняти його від інших договорів.

М.І. Назаров висловив міркування, що енергоефективність та енергозбереження взаємопов'язані, оскільки енергозбереження є головним фактором підвищення рівня ефективності використання паливно-енергетичних ресурсів. Поняття енергоефективності є дещо ширшим та містить не лише напрями безпосереднього енергозбереження, а й непрямі, які призводять до зниження споживання паливно-енергетичних ресурсів. Енергоефективність характеризує ступінь використання енергії на одиницю кінцевого продукту [21]. Схожу позицію відстоює В.П. Камишанський, який зазначає, що енергозбереження є складовим елементом правового механізму енергоефективності як цілісної системи підтримки або стимулювання суб'єктів цивільного права з метою надання енергетичних послуг і надання інших засобів підвищення енергоефективності у використанні джерел енергії [22].

Водночас, Г. Дзяна та Р. Дзяний звертають увагу, що відмінність між поняттями «енергоефективність» та «енергозбереження» полягає у тому, що «енергоефективність» є якісною характеристикою, а «енергозбереження» – кількісною характеристикою використання паливно-енергетичних ресурсів. Енергоефективність передбачає економію енергоресурсів унаслідок поліпшення якості їх споживання, а енергозбереження спрямоване на кількісне зменшення споживаного ресурсу навіть шляхом примусового обмеження енергоспоживання [23].

На нашу думку, «енергоефективність» та «енергозбереження» взаємопов'язані, проте все ж таки є різноплановими явищами, і, як слушно відмітила А.І. Васильченко, і в енергозбереження, і у підвищення енергетичної ефективності основна мета – економія енергії [15, с. 12]. Не вдаючись до глибокої дискусії наведених понять, ми підтримуємо позицію авторів, що «енергоефективність» є якісною характеристикою, а «енергозбереження» – кількісною характеристикою використання енергії та/або енергетичних ресурсів. Такий підхід, на нашу думку, буде найбільш правильний та буде розділяти ці два поняття, як складові предмета енергосервісного договору.

Висновки. Підсумовуючи, можна зазначити, що відповідно до енергосервісного договору, виконавець повинен здійснити певні дії, спрямовані на досягнення конкретних енергофактивних та/або енергозберігаючих результатів замовником. До дій замовника можна віднести дотримання режиму раціонального використання енергії та/або енергетичних ресурсів та здійснення оплати виконавцю за здійснені дії у залежності від досягнення енергофактивних та/або енергозберігаючих результатів.

У контексті вищевикладеного, пропонуємо наступне визначення предмета енергосервісного договору. Предметом енергосервісного договору є здійснення виконавцем енергофактивних та/або енергозберігаючих заходів з метою досягнення певного рівня економії споживання та/або витрат на оплату енергії та/або енергетичних ресурсів та дії замовника щодо оплати таких заходів коштом досягнутого рівня економії споживання та/або витрат на оплату енергії та/або енергетичних ресурсів.

Список використаних джерел:

1. Шимон С.І. Об'єкт і предмет договору і цивільного правовідношення: нотатки до наукової дискусії / С.І. Шимон // Юридична Україна. – 2011. – № 4. – С. 58–64.
2. Кавелин К.Д. Права и обязанности по имуществам и обязательствам в применении к русскому законодательству / К.Д. Кавелин. – СПб : типография М.М. Стасюлевича, 1879 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://нэб.рф/catalog/000199_000009_003541749/viewer/.

3. Мейер Д.И. Русское гражданское право : в 2 ч. / Д.И. Мейер // По исправленному и дополненному 8-му изд., 1902. – Изд. 2-е, испр. – М. : Статут, 2003. – 831 с.
4. Суханов Е.А. Гражданское право : в 4 т. : [учеб. для студентов вузов, обучающихся по направлению 521400 «Юриспруденция» и по специальности 021100 «Юриспруденция»] / [Е.А. Суханов, В.В. Витрянский и др.] ; отв. ред. Е.А. Суханов. – Том 3: Обязательственное право – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Волтерс Клувер, 2005. – 800 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://biblio.dvags.ru/marcweb/Pdf/..%5Cpdf%5CBooksNew%5Csukhanov3.pdf>.
5. Брагинский М.И. Договорное право / М.И. Брагинский, В.В. Витрянский. – Книга первая: Общие положения. – 2-е изд. – М. : Статут, 2005. – 842 с.
6. Агарков М.М. Избранные труды по гражданскому праву : в 2-х т. / М.М. Агарков. – Т. 1. – М. : Центр ЮрИнфоРм, 2002. – 490 с.
7. Романец Ю.В. Система договоров в гражданском праве России : [монография] / Ю.В. Романец. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Норма-Инфра-М, 2013. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.twirpx.com/file/1647979/>.
8. Стрижак І. В. Проблема визначення поняття «предмет договору» / І.В. Стрижак // Вісник Академії митної служби України. Сер. : Право. – 2010. – № 2. – С. 124–129. [Електронний ресурс] – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsup_2010_2\(5\)_22](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsup_2010_2(5)_22).
9. Третьяков О. ЕСКО – модель впровадження проектів з енергоефективності. Практичний досвід впровадження проектів у бюджетній сфері / О. Третьяков. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uba.ua/documents/doc/tretiakov_esco_29_08_14.pdf.
10. Лабутина М. Использование перформанс-контрактов в процессе реформирования и модернизации ЖКХ / М. Лабутина // Энергосбережение. – 2005. – № 4. – С. 34–39. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.abok.ru/for_spec/articles.php?nid=2938.
11. Матяшук С.В. Система договорных отношений по электро- и теплоснабжению в условиях развития когенерации : автореферат дис. На соискание ученой степени доктор юридических наук : 12.00.03 / С.В. Матяшук. – СПб, 2012. – 54 с.
12. Туликов А.В. Создание и деятельность энергосервисных компаний и перформанс-контрактов в России / А.В. Туликов ; под ред. И.Г. Грицевич // Всемирный фонд дикой природы (WWF). – Том 2: Проекты подзаконных актов и других нормативных документов, регулирующих создание и деятельность энергосервисных контрактов и перформанс-контрактов в России. – М., 2011. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.wwf.ru/resources/publ/book/552>.
13. Пожоджук Р.В. Правовая природа энергосервисного договору / Р.В. Пожоджук // Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. – 2015. – № 12. – С. 113–119. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nivif_2015_12_18.
14. Armin Mayer. Energy Performance Contracting in the European Union: Creating Common “Model” Definitions, Processes and Contracts / Armin Mayer, Derek Supple, Vollrad Kuhn, Sam Lines. – 2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.buildup.eu/sites/default/files/content/Institute%20BE-Energy%20Performance%20Contracting%20in%20the%20EU-%20Common%20models%20definitions,%20Contracts,%20Processes.pdf>.
15. Васильченко А.И. Энергосервисный договор : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / А.И. Васильченко. – СПб, 2015. – 147 с.
16. Про запровадження нових інвестиційних можливостей, гарантування прав та законних інтересів суб’єктів підприємницької діяльності для проведення масштабної енергомодернізації : Закон України від 09.04.2015 № 327-VIII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/327-19>.
17. Про енергозбереження : Закон України від 01.07.1994 № 74/94-ВР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/74/94-%D0%B2%D1%80>.
18. Directive 2012/27/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 on energy efficiency, amending Directives 2009/125/EC and 2010/30/EU and repealing Directives 2004/8/EC and 2006/32/EC. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32012L0027>.
19. Directive 2010/31/EU of the European Parliament and OF THE Council of 19 May 2010 on the energy performance of buildings. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32010L0031>.

20. Камышанский В. П. Гражданско-правовое регулирование энергосбережения / В. П. Камышанский, А. А. Диденко, К. С. Марченко // Научно-практический журнал «Власть Закона». – 2013. – № 2(14). – С. 21–30.

21. Назаров М. І. Енергоефективність та енергозбереження як ефективні інструменти підвищення конкурентоспроможності регіону / Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. – Одеса: Міжнародний гуманітарний університет. – 2015. – № 10. – С. 84–89 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2015/10-2015/19.pdf>.

22. Камышанский В. П. Понятие и источники гражданско-правового регулирования энергосбережения / В. П. Камышанский, А. А. Диденко, К. С. Марченко // Научный журнал КубГАУ – Scientific Journal of KubSAU. – 2014. – №101. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-i-istochniki-grazhdansko-pravovogo-regulirovaniya-energoberezheniya>.

23. Дзяна Г. Теоретичні основи державної політики у сфері енергозбереження / Г. Дзяна, Р. Дзяний // Ефективність державного управління. – 2010. – № 23. – С. 72–79 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Edu/2010_23/fail/Dzyana.pdf.

ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 349.22

СИЧОВА В.В.

ЄДНІСТЬ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН

У статті на основі наукових поглядів вчених досліджено теоретичні підходи щодо тлумачення таких понять, як «правове регулювання» та «єдність». Доведено, що єдність є однією із найважливіших характеристик правового регулювання трудових відносин. Наголошено, що держава постійно прагне до єдності правової політики в області праці. Підкреслено, що належне правове регулювання трудових відносин є неможливим без диференціації.

Ключові слова: єдність, правове регулювання, трудові відносини, нормативно-правовий акт, централізовані норми.

В статье на основе научных взглядов ученых исследованы теоретические подходы к толкованию таких понятий, как «правовое регулирование» и «единство». Доказано, что единство является одной из важнейших характеристик правового регулирования трудовых отношений. Отмечено, что государство постоянно стремится к единству правовой политики в области труда. Подчеркнуто, что надлежащее правовое регулирование трудовых отношений невозможно без дифференциации.

Ключевые слова: единство, правовое регулирование, трудовые отношения, нормативно-правовой акт, централизованные нормы.

The article, based on scientific views of scientists studied theoretical approaches to the interpretation of concepts such as “regulation” and „unity”. Proved that unity is one of the most important characteristics of legal regulation of labor relations. Emphasized that the government is constantly striving for unity of legal policy in the field of labor. Emphasized that proper regulation of labor relations is impossible without differentiation.

Key words: unity, regulation, labor relations, legal act, centralized rule.

Постановка проблеми. Правове регулювання, беззаперечно, є невід’ємною складовою управління всіма суспільними відносинами, адже воно сприяє їх організації, впорядкуванню та забезпеченню стабільності існування. Єдність правового регулювання притаманна як всій системі права, так і окремим її галузям, зокрема і трудовому праву. Як слушно зазначає М.О. Міщук, «трудове право є єдиним у своїх засадах, що зумовлено єдністю суті, єдністю мети правової політики, єдністю охорони праці, прав працівників, єдністю джерел права тощо» [1, с. 31]. В.В. Жернаков також зауважує, що для трудового права України є характерним поєднання загальних норм, які мають загальну сферу дії, і правових норм, дія яких обмежена певним колом осіб або відносин. У цьому, на думку автора, і виявляється єдність. Усе трудове право складає єдину систему, але всередині усієї системи є відмінності. Воно єдине у своїй основі [2, с. 42].

Стан дослідження. Проблема єдності правового регулювання трудових відносин в Україні була предметом досліджень таких вчених, як М.Г. Александрова, М.Й. Бару, Б.К. Бегічева, М.А. Веремчука, В.М. Догадова, П.Д. Камінської, Ф.М. Левіант, В.М. Толкунової, А.І. Шебанової, В.Я. Бурака, М.І. Іншина, Т.А. Коляди, О.В. Лавріненка, П.Д. Пилипенка, О.М. Ярошенка та ін. Однак зауважимо, що трудове право є динамічною галуззю, яка постійно змінюється та трансформується. Отже, обрана в дослідженні проблематика є актуальною.

Саме тому **мета дослідження** – дослідити єдність правового регулювання трудових відносин.

Виклад основного матеріалу. Виклад основного матеріалу наукового дослідження пропонуємо розпочати з визначення таких понять, як «правове регулювання» та «єдність». Так, у юридичному словнику відзначається, що правове регулювання – це регулювання суспільних відносин, яке здійснюється за допомогою права та всієї сукупності правових засобів [3, с. 589]. В.М. Корельський дійшов висновку, що правове регулювання – це цілеспрямований вплив на поведінку людей і суспільні відносини за допомогою правових (юридичних) засобів [4, с. 257]. Автор доводить, що не можна вважати правовим регулюванням вплив, який здійснюється неюридичними засобами. Так, підкреслює вчений, вплив на свідомість і поведінку людей через засоби масової інформації, шляхом пропаганди, агітації, морального чи правового навчання не може бути віднесено до правового регулювання як спеціально-юридичної організуючої діяльності [4, с. 257]. Видатна українська вчена О.Ф. Скакун вважає, що правове регулювання – це здійснюване державою за допомогою права і сукупності правових засобів упорядкування суспільних відносин, їх юридичне закріплення, охорона та розвиток [5, с. 529].

А.М. Куліш стверджує, що правове регулювання – це здійснюваний в інтересах суспільства за допомогою норм права вплив на поведінку учасників суспільних відносин з метою встановлення й упорядкування останніх [6, с. 62]. В.М. Сирих зазначає, що правове регулювання – це діяльність держави і суспільства, здійснювана у процесі підготовки й прийняття норм права, їх реалізації в конкретних відносинах та застосування державного примусу до правопорушників з метою досягнення стабільного правопорядку в суспільстві [7, с. 148]. На думку В.С. Аітова, правове регулювання – це результативний, нормативно-організаційний вплив на суспільні відносини спеціальної системи правових засобів, тобто норм права, правовідносин [8, с. 48].

Відповідно до точки зору А.Т. Комзюка, правове регулювання – це специфічний вплив, який здійснюється правом як особливим нормативним інституційним регулятором. При цьому правове регулювання має цілеспрямований, організаційний, результативний характер і здійснюється за допомогою цілісної системи засобів, що реально виражають саму матерію права як нормативного інституту утворення – регулятора [9, с. 47]. І.П. Голосніченко вважає, що «правове регулювання – це специфічна нормативна частина правового впливу, особливий його порядок, що відзначається підвищеною чіткістю нормативної регламентації <...>, дія і вплив права на відносини, їхнє регулювання правом співвідносяться між собою як ціле, особливе і окреме» [10, с. 89].

Отже, враховуючи зазначені вище наукові позиції щодо тлумачення поняття «правового регулювання» вважаємо можливим надати авторське бачення терміну «правового регулювання трудових відносин в Україні». Отже, зазначений термін слід розуміти як цілеспрямований вплив держави за допомогою особливих норм чинного українського та міжнародного законодавства на відносини, що виникають у процесі трудової діяльності. Зауважимо, що однією із найважливіша характеристика правового регулювання трудових відносин – єдність.

Так, в енциклопедичній літературі слово «єдність» визначається як: 1) тісний зв'язок, згуртованість, цілісність, неподільність; 2) поєднання в одному цілому, нерозривність зв'язку; 3) схожість, цілковита подібність; 4) спільність чого-небудь, зосередженість чогось в одному місці, а «інтеграція» — доцільне об'єднування та координація дій різних частин цілісної системи [11]. Російський теоретик права В.І. Гойман вказує на те, що єдність системи права – це специфічна його властивість, яка обумовлена єдністю цілей і завдань правового регулювання, єдністю правових принципів, що визначають сутність права, нарешті єдністю системи регульованих відносин. Єдність є необхідною умовою системної організації права, підсумовує вчений [12, с. 113].

А.І. Корольов та Л.С. Явич підкреслювали, що єдність правового регулювання забезпечується системою права, тобто внутрішньою його структурою, яка обумовлена характером суспільних відносин [13, с. 276]. Представник науки трудового права Б.К. Бегичев обґрунтовано пов'язував єдність трудового права з деякими юридичними ознаками, а саме: єдиним типом законодавства про працю, що виражає єдиний правовий режим для всіх суб'єктів регульованих відносин; єдністю способів формування змісту суб'єктивних прав і обов'язків у трудових відносинах; єдністю підстав виникнення, зміни та припинення трудових відносин; єдністю заходів захисту суб'єктивних трудових прав і засобів забезпечення виконання обов'язків [14, с. 137].

Щодо правового регулювання трудових відносин, то Ф.М. Левіант, досліджуючи поняття єдності, вказувала, що єдність виступає однією з важливих особливостей трудового права і повинна трактуватись як загальність і обов'язковість основних правових принципів організації пра-

ці, які закріплені в Конституції та інших нормативних актах державної влади незалежно від виду і характеру трудових відносин [15, с. 21]. Єдність правового регулювання трудових відносин охоплює всі питання правового регулювання тією чи іншою мірою з урахуванням особливостей умов праці та інших чинників. Як справедливо підкреслює З.К. Симорот, єдність законодавства про працю передбачає можливість відмінностей у правовому регулюванні [16, с. 4]. П.Д. Пилипенко вважає, що єдність правового регулювання трудових відносин означає, що норми трудового права встановлюють високий рівень умов праці, їх повинні дотримуватись усі роботодавці, що здійснюють найм працівників на підставі трудового договору. Такі єдині норми поширюються на трудові відносини працівників державних підприємств, установ, організацій, працівників приватних і колективних підприємств, а також тих осіб, які працюють за трудовим договором у фізичних осіб (роботодавців) [17].

Т.А. Коляда у своєму науковому дослідженні вказує, що єдність правового регулювання полягає у наявності єдиних підходів держави до регулювання трудових відносин. Вона характеризує загальний рівень регулювання трудових відносин незалежно від їх виду й особливостей, а також від суб'єктного складу. По суті, продовжує автор, єдність у правовому регулюванні забезпечує загальний рівень трудових прав найманих працівників, який є мінімальним. Це, наприклад, мінімальний розмір заробітної плати, максимальна тривалість робочого часу, мінімальна тривалість відпустки і т.д. [18, с. 95].

Л.С. Явич називає такі основні риси єдності правового регулювання трудових відносин [13, с. 285]: по-перше, єдність визначається через філософську категорію загального. Це підкреслює загальність і універсальність єдності як явища, притаманного праву взагалі і, зокрема трудовому; по-друге, єдність тією чи іншою мірою поширюється на всі без винятку трудові відносини. Ступінь поширення єдності на ту чи іншу групу трудових відносин визначається нею ж, проте він залежить від особливостей трудових відносин; по-третє, єдність правового регулювання трудових відносин закріплено в Конституції України, Кодексі законів про працю України (далі – КЗпП) та інших законах про працю; по-четверте, єдність правового регулювання може полягати лише в додержанні певних принципів правового регулювання відповідних трудових відносин [13, с. 285].

В.Я. Буряк вказує: «Єдність правового регулювання трудових відносин полягає в наявності загальних правових норм, які однаково регулюють трудові відносини, незалежно від їх характеру і виду самих відносин, а також особливостей умов праці» [19, с. 3]. Автор підкреслює, що основними рисами єдності правового регулювання трудових відносин є [19, с. 7]: всезагальність і універсальність єдності як явища, притаманного праву взагалі і, зокрема трудовому; закріплення її у Конституції України, КЗпП України та інших нормативно-правових актах; поширення її на всі без винятку трудові відносини в тій чи іншій мірі, залежність від особливостей самих трудових відносин; забезпечення єдності лише за умов дотримання принципів правового регулювання трудових відносин.

Заслужовує на увагу точка зору Б.К. Бегічева, який назвав такі юридичні ознаки, з якими пов'язана єдність правового регулювання трудових відносин [14, с. 137]: а) єдиний тип законодавства про працю, що виражає єдиний правовий режим для всіх суб'єктів регульованих відносин; б) єдність способів формування змісту суб'єктивних прав та обов'язків у трудових відносинах; в) єдність підстав виникнення, зміни і припинення трудових правовідносин; г) єдність заходів захисту суб'єктивних трудових прав і засобів забезпечення виконання обов'язків [14, с. 137].

В Україні єдність правового регулювання трудових відносин базується на Кодексі законів про працю України [20]. Так, відповідно до Статті 1 зазначеного нормативно-правового акту завданням Кодексу законів про працю України є регулювання трудових відносин усіх працівників, сприяння зростанню продуктивності праці, поліпшенню якості роботи, підвищенню ефективності суспільного виробництва і піднесенню таким чином матеріального і культурного рівня життя трудящих, зміцненню трудової дисципліни і поступовому перетворенню праці на благо суспільства в першу життєву потребу кожної працездатної людини [20, Ст. 1].

Однак справедливим буде зауважити, що, окрім Кодексу законів про працю України, єдність правового регулювання забезпечується й іншими нормами законодавства, наприклад:

– Закон України «Про оплату праці» від 24 березня 1995 р. [21]. Зазначений нормативно-правовий акт визначає економічні, правові та організаційні засади оплати праці працівників, які перебувають у трудових відносинах, на підставі трудового договору з підприємствами, установами, організаціями усіх форм власності та господарювання, а також з окремими громадянами та сфери державного і договірної регулювання оплати праці і спрямований на забезпечення відтворювальної і стимулюючої функції заробітної плати [21].

– Закон України «Про колективні договори і угоди» [22]. Цей Закон визначає правові засади розробки, укладення та виконання колективних договорів і угод з метою сприяння регулюванню трудових відносин та соціально-економічних інтересів працівників і роботодавців [22].

– Закон України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» від 3 березня 1998 р. Він визначає правові й організаційні засади функціонування системи заходів щодо вирішення колективних трудових спорів (конфліктів) і спрямований на здійснення взаємодії сторін соціально-трудова відносин у процесі врегулювання колективних трудових спорів (конфліктів), що виникли між ними [23].

– Закон України «Про державну службу» [24]. Зазначений нормативно-правовий акт регулює суспільні відносини, що охоплюють діяльність держави щодо створення правових, організаційних, економічних і соціальних умов реалізації громадянами України права на державну службу. Він визначає загальні засади діяльності, а також статус державних службовців, які працюють в державних органах та їх апараті [25, с. 105].

Не менш важливу роль у забезпеченні єдності правового регулювання трудових відносин відіграють і підзаконні нормативні акти, особливо якщо вони приймаються для виконання загальних приписів тих чи інших законів України. Такими підзаконними актами можуть бути постанови Кабінету Міністрів України, а також акти Міністерства праці та соціальної політики України [17, с. 145]. Наприклад, «Інструкція про порядок ведення трудових книжок працівників», затверджена наказом Мінпраці України, Мін'юсту України, Мінсоцзахисту України від 29 липня 1993 р. № 58 [26], визначила, що трудова книжка є основним документом про трудову діяльність працівника. Вона ведеться на всіх працівників, які працюють на підприємстві, в установі, організації усіх форм власності або у фізичної особи понад п'ять днів, зокрема осіб, які є співвласниками (власниками) підприємств, селянських (фермерських) господарств, сезонних і тимчасових працівників, а також позаштатних працівників за умови, якщо вони підлягають державному соціальному страхуванню [27].

Крім того, також вважаємо необхідним відзначити, що не тільки законами та підзаконними актами досягається єдність правового регулювання трудових відносин в Україні. Останнім часом єдині правила у сфері трудових відносин почали приймати і на договірному рівні [28]. Зокрема, Генеральна угода між Кабінетом Міністрів України, всеукраїнськими об'єднаннями організацій роботодавців і підприємців та всеукраїнськими профспілками і профоб'єднаннями, спрямована на удосконалення колективно-договірного регулювання соціально-трудова відносин, розвиток соціального партнерства, реалізацію конституційних прав і гарантій працівників та роботодавців. Зобов'язання та домовленості зазначеної угоди є обов'язковими для виконання її Сторонами. Положення Угоди діють безпосередньо, поширюються на підприємства, організації та установи всіх форм власності, є обов'язковими як мінімальні гарантії для застосування під час укладення галузевих і регіональних угод, колективних договорів [27].

У контексті нашого дослідження відзначимо, що єдність правового регулювання трудових відносин забезпечується за рахунок єдності принципів такого регулювання. Так, А.Ф. Нуртдинова вказує на такі функції принципів трудового права, які забезпечують його єдність: 1) правового імператива, що визначає загальну спрямованість правотворчості і правореалізації у сфері соціально-трудова відносин; 2) найвищих начал, здатних слугувати критерієм легітимності для чинного законодавства й інших джерел об'єктивного трудового права; 3) остова, що визначає побудову і структурування позитивного трудового права; 4) прямого правового регулятора соціально-трудова відносин, що має юридичний пріоритет перед всіма іншими регуляторами, що містяться в різних джерелах трудового права [28, с. 62].

Висновок. Отже, підсумовуючи зазначене у нашому науковому дослідженні, можемо констатувати, що єдність правового регулювання трудових відносин в Україні є однією із основоположних характеристик правового регулювання зазначеної сфери суспільних відносин. Відзначимо, що держава постійно прагне до єдності правової політики в області праці, що є зрозумілим та цілком логічним. Однак вважаємо необхідним підкреслити, що правове регулювання трудових відносин у сучасних умовах все ж таки є неможливим без диференціації.

Список використаних джерел:

1. Аитов В.С. Правоприменение и его суть / В.С. Аитов // Гос-во и право. – 1995. – № 5. – С. 47–54.
2. Алексеев С.С., Архипов С.И. и др. Теория государства и права / [С.С. Алексеев, С.И. Архипов и др.]; под ред. В.М. Корельского и В.Д. Перевалова. – М.: Инфра-М-Норма, 1997. – 570 с.

3. Бегичев Б.К. Субъектная дифференциация правового регулирования в советском трудовом праве / Б.К. Бегичев // Сборник ученых трудов Свердловского юридического ин-та. – 1964. – Вып. 2. – С. 137–139.
4. Бурак В.Я. Єдність і диференціація правового регулювання трудових відносин робочого часу, часу відпочинку і заробітної плати на підприємствах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення / В.Я. Бурак. – К., 1999. – 19 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : Перун, 2002. – С. 270, 401.
6. Генеральна угода між Кабінетом Міністрів України, всеукраїнськими об'єднаннями організацій роботодавців і підприємств та всеукраїнськими профспілками і профоб'єднаннями спрямована на удосконалення колективно-договірного регулювання соціально-трудових відносин, розвиток соціального партнерства, реалізацію конституційних прав і гарантій працівників та роботодавців / Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mlsp.gov.ua/control/uk/publish/article.jsessionid=182866EB0027AD3A621E276CDE281165?art_id=36176&cat_id=36115.
7. Голосніченко І.П. Попередження корисливих проступків засобами адміністративного права / І.П. Голосніченко. – К. : Вища школа, 1991. – 207 с.
8. «Інструкція про порядок ведення трудових книжок працівників» Наказ Міністерства праці України, Міністерства юстиції України, Міністерства соціального захисту населення України 29.07.93 N 58 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0110-93/conv>.
9. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/322-08/conv>
10. Коляда Т.А. Поняття диференціації правового регулювання праці / Т.А. Коляда // Право і Безпека. – 2003. – Т. 2, № 3. – С. 93–97.
11. Комзюк А.Т. Заходи адміністративного примусу в правоохоронній діяльності міліції: поняття, види та організаційно-правові питання реалізації : Монографія / За заг. ред. проф. О.М. Бандурки. – Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. – 336 с.
12. Куліш А.М. Організаційно-правове забезпечення статусу працівників податкової міліції України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / А.М. Куліш. – Х., 2003. – 177 с.
13. Левиант Ф.М. Единство и дифференциация советского трудового права / Ф.М. Левиант // Вестник ЛГУ. Серия экономика, философия и право. – 1958. – № 23. – Вып. 4. – С. 91–104.
14. Максименко Н.О. Правове регулювання нормування праці державних службовців в Україні [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Максименко Наталія Олегівна ; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. – Луганськ, 2010. – 193 арк.
15. Міщук М.О. Підстави диференціації правового регулювання праці в умовах кодифікації трудового законодавства України / М.О. Міщук // Адвокат. – 2013. – № 1. – С. 29–32.
16. Общая теория права и государства : учеб. / под ред. В.В. Лазарева. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристъ, 2001. – 520 с.
17. «Про державну службу». Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/889-19>.
18. «Про колективні договори і угоди». Закон України від 01.07.1993 № 3356-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3356-12>.
19. «Про оплату праці». Закон України від 24.03.1995 № 108/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/108/95-вр>.
20. «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)». Закон України від 03.03.1998 № 137/98-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/137/98-вр>.
21. Симорот З.К. Единство советского законодательства о труде / З.К. Симорот. – К., 1988.
22. Скакун О.Ф. Теория государства и права : Учебник / О.Ф. Скакун. – Харьков : Консум; Ун-т внутр. дел, 2000–704с.
23. Сырых В.М. Теория государства и права: Учебник / В.М. Сырых. – М. : Юстиц-информ, 2001. – 592 с.
24. Теория государства и права / Под ред. А.И. Королева, Л.С. Явича. Л. : Изд-во ЛГУ, 1982. – 382 с.
25. Трудовое право в вопросах и ответах: Учебно-справочное пособие / Под ред. ВВ Жернакова – Х. : Одиссей, 2000 – 624 с.
26. Трудовое право России : учеб. / под общ. ред. Ю. П. Орловского, А. Ф. Нуртдиновой. – М. : МЦФЭР, 2004. – С. 62.
27. Трудове право України : Академічний курс : Підруч. для студ. горид. Т78 спец. вищ. навч. закл. / [П. Д. Пилипенко, В. Я. Бурак, З. Я. Козак та ін.] ; за ред. П. Д. Пилипенка. – 2-е вид., перероб. і доп. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – 544 с.
28. Юридичний словник / За ред. [Б.М. Бабія, В.М. Корецького, В.В. Цвєткова]. – К. : Головна редакція Української рад. енцикл. АН України РСР, 1974. – 848 с.

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ПРАВА ЛЮДИНИ НА СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

У статті на основі аналізу наукових поглядів учених досліджено теоретичні підходи до тлумачення таких понять, як «міжнародні стандарти» й «соціальне забезпечення». На основі аналізу міжнародних нормативно-правових актів розглянуто світові стандарти прав людини у сфері соціального забезпечення. Наголошено, що не всі міжнародні норми і стандарти можна використати на території нашої держави, що пов'язано як з особливостями менталітету, так і з економічним і політичним розвитком України, адже зазначені стандарти розраховані на більш розвинені та стабільні ринкові відносини.

Ключові слова: *стандарт, міжнародний стандарт, міжнародний нормативно-правовий акт, соціальне забезпечення.*

В статті на основі аналізу наукових поглядів учених досліджено теоретичні підходи до тлумачення таких понять, як «міжнародні стандарти» й «соціальне забезпечення». На основі аналізу міжнародних нормативно-правових актів розглянуто світові стандарти прав людини у сфері соціального забезпечення. Наголошено, що не всі міжнародні норми і стандарти можна використати на території нашої держави, що пов'язано як з особливостями менталітету, так і з економічним і політичним розвитком України, адже зазначені стандарти розраховані на більш розвинені та стабільні ринкові відносини.

Ключевые слова: *стандарт, международный стандарт, международный нормативно-правовой акт, социальное обеспечение.*

The article, based on an analysis of scientific views of scientists, the theoretical approaches to the interpretation of the essence of such concepts as “international standards” and “social security”. Based on the analysis of international regulatory acts are considered global standards of human rights in the field of social security. Emphasized that not all international norms and standards may be used in our country, due both to the peculiarities of mentality, and with the economic and political development of Ukraine, because these standards are designed for more advanced market economy and stable.

Key words: *standard, international standard, international legal act, social security.*

Вступ. Прийняття в 1996 році Конституції України стало важливою подією на шляху до розбудови на європейському просторі суверенної й незалежної, демократичної, соціальної та правової держави, а також зумовило якісно новий підхід до формування оновленої правової системи [1, с. 259]. Європейський вибір України полягає в усебічному входженні до європейської спільноти. Тому, ставлячи за мету наближення національної правової системи до правової системи Європейського Союзу, насамперед необхідно спрямувати розвиток правової реформи так, щоб у її основу було покладено найбільш прогресивне й досконале світове законодавство, яке формувалося протягом тривалого часу та відображає досвід багатьох країн [2, с. 161]. Одним із важливих напрямів розвитку правової системи є формування системи соціального забезпечення відповідно до міжнародних стандартів.

Дослідженню міжнародних стандартів у сфері соціального забезпечення присвячували увагу в наукових дослідженнях такі вчені, як Н.Б. Болотіна, Н.М. Биба, Б.І. Сташків, М.В. Луш-

© ЯКОВЛЄВА Г.О. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри трудового права (Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого)

нікова, А.М. Лушніков, О.Є. Мачульська, І.О. Гуменюк, П.Є. Морозов, С.І. Запара, А.М. Юшко, К.С. Лобода, М.В. Кравченко, М.О. Баймуратов та інші. Однак у сучасних умовах соціального, економічного й політичного розвитку держави зазначена проблема залишається актуальною.

Постановка завдання. Саме тому метою статті є розглянути міжнародно-правові стандарти права людини на соціальне забезпечення.

Результати дослідження. Виклад основного матеріалу представленого наукового дослідження пропонуємо розпочати з визначення сутності поняття «міжнародний стандарт». У загальному розумінні стандарт – це загальновизнана норма, еталон або зразок чого-небудь, на який орієнтуються у своїй діяльності всі ті, кому він адресований [3, с. 142]. Загальними ознаками, які характеризують поняття «стандарт», є: 1) нормативне закріплення стандарту; 2) установлення певного рівня вимог або гарантій залежно від сфери застосування цього стандарту; 3) еталонний характер, тобто стандарт є орієнтиром для зіставлення з ним інших подібних об'єктів [4, с. 19].

Щодо визначення поняття «міжнародний стандарт», то в юридичній енциклопедії за редакцією Ю.С. Шемшученко зазначається, що під зазначеним терміном варто розуміти міжнародно-правові норми і принципи, що закріплюють стандартизовані правила поведінки суб'єктів міжнародного права в тих чи інших сферах міждержавного співробітництва [5, с. 615]. Муса Аль-Сулайбі вважає, що міжнародні стандарти – це не декларовані міжнародним співтовариством приклади, а норми, які необхідно втілювати в життя [6, с. 116]. Однак, на нашу думку, запропоноване вище визначення є дещо неточним, тому що міжнародні стандарти не завжди є обов'язковими, адже іноді вони можуть мати рекомендаційний характер. Ще один учений – В.В. Жернаков – зазначає, що міжнародні стандарти – це загальні правила, єдині вимоги, які висуваються до тих чи інших нормативних основ і правозастосовної практики з погляду міжнародного права; певний правовий рівень, нижче за який держави опускатися не вправі [4, с. 19]. Уважаємо, що в рамках дослідження варто погодитися з Л.А. Гордоном, який указує, що міжнародні стандарти прав людини характеризуються тим, що: а) вони визначаються на основі тенденцій і потреб соціального прогресу; б) вони є загальновизнаними, формально-визначеними міжнародно-правовими нормами (звичайними й договірними) права та свободи, що підлягають неухильному дотриманню з боку держави й суспільства; в) існує виключно правова регламентація їх можливого та допустимого обмеження [7].

Щодо визначення сутності поняття «соціальне забезпечення», то Р.І. Іванова вважає, що соціальне забезпечення – це форма розподілу матеріальних благ в обмін на витрачену працю з метою задоволення життєво необхідних особистих потреб (фізичних, соціальних, інтелектуальних) людей похилого віку, хворих, інвалідів, дітей, утриманців, що втратили годувальника, безробітних, усіх членів суспільства з метою охорони здоров'я й нормального відтворення робочої сили за рахунок спеціальних фондів, створюваних у суспільстві, у випадках і на умовах, установлених у соціальних, у тому числі правових, нормах [8, с. 22]. Відповідно до точки зору М.М. Клемпарського, «соціальне забезпечення – це система закріплених у законодавстві соціально-економічних заходів, що гарантують матеріальне забезпечення громадян у старості, у період тимчасової непрацездатності, в разі втрати годувальника та в інших передбачених законодавством випадках» [9, с. 25]. На думку В.Ш. Шайхатдінова, соціальне забезпечення – це система суспільних відносин, які утворюються під час задоволення із централізованих суспільних фондів споживання, створюваних державою за рахунок суспільства, життєвих потреб громадян через індивідуальну форму розподілу замість оплати праці або в додаток до неї у випадках, установлених державою, з урахуванням індивідуального трудового внеску громадян і соціального фактору або безеквівалентно [10, с. 9].

Отже, підсумовуючи зазначені вище наукові точки зору, на нашу думку, варто погодитись із позицією С.І. Запари, яка зазначає, що міжнародний стандарт у сфері соціального забезпечення – це впорядкована система універсальних міжнародних норм і принципів, розроблених на основі взаємних угод між державами щодо питань, пов'язаних зі створенням економічного, політичного, соціального, культурного і правового середовища, яке б дало людям змогу досягати соціального розвитку [11, с. 447]. Отже, можемо стверджувати, що міжнародні стандарти у сфері соціального забезпечення визначаються у відповідних міжнародних нормативно-правових актах, основними з яких є договори, угоди, конвенції, пакти, протоколи тощо. Відзначимо, що рамки представленого наукового дослідження не дадуть нам можливість дослідити всі нормативно-правові акти, що визначають міжнародні стандарти у сфері соціального забезпечення, саме тому ми спробуємо приділити увагу основним із них. Відтак основними Міжнародними нормативно-правовими актами, що визначають світові стандарти в зазначеній сфері, на нашу думку, є:

– Загальна декларація прав людини, яка прийнята та проголошена в Резолюції 217 А Генеральної Асамблеї ООН 10 грудня 1948 року [12]. Зазначена Декларація проголосила природний характер прав людини і вмістила загальні принципи та поняття без визначення їх класових особливостей, надаючи їм загальнодемократичного й загальнолюдського значення, сприйнятливості для всіх держав. Більшість статей зазначеного міжнародного документа мають загальний характер [13, с. 219]. Щодо сфери соціального забезпечення, то стаття 22 Загальної декларації прав людини проголосила, що кожна людина як член суспільства має право на соціальне забезпечення і здійснення необхідних для підтримання її гідності й для вільного розвитку її особи прав в економічній, соціальній і культурній галузях за допомогою національних зусиль і міжнародного співробітництва та відповідно до структури й ресурсів кожної держави [12, ст. 22]. Стаття 25 цієї самої Декларації визначає право людини на забезпечення на випадок безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, старості чи іншого випадку втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини [12, ст. 25]. Відтак прийняття Загальної декларації прав людини стало важливим кроком у розвитку та визначенні світових стандартів у сфері соціального забезпечення людини. Як слушно зазначає Н.Б. Болотіна, «незважаючи на те що Загальна декларація була (і залишається) декларацією й не накладала будь-яких зобов'язань на держави, її значення у справі визнання прав людини в кожній конкретній державі важко переоцінити. Вона вперше сформулювала певні соціальні еталони – соціальні стандарти у сфері прав людини, стала своєрідним взірцем поняття такого соціального явища, як «права людини», «навчальним посібником» у цій справі для країн світу» [14];

– Європейська соціальна хартія від 10 жовтня 1961 року [15]. Відповідно до зазначеної Хартії, з метою забезпечення ефективного здійснення права на соціальне забезпечення, Договірні сторони зобов'язуються: 1. Започаткувати систему соціального забезпечення або підтримувати її функціонування. 2. Підтримувати систему соціального забезпечення на такому задовільному рівні, який принаймні необхідний для ратифікації Конвенції про мінімальні норми соціального забезпечення. 3. Докладати зусилля для поступового піднесення системи соціального забезпечення на більш високий рівень. 4. Уживати заходів шляхом укладання відповідних двосторонніх і багатосторонніх угод або в інший спосіб і відповідно до умов, визначених у таких угодах, для забезпечення: а) рівності між їхніми власними громадянами та громадянами інших Договірних Сторін у тому, що стосується прав на соціальне забезпечення, включаючи збереження пільг, які надаються законодавством про соціальне забезпечення, незалежно від пересування соціально захищених осіб по територіях Договірних Сторін; б) надання, здійснення й поновлення прав на соціальне забезпечення такими засобами, як сумарний залік періодів страхування або роботи, що були здійснені за законодавством кожної з Договірних Сторін [15]. Отже, зазначена Хартія внесла неоціненний вклад у становлення та розвиток сфери соціального забезпечення в Україні і світі;

– Європейська соціальна хартія (переглянута) 1996 року, яка захищає 31 право на соціальне забезпечення, тоді як її попередниця – Хартія 1961 року – налічувала їх лише 19. Ці зміни й доповнення суттєво покращили ефективність дії Хартії як основоположного документа в галузі захисту соціальних та економічних прав людини в Європі [4, с. 27];

– Європейський кодекс соціального забезпечення від 1964 року [16]. У зазначеному Кодексі вказується, що метою Ради Європи є досягнення більшої єдності між її членами заради сприяння соціальному прогресу. Кодекс містить мінімальні соціальні стандарти, які держави повинні забезпечувати у зв'язку з такими соціальними ризиками, як хвороба, безробіття, старість, трудове каліцтво, професійна хвороба, материнство, інвалідність, утрата годувальника, утримання дітей [16]. Наприклад, обставиною, за якої надається пенсія за віком, є період життя після досягнення визначеного віку. Він не повинен перевищувати 65 років, якщо відповідним демографічним, економічним і соціальним критерієм не буде обґрунтовано більш похилий вік [17, с. 61];

– Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966 року). Відповідно до статті 9 зазначеного Пакту, держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожної людини на соціальне забезпечення, включаючи соціальне страхування, а саме [18]: 1) право кожного на достатній життєвий рівень для нього та його сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг і житло, і на неухильне поліпшення умов життя. Для реалізації цього права держави-учасниці мають уживати належні заходи щодо забезпечення здійснення цього права, визнаючи велике значення в цьому стосунку міжнародного співробітництва, ґрунтованого на вільній згоді; 2) право кожної людини на свободу від голоду. Для цього держави повинні вживати необхідних заходів індивідуально й у порядку міжнародного співробітництва; 3) право кожної людини на найвищий досяжний рівень фізичного та психічного здоров'я; 4) право на соціальне забезпечення матерям протягом розумного періоду до та після пологів; тощо;

– Хартія основних прав Європейського Союзу від 7 грудня 2000 року [19]. Відповідно до зазначеної Хартії, Європейський Союз визнає й дотримується права на отримання допомоги щодо соціального страхування та соціального забезпечення у випадку народження дитини, хвороби, виробничих травм, неможливості самостійного існування або старості, а також у разі втрати роботи відповідно до умов, передбачених правом Європейських співтовариств, національним законодавством і практикою. Будь-яка особа, яка проживає або переміщується на законних підставах на території Європейського Союзу, має право на виплату допомоги у сфері соціального забезпечення й соціальні пільги відповідно до права Європейських співтовариств і національного законодавства та практики. З метою боротьби із соціальним відторгненням і бідністю Європейський Союз визнає й дотримується права людини на отримання соціальної допомоги та житлових субсидій, призначених для забезпечення гідного існування для всіх, хто не має у своєму розпорядженні достатніх засобів, відповідно до умов, передбачених правом Європейських співтовариств, національним законодавством і практикою [19, ст. 34];

– Конвенція про права інвалідів та її Факультативний протокол, що були прийняті Генеральною Асамблеєю ООН 13 грудня 2006 року. Обговорення Конвенції відбувалося під час восьмої сесії Комітету Генеральної Асамблеї з 2002 по 2006 роки. Метою Конвенції є забезпечення рівних можливостей і захист прав інвалідів разом з іншими категоріями населення. На увагу заслуговує положення Конвенції про те, що до інвалідів належать особи зі стійкими фізичними, психічними, інтелектуальними або сенсорними порушеннями, які під час взаємодії з різними бар'єрами можуть заважати їхній повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими [1, с. 260]. Основними принципами цієї Конвенції проголошені: 1) повага до властивої людині гідності, її особистої самостійності, включаючи свободу робити власний вибір, і незалежності; 2) недискримінація; 3) повне й ефективне залучення до суспільства; 4) повага до особливостей інвалідів і їх прийняття як компонента людського різноманіття й частини людства; 5) рівність можливостей; 6) доступність; 7) рівність чоловіків і жінок; 8) повага до здібностей дітей-інвалідів, що розвиваються, і повага до права дітей-інвалідів зберігати свою індивідуальність [1, с. 260; 20].

Отже, зазначений вище перелік міжнародних нормативно-правових актів, що визначають світові стандарти у сфері соціального забезпечення, не претендує на вичерпність, однак, на нашу думку, саме в них визначаються ключові аспекти соціального захисту й соціального забезпечення людини.

Зауважимо, що окремо в рамках представленого наукового дослідження варто вказати конвенції та рекомендації Міжнародної організації праці (далі – МОП), яка заклала основи соціальної стандартизації шляхом прийняття нормативно-правових актів, які, на думку М.М. Шумило, можна поділити на дві групи [21, с. 246–247]:

1) до першої, на думку автора, належать ті акти, які визначають загальні питання, а саме: Конвенції: «Про організацію служби зайнятості» (1948); «Про мінімальні норми соціального забезпечення» (1952); «Про основні цілі та норми соціальної політики» (1962); «Про рівноправ'я у сфері соціального забезпечення» (1962); «Про допомогу на випадок професійного травматизму» (1964); «Про допомоги по інвалідності, по старості, на випадок втрати годувальника» (1967); «Про медичну допомогу та виплату у зв'язку з хворобою» (1969); «Про встановлення мінімальної заробітної плати» (1970); «Про професійні ракові захворювання» (1974); «Про збереження прав у сфері соціального захисту» (1982); «Про професійну реабілітацію та зайнятість інвалідів» (1983); «Про сприяння зайнятості та захисту від безробіття» (1988); рекомендації МОП: «Про організацію служби зайнятості» № 83 (1948); «Про збереження прав у сфері соціального захисту» (1983); тощо.

2) до другої групи належать ті акти, що визначають правовий статус окремих суб'єктів. Такими актами є Конвенції: «Про пенсії морякам» (1946), «Про соціальне забезпечення моряків» (1987) (переглянута); рекомендації: «Про соціальне забезпечення осіб із військових сил» (1944), «Про соціальний захист моряків» (1946) [21, с. 247].

Висновки. Отже, підсумовуючи все зазначене в представленому науковому дослідженні, можемо з упевненістю стверджувати, що міжнародні стандарти у сфері соціального забезпечення, беззаперечно, відіграли дуже важливу роль у побудові сучасного українського законодавства, спрямованого на регулювання зазначеної сфери. Однак справедливим буде зауважити, що не всі міжнародні норми і стандарти можна використати на території нашої держави, що пов'язано як з особливостями менталітету, так і з економічним і політичним розвитком України, адже вони розраховані на більш розвинені та стабільні ринкові відносини. Насамкінець хотілося б наголосити,

що дослідження міжнародних стандартів у сфері соціального забезпечення є дуже перспективними, адже суспільство не стоїть на місці й постійно розвивається, що, в свою чергу, призводить до того, що соціальні права завжди будуть розширюватися та конкретизуватися.

Список використаних джерел:

1. Чічкань М.В. Міжнародно-правові стандарти в сфері соціального захисту інвалідів / М.В. Чічкань // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Вип. 1. – Т. 3. – С. 259–263.
2. Іншин М. Адаптація трудового законодавства до законодавства Європейського Союзу як один з пріоритетних напрямів правової реформи України / М. Іншин // Публічне право. – 2011. – № 4. – С. 160–165.
3. Харитонов О.В. Дозвільна система в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / О.В. Харитонов ; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2004. – 197 с.
4. Юшко А.М. Міжнародні соціальні стандарти : [навч. посіб.] / А.М. Юшко, Н.М. Швець ; за заг. ред. В.В. Жернакова. – Х. : Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2013. – 121 с.
5. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 1998–2004. – Т. 5 : П–С. – 2003. – 736 с.
6. Муса Аль-Сулайбі. Юридична природа міжнародних стандартів прав людини / Аль-Сулайбі Муса // Право України. – 2000. – № 9. – С. 115–118.
7. Гордон Л.А. Социально-экономические права человека: своеобразие, особенности, значение для России / Л.А. Гордон // Общественные науки и современность. – 1997. – № 3. – С. 26.
8. Иванова Р.И. Правоотношения по социальному обеспечению в СССР / Р.И. Иванова. – М. : Юрид. лит., 1986. – 176 с.
9. Клемпарський М.М. Правове регулювання пенсійного забезпечення працівників органів внутрішніх справ : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 / М.М. Клемпарський ; Національний університет внутрішніх справ. – Х., 2004. – 224 с.
10. Шайхатдинов В.Ш. Теоретические проблемы советского права социального обеспечения / В.Ш. Шайхатдинов. – Свердловск : Издат. Уральского ун-та, 1986. – 156 с.
11. Запара С.І. До питання про сутність соціального міжнародного стандарту / С.І. Запара // Актуальні проблеми регулювання відносин у сфері праці і соціального забезпечення : тези доп. та наук. повідом. учасн. III Міжнарод. наук.-практ. конфер. / за ред. В.В. Жернакова. – Х. : Кросроуд, 2011. – 540 с.
12. Всеобщая декларация прав человека. Принята и провозглашена в резолюции 217 А (III) Генеральной Ассамблеи от 10 декабря 1948 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
13. Теорія держави і права. Академічний курс : [підручник] / [О.В. Зайчук та ін.] ; відп. ред. О.В. Зайчук. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 685 с.
14. Болотіна Н.Б. Право соціального захисту: становлення і розвиток в Україні / Н.Б. Болотіна. – К., 2005. – 381 с.
15. Європейська соціальна хартія Міжнародний документ від 18 жовтня 1961 року № ETS N 35 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_300/conv.
16. Європейський кодекс соціального забезпечення, прийнятий у Страсбурзі 16 квітня 1964 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_329/conv.
17. Москаленко О.В. Європейські стандарти обов'язкового соціального страхування / О.В. Москаленко // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Серія «Право». – 2012. – Вип. 18. – С. 61–67.
18. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_042/conv.
19. Хартія основних прав Європейського Союзу від 7 грудня 2000 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_524.
20. Конвенція про права інвалідів: прийнята 61-ю сесією Генеральної Асамблеї ООН від 13 грудня 2006 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_g71.
21. Шумило М.М. Міжнародні стандарти в сфері соціального захисту / М.М. Шумило // Університетські наукові записки. – 2012. – № 3. – С. 243–249.

**АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС;
ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО**

УДК 342.922

БАКУЛІНА С.В.

**УЗАГАЛЬНЕННЯ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ЩОДО РОЗГЛЯДУ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ
ТА ПРИВАТНО-ПРАВОВИХ ЗЕМЕЛЬНИХ СПОРІВ**

У статті здійснено узагальнення судової практики щодо розгляду публічно-правових та приватно-правових земельних спорів, у результаті чого систематизовано критерії визначення підсудності земельних спорів адміністративним судам.

Ключові слова: земельні спори, публічно-правовий земельний спір, приватно-правовий земельний спір, судова практика, розмежування підсудності.

В статье осуществлено обобщение судебной практики по рассмотрению публично-правовых и приватно-правовых земельных споров, в результате чего систематизированы критерии определения подсудности земельных споров административным судам.

Ключевые слова: земельные споры, публично-правовой земельный спор, приватно-правовой земельный спор, судебная практика, разграничение подсудности.

The article summarizes the jurisprudence regarding the consideration of public-law and private-law land disputes, as a result of which the criteria for determining the jurisdiction of land disputes to administrative courts are systematized.

Key words: land disputes, public-legal land dispute, private-legal land dispute, judicial practice, delineation of jurisdiction.

Вступ. Попри те, що в національній правовій доктрині досить вагоме місце займає цілком сформована галузь – земельне право, земельні відносини мають міжгалузевий характер, який проявляється в наступному: норми конституційного права регулюють правовий статус землі та визначають конституційне право громадян щодо володіння, користування та розпорядження землею; адміністративне право – відносини, що виникають між фізичними (юридичними) особами та органами публічної влади з приводу реалізації права володіння, користування та розпорядження землею, в тому числі відносини з приводу вчинення адміністративного правопорушення в цій сфері; цивільне право – договірні відносини, предметом яких є земля; господарське право – відносини господарюючих суб'єктів із приводу володіння, користування та розпорядження землею; кримінальне право – відносини конфліктного характеру, які виникають на підставі вчинення злочинів, об'єктом посягання яких є земельні відносини.

Земельні спори, які виникають між різними суб'єктами земельних правовідносин, вирішуються в позасудовому (адміністративному) та судовому порядку, при тому, що останній є переважним, оскільки є найвищим ступенем юридичного захисту земельних прав громадян. Наявність міжгалузєвого характеру земельних відносин зумовлює різну правову природу земельних спорів, які виходячи із суб'єктного складу його учасників, підстав та змісту позовних вимог, вирішується в судах різної юрисдикції – загальних, адміністративних, господарських.

За даними офіційної статистики, вже впродовж декількох років показники розгляду земельних спорів за різними видами юрисдикції як судами загальної, так і спеціальної юрисдик-

ції постійно збільшуються. Стан судочинства щодо розгляду земельних спорів за останні роки (2014–2016 роки) можна відобразити таким чином:

1) місцевими загальними судами в порядку цивільного судочинства у 2014 році було розглянуто 15708 земельних справ, у 2015 році – 16 120, у 2016 році – 17 600 справ відповідно. У свою чергу, в апеляційному порядку було переглянуто у 2014 році – 2835, у 2015 році – 2921, у 2016 році – 3124, що складає майже 20% від розглянутих справ у першій інстанції; в касаційному порядку у 2014 році було переглянуто 278 земельних справ, у 2015 році – 348, у 2016 році – 375 [1; 2];

2) місцевими господарськими судами у 2014 році розглянуто – 2520 справ відповідної категорії, у 2015 році – 3031, у 2016 році – 3674. В апеляційному порядку було переглянуто у 2014 році – 305 справ, у 2015 році – 756, у 2016 році – 689, що складає майже 25% від розглянутих справ у першій інстанції; в касаційному порядку у 2014 році було переглянуто 208 земельних справ, у 2015 році – 309, у 2016 році – 235 [1; 2];

3) місцевими (окружними) адміністративними судами було розглянуто у 2014 році – 15236 земельних справ, у 2015 році – 15298, у 2016 році – 15459. В апеляційному порядку було переглянуто у 2014 році – 4506 справ, у 2015 році – 4976, у 2016 році – 5092, що складає майже 30% від розглянутих справ у першій інстанції; в касаційному порядку у 2014 році було переглянуто – 1545 справ, у 2015 році – 1603, у 2016 році – 1980 [1; 2].

Вищенаведений аналіз стану судочинства щодо розгляду земельних спорів дає можливість зробити наступні висновки: питома частка участі судів щодо розгляду земельних спорів складає – 45% суди загальної юрисдикції, 42% адміністративні суди та 13% господарські суди; в середньому 25% рішень судів першої інстанції оскаржуються в апеляційному порядку, найбільша кількість таких справ – 30% – оскаржуються в системі адміністративного судочинства. Попри складність розгляду даної категорії справ, основною проблемою, яка постає перед суддями та учасниками судового процесу вирішення земельних спорів, є проблема розмежування підсудності земельних справ між судами загальної юрисдикції, господарськими та адміністративними судами, яка останнім часом викликала жваву наукову дискусію, до якої долучались і ми в попередніх своїх публікаціях.

У той же час необхідно зазначити, що на сьогодні проблеми правового регулювання вирішення земельних спорів залишаються маловивченими. Мають місце лише окремі дослідження, загальні коментарі з питань розгляду земельних спорів, які найчастіше суперечать один одному, огляди та виступи вчених-юристів у засобах масової інформації. Також слід зазначити, що розмежування повноважень між судами щодо розгляду земельних спорів здійснюється на підставі положень процесуальних кодексів. Таке розмежування частково встановлене статтями 15, 16 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПКУ), статтями 1, 12 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПКУ) та статтями 2, 17 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАСУ), які передбачають компетенцію загальних і спеціалізованих (господарських та адміністративних) судів. Так, відповідно до ч. 1 ст. 15 ЦПКУ суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають із земельних, а також з інших правовідносин, крім випадків, коли розгляд таких справ проводиться за правилами іншого судочинства [3]. З урахуванням вимог статей 1, 12 ГПКУ земельні спори між юридичними особами (фізичними особами-підприємцями) розглядають також і господарські суди [4]. І відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 17 КАСУ компетенція адміністративних судів поширюється на спори фізичних та юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи правових актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності, в тому числі, що виникають з земельних відносин [5]. У той же час дані нормативні акти не містять чітких критеріїв відмінності приватних та публічних земельних справ та не в повній мірі вказують та їх підсудність. За відсутності законодавчо визначених критеріїв відмінності земельних справ спостерігається судово «конкуренція» щодо їх розгляду, особливо яка триває між господарськими та адміністративними судами у випадку визначення судової юрисдикції щодо розгляду земельного спору за участю органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Представники та лобісти (в тому числі політики та науковці) того чи іншого галузевого судочинства наводять у ЗМІ, узагальненнях судової практики та на науково-практичних заходах аргументи щодо доцільності прийняття до уваги та покладення в основу власних критеріїв розмежування судової юрисдикції щодо розгляду земельних справ. І в цьому є певне логічне пояснення. Адже до прийняття у 2005 році КАСУ всі земельні справи, в тому числі стороною спору в яких були суб'єкти владних повноважень, вирішувались у приватно-правовому порядку в судах загальної або спеціальної – господарської юрисдикції, і

лише з 2006 року значна частина їх перейшла під юрисдикцію адміністративних судів. Даний, з одного боку професійний, а з іншого – правовий спір дав поштовх до розвитку правозастосовної (судової) практики розгляду даних справ. Тобто спрацював один із законів економіки «конкуренція підвищує якість надання послуг», результатом чого стали підготовка та видання узагальнень судової практики з розгляду даної категорії справ, які знайшли своє відображення в Постановах Пленумів спеціалізованих судів та Верховного суду України щодо вироблення критеріїв відмежування приватно-правових та публічно-правових земельних спорів (і відповідно галузевої судової юрисдикції), які в разі досягнення консалідованої позиції знайдуть відображення в галузевих процесуальних законодавчих актах, а відтак покладуть край (або принаймні знизять градус дискусії) щодо конкуренції підсудності, що беззаперечно буде сприяти більш якісному судовому захисту земельних прав як громадян (юридичних осіб), так і публічних інтересів суб'єктів владних повноважень.

Постановка завдання. Для виокремлення найбільш вагомих критеріїв розмежування судової юрисдикції щодо розгляду приватних та публічних земельних справ із метою їх перспективного законодавчого визначення нижче доцільно здійснити узагальнення судової практики їх розгляду, що і визначає *завдання дослідження*, здійсненого в межах даної статті.

Результати дослідження. Хронологію судової практики щодо вирішення спору про підсудність земельних спорів між судами загальної юрисдикції, господарськими та адміністративними судами можна відраховувати з моменту прийняття та набуття чинності КАСУ, а відповідно, зародження дискусії про критерії відмежування публічно-правового чи приватно-правового земельного спору. Першим узагальненням судової практики щодо цього питання можна вважати Інформаційний лист Верховного Суду України від 26.12.2005 року № 3.2.-2005 [6], яким було звернуто увагу на те, що справою адміністративної юрисдикції може бути переданий на вирішення адміністративного суду спір, який виник між двома (кількома) конкретними суб'єктами суспільства щодо їхніх прав та обов'язків у конкретних правових відносинах, в яких хоча б один суб'єкт законодавчо уповноважений владно керувати поведінкою іншого (інших) суб'єктів, а ці суб'єкти, відповідно, зобов'язані виконувати вимоги та приписи такого владного суб'єкта. У випадку, якщо суб'єкт (у тому числі орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа) в спірних правовідносинах не здійснює вказані владні управлінські функції щодо іншого суб'єкта, який є учасником спору, такий спір не має встановлених нормами КАСУ ознак справи адміністративної юрисдикції і, відповідно, не повинен вирішуватися адміністративним судом. Тобто цим документом, який носить доктринальний характер для судівського корпусу та рекомендаційний – для учасників судового процесу, було закладено два критерії відмежування публічно-правового спору від приватно-правового: наявність обов'язкової сторони спору – суб'єкта владних повноважень та здійснення ним владних управлінських функцій під час вчинення дій, прийняття рішень, які оскаржуються, до суду.

Пізніше Верховний Суд України (далі – ВСУ) в постанові Пленуму «Про внесення змін та доповнень до постанови Верховного Суду України від 16 квітня 2004 р. № 7 «Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ» № 2 від 19 березня 2010 р. визначив, що ті земельні та пов'язані із земельними відносинами майнові спори, сторонами в яких є юридичні особи, а також громадяни, що здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи і в установленому порядку, набули статусу суб'єкта підприємницької діяльності, розглядаються господарськими судами, а всі інші – в порядку цивільного судочинства, крім спорів, зокрема, щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень під час реалізації ними управлінських функцій у сфері земельних правовідносин, вирішення яких згідно з пунктами 1, 3 частини першої ст. 17 Кодексу адміністративного судочинства віднесено до компетенції адміністративних судів [7].

На підставі судової практики та з урахуванням Інформаційного листа ВСУ вищими спеціалізованими судовими інстанціями були розроблені рекомендації щодо критеріїв відмежування судової юрисдикції з розгляду земельних спорів.

Так, в основу рекомендацій президії Вищого господарського суду України (далі – ВГСУ) «Про деякі питання підвідомчості та підсудності справ господарським судам» від 27 червня 2007 року № 04-5/120, які на сьогодні втратили чинність на підставі постанови Вищого господарського суду № 10 від 24.10.2011 року, були взяті положення Інформаційного листа ВСУ, але було уточнено, що якщо предметом спору є право власності на земельну ділянку або право користування нею, в тому числі відновлення порушеного права третьою особою, яка на підставі рішень владних органів претендує на спірну земельну ділянку, такий спір є спором про право й

незалежно від участі в ньому органу, яким земельна ділянка надана у власність або в користування, повинен вирішуватися в порядку господарського судочинства [8]. Отже, в якості критерія відмежування підсудності земельних справ, крім суб'єктності складу учасників спору, було вказано також на наявність або відсутність спору про право власності, тобто якщо між суб'єктом владних повноважень і юридичною особою виник спір із приводу передачі права власності на землю, такий спір має розглядатись господарськими судами.

Враховуючи, що проблема розмежування компетенції судів щодо земельних справ стала очевидною і все більше погіршувалася, до її вирішення приєдналися всі вищі органи судової влади, навіть Конституційний Суд України.

Вищий адміністративний суд України (далі – ВАСУ), бажаючи внести ясність у визначені критеріїв розмежування публічно-правових земельних спорів від приватно-правових, у 2010 році звернувся з конституційним поданням до Конституційного Суду України, який на підставі його розгляду виніс Рішення в справі 01.04.2010 № 10-рп/2010 «Щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 143 Конституції України, пунктів «а», «б», «в», «г» ст. 12 Земельного кодексу України, пункту 1 частини першої ст. 7 Кодексу адміністративного судочинства України», в якому зазначив, що вирішення земельних спорів фізичних та юридичних осіб з органом місцевого самоврядування як суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи правових актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності належить до юрисдикції адміністративних судів, крім публічно-правових суперечок, для яких законом встановлений інший порядок судового вирішення [9]. Це рішення не поставило крапку у вирішенні питання відмежування підсудності земельних справ, а, навпаки, заклало підставу для подальшої дискусії щодо цього питання, але вже в основу було покладено різне тлумачення рішення КСУ.

Так, Пленум Вищого господарського суду України в постановях від 24 жовтня 2011 року № 10 «Про деякі питання підвідомчості і підсудності справ господарським судам» [8], від 17 травня 2011 року № 6 «Про деякі питання практики розгляду справ у спорах, що виникають із земельних відносин» [10] роз'яснив судам господарської юрисдикції норми, зокрема щодо визначення підсудності земельних спорів суб'єктів господарювання з владними органами, а також окремі процедурні та матеріальні нюанси розгляду цих справ саме в порядку господарського судочинства, зважаючи на їх приватноправовий характер. Зокрема, в п. 1 постанови від 17 травня 2011 року № 6 Пленум ВГСУ зазначає, що органи виконавчої влади або органи місцевого самоврядування в правовідносинах щодо розпорядження земельними ділянками державної та комунальної власності (наданні земельних ділянок громадянам та юридичним особам у власність або в користування, відчуженні земельних ділянок державної або комунальної власності, укладенні, зміні, розірванні договорів купівлі-продажу, ренти, оренди земельної ділянки та інших договорів щодо земельних ділянок, встановленні сервітуту, суперфіцію, емфітевзису, в тому числі прийнятті державними органами та органами місцевого самоврядування відповідних рішень) діють як органи, через які держава або територіальна громада реалізують повноваження власника земельних ділянок, а відповідно, вступають з юридичними та фізичними особами в цивільні та господарські правовідносини. Отже, справи в спорах за участю державних органів та органів місцевого самоврядування, що виникають із правовідносин, в яких державні органи та органи місцевого самоврядування реалізують повноваження власника землі, а також в інших спорах, які виникають із земельних відносин приватноправового характеру, за відповідності складу сторін спору ст. 1 ГПК України підвідомчі господарським судам. Більше того, Пленумом ВГСУ виокремлено категорії земельних справ, які підсудні господарським судам.

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних та кримінальних справ у Постанові Пленуму від 1 березня 2013 року № 3 «Про деякі питання юрисдикції загальних судів та визначення підсудності цивільних справ» висловив свою позицію щодо підсудності земельних справ [11], зазначивши в п. 7 те, що спори, що виникають із земельних відносин, в яких хоча б однією зі сторін є фізична особа, незважаючи на участь у них суб'єкта владних повноважень, згідно зі ст. 15 ЦПК України розглядаються в порядку цивільного судочинства, зокрема щодо позовів про визнання недійсними рішень органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування щодо видання дозволу на виготовлення (розроблення) проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки, вирішення інших питань, що відповідно до закону необхідні для набуття і реалізації права на землю, про надання чи передачу земельної ділянки у власність або користування чи невіршення цих питань, припинення права власності чи користування землею (ст.ст. 116, 118, 123, 128, 131, 144, 146, 147, 149, 151 ЗК України та інші).

Водночас іншу «конкурентну» позицію зайняв Вищий адміністративний суд України, який з урахуванням Рішення КСУ № 10-рп/2010 наполягає, що земельні спори фізичних чи юри-

дичних осіб з органом місцевого самоврядування як суб'єктом владних повноважень пов'язані з оскарженням його рішень, дій чи бездіяльності, належать до публічно-правових спорів, на які поширюється юрисдикція адміністративних судів (абз. 3 п. 10 Постанови Пленуму від 20 травня 2013 року № 8 «Про окремі питання юрисдикції адміністративних судів») [12].

Таким чином, як вбачається із викладеного вище, роз'яснення та рішення різних судових установ щодо підсудності земельних спорів мають колізійний характер. Трактуючи по-різному норми процесуальних актів, вищі спеціалізовані суди (Вищий Господарський суд України і Вищий Адміністративний суд України) видали суперечливі висновки, спрямовані не на встановлення істини, а на лобювання своїх професійних інтересів у розгляді даної категорії справ.

Більше компромісу щодо визначення підсудності земельних справ досягнуто в Постанові Верховного Суду України від 16.12.2015 р. по справі № 6-2510ц15, винесеної спільно судовими палатами в цивільних, адміністративних та господарських справах, відповідно до положень якої: 1) спір буде мати приватноправовий характер, якщо він обумовлений порушенням приватного права (як правило майнового) певного суб'єкта, що підлягає захисту в спосіб, передбачений законодавством для сфери приватноправових відносин, навіть і в тому випадку, якщо до порушення приватного права призвели владні управлінські дії суб'єкта владних повноважень; 2) якщо в результаті прийняття рішення особа не набуває речового права на земельну ділянку, то спір стосується здійснення суб'єктом владних повноважень своїх управлінських функцій, а справа належить до адміністративної юрисдикції [13]. Однак, знову ж таки, чітких критеріїв розмежування підсудності в даній категорії справ не запропоновано.

Висновок. Виходячи з аналізу узагальнення судової практики з розгляду публічно-правових та приватно-правових земельних спорів, можемо зробити висновок, що спори про визнання незаконними рішень, дій чи бездіяльності органів виконавчої влади та місцевого самоврядування з питань передачі земельних ділянок у власність, надання їх у користування, припинення наданих прав чи про зобов'язання названих суб'єктів вчинити певні дії владно-розпорядчого характеру (прийняти рішення про відведення земельної ділянки тощо) є предметом юрисдикції адміністративних судів. До підвідомчості ж господарських (або загальних) судів потрібно віднести спори, що виникають із земельних правовідносин за участю органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, не пов'язані з виконанням ними своїх публічно-владних повноважень. Наприклад, із приводу укладення, виконання, зміни, визнання недійсними чи розірвання договорів купівлі-продажу, оренди земельної ділянки тощо.

Отже, для розмежування підвідомчості земельних спорів під час прийняття позовних заяв судами до провадження необхідно звертати увагу на специфіку земельних спорів та слід розрізняти органи державної влади та місцевого самоврядування як суб'єктів владних повноважень і як суб'єктів господарювання. Саме від статусу, в якому вони виступають, і залежить юрисдикція, якій буде підпорядковано певний земельний спір. І лише поєднання двох основних критеріїв – суб'єктного та предметного – забезпечить чітке розмежування компетенції судових органів.

Список використаних джерел:

1. Стан здійснення судочинства в Україні у 2015 році (опрацьовано статистичні дані Державної судової адміністрації України, вищих спеціалізованих судів, Верховного Суду України) Статистичні показники за 2015 р. (як і показники за 2014 р.) відображено без урахування статистичних даних розгляду справ і матеріалів місцевими судами АР Крим, м. Севастополя, деякими судами Донецької та Луганської областей [Електронний ресурс]. — Режим доступу : Офіційний веб-сайт Верховного Суду України: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/E099D00A118D129AC22580E40048EBA9](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/E099D00A118D129AC22580E40048EBA9).

2. Стан здійснення судочинства в Україні у 2016 році (опрацьовано статистичні дані Державної судової адміністрації України, вищих спеціалізованих судів, Верховного Суду України) Статистичні показники за 2015 р. (як і показники за 2014 р.) відображено без урахування статистичних даних розгляду справ і матеріалів місцевими судами АР Крим, м. Севастополя, деякими судами Донецької та Луганської областей [Електронний ресурс]. — Режим доступу : Офіційний веб-сайт Верховного Суду України: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/06EAA6C32D8DE08AC22580E400490AFC](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/06EAA6C32D8DE08AC22580E400490AFC).

3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 40-41, 42. — Ст. 492.

4. Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 року № 1798-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 6. — Ст. 56.

5. Кодекс адміністративного судочинства України від 06 липня 2005 року (з наступними змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35-36, 37. – Ст. 446.

6. Щодо застосування господарськими судами України положень процесуального законодавства стосовно розмежування компетенції між спеціалізованими адміністративними і господарськими судами: Інформаційний лист Верховного Суду України від 26.12.2005 року № 3.2.-2005 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v3-2-700-05>.

7. Про внесення змін та доповнень до постанови Верховного Суду України від 16 квітня 2004 р. № 7 «Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ» № 2 від 19 березня 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/va007700-04>.

8. Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 24 жовтня 2011 року № 10 «Про деякі питання підвідомчості і підсудності справ господарським судам» // Вісник господарського судочинства. – 2011. – № 6. – Стор. 13.

9. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Вищого адміністративного суду України щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 143 Конституції України, пунктів «а», «б», «в», «г» статті 12 Земельного кодексу України, пункту 1 частини першої статті 17 Кодексу адміністративного судочинства України від 1 квітня 2010 року № 10-рп/2010 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 27. – Ст. 1069.

10. Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 17 травня 2011 року № 6 «Про деякі питання практики розгляду справ у спорах, що виникають із земельних відносин» // Вісник господарського судочинства – 2011. – № 3. – Стор. 6.

11. Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 1 березня 2013 року № 3 «Про деякі питання юрисдикції загальних судів та визначення підсудності цивільних справ» [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0003740-13>.

12. Постанова Пленуму Вищого адміністративного суду України від 20 травня 2013 року № 8 «Про окремі питання юрисдикції адміністративних судів» [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0008760-13>.

13. Постанова судових палат у цивільних, адміністративних та господарських справах Верховного Суду України від 16.12.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/1DD577F3125FE4F0C2257F2B003E3C46](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/1DD577F3125FE4F0C2257F2B003E3C46).

ВПРОВАДЖЕННЯ МЕДІАЦІЇ В АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДАХ УКРАЇНИ

У статті з'ясовано особливості застосування процедури медіації в адміністративному судочинстві, розглянуто основні переваги та проблемні питання, а також можливості впровадження медіації в адміністративних судах України без внесення суттєвих змін до діючого законодавства.

Ключові слова: медіація, досудова медіація, право на справедливий суд, адміністративно-правовий спір.

В статье выяснены особенности применения процедуры медиации в административном судопроизводстве, рассмотрены основные преимущества и проблемные вопросы, а также возможности внедрения медиации в административных судах Украины без внесения существенных изменений в действующее законодательство.

Ключевые слова: медиация, досудебная медиация, право на справедливый суд, административно-правовой спор.

The article determines the features of the application of mediation in administrative proceedings, considered the main advantages and issues, as well as the possibility of mediation in administrative courts of Ukraine without significant changes to existing legislation.

Key words: mediation, pre-trial mediation, the right to a fair trial, administrative and legal dispute.

Вступ. Становлення України як демократичної, правової держави передбачає запровадження багатьох нововведень у сфері взаємовідносин держави і приватних осіб. Одним із них є запровадження інституту адміністративної юстиції, завдяки якому фізичні та юридичні особи отримали можливість оскаржити до адміністративного суду рішення, дії чи бездіяльність суб'єктів владних повноважень. Серед багатьох новел адміністративного судочинства важливу роль відіграє інститут медіації, оскільки вперше на законодавчому рівні було закріплено можливість учасників публічно-правового спору врегулювати його мирним шляхом на основі взаємоприйнятного компромісу.

Постановка завдання. Мета – з'ясувати особливості застосування процедури медіації в адміністративному судочинстві, розглянуто основні переваги та проблемні питання, а також можливості впровадження медіації в адміністративних судах України без внесення суттєвих змін до діючого законодавства.

Результати дослідження. Медіація в адміністративних справах – це, як правило, позасудова процедура з вирішення спору між органами державної влади чи місцевого самоврядування та приватними особами. Така процедура спрямована на мирне вирішення публічно-правових спорів, налагодження діалогу між громадянами та органами влади, розвантаження адміністративних судів. Доречним із цього приводу є твердження В. Землянської: «Наші суди не справляються з тією кількістю справ, яка до них надходить, провадження в справі деколи триває роками, часто судові вироки не виконуються, а рівень довіри до судової системи загалом є дуже низьким» [1].

Ефективність медіаційної процедури в адміністративному судочинстві зумовлена європейським співтовариством, яке рекомендує її впровадження в якості основного методу альтернативного вирішення спорів на досудовому етапі. Це знаходить своє відображення в підписаній Україною Угоді про асоціацію України з Європейським Союзом, де вказано, що забезпечення

верховенства права та кращого доступу до правосуддя повинно включати доступ як до судових, так і позасудових методів вирішення спорів [2].

На наш погляд, перешкодою впровадження медіації в адміністративне судочинство є суб'єктний склад сторін, оскільки однією зі сторін завжди буде орган державної влади. Державні службовці зобов'язані діяти відповідно та в межах закону, тому вони обмежені в прийнятті рішень. Це зумовлено наявністю в Конституції України прямої вказівки на те, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та в спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Мабуть, важко буде дочекатися ініціативи вирішення спору в позасудовий спосіб від органу публічної адміністрації, проте останній все ж таки має прийняти таку пропозицію в тому разі, якщо ініціатором буде інша сторона спору.

Наразі вирішення фінансового питання полягає у формуванні інституту медіації в адміністративному судочинстві у формі функціонального обов'язку окремих працівників судової гілки влади (судді або іншого співробітника суду, що спеціалізується на медіації). У цьому випадку діяльність не потребує додаткових фінансових витрат і не суперечить положенням Закону України «Про судоустрій і статус суддів», в якому вказано, що судді не можуть обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької та творчої [3]. Медіація здійснюється в робочий час і без мети отримання прибутку. Схожа практика існує в Республіці Польща (медіацію в адміністративних справах проводить суддя або інший працівник суду, який має необхідні знання, в окремих судах створюється спеціальний відділ, працівники якого вирішують справи шляхом медіації).

Варто зазначити, що альтернативний спосіб вирішення спору не застосовується до адміністративних справ, передбачених ч. 3 та ч. 6 ст. 17 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) [4] (спори між суб'єктами владних повноважень із приводу реалізації їхньої компетенції у сфері управління, в тому числі делегованих повноважень (ч. 3 ст. 17); спори щодо правовідносин, пов'язаних із виборчим процесом чи процесом референдуму (ч. 6 ст. 17)).

Проте доцільно вирішувати адміністративні спори за категорією справ, передбачених ч. 1 ст. 17 КАС України (спори фізичних та юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень, дій чи бездіяльності, спори з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби). Вказана закономірність пояснюється особливим характером правовідносин, що складаються між сторонами конфлікту.

Більш детально хотілося б зупинитися на питанні про можливість впровадження медіації в адміністративних судах України без внесення змін до діючого законодавства, оскільки саме медіація в адміністративних судах викликає найбільше суперечок у суспільстві. Так, Фрідріх-Йоахім Мемель, медіатор, тренер, головуючий суддя адміністративного суду м. Гамбурга (Німеччина) в статті «Про можливість впровадження медіації в рамках діючого Кодексу адміністративного судочинства України» [5] зазначає, що оскільки в Кодексі адміністративного судочинства України чітко не передбачено інститут медіації як частини судової практики і відсутні будь-які посилання на інші кодекси, які б дозволили таке тлумачення, то залишається, мабуть, лише одна можливість – пропонувати медіацію як частину адміністративної діяльності судів. Після надходження справи, згідно з планом розподілу справ у суді, до відповідного судді або судової колегії потрібно, насамперед, з'ясувати питання, чи вважає суддя або учасники процесу, що справа може бути вирішена шляхом медіації. Після обговорення, наприклад, у рамках підготовчого провадження на попередньому судовому засіданні (ст. 111 КАС України) доцільності проведення медіації з учасниками процесу та за відповідної згоди з їхнього боку судова колегія або суддя відкладає провадження (ст. 113 КАС України) і передає правовий спір на розгляд судді-медіатору адміністративного суду з метою проведення медіації. Медіатор проводить процедуру медіації (в приміщенні суду) під власну відповідальність. Якщо медіація успішна, то відбувається укладання остаточної угоди між її учасниками, що створює передумову для закриття позовного провадження в справі. Угода повинна містити детальний план виходу з конфліктної ситуації з вказаними часовими рамками та розподілом відповідальності між учасниками конфлікту, формулювання угоди повинні бути чіткими. У разі, якщо учасники процесу або медіатор вважають, що медіація не дала результату, тобто є невдаюю, матеріали повертаються до відповідної судової колегії, яка й продовжує позовне провадження по справі. Практикуючий суддя-медіатор Фрідріх-Йоахім Мемель вважає, що впровадження судової медіації в адміністративних судах України, як частини їхньої адміністративної діяльності, не вступає в протиріччя з нормами КАС України.

Крім цього, зазначимо, що відповідно до Спільної програми Європейської комісії і Ради Європи «Прозорість та ефективність судової системи України» в деяких адміністративних судах проводився пілотний проект з медіації при вирішенні адміністративних спорів, процедура примирення в яких здійснювалася таким чином: на попередньому судовому засіданні, відповідно до ст. 111 КАС України, суддя роз'яснював сторонам можливості щодо мирного врегулювання спору. У тому разі, якщо сторони приймали пропозицію, суд передавав матеріали справи іншому судді-медіатору або іншому працівнику суду, що здійснював медіацію на постійній основі відповідно до своїх функціональних обов'язків. У випадку досягнення згоди сторони заключали угоду, справа поверталася до судді, який відкривав провадження в адміністративній справі, після чого він постановляв ухвалу про закриття провадження в справі, а в ухвалі зазначалися детальні умови примирення. Як наслідок, суддя також міг постановити ухвалу про закриття провадження в справі у зв'язку з відмовою від адміністративного позову позивачем або визнання адміністративного позову відповідачем, залежно від передбачених угодою домовленостей. Якщо примирити сторони не вдавалося, справа поверталася до судді, який відкрив провадження в адміністративній справі, і розгляд справи продовжувався в порядку, встановленому КАС України.

Аналіз досвіду країн, в яких медіація діє багато років, свідчить що наявність закону іноді не тільки допомагає розвитку медіації, але, навпаки, його гальмує. Аналогічної думки притримується і Д. Проценко: «Медіація в Україні починає діяти і для цього необхідно забезпечити певні умови: перш за все, внести зміни до процесуальних нормативно-правових актів для скасування перешкод у проведенні присудової медіації, проте необхідно стримати надмірне і завчасне регулювання ще не сформованої галузі, аби не припинити й не обмежити її розвиток» [6].

Переваги медіації: право сторін самостійно обирати медіатора та медіаційні засоби, умови та правила; вигірне рішення для обох сторін; справедливість та неупередженість рішення; фінансова та процесуальна доступність; швидкість розгляду справи; приватність; збереження відносин, які дозволяють зберегти прийнятні партнерські стосунки між сторонами; широка сфера вирішення конфліктних відносин.

Основні проблемні питання:

- по-перше, відсутність законодавчого врегулювання;
- по-друге, низька поінформованість про процедуру;
- по-третє, недовіра до самої процедури;
- по-четверте, опір із боку юридичної спільноти.

Що стосується процедури медіації, то не дивлячись на відсутність її законодавчого закріплення, існує чимала кількість наукових розробок та усталена практика її проведення. В Україні існують та успішно діють Асоціація Груп Медіації України, що складається з Регіональних груп медіації, Український Центр Порозуміння, Український центр медіації, які спрямовують свою діяльність на впровадження медіації під час вирішення адміністративних спорів.

Проблему недостатньої популярності медіації правознавці вбачають у таких об'єктивних та суб'єктивних причинах:

– наразі в Україні бракує професійних медіаторів, які б могли надавати послуги клієнту на якісному рівні (прослідковується відсутність відповідних теоретичних та практичних знань; судові процеси ґрунтуються на принципах змагальності, що є антиподом принципу примирення в медіації);

– низька поінформованість громадян;

– консервативність (більшість юристів не зацікавлена в розповсюдженні альтернативних методів вирішення спорів, оскільки їх цілком влаштовує звична робота в судах);

– умова успішної медіації – бажання обох клієнтів мирним шляхом досягнути конструктивного вирішення спору (якщо одна зі сторін переслідує мету ухилення від своїх зобов'язань та не зацікавлена у вирішенні спору, медіація просто не розпочнеться).

Висновки. Отже, незважаючи на деякі суперечності, поступове впровадження інституту медіації в адміністративне судочинство не просто можливе, а є необхідним заходом, що сприятиме розвитку правової культури населення, допоможе розвантажити систему адміністративних судів України та сприятиме мирному вирішенню публічно-правових спорів.

Список використаних джерел:

1. Землянська В. Альтернатива судам – належить вам / В. Землянська // Юридична газета. – № 17(101) 26 квітня 2007 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.yur-gazeta.com.

2. Угода про асоціацію України з Європейським Союзом [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id.

3. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19.

4. Кодекс адміністративного судочинства України // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35–36, № 37. – Ст. 446.

5. Фрідріх-Йоахім Мемель «Про можливості впровадження медіації в рамках діючого Кодексу адміністративного судочинства України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.voas.gov.ua/upload/337_mediac2.pdf.

6. Проценко Д. Медіація в Україну зайшла, і це – факт. Тепер їй треба дати можливість проявитися / Д. Проценко // Юрична газета. – № 6 (141). – 12 лютого 2008 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.yur-gazeta.com.

УДК 347.73

БРАСЛАВСЬКИЙ Р.Г.

ДО ПИТАННЯ РОЗМЕЖУВАННЯ ПРИНЦИПІВ ПОДАТКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА: ДЕЛІКТНІ ТА БЕЗДЕЛІКТНІ ВИХІДНІ ПОЛОЖЕННЯ

У статті здійснено аналіз вихідних положень податкового законодавства шляхом їх розподілу по групах, виходячи з їхніх правореалізаційних особливостей. Досліджено питання розмежування принципів податкового законодавства на вихідні положення безделіктного та деліктного характеру.

Ключові слова: розмежування, принципи, податкове законодавство, вихідні положення, деліктні вихідні положення, безделіктні вихідні положення.

В статье осуществлен анализ исходных положений налогового законодательства путем их распределения по группам, исходя из их правореализационных особенностей. Исследован вопрос разграничения принципов налогового законодательства на исходные положения безделиктного и деликтного характера.

Ключевые слова: разграничение, принципы, налоговое законодательство, исходные положения, деликтные исходные положения, безделиктные исходные положения.

The article analyzes the starting points of the tax legislation by dividing them into groups, based on their right-realization peculiarities. The issue of the delimitation of the principles of tax legislation to the original provisions of the unclassified and tort-pleasing nature is investigated.

Key words: delimitation, principles, tax legislation, initial provisions, torting initial provisions, unclassified initial provisions.

Вступ. Незважаючи на той факт, що принципи податкового законодавства складають єдину уніфіковану систему, ми повинні чітко усвідомлювати, що кожному окремо взятому принципу приналежна своя неповторна самотність. Специфікуючі риси вихідних положень податкового законодавства дають змогу підрозділити їх на окремі групи шляхом виокремлення критеріїв їх розмежування. Специфіка принципів права як таких криється у їхньому змістовному наповненні. Для того щоб виокремити певне вихідне положення із системи імперативних вимог, необхідно дослідити його змістове наповнення. Після цього шляхом аналізу його специфікуючих рис ми можемо визначити його місце в конкретному класифікаційному ряді. При цьому слід чітко усвідомлювати, що дослідження змістовного наповнення конкретного явища повинно бути дійсно глибоким та комплексним. Такий підхід обумовлюється насамперед тим, що, тільки пізнавши сутність досліджуваного явища, ми можемо визначити його місце в системі вимог імперативного характеру.

Постановка завдання. В рамках дослідження ми пропонуємо здійснити аналіз вихідних положень податкового законодавства шляхом їх розподілу по групах, виходячи з їхніх правореалізаційних особливостей.

Результати дослідження. Зважаючи на специфіку правореалізаційних проявів, ми можемо підрозділити принципи податкового законодавства на вихідні положення безделіктного та деліктного характеру. Так, до безделіктних принципів податкового законодавства ми відносимо:

- принцип загальності оподаткування;
- принцип недопущення дискримінації (антидискримінаційний принцип).

При цьому варто зазначити, що принцип недопущення дискримінації в окремих випадках може знаходити свою правореалізацію в рамках процедур з вирішення податкових спорів та

провадженнях із притягнення особи до юридичної відповідальності за допущені нею порушення положень чинного податкового законодавства. Він був віднесений нами саме до принципів безделіктного характеру у зв'язку з його есенціальністю для налагодження процесу правозастосування та правореалізації як такої загалом. Що ж стосується деліктних податково-правових принципів, то до них ми відносимо:

- принцип невідворотності настання юридичної відповідальності;
- принцип-презумпція правомірності рішень платника податків.

Що ж стосується інших принципів, які знайшли своє закріплення в рамках ст. 4 Податкового кодексу України, то вони є принципами установчого характеру. Що стосується такого роду вихідних положень, то вони є нейтральними за своєю правореалізаційною природою, адже встановлюють вимоги до належності конструювання нормативних положень податкового законодавства.

В подальшому вбачається за доцільне розглянути вищезазначені вихідні положення податкового законодавства. Що стосується безделіктних принципів податкового законодавства (принцип загальності оподаткування; принцип недопущення дискримінації), то під ними слід розуміти вихідні положення, які забезпечують належність реалізації/виконання суб'єктами податкових відносин своїх прав та обов'язків у процесі реалізації податково-правових процедур. В цій дефініції визначальною є категорія «податкові процедури», під якою ми розуміємо процесуальну алгоритмізацію прогресивно-спрямованої діяльності учасників податкових відносин. У рамках податкових процедур податкові відносини розвиваються належним чином без їх порушення зовнішніми дефективними явищами. Прямо протилежною за своїм процесуальним характером є така категорія, як «податкові провадження», під якою слід розуміти процесуальну діяльність учасників спірних податкових правовідношень (в рамках адміністративних або ж судових проваджень) або ж процесуальні аспекти притягнення особи до юридичної відповідальності за допущення нею правопорушення положень чинного податкового законодавства.

Такі безделіктні принципи податкового законодавства, як принцип загальності оподаткування та принцип недопущення дискримінації, є самостійними вихідними положеннями, які мають самостійне значення та рівнозначно-еквівалентний вплив на впорядкування суспільних відносин, які виникають у податково-правовій сфері. Так, у положеннях пп. 4.1.1. п. 4.1. ст. 4 Податкового кодексу України зазначається, що під загальністю оподаткування слід розуміти обов'язок кожної особи сплачувати встановлені приписами податкового законодавства, законами з питань митної справи податки та збори, платником яких вона є [1]. Що ж стосується змістовного наповнення такого принципу податкового законодавства, як принцип недопущення дискримінації, то він знайшов своє формалізоване закріплення в рамках положень пп. 4.1.1. п. 4.1. ст. 4 Податкового кодексу України.

Згідно з положеннями податкового законодавства під відповідним антидискримінаційним принципом слід розуміти забезпечення однакового підходу до всіх платників податків незалежно від соціальної, расової, національної, релігійної приналежності, форми власності юридичної особи, громадянства фізичної особи, місця походження капіталу [1]. З першого погляду вищезазначені вихідні положення виглядають як такі, що не мають стійких змістовних зв'язків між собою. При цьому ми відзначаємо, що в тому випадку, коли ми докладно розглянемо змістове наповнення відповідних вихідних положень, зможемо встановити їхню взаємообумовленість та взаємозалежність. На нашу думку, вищезазначені принципи податкового законодавства шляхом узагальнення їхнього змістовного наповнення можуть бути зведені під єдиним імперативно-вихідним знаменником, а саме принципом рівності.

Перш за все крізь призму принципу рівності ми пропонуємо розглянути таке вихідне положення, як принцип загальності оподаткування. Вищезазначений принцип має своїм походженням положення конституційного характеру. Так, загальноприйнятим є підхід, згідно з яким фундаментальним принципом регулювання податкових відносин на конституційних основах є ст. 67 Конституції України, якою і встановлюється обов'язок правозобов'язаних суб'єктів податкового права сплачувати загальнообов'язкові платежі (податки та збори). Проте, на нашу думку, виконувати відповідний обов'язок вбачається можливим тільки в тому випадку, коли буде забезпечений рівний підхід для всіх, на кого поширюється податковий тягар. У зв'язку з цим ми відзначаємо, що потрібно виходити із положень ст. 24 Конституції України, за посередництвом якої закріплюється те, що всі громадяни мають рівні конституційні права та свободи, що забезпечує їх рівність перед законом [2].

Торкаючись цих же питань, своєрідний підхід знайшов своє формалізоване закріплення в Конституції Королівства Іспанія. Відповідно до неї кожен правозобов'язаний суб'єкт податково-

го права (платник податків) бере участь у фінансуванні суспільних витрат згідно зі своїми економічними можливостями шляхом справедливої системи оподаткування, що заснована на таких вихідних положеннях, як рівність та прогресивність оподаткування, яка ні в якому разі не може передбачати конфіскаційний характер загальнообов'язкових платежів [3].

У цьому випадку ми відзначаємо, що принцип рівності забезпечує гарантування рівного податкового тягаря, неможливість встановлення додаткових підвищених ставок загальнообов'язкового платежу за обставинами дискримінаційного характеру. Ми повинні чітко усвідомлювати, що принцип рівності не виключає можливості нормотворця встановлювати різні умови справляння загальнообов'язкових платежів (податків та зборів) у випадках, коли відповідні розбіжності обумовлюються об'єктивними підставами у формуванні податкового механізму (визначення ставки, бази, пільг тощо) щодо окремого правозобов'язаного учасника податкових відносин (платника податків).

Що ж стосується такого податково-правового принципу, як принцип недискримінації, то він повинен розглядатися нами крізь призму концепції формальної рівності. Здійснюючи аналіз формальної рівності, англійський науковець М. Вессон доходить висновку, що обговорення рівності як вихідної точки може здійснюватися шляхом застосування концептуальних положень, запропонованих ще Аристотелем [4, с. 172]. Якщо здійснити змістовний аналіз відповідної концепції, то можна сказати, що рівність за Аристотелем – це однакове рішення подібних випадків і різне рішення неподібних пропорційно їх подібності або ж відмінності [5]. Перш за все слід відзначити, що вищезазначена теза за довгі часи свого існування неодноразово піддавалася критиці. Так С. Фредман ставив акцент на її помилковості та безпідставності [6, с. 7–11]. Низка інших дослідників посилалася на відсутність будь-якої змістовної основи відповідного твердження [7]. Вирішення такого роду дискусії, на нашу думку, має місце в роботах К. Сонстейна, яким пропонується використання підходів, запропонованих Аристотелем, з прив'язкою до концепції формальної рівності [8].

Висновки. Показовим є той факт, що Конституційний суд України відзначає, що, проголосюючи рівність всіх громадян перед законом, ст. 24 Конституції України встановлює і рівне підпорядкування всіх громадян нормативним приписам чинного законодавства України [9]. Коли ж ми говоримо про принципи деліктного характеру (принцип невідворотності настання юридичної відповідальності; принцип презумпції правомірності рішень платника податків), то під ними слід розуміти вихідні положення податкового законодавства, які забезпечують належний алгоритм реалізації податкових проваджень із вирішення спірних податкових правовідношень (адміністративні або ж судові провадження) або ж проваджень із притягнення особи до юридичної відповідальності за допущені нею порушення положень чинного податкового законодавства. У цьому випадку основною специфічною категорією є поняття «податкове провадження».

Список використаних джерел:

1. Податковий кодекс України в редакції від 1 серпня 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/paran170#n170>.
2. Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
3. Конституция Королевства Испания [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vivovoco.rsl.ru/VV/LAW/SPAIN.HTM>.
4. Вессон М. Равенство и достоинство в практике органов конституционного правосудия Канады и ЮАР / М. Вессон // Конституционные ценности в теории и судебной практике : сборник докладов. – М. : Институт права и публичной политики, 2009. – 234 с.
5. Aristotle Ethica Nichomachea / Aristotle ; trans. by W.D. Ross. – Oxford : Oxford University Press, 1925.
6. Fredman S. Discrimination Law / S. Fredman. – Oxford : Oxford University Press, 2002.
7. Hogg P.W. Constitutional Law of Canada / P.W. Hogg. – 4th ed. – Toronto : Carswell, 1997. – 1241 p.
8. Sunstein C. Designing Democracy: What Constitutions Do / C. Sunstein. – Oxford : Oxford University Press, 2001. – 169 p.
9. Рішення Конституційного суду України від 28 вересня 2000 року № 10-рп/2000.

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЗА ДОГОВОРОМ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ВАНТАЖУ АВТОМОБІЛЬНИМ ТРАНСПОРТОМ

Статтю присвячено особливостям виконання зобов'язань за договором перевезення вантажу автомобільним транспортом, акцентується увага на особливостях правової природи поведінки, спрямованої на виконання договірних зобов'язань, засадах виконання договірних зобов'язань, особливостях підтвердження виконання зобов'язань за договорами перевезення вантажу автомобільним транспортом.

Ключові слова: виконання договірних зобов'язань, належне виконання, договір перевезення вантажу автомобільним транспортом, перевізник, одержувач, відправник, принципи виконання договірних зобов'язань.

Статья посвящена особенностям исполнения обязательств по договору перевозки груза автомобильным транспортом, акцентируется внимание на особенностях правовой природы действий, направленных на исполнение договорного обязательства, принципах исполнения договорного обязательства, особенностях подтверждения исполнения обязательств по договорам перевозки груза автомобильным транспортом.

Ключевые слова: исполнение договорных обязательств, надлежащее исполнение, договор перевозки груза автомобильным транспортом, перевозчик, получатель, отправитель, принципы исполнения договорных обязательств.

The article is devoted to the peculiarities of the obligations under the contract of carriage of goods by road, focuses on the specifics of the legal nature of conduct aimed at fulfillment of contractual obligations, principles of implementation of contractual obligations peculiarities confirmation obligations under contracts of carriage of goods by road.

Key words: performance of contractual obligations, proper execution contract of carriage of goods by road carrier, recipient, sender, principles of contractual obligations.

Вступ. В основі повноцінності будь-якого договору, у тому числі й договору перевезення вантажу автомобільним транспортом є належне, точне та безумовне виконання його учасниками взятих на себе зобов'язань. Належним чином проведене виконання у всіх випадках свідчить про відсутність факту порушення зобов'язання, оскільки неможливо порушити щось, одночасно повністю дотримуючись встановлених вимог (правил поведінки) [1, с. 15]. В юридичній літературі, під належним виконанням сторонами договору зобов'язань розуміється здійснення боржником та кредитором дій щодо реалізації прав і обов'язків, що випливають із зобов'язання [2, с. 123].

Постановка завдання. Належне виконання договору перевезення вантажу автомобільним транспортом має досить важливе значення не тільки з економічних причин, але й для визначення міри цивільно-правової відповідальності за неналежне його виконання. Зобов'язання за договором перевезення вантажу автомобільним транспортом виникають між їх учасниками з метою задоволення економічних потреб, у нашому випадку – у переміщенні вантажу. У зв'язку з цим особливості виконання досліджуваного договору відображаються і у принципах такого виконання. Виконання зобов'язань підкоряється загальним правилам, що іменуються принципами виконання зобов'язань, а такі принципи, як реальне і належне виконання зобов'язань, протягом тривалого часу розглядалися і розглядаються як основа виконання зобов'язань [3, с. 16; 4, с. 52].

Результати дослідження. У цивілістиці й до нині тривають дискусії щодо їх розмежування, чи навпаки отождествлення. Наприклад, М.К. Сулейменов надав принципу реального виконання значення загального. Особлива увага зверталася на те, що на етапі нормального розвитку реальне виконання

зобов'язання передбачає і належне його виконання, а після порушення зобов'язань боржником – виконання у натурі [5, с. 64]. Натомість, М.М. Сибільов відстоює позицію про те, що в умовах ринкових відносин принцип реального виконання зобов'язань втратив своє значення і його роль буде поступово зменшуватися [6, с. 72].

Як видається, у договірних правовідносинах з надання транспортних послуг сутність виконання відображається в оцінці двох аспектів: чи доставив перевізник вантаж у визначене місце та передав визначеній особі, чи розрахувався відправник за надані послуги у повному обсязі тощо (тобто чи реально виконано зобов'язання) та чи не пошкоджено відповідний вантаж при транспортуванні, чи вчасно його доставлено тощо (чи дотримались сторони умов належного виконання). Вищенаведений підхід закріплено і у загальних положеннях про виконання зобов'язань (стаття 526 ЦК).

Натомість принцип реального виконання більш яскраво виражений у статті 622 ЦК України, як загальне правило, що передбачає обов'язковість виконання зобов'язання у натурі, тобто здійснення боржником саме тієї дії, що складає зміст зобов'язання без заміни цієї дії відшкодуванням збитків чи сплатою неустойки. Інакше кажучи, якщо йдеться про договір перевезення вантажу автомобільним транспортом, то предмет виконання не можна замінити на інший чи змінити умови договору. Тобто зобов'язання з перевезення вантажу повинно бути виконане у натурі так, як це було обумовлено сторонами, і перевізник зобов'язаний доставити вантаж одержувачу, не дивлячись на сплату неустойки та відшкодування збитків за прострочення такої доставки. Це правило є надзвичайно важливим для відправника та одержувача як сторін договору, які не у змозі самотійно виконати такі договірні умови, наприклад, у зв'язку з відсутністю автомобілів, дозволів тощо.

Таким чином, для відносин сторін за договором перевезення вантажу автомобільним транспортом велике значення відіграють вищезазначені принципи. Принцип належного виконання договору перевезення вантажу автомобільним транспортом полягає у тому, що передбачені для сторін юридичні обов'язки повинні бути ними виконані беззастережно. Це, по суті, означає необхідність виконати зобов'язання з дотриманням усіх особливостей порядку виконання щодо предмета, способу, строку, місця та суб'єктів виконання. Натомість принцип реального виконання договору перевезення вантажу автомобільним транспортом полягає у тому, що зобов'язання з перевезення вантажу повинно бути виконане у натурі так, як це було обумовлено сторонами, і перевізник зобов'язаний доставити вантаж одержувачу, не дивлячись на сплату неустойки та відшкодування збитків за прострочення такої доставки.

За своєю юридичною природою всі дії щодо виконання зобов'язань є правочинами, що спрямовані на припинення чи зміну встановлених договором правовідносин. Є.Д. Стрельцова виділяє два підходи до оцінки виконання зобов'язань: загальний, що характерний для цивільних зобов'язань взагалі, та спеціальний – притаманний лише певним видам зобов'язань. Так, характеризуючи питання виконання зобов'язань за договором морського перевезення вантажу, авторка зазначає, що якщо безпека виконання зобов'язань за договором купівлі-продажу поглинається принципом належного виконання, то при здійсненні перевезень вона має як самотійне значення, так і самотійний зміст [2, с. 124].

Відповідно порушення договірної зобов'язання тягне для боржника певні невідгіди для нього майнові та інші правові наслідки, у тому числі цивільно-правову відповідальність. Немає сумніву, що сюди відносяться і перевезення вантажу автомобільним видом транспорту, оскільки належне виконання цього різновиду договорів перевезення забезпечується за допомогою дотримання всіх встановлених правил безпеки щодо упакування, маркування, завантаження, розвантаження вантажу тощо.

Аналізуючи особливості виконання договору перевезення вантажу автомобільним транспортом, доцільно зазначити, що за цим договором надаються такого ґатунку послуги гарантування, досягнення результату яких є неможливим. Як слушно з цього приводу зазначається в юридичній літературі, ця особливість є специфікою діяльності принципу реального виконання і полягає у неможливості для перевізника видати вантаж, аналогічний втраченому [7, с. 110]. Крім того, позитивний результат такого виду послуг вимагає виконання зустрічних дій як з боку перевізника, так і відправника, тобто ознакою цього різновиду договорів перевезення є синалагматичність. Так, законодавець у спеціальних підзаконних нормативно-правових актах (Статут автомобільного транспорту УРСР та Правила перевезень вантажів автомобільним транспортом в Україні) чітко регламентує як дії перевізника, так і дії відправника, а також закріплює і правові наслідки їх недотримання.

І дійсно, обов'язок належного виконання досліджуваного нами договору лежить не лише на перевізнику. Так, останній не зможе виконати взятих на себе за договором зобов'язань щодо перевезення вантажу, якщо вантажовідправник не надасть вантаж для перевезення у визначений строк, а

одержувач вантажу, у свою чергу, не зможе його одержати, якщо перевізник не повідомить його про доставку вантажу у місце призначення.

Таким чином, як вбачається з вищенаведеного, важливу роль для належного виконання зобов'язань за договором перевезення вантажу автомобільним транспортом відіграє інформативна функція цього виду договорів перевезення. Так, при неможливості здати вантаж вантажоодержувачу внаслідок причини, що не залежить від перевізника, останній повинен повідомити про це замовника, який зобов'язаний дати йому розпорядження про іншого вантажоодержувача в обумовлені договором строки (п. 28.5 Правил перевезень вантажів автомобільним транспортом в Україні). Однак, у разі неможливості доставки вантажу до нового місця призначення перевізник повертає вантаж замовнику, тобто наслідок у формі цивільно-правової відповідальності у цьому випадку не застосовуватиметься.

Тобто у ряді випадків можливі передоручення і переадресування виконання зобов'язань за договором перевезення вантажу автомобільним транспортом, якщо обов'язок перевізника виконати зобов'язання особисто не впливає з інших законодавчих актів або договору. Наприклад, у практиці перевезень вантажу автомобільним транспортом непоодинокими є випадки зміни вантажоодержувача, про що в обов'язковому порядку інформується перевізник, що ще раз свідчить про важливість інформаційної функції досліджуваного договору.

Для того, щоб виконання зобов'язання вважалось належним, воно повинно відповідати визначеним умовам. До умов, що характеризують належне виконання, відносяться вимоги щодо суб'єктів і предмета виконання, строку, місця і способу його виконання. Такі умови звичайно закріплюються у диспозитивних нормах законодавства, що дозволяє сторонам обрати оптимальний для них варіант виконання [8, с. 12]. Надалі ці умови конкретизуються у самому договорі, у транспортному законодавстві та тих підходах до формування його змісту, що склалися на практиці, є належним чином відпрацьованими та загальноприйнятими.

Отже, серед усіх елементів виконання договірних зобов'язань важливим елементом належного виконання договорів перевезення є виконання договірних умов належними сторонами. Сторони договору зобов'язані виконувати взяті на себе обов'язки належним чином, відповідно до умов договору та вимог ЦК України, інших актів чинного законодавства, а також відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що звичайно ставляться. І хоча поняття звичаїв ділового обороту є здебільшого оціночною категорією і не притаманні праву як такі, але в транспортній сфері та договорах автомобільного перевезення їх застосування є доволі поширеним явищем. Так, з огляду на специфічність договору перевезення вантажу автомобільним транспортом зазначимо, що на боці перевізника виступає суб'єкт підприємницької діяльності, відповідно належне виконання насамперед відображається у виконанні саме ним умов щодо перевезення вантажу. Звідси впливає й специфіка досліджуваного договору.

Не менш важливим для належного виконання договору перевезення вантажу автомобільним транспортом є питання про те, хто буде виконувати зобов'язання: перевізник чи третя особа? У цьому випадку одержувач фактично зобов'язаний прийняти виконання, що запропоноване за перевізника третіми особами. Однак, можливість виконання зобов'язання третіми особами повинна бути передбачена сторонами, оскільки згідно ЦК України обов'язок щодо виконання зобов'язання, що виник із договору може бути покладено боржником на іншу особу, якщо з умов договору, вимог актів цивільного законодавства або суті зобов'язання не впливає обов'язок боржника виконати зобов'язання особисто. У цьому разі кредитор зобов'язаний прийняти виконання, запропоноване за боржника іншою особою (стаття 528 ЦК).

Договір перевезення вантажу автомобільним транспортом визнається виконаним, якщо виконано все, що було обумовлено у договорі перевезення або транспортній накладній. На думку окремих дослідників, цими елементами є предмет виконання, строк виконання, тара та пакування, місце виконання договору (тобто місце доставки вантажу і видачі вантажу) [9, с. 313]. Щодо місця виконання договору, воно визначається відправником та узгоджується з перевізником, який має право визначити таке місце самостійно, оскільки автомобільні перевезення здійснюються виключно у певному напрямку з пункту відправлення до пункту призначення.

Місце виконання договору перевезення вантажу автомобільним транспортом має важливе значення для вирішення спорів про належне виконання перевізником свого обов'язку. Пункт призначення і є місцем виконання договору перевезення вантажу автомобільним транспортом, що зазначається у перевізних документах. Місце призначення обирає відправник, він вказує його у документах при маркуванні вантажу. Слід зазначити, що ні Цивільний кодекс України (далі – ЦК України), ні інші нормативно-правові акти не регламентують час, протягом якого перевізник зобов'язаний повідомити вантажоодержувача про прибуття вантажу. Зважаючи на це, пропонуємо у новому Статуті авто-

мобільного транспорту України передбачити таке положення, що істотно зменшить кількість спорів між перевізниками та одержувачами вантажу та викласти його окремим пунктом наступного змісту: «перевізник зобов'язаний повідомити одержувача вантажу про прибуття на його адресу вантажу протягом не більше, ніж 4 годин з моменту його прибуття, а при перевезенні небезпечних вантажів та таких, що швидко псуються, – негайно».

Крім цього, перевізник зобов'язаний видати вантаж особі, яка має право на його отримання, тобто одержувачеві вантажу, який вказаний у транспортній накладній, або його представнику, який має пред'явити належно оформлену довіреність на отримання товарно-матеріальних цінностей. Як зазначає з цього приводу І.О. Безлюдько, якщо вантаж був виданий особі, яка не мала права на його отримання, а згодом було виявлено його фактичного власника, презумпція втрати вантажу відпадає, але неможливість видачі його одержувачеві залишається, оскільки одержувач, якому було видано вантаж може опротестувати факт отримання вантажу. Підтвердивши факт отримання вантажу, його фактичний власник зможе опротестувати свій обов'язок видати вантаж початковому адресату. Реалізація вантажу призведе до неможливості реального виконання договору. Фактично перевізник не несе відповідальності за це, оскільки за документами про видачу вантажу він звільняється від відповідальності [7, с. 114].

Накладенням на одержувача вантажу зобов'язання прийняти вантаж, що прибув на його адресу, забезпечується виконання перевізником його основного обов'язку, адже з моменту передачі вантажу одержувачу його обов'язок вважається виконаним. Це останній етап виконання договору, на якому досягається мета його укладення. Тобто видача вантажу є тим юридичним фактом, за наявності якого завершується процес перевезення вантажу. Однак про належне виконання умов договору перевезення вантажу автомобільним транспортом можна говорити лише у випадку видачі вантажу тій особі, яка має належні документи на право отримання вантажу, тобто вона є дійсним одержувачем. У протилежних випадках перевізник не повинен звільнятися від відповідальності за видачу вантажу неналежному одержувачеві, оскільки перевезення вважається виконаним після дотримання всіх умов відповідно до укладеного договору, транспортної накладної та закону. Враховуючи наведене, вважаємо, що попри те, що чинним законодавством не передбачено відповідальності перевізника за видачу вантажу неуповноваженій особі, сторони можуть передбачити таку умову при укладанні договору перевезення вантажу автомобільним транспортом.

Висновки. Підсумовуючи, доцільно зазначити, що під поняттям належного виконання умов договору перевезення вантажу автомобільним транспортом пропонуємо розуміти регламентований цивільним законодавством порядок та процес вчинення сторонами необхідних послідовних та взаємопов'язаних дій, спрямованих на надання послуг перевезення вантажу, що були обумовлені у договорі перевезення або транспортній накладній та розрахунків за них.

Список використаних джерел:

1. Гришко О.С. Порушення договірних зобов'язань: поняття, види, правові наслідки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / О.С. Гришко. – К., 2013. – С. 15.
2. Стрельцова Є.Д. Договір морського перевезення вантажу (порівняльний аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Є.Д. Стрельцова. – Одеса, 2002. – С. 123, 124.
3. Краснов Н.И. Реальное исполнение обязательств между социалистическими организациями / Н.И. Краснов. – М., 1959. – С. 16.
4. Кузнецова Н.С. Подрядные договоры в инвестиционной деятельности в строительстве / Н.С. Кузнецова. – Киев : Наукова думка, 1993. – С. 52.
5. Сулейменов М.К. Договор в народном хозяйстве / М.К. Сулейменов. – Алма-Ата, 1987. – 173 с.
6. Сибільов М. Структура і основний зміст загальних положень про зобов'язання в проекті нового ЦК України / М. Сибільов // Українське право. – 1997. – № 1. – С. 72.
7. Безлюдько І.О. Договір перевезення вантажу повітряним транспортом за цивільним правом України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / І.О. Безлюдько. – Київ, 2005. – С. 110, 114.
8. Довгерт А. Проект нового Цивільного кодексу України: теорія і проблеми / А. Довгерт // Вісник Університету внутрішніх справ. – 1999. – № 6. – С. 12.
9. Тарасов М.А. Договор перевозки / М.А. Тарасов. – Ростов-н/Дону : Изд-во Рост. ун-та, 1965. – С. 313.

УДК 51.755(479)

ДІДЕНКО С.В.

ДОЗВІЛЬНА СИСТЕМА У СФЕРІ ОБІГУ ТА ЗАСТОСУВАННЯ ЗБРОЇ В УКРАЇНІ

У статті доведено, що дозвільна система у сфері обігу та застосування зброї – це встановлений порядок урегулювання суспільних відносин щодо видачі дозволів в цій сфері (на право придбання, зберігання, носіння, перевезення і використання спеціально визначених видів зброї, засобів індивідуального захисту та активної оборони, які можуть бути визнані як зброя, а також на відкриття та функціонування об'єктів, де вони зберігаються чи використовуються), а також нормативно встановлені адміністративні процедури у цій сфері з метою забезпечення прав людини та захисту публічного інтересу.

Ключові слова: дозвіл, дозвільна система, застосування зброї, зброя, обіг зброї.

В статье доказано, что разрешительная система в сфере обращения и применения оружия – это установленный порядок урегулирования общественных отношений по выдаче разрешений в этой сфере (на право приобретения, хранения, ношения, перевозки и использования специально определенных видов оружия, средств индивидуальной защиты и активной обороны, которые могут быть признаны в качестве оружия, а также на открытие и функционирование объектов, где они хранятся или используются), а также четкий перечень возможных и необходимых вариативных действий для различных субъектов правоотношений в этой сфере с целью достижения ими желаемого результата, а также безопасности и защиты общественных интересов.

Ключевые слова: оборот оружия, оружие, применение оружия, разрешение, разрешительная система.

The article proved that the permit system in the sphere of circulation and use of weapons – is a procedure for regulation of public relations for issuing permits in this area (the right for acquisition, storage, carrying, transportation and use of specifically identified weapons) and a clear list of possible and necessary actions for different variant of behavior in relations in this area in order to achieve their desired result and safety and protection of the public interest.

Key words: circulation of weapons, permit, permit system, use of weapons, weapons.

Вступ. Отримання Україною незалежності та формування власного законодавства привели до формування поняття «дозвільна система» [1, с. 162]. З метою охорони безпеки й порядку вона діє у різних сферах економічного, адміністративно-політичного та культурного життя країни. В Україні вже є спроби прийняти закон, що врегулював би сферу обігу зброї як частини дозвільної системи. Про це свідчать проект Концепції реформування системи органів Міністерства внутрішніх справ України, де визначена необхідність прийняття Закону України «Про зброю», діяльність законодавчого органу, а саме проект Закону України № 2105 від 20 лютого 2008 р. «Про обіг зброї невійськового призначення», а також проект Закону України № 3069 від 21 серпня 2008 р. «Про зброю» [2, с. 109].

Постановка завдання. Багато науковців звертали свою увагу на дану проблематику. Серед них: А.А. Долгополов, А.В. Корнієць, А.В. Кофанов, Д.А. Корецький, Е.Д. Шелковникова, І.А. Кузнецова, І.В. Ткаченко, І.В. Хохлова, І.С. Тишкович, Л.М. Гусар, М.П. Федоров, Н.Н. Паше-Озерський, О.М. Піджаренко, О.П. Шем'яков, Ю.В. Баулін, та інші. Проте, аналізованої нами проблематики вони торкалися лише опосередковано, досліджуючи інші більш загальні, спеці-

© ДІДЕНКО С.В. – кандидат юридичних наук, доцент, докторант (Інститут права та суспільних відносин Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»)

альні чи суміжні чинники. Таким чином, дозвільна система у сфері обігу та застосування зброї в Україні є такою, що потребує подальших наукових досліджень.

Мета статті – на основі теорії адміністративного права, аналізу відповідних нормативно-правових актів, праць вчених та інших джерел охарактеризувати дозвільну систему у сфері обігу та застосування зброї в Україні.

Результати дослідження. Дозвільна система визначає сукупність урегульованих законодавством відносин, які виникають між дозвільними органами, державними адміністраторами та суб'єктами господарювання у зв'язку з видачею документів дозвільного характеру, переоформленням, видачею дублікатів, анулюванням документів дозвільного характеру [3]. Як відомо, поки ще відсутній закон, який врегульовував би правові відносини у сфері надання дозволів на поводження з об'єктами дозвільної системи, які можуть знаходитися у власності або користуванні фізичних та юридичних осіб, і здійснення контролю у цій сфері.

Існує відомчий нормативно-правовий акт, а саме Постанова КМУ № 576, відповідно до якого, дозвільна система – це особливий порядок виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, обліку та використання спеціально визначених предметів, матеріалів та речовин, а також відкриття та функціонування окремих підприємств, майстерень та лабораторій з метою охорони інтересів держави та безпеки громадян [4].

Тобто, всі можливі правовідносини у сфері обігу та застосування зброї у межах дозвільної системи наразі врегульовуються за допомогою законів України та підзаконних нормативно-правових актів суб'єктів публічного адміністрування, що здійснює адміністративно-правове забезпечення у цій сфері.

Як стверджує Д. Чуріков, існує дві точки зору щодо визначення поняття «дозвільна система». Провівши відповідні дослідження, він зазначає, що потрібно розглядати дозвільну систему у широкому та вузькому розумінні. У першому випадку йдеться про особливий порядок вчинення різними суб'єктами будь-яких дій, на які потрібно одержати спеціальний дозвіл, у другому – лише про дії, передбачені у Положенні про дозвільну систему, затверджену Постановою КМУ № 576 [1, с. 162].

Автори проекту Закону України «Про дозвільну систему у сфері поводження зі спеціально визначеними видами зброї, бойовими припасами до неї, засобами індивідуального захисту та активної оборони, вибуховими матеріалами промислового призначення» пропонують цей термін трактувати як сукупність урегульованих законодавством відносин з контролю держави за поводженням з об'єктами дозвільної системи. У свою чергу, об'єкти дозвільної системи, перелічені у цьому проекті спеціально визначені види зброї, бойових припасів до неї, засобів індивідуального захисту та активної оборони, вибухові матеріали та об'єкти (приміщення), на яких проводиться виготовлення, ремонт, зберігання, реалізація та використання спеціально визначених видів зброї, бойових припасів до неї, засобів індивідуального захисту та активної оборони та вибухових матеріалів [5].

Виходячи з цього, на нашу думку, дозвільна система – це встановлена державою сукупність юридичних норм, що передбачає спеціальний порядок учинення певних юридично значущих дій відносно поводження з особливими предметами, які за своїми властивостями несуть суспільну небезпеку.

Таким чином, дозвільна система у сфері обігу та застосування зброї – це встановлений порядок врегулювання суспільних відносин щодо видачі дозволів в цій сфері (на право придбання, зберігання, носіння, перевезення та використання спеціально визначених видів зброї, засобів індивідуального захисту та активної оборони, які можуть бути визнані як зброя, а також на відкриття та функціонування об'єктів, де вони зберігаються чи використовуються), а також чіткий перелік можливих та необхідних варіативних дій для різних суб'єктів правовідносин у цій сфері.

Взагалі дозвільна система призначена, по-перше, для запобігання порушенням правил придбання, зберігання, обліку, перевезення, використання та знищення предметів та речовин, на які встановлений особливий режим користування; по-друге, для запобігання використанню підконтрольних об'єктів та предметів не за призначенням і в злочинних цілях; по-третє, перешкоджання викраденню, втрат і загублення предметів і речовин, на які встановлена дозвільна система; по-четверте, для застосування до порушників порядку та правил дозвільної системи, передбачених законом заходів адміністративно-правового впливу, а також для здійснення взаємодії з іншими відомствами у сфері наведення належного порядку на об'єктах дозвільної системи [6].

На нашу думку, дозвільна система у сфері обігу та застосування зброї потрібна для: 1) врегулювання питань стосовно видачі, анулювання, переоформлення різноманітних дозволів у цій

сфері; 2) встановлення переліку повноважень суб'єктів публічної адміністрації стосовно видачі, анулювання, переоформлення різноманітних дозволів у цій сфері; 3) попередження незаконного обігу зброї; 4) встановлення порядку поводження зі зброєю, у тому числі її зберігання, обліку та носіння; 5) регламентації порядку дій при раптовій її втраті; 6) превенції безпідставного її застосування; 7) запобігання посягань з її використанням тощо.

Реалізація всієї дозвільної системи покладена на органи внутрішніх справ. Правову основу її здійснення цими суб'єктами публічного адміністрування становлять чисельні нормативні акти різної юридичної сили. При чому, сучасне законодавство України йде шляхом розширення повноважень органів дозвільної системи. У свою чергу, органи внутрішніх справ організовують роботу щодо здійснення дозвільної системи через структурні підрозділи міліції громадської безпеки (відділи, відділення, групи дозвільної системи), старших інспекторів дозвільної системи, а також дільничних інспекторів міліції [2, с. 109].

Нині на міліцію покладено, зокрема, здійснення дозвільної системи на такі предмети, матеріали, об'єкти, безконтрольне володіння й користування якими може завдати шкоди громадському порядку, особистій безпеці громадян, чи може бути використано зі злочинною чи іншою протиправною метою. Чинним законодавством до таких об'єктів віднесено вогнепальну зброю (нарізну військових зразків, несучасну стрілецьку, спортивну, навчальну, мисливську нарізну та гладкоствольну) та боеприпаси до неї, пневматичну, холодну зброю, вибухові матеріали, газові пістолети й револьвери та патрони до них, заряджені речовинами слезоточивою та дратівливою дії, сховища, склади й бази, де їх зберігають, стрілецькі тири й стрільбища, мисливсько-спортивні стенди, а також підприємства та майстерні з виготовлення й ремонту вогнепальної і холодної зброї, піротехнічні майстерні, магазини, в яких здійснюють продаж зброї та боеприпасів до неї, штемпельно-граверні майстерні, печатки й штампи [2, с. 110].

Таким чином, основною метою дозвільної системи у сфері обігу та застосування зброї є превенція безконтрольного володіння й користування зброєю задля максимального унеможливлення завдання шкоди громадському порядку та особистій безпеці громадян.

Здійснюючи дозвільну систему, органи внутрішніх справ відповідно до законодавства України видають міністерствам та іншим центральним органам виконавчої влади, підприємствам, установам, організаціям дозволи на придбання, зберігання, перевезення й використання вогнепальної зброї, бойових припасів до неї, холодної зброї, пневматичної зброї, пристроїв та набойів до них, а також громадянам – дозволи на придбання, зберігання та носіння вогнепальної мисливської, холодної, пневматичної зброї, пристроїв [7]. Тобто, є чіткий, передбачений законодавством, перелік видів зброї на володіння, носіння, зберігання, перевезення та використання яких потрібен дозвіл, а також виокремлено приналежні об'єкти до них, на які також поширюються вимоги дозвільної системи.

Правовою основою для видачі дозволів на зброю є: Постанова Верховної Ради України від червня 1992 року № 2471-12 «Про право власності на окремі види майна»; Постанова Кабінету Міністрів України від 29 березня 2002 року № 402 «Про затвердження порядку і правил проведення обов'язкового страхування цивільної відповідальності громадян України, що мають у власному чи іншому законному володінні зброю за шкоду, яка може бути заподіяна третій особі, її майну внаслідок володіння, зберігання чи використання цієї зброї»; Наказ МВС України від 14 листопада 1992 року № 625 «Про заходи щодо виконання Постанови Кабінету Міністрів України від 12 жовтня № 576», «Про затвердження Положення про дозвільну систему»; Наказ МВС України від 21 серпня 1998 року № 622 «Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та зазначених патронів, а також боеприпасів до зброї та вибухових матеріалів» зареєстровано в Міністерстві юстиції України 7 жовтня 1998 року за № 637/3077; Наказ МВС України від 02 вересня 1998 року № 659 «Інструкція про створення єдиної автоматизованої системи номерного обліку вогнепальної (стрілецької) зброї, яка зберігається й використовується у МВС, на об'єктах дозвільної системи та перебуває в особистому користуванні громадян»; Наказ МВС від 31 травня 1993 року № 314 «Про затвердження Інструкції про порядок приймання, зберігання, обліку, знищення чи реалізації вилученої, добровільно зданої, знайденої зброї та боеприпасів до неї»; Наказ МВС України від липня 1996 року № 523 «Про затвердження Положення про порядок придбання, видачі, обліку, зберігання та застосування вогнепальної зброї, боеприпасів до них, спеціальних засобів індивідуального захисту працівниками судів і правоохоронних органів, а

також особами, які беруть участь у кримінальному судочинстві»; Наказ Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Служби безпеки України, Державної податкової адміністрації України, Державної митної служби України, Державного департаменту України з питань виконання покарань, Управління державної охорони України від 1 листопада 2005 року № 118 «Про затвердження інструкції про порядок ведення Єдиного державного номерного обліку вогнепальної зброї» ДСК/397 ДСК/114 ДСК/453 ДСК/259 ДСК/223/808/42 ДСК/394 ДСК; Наказ МВС України від 10 березня 2010 р. № 66 «Про затвердження Порядку контролю за додержанням ліцензіатами Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з виробництва, ремонту вогнепальної зброї невійськового призначення та боєприпасів до неї, холодної зброї, пневматичної зброї калібру понад 4,5 міліметра і швидкістю польоту кулі понад 100 метрів на секунду, торгівлі вогнепальною зброєю невійськового призначення та боєприпасами до неї, холодною зброєю, пневматичною зброєю калібру понад 4,5 міліметра і швидкістю польоту кулі понад 100 метрів на секунду, Порядку контролю за додержанням ліцензіатами Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з виробництва спеціальних засобів, заряджених речовинами слезоточивої та дратівної дії, індивідуального захисту, активної оборони та їх продажу» [6]. Зрозуміло, що цей перелік не є вичерпним, оскільки існує великий масив нормативно-правових актів, які опосередковано, але також стосуються питання врегулювання правовідносин у сфері видачі дозволів.

Зокрема, дозволи видає Управління громадської безпеки УМВС України в області на: право перевезення мисливської вогнепальної зброї, пневматичної, холодної зброї та бойових припасів до неї громадянами України; придбання, зберігання та носіння мисливської нарізної, гладкоствольної, пневматичної, холодної зброї та бойових припасів до неї, пристроїв та набоїв до них громадянами України; придбання та зберігання відомчої вогнепальної, пневматичної, холодної зброї та бойових припасів до неї, пристроїв та зазначених набоїв підприємствами, установами та організаціями. А також, – всі види дозволів, що належать до компетенції міськрайорганів внутрішніх справ [8].

У свою чергу, міськрайоргани внутрішніх справ видають дозволи на: носіння і перевезення відомчої вогнепальної, пневматичної, холодної зброї та бойових припасів до неї; придбання, зберігання і носіння громадянами України мисливської гладкоствольної, пневматичної, холодної зброї та бойових припасів до неї; придбання, зберігання і носіння громадянами України спеціальних засобів самооборони, заряджених речовинами слезоточивої та дратівної дії (у тому числі газової зброї) [8].

Як приклад, згідно з вимогами пункту 12 наказу МВС України № 622-1998, правом придбання мисливської гладкоствольної зброї та основних частин до неї користуються громадяни України, які досягли 21-річного віку, мисливської нарізної зброї та основних частин до неї – 25-річного віку, холодної, охолощеної та пневматичної зброї та основних частин до неї – 18-річного віку. Причому, кількість зброї, яку може мати громадянин України, не обмежена, однак власник зброї повинен забезпечити її безумовну схоронність. Безпосередньо для одержання громадянами в органах внутрішніх справ дозволу на придбання мисливської вогнепальної нарізної, гладкоствольної зброї, пневматичної зброї, холодної та охолощеної зброї громадянами подаються такі документи: заява щодо видачі дозволу на придбання зброї на ім'я керівника органу внутрішніх справ за місцем проживання заявника; заповнена картка-заява; медична довідка (крім охолощеної зброї); довідка про вивчення матеріальної частини зброї, спеціальних засобів, правил поводження з ними та їх застосування (крім охолощеної зброї); платіжний документ (платіжне доручення, квитанція) з відміткою банку, відділення поштового зв'язку або коду проведеної операції про внесення коштів за надання відповідної платної послуги; копії 1, 2 та 11 сторінок паспорта громадянина України [7]. В інструкції передбачено й інші переліки документів для отримання дозволу, які сформовані відповідно до різновиду зброї.

Як видно, законодавством, окрім видів зброї, на які поширюються вимоги дозвільної системи, передбачаються й переліки обов'язкових документів для отримання того чи іншого різновиду дозволу на конкретний вид зброї.

Дозволи на придбання, зберігання та носіння зброї оформляються та переоформляються після проведення органами внутрішніх справ у встановленому порядку перевірок, тривалість яких не повинна перевищувати один місяць, щодо відсутності обставин для відмови та достовірності документів, які подані для отримання, перереєстрації зазначених дозволів [7].

Слід зазначити, що облік власників мисливської вогнепальної нарізної, гладкоствольної, пневматичної, а також холодної зброї здійснюється у відповідній однойменній книзі. Відомості про наявність такої зброї у громадян заносяться в автоматизовану інформаційну систему (АІС) «Арсенал», а також до Єдиного державного номерного обліку вогнепальної зброї. На кожну особу, яка володіє вогнепальною мисливською, пневматичною, а також холодною нагородною зброєю (крім відомчої зброї), заводиться особова справа. Особові справи власників нарізної вогнепальної зброї ведуться в управліннях (відділах) міліції громадської безпеки ГУМВС України, в Автономній Республіці Крим, м. Києві, Київській області УМВС України в областях, м. Севастополі, а на власників гладкоствольних мисливських рушниць, пневматичної та холодної зброї – у міськрайорганах внутрішніх справ. У чергових частинах міськрайорганів внутрішніх справ працівником, який здійснює дозвільну систему, ведеться картотека власників мисливської вогнепальної, пневматичної та холодної зброї, яка використовується для перевірки осіб, затриманих за різні правопорушення, а також для інформування нарядів міліції. Працівниками чергової частини може вестися комп'ютерний облік власників зброї [6].

Таким чином, облік зброї є також складовою частиною єдиної дозвільної системи у сфері обігу та застосування зброї, оскільки інформація, отримана після його здійснення використовується з превентивною метою.

А ось порядок приймання, обліку, знищення та реалізації вилученої, добровільно зданої чи знайденої зброї, врегульований Наказом МВС України від 31 травня 1993 року № 314 «Інструкція про порядок приймання, зберігання, обліку, знищення чи реалізації вилученої, добровільно зданої зброї боєприпасів до неї».

Приймання від працівників міліції, посадових осіб чи громадян вилученої, добровільно зданої, знайденої зброї і боєприпасів до неї та їх оформлення здійснюється спеціально призначеним працівником, який відповідає за їх зберігання, а у разі відсутності – черговим по органу внутрішніх справ. При здаванні зброї і боєприпасів працівником ОВС подається: протокол вилучення у громадян зброї, боєприпасів; акт про вилучення зброї, боєприпасів з підприємств, установ і організацій; рапорт про добровільно здану чи знайдену зброю, боєприпаси з доданням заяви особи, яка добровільно здала чи знайшла ці предмети; громадянами – заява про добровільно здану чи знайдену зброю, боєприпаси. При прийманні зброї і боєприпасів працівник, який відповідає за їх зберігання, або черговий перевіряє відповідність записів у поданих йому документах кількості, системи, номери, рік виготовлення, зовнішній та технічний стан зброї та боєприпасів, що здається. Ця зброя і боєприпаси відповідальним працівником розміщується у кімнаті для зберігання в металевих шафах, закривається і опечатується особистою печаткою. Отримавши документи про прийняття зазначеного озброєння, начальник органу внутрішніх справ розглядає їх протягом доби, приймає рішення і передає секретарю для вручення працівнику, який відповідає за зберігання. Зброя і боєприпаси, вилучені з об'єктів дозвільної системи після закінчення місячного терміну зберігання за умови усунення недоліків, повертаються відповідним підприємствам. Коли недоліки не усунені, зброя і боєприпаси здаються на склади управлінь, відділів, ТіМТЗ МВС, ГУйУМВС УМВС. Вогнепальна мисливська нарізна, гладкоствольна чи комбінована зброя, боєприпаси, вилучені у громадян за порушення встановленого порядку їх придбання, зберігання чи використання, зберігаються в ОВС до прийняття рішення про адміністративну відповідальність. Якщо прийняте рішення не пов'язане з конфіскацією чи відшкодуванням вартості вилученої зброї і боєприпасів, то вони у 10-денний строк повертаються власникові [6].

Тобто, встановлена чітка регламентація і послідовність дій відповідальних осіб у разі приймання, зберігання, обліку, знищення чи реалізації вилученої, добровільно зданої зброї громадян чи працівників міліції або ж посадових осіб.

Слід звернути увагу на той факт, що за порушення правил дозвільної системи встановлено дисциплінарну, адміністративну, матеріальну й кримінальну відповідальність. Адміністративна відповідальність настає за порушення правил дозвільної системи, які КУпАП визнає адміністративними проступками. Види таких правопорушень та відповідальність за їх вчинення передбачено статтями 190–195-4 КУпАП [2, с. 110].

Висновки. Усе вище викладене дає можливість сформулювати наступні висновки, відносно дозвільної системи у сфері обігу та застосування зброї в Україні:

– дозвільна система – це встановлена державою сукупність юридичних норм, що передбачає спеціальний порядок вчинення певних юридично значущих дій відносно поводження з особливими предметами, які за своїми властивостями несуть суспільну небезпеку;

- правовідносини в сфері обігу та застосування зброї у межах дозвільної системи врегульовуються за допомогою відомчого нормативно-правового акту, – Постановою КМУ № 576;
- існує великий масив нормативно-правових актів, які опосередковано стосуються питання врегулювання правовідносин у сфері видачі дозволів;
- дозвільна система у сфері обігу та застосування зброї потрібна для: 1) врегулювання питань стосовно видачі, анулювання, переоформлення різноманітних дозволів у цій сфері; 2) встановлення переліку повноважень суб'єктів публічної адміністрації стосовно видачі, анулювання, переоформлення різноманітних дозволів у цій сфері; 3) попередження незаконного обігу зброї; 4) встановлення порядку поводження зі зброєю, у тому числі її зберігання, обліку та носіння; 5) регламентації порядку дій при раптовій її втраті; 6) превенції безпідставного її застосування; 7) запобігання посяганням з її використанням тощо;
- основною метою дозвільної системи у сфері обігу та застосування зброї є превенція безконтрольного володіння й користування зброєю, задля максимального унеможливлення завдання шкоди громадському порядку та особистій безпеці громадян;
- існує перелік видів зброї, на володіння, носіння, зберігання, перевезення та використання яких потрібен дозвіл, а також виокремлено приналежні об'єкти до них, на які також поширюються вимоги дозвільної системи;
- законодавством передбачаються переліки обов'язкових документів для отримання того чи іншого різновиду дозволу на конкретний вид зброї;
- облік зброї є складовою частиною єдиної дозвільної системи у сфері обігу та застосування зброї, оскільки інформація, отримана після його здійснення використовується у превентивних цілях;
- встановлена чітка регламентація та послідовність дій відповідальних осіб у разі приймання, зберігання, обліку, знищення чи реалізації вилученої, добровільно зданої зброї громадян чи працівників міліції або ж посадових осіб.

Отже, дозвільна система у сфері обігу та застосування зброї – це встановлений порядок врегулювання суспільних відносин щодо видачі дозволів у цій сфері (на право придбання, зберігання, носіння, перевезення та використання спеціально визначених видів зброї, засобів індивідуального захисту та активної оборони, які можуть бути визнані як зброя, а також на відкриття та функціонування об'єктів, де вони зберігаються чи використовуються), а також чіткий перелік можливих та необхідних варіативних дій для різних суб'єктів правовідносин у цій сфері з метою досягнення ними бажаного результату, а також безпеки та захисту суспільного інтересу.

Список використаних джерел:

1. Чуріков Д.С. Формування поняття «дозвільна система» у законодавстві України / Д.С. Чуріков // Право і суспільство. – 2010. – № 4. – С. 162-167.
2. Адміністративне право України : [підручник] / [Ю.П. Битяк, В.М. Гарашук, О.В. Дьяченко та ін.] ; За ред. Ю.П. Битяка. – К. : Юрінком Інтер, 2007. — 544 с.
3. Дозвільна система // DARG.GOV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://darg.gov.ua/_dozviljna_sistema_0_115_menu_0_1.html.
4. Про затвердження Положення про дозвільну систему : Постанова КМУ від 12.10.1992, № 576. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/576-92-п>.
5. Повідомлення про оприлюднення Проекту Закону України «Про дозвільну систему у сфері поводження зі спеціально визначеними видами зброї...» // NPU. – 2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.npu.gov.ua/en/img/common/en/publish/printable_article/829490.
6. Дозвільна система // NAIAU. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.naiu.kiev.ua/books/ODGMV/prohramma-kursu/rozdil-7-dozvil-na-systema-ta-ii-orhanizatsiya/7-1-ponyattya-pryznachennya-dozvil'noi-systemy-perel.html>.
7. Інструкція про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металічними снарядами не смертельної дії, та зазначених патронів, а також боєприпасів до зброї та вибухових матеріалів : Наказ МВС України від 21 серпня 1998 р. № 622 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 42. – Ст. 1574.
8. Порядок оформлення документів для отримання дозволу на право придбання, зберігання та носіння зброї // TP.NPU. – 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tp.npu.gov.ua/uk/publish/article/88465>.

КЛАСИФІКАЦІЯ ЗАХОДІВ ПРИМУСУ У СФЕРІ ОПОДАТКУВАННЯ

Стаття присвячена аналізу запропонованих деякими науковцями підходів до класифікації заходів примусу в сфері оподаткування. Автор дійшов висновку про недосконалість останніх та запропонував власне бачення цього питання.

Ключові слова: примус, оподаткування, заходи примусу, невиконання податкового обов'язку, платник податків.

Статья посвящена анализу предложенных некоторыми учеными подходов к классификации мер принуждения в сфере налогообложения. Автор пришел к выводу о несовершенстве последних и предложил собственное видение этого вопроса.

Ключевые слова: принуждение, налогообложение, меры принуждения, неисполнение налоговой обязанности, налогоплательщик.

The article is devoted to the analysis proposed by some scientists of the approaches to the classification of coercive measures in the field of taxation. The author came to the conclusion about the imperfection of the past and offered their own vision of this issue.

Key words: coercion, taxation, coercion, failure to fulfill tax obligations, taxpayer.

Вступ. В наукових дослідженнях та на практиці часто виникають питання, під час вирішення яких потрібно зберігати в пам'яті великі обсяги інформації про предмети і явища навколишнього світу. При цьому вся множинність предметів певного класу має бути легкою для сприйняття, а в подальшому – для вивчення. Саме цьому і служить такий вид розподілу, як класифікація. Вона покликана полегшити вивчення певного об'єкта, сприяти орієнтації в притаманних йому ознаках, фіксувати закономірності зв'язків між окремими групами, класами, розрядами. Вагому роль у класифікації відіграють її критерії як ознаки, на підставі яких оцінюється предмет чи явище. Критерії є сукупністю не всіх ознак, притаманних тим чи іншим об'єктам, а лише тих, які беруться для поділу, які є його підставами.

Класифікація будь-якого явища не є самоціллю, вона є не просто констатацією уже досягнутого, а виконує важливу методологічну функцію: здійснюючи систематизацію певної предметної сфери, вона задає загальний напрям її подальшого цілеспрямованого дослідження. Правильно стверджує Є.В. Чуманов, що функціональне значення класифікації полягає в раціоналізації взаємозв'язків суб'єктів правовідносин, забезпеченні узгодженості нормативно-правових актів, інформаційному та методологічному забезпеченні правозастосування, стабілізації та підвищенні ефективності правового регулювання [1, с. 8].

Окремим проблемам податкового примусу присвячені дисертаційні роботи та монографічні дослідження, наприклад, таких науковців, як Н.А. Саттарова, Ю.О. Ровинський, О.М. Дуванський, А.М. Тимченко. Незважаючи на особливий науково-практичний інтерес, все ж учені досить однобічно висловлюються щодо класифікації заходів примусу, іноді підмінюючи категорії.

Постановка завдання. Метою статті є наведення авторського підходу до класифікації заходів примусу в сфері оподаткування та перегляд вже наявних їх класифікацій.

Результати дослідження. Чітка класифікація заходів податково-правового примусу сприяє відмежуванню цього виду примусу від інших видів державно-правового примусу, дає змогу глибоко і всесторонньо дослідити питання його співвідношення з іншими видами примусу, дає можливість встановити внутрішньосистемні взаємозв'язки між окремими групами заходів податково-правового примусу, а також з'ясувати сутність різних за своєю правовою природою заходів впливу. Класифікація таких заходів є необхідною передумовою змістовного наукового

дослідження їх потенціалу. Завдяки консолідації властивостей окремих заходів податково-правового примусу класифікація допомагає глибше з'ясувати його сутність, дає змогу проводити теоретичні дослідження стосовно різноманітних проблем податкового права. Класифікація дає можливість створити дієвий механізм захисту законних прав платників податків під час реалізації окремих видів таких заходів, оскільки допомагає здолати факти невідповідності заходів податково-правового примусу змісту конкретних правовідносин, створення засад їх ефективного впливу, необхідністю адекватного вибору уповноваженою особою примусового заходу з урахуванням конкретних обставин справи. Отже, проблема класифікації заходів податково-правового примусу сьогодні переходить у практичну площину. Дуже важливо, щоб уповноважені на застосування примусу державні органи, якими є органи державної податкової служби, маючи у своєму арсеналі можливість застосування низки примусових заходів, вибрали саме той захід, який найбільше відповідає тому порушенню норм податкового права, що скоїв зобов'язаний суб'єкт – платник податків і зборів [2, с. 75, 76].

Н.Ю. Пришва виокремлює такі види заходів примусу, що застосовуються під час акумуляції обов'язкових платежів до бюджетів та позабюджетних фондів: 1) попереджувальні заходи; 2) припиняючі заходи; 3) правопоновлювальні заходи; 4) каральні заходи (застосування фінансових санкцій) [3, с. 247]. О.Ю. Кікін, на відміну від вищезазначених вчених, проводить дворівневу класифікацію примусових заходів, що застосовуються у податковому праві. Так, він наполягає на тому, що власне податковий примус як складова частина державного примусу у сфері оподаткування обмежується застосуванням уповноваженими державними органами заходів податкової відповідальності до зобов'язаних осіб – порушників законодавства про податки і збори, а також здійсненням заходів податково-процесуального примусу. При цьому за своїм характером всі заходи податково-процесуального примусу науковець поділяє на такі заходи: 1) попереджувальні (створення податкового посту у платника податків); 2) припиняючі (донарахування податків і зборів податковим органом, виходячи з припущень про недобросовісність платника, дострокове припинення дії відстрочення, розстрочення по сплаті податку і збору); 3) забезпечувальні (способи забезпечення виконання обов'язку по сплаті податків і зборів, огляд використовуваних платником податків для отримання доходу приміщень або територій, виїмка предметів і документів); 4) відновлювальні (пред'явлення платнику або податковому агенту вимоги про усунення виявлених порушень законодавства про податки і збори, примусове стягнення недоїмки і пені тощо) [3, с. 8–10].

В.В. Кириченко наполягає на тому, що податково-правовий примус в Україні здійснюється у формах припинення, відновлення та юридичної відповідальності [5, с. 55]. О.М. Дуванський зауважує, що вибрані критерії класифікації не є універсальними й достатньо визначеними. По-перше, якщо припустити, що це два різні критерії (безпосередня мета застосування і спосіб застосування), то постає питання стосовно збігу результатів класифікації. По-друге, деякі класифікаційні групи містять різні за своєю правовою природою заходи (наприклад, до системи припиняючих заходів податково-правового примусу віднесено такі заходи, як вимога від платників податків, діяльність яких перевіряється, припинення дій, які перешкоджають здійсненню законних повноважень службовими (посадовими) особами органів державної податкової служби, усунення виявлених порушень податкового та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на органи державної податкової служби, а також контролювати виконання законних вимог службових (посадових) осіб органів державної податкової служби (п. 20.1.24. ст. 20 Податкового кодексу України); адміністративний арешт майна (ст. 94 Податкового кодексу України); стягнення податкового боргу. По-третє, навряд чи певні примусові заходи можна віднести до конкретної з. названих науковцями груп (наприклад, адміністративний арешт майна до припиняючих заходів.). По-четверте, у наведеній класифікації не знайшли відображення забезпечувальні заходи. Однак з урахуванням положень Податкового кодексу України можна сказати, що саме такі примусові заходи найчастіше застосовуються під час невиконання норм податкового права. Їх сутність полягає у стимулюванні правомірної поведінки, у формуванні за допомогою відповідних засобів мотивів, що спонукають особу співвідносити свої дії з вимогами правових норм [6, с. 26]. Більше того, через те, що у податковому праві існує об'єктивна необхідність узгодження публічної і приватної волі шляхом забезпечення (гарантування) реалізації суб'єктивних прав і обов'язків [7, с. 229, 230], виокремлення таких заходів має й об'єктивний чинник.

З урахуванням викладеного О.М. Дуванський вважає, що заходи податково-правового примусу можуть бути класифіковані на такі: забезпечувальні, стягнення (правопоновлення), відповідальність [6, с. 90].

А.М. Тимченко стверджує, що поділ заходів примусу має відбуватися з урахуванням двох критеріїв: цільової спрямованості та способу впливу. За такого підходу їх можна поділити на три групи заходів: припиняючі, правопоновлювальні, каральні [2, с. 101]. До системи припиняючих заходів податково-правового примусу можна віднести: 1) вимогу від платників податків, діяльність яких перевіряється, припинення дій, які перешкоджають здійсненню законних повноважень службовими (посадовими) особами органів державної податкової служби, усунення виявлених порушень податкового та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на органи державної податкової служби (п. 20.1.24. ст. 20 Податкового кодексу України); 2) адміністративний арешт майна (ст. 94 Податкового кодексу України); 3) податкову заставу (ст. ст. 88–93 Податкового кодексу України); 4) зупинення видаткових операцій на рахунках платника (п. 20.1.24. ст. 20 Податкового кодексу України); 5) заборону відчуження платником податків майна, що знаходиться у податковій заставі (ст. 89 Податкового кодексу України) [2, с. 174, 175]. До системи правовідновлювальних заходів можна віднести пеню, стягнення податкового боргу, продаж майна, що перебуває у податковій заставі [2, с. 177]. Особливостями каральних заходів податково-правового примусу є те, що вони виконують передусім функцію покарання; спрямовані проти порушника податково-правових норм; тягнуть, окрім необхідності виконання порушеного обов'язку, додаткове обтяження для порушника правових норм; для їх застосування необхідна наявність саме правопорушення [2, с. 178]. Зі змісту розділу, в якому науковець розкриває сутність каральних заходів, стає зрозумілим, що до них автор відносить штрафи.

Не применшуючи значення проведених досліджень вищенаведених науковців, варто сказати, що все ж вони викликають у нас певні заперечення. Так, виокремлення як окремого виду заходів припиняючих має свідчити про те, що у цю групу мали б об'єднуватися заходи, які за своєю спрямованістю спрямовані на припинення певного правопорушення чи права власності, проте це не так, адже і у разі застосування адміністративного арешту майна, і у разі застосування податкової застави недобросовісний платник податків не позбавляється права власності на своє майно, а його право лише обмежується правомочностями володіння та/або користування, а розпоряджатися платник може, але за погодженням з контролюючим органом. Крім цього, зупинення видаткових операцій на рахунках платника взагалі має іншу спрямованість, оскільки цей захід лише опосередковано спрямований на погашення податкової заборгованості, а безпосередня його дія спрямована на зупинення перешкод у здійсненні контролюючими органами своїх повноважень (наприклад, недопущення до проведення перевірки чи до опису майна, що у податковій заставі). Заборона відчуження платником податків майна, що знаходиться у податковій заставі, взагалі не може вважатися заходом примусу, бо за своїм змістом є наслідком застосування такого примусового заходу, як податкова застава, тому А.М. Тимченко у цьому випадку не врахував дуалізм категорій «підстава – наслідок».

Виокремлюючи в окрему групу правовідновлювальні заходи примусу, А.М. Тимченко до їх ознак відніс такі: а) вони застосовуються для забезпечення виконання проігнорованого обов'язку і спрямовані на виконання вже наявного, але не виконаного добровільно податкового обов'язку; б) вони не передбачають додаткових обтяжень і не містять суспільного осуду поведінки порушника податково-правової норми; в) вони спрямовані на відновлення прав уповноваженої особи, а саме держави та територіальних громад як власників податкових надходжень, а також охороняють їх інтереси; г) на перший план під час їх застосування висувається не правопорушник, а особа, права якої порушені; д) їх метою є відновлення порушеного суб'єктивного права у повному обсязі його первісного (до порушення) стану, що відбивається в усуненні негативних наслідків, їх відшкодуванні, а також компенсації понесених збитків [2, с. 176]. Наведені автором ознаки не є специфічними ознаками правовідновлювальних заходів примусу, адже будь-які заходи примусу перш за все спрямовані на «відновлення прав уповноваженої особи, а саме держави та територіальних громад», «застосовуються для забезпечення виконання проігнорованого обов'язку», «метою є відновлення порушеного суб'єктивного права», за загальним правилом, «не містять суспільного осуду поведінки порушника».

Виокремлення каральних заходів податково-правового примусу, на нашу думку, взагалі суперечить сутності примусу, адже останній не є і не може бути каральним, оскільки кару не слід отожднювати з відплатою. Кара властива всім видам покарання, і цією ознакою вона відокремлює кримінально-правовий примус від усіх інших видів примусу. Кара є реакцією держави на винне суспільно-небезпечне діяння і передбачає максимальний обсяг правообмежень. Кара – це встановлене кримінальним законом позбавлення соціальних, матеріальних та інших благ за вчинений злочин, що тягне певні страждання морального та фізичного характеру. Справедливо

стверджує А.І. Фатхутдінов, що кара – це сутність покарання, його основна властивість, без якої покарання як певне соціальне явище втрачає будь-який сенс. Застосування покарання означає цілеспрямовану діяльність із реалізації кари, тобто правообмежень і поневірянь як матеріальних носіїв державного осуду злочинця і докору особі, яка його вчинила. Кара – не самоціль покарання, а «мета-засіб» досягнення основних його цілей [8, с. 8].

На підставі проведеного аналізу ми вважаємо, що заходи примусу в сфері оподаткування можна класифікувати за різними критеріями: 1) за об'єктом застосування (товари, гроші та інші цінності); 2) за обсягом позбавлення права власності на майно: а) повне позбавлення (повний арешт майна); б) часткове (умовний арешт майна, податкова застава, зупинення видаткових операцій); в) збереження права власності у повному обсязі (пеня, штраф); 3) за спрямованістю примусового впливу: а) безпосередньо на погашення податкового боргу (штраф, пеня, арешт майна, податкова застава); б) опосередковано на погашення податкового боргу, а безпосередньо на зупинення перешкоджання виконанню контролюючими органами своїх повноважень (зупинення видаткових операцій, арешт коштів та інших цінностей, що знаходяться у банку); 4) за суб'єктом застосування: а) за рішенням контролюючого органу (його керівника) (штраф, пеня, податкова застава, арешт товарів, арешт майна); б) за рішенням суду (зупинення видаткових операцій, арешт коштів та інших цінностей, що знаходяться у банку); 5) за підставами застосування примусу: а) кількісні (порушено строк сплати податку чи залежно від розміру несплачених, прихованих сум оподаткування); б) якісні (недопущення до проведення перевірки чи опису майна тощо).

Висновки. Зупинення видаткових операцій на рахунках платника лише опосередковано спрямовано на погашення податкової заборгованості, а безпосередня його дія спрямована на зупинення перешкод у здійсненні контролюючими органами своїх повноважень (наприклад, недопущення до проведення перевірки чи до опису майна, що у податковій заставі). Заборона відчуження платником податків майна, що знаходиться у податковій заставі, взагалі не може вважатися заходом примусу, бо за своїм змістом є наслідком застосування такого примусового заходу, як податкова застава.

Виокремлення каральних заходів податково-правового примусу, на нашу думку, взагалі суперечить сутності примусу, адже останній не є і не може бути каральним, оскільки кару не слід ототожнювати з відплатою. Кара властива всім видам покарання, і цією ознакою вона відокремлює кримінально-правовий примус від усіх інших видів примусу. Кара є реакцією держави на винне суспільно-небезпечне діяння і передбачає максимальний обсяг правообмежень. Кара – це встановлене кримінальним законом позбавлення соціальних, матеріальних та інших благ за вчинений злочин, що тягне певні страждання морального та фізичного характеру.

Список використаних джерел:

1. Чуманов Е.В. Классификация в российском законодательстве : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук / Е.В. Чуманов. – Нижний Новгород, 2005. – 30 с.
2. Тимченко А.М. Види примусових заходів у податковому праві : дис. ... канд. юрид. наук / А.М. Тимченко ; Нац. ун-т держ. податк. служби України. – Ірпінь, 2011. – 210 с.
3. Пришва Н.Ю. Правові проблеми регулювання обов'язкових платежів : дис. ... докт. юрид. наук / Н.Ю. Пришва. – К., 2004. – 280 с.
4. Кикин А.Ю. Меры налогово-процессуального принуждения : дисс. ... канд. юрид. наук / А.Ю. Кикин. – М., 2004. – 165 с.
5. Кириченко В.В. Способы забезпечення виконання податкового обов'язку : дис. ... канд. юрид. наук / В.В. Кириченко. – Ірпінь, 2005. – 207 с.
6. Дуванський О.М. Примусові заходи, пов'язані з невиконанням обов'язку зі сплати податків і зборів : дис. ... канд. юрид. наук / О.М. Дуванський ; НУ «Юрид. акад. ім. Я. Мудрого». 2012. – Х., 2012. – 206 с.
7. Карасева М.В. Финансовое правоотношение : [моногр.] / М.В. Карасева. – Воронеж : Изд-во Воронежск. гос. ун-та, 1997. – 304 с.
8. Фатхутдинов А.И. Цели наказания и правовое регулирование механизма их достижения по УК РФ : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук / А.И. Фатхутдинов ; Казанский гос. ун-т. – Казань, 2003. – 25 с.

УДК 342.9

ДРОЗД О.Ю.

ДЕРЖАВНИЙ СЛУЖБОВЕЦЬ ЯК СУБ'ЄКТ ТРУДОВОГО ПРАВА

У статті, на основі аналізу наукових поглядів вчених, досліджено теоретичні підходи щодо тлумачення поняття «державний службовець». Наголошено, що попри специфіку своїх трудових функцій, державний службовець є повноцінним суб'єктом права і користується більшістю основних прав, що належать іншим категоріям працівників. Підкреслено, що більшість дослідників, як із галузі адміністративного, так і трудового права, під час формулювання визначення поняття «державний службовець» користуються одними і тими ж ознаками.

Ключові слова: державний службовець, суб'єкт, трудове право, адміністративне право, обов'язки, повноваження.

В статье, на основе анализа научных взглядов ученых, исследованы теоретические подходы к толкованию понятия «государственный служащий». Отмечено, что несмотря на специфику своих трудовых функций, государственный служащий является полноценным субъектом права и пользуется большинством основных прав, принадлежащих другим категориям работников. Подчеркнуто, что большинство исследователей, как из области административного, так и трудового права, при формулировании определения понятия «государственный служащий» пользуются одними и теми же признаками.

Ключевые слова: государственный служащий, субъект, трудовое право, административное право, обязанности, полномочия.

The article, based on an analysis of scientific views of scientists, the theoretical approaches to the interpretation of the term „civil servant”. Emphasized that despite the specificity of their job functions, the public official is a subject full rights and fundamental rights enjoyed by the majority belonging to other categories of workers. Emphasized that most researchers as a branch of administrative and labor law, while the wording of the definition of „public servant” used by the same criteria.

Key words: civil servant subject, labor law, administrative law, duties, powers.

Вступ. Останнім часом в Україні відбулись значні соціально-економічні та політичні зміни, що з новою силою актуалізували проблематику трудо-правового регулювання проходження державної служби. Особливу увагу вчені приділяють з'ясуванню юридичного становища державного службовця з точки зору трудового права. Адже, як слушно вказується у науковій літературі, особи-службовці є кадровим складом (або особовим складом, чи персоналом) органів державного управління. Ставши співробітниками державного органу, вони фактично перебувають на службі у держави і виконують її завдання та функції. Саме вони є останньою ланкою державного управлінського механізму, через яку реалізується виконавча влада, втілюються у життя державні вимоги та управлінські рішення. Від того, як вони розуміють і виконують свою роботу, наскільки чітко і правильно діють, залежить ефективність функціонування органу управління і всієї системи виконавчої влади.

Постановка завдання. Визначенню сутності поняття «державний службовець» приділяли увагу у своїх наукових працях такі вчені: В.В. Долежан, А.С. Васильєв, О.М. Костюков, В.М. Манохін, Н.Р. Нижник, І.Б. Протас, Є.М. Попович, О.Ф. Скакун, Г.П. Середа, Ю.О. Тихоміров, П.В. Шумський, М.К. Якимчук та інші. Однак, на нашу думку, недостатню увагу приділено зазначеній проблематиці у контексті трудового права України.

Саме тому **метою статті** ставимо розглянути державного службовця як суб'єкт трудового права.

© ДРОЗД О.Ю. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративної діяльності (Національна академія внутрішніх справ)

Результати дослідження. Насамперед, на наше переконання, необхідно з'ясувати зміст поняття «державний службовець». Чинне законодавство містить офіційне тлумачення поняття «державний службовець», під яким розуміється громадянин України, який займає посаду державної служби в органі державної влади, іншому державному органі, його апараті (секретаріаті), одержує заробітну плату з коштів державного бюджету та здійснює встановлені для цієї посади повноваження, безпосередньо пов'язані з виконанням завдань і функцій такого державного органу, а також дотримується принципів державної служби [1]. Одразу ж слід зазначити, що чинний закон «Про державну службу» став першим нормативно-правовим актом вищої юридичної сили, в якому нормотворець закріпив основні ознаки державного службовця, з яких і формується визначення зазначеного поняття. Звісно ж можна ще згадати закон «Про державну службу» від 2011 року, в якому закріплювалося, що державний службовець – громадянин України, який займає посаду державної служби у державному органі, органі влади Автономної Республіки Крим або їх апараті, одержує заробітну плату з коштів державного бюджету, крім випадків, визначених законом, та здійснює встановлені для цієї посади повноваження, безпосередньо пов'язані з реалізацією завдань та виконанням функцій державного органу або органу влади Автономної Республіки Крим щодо: підготовки пропозицій стосовно формування державної політики у відповідній сфері; розроблення, експертизи та/або редагування проектів нормативно-правових актів; надання адміністративних послуг; здійснення державного нагляду (контролю); управління державним майном або майном, що належить Автономній Республіці Крим, державними корпоративними правами; управління персоналом державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим або їх апарату; реалізації інших повноважень відповідного органу [2]. Однак даний закон так і не набрав чинності.

Що ж стосується закону «Про державну службу» від 1993 року, то у ньому взагалі не розкривався зміст поняття «державний службовець». У ньому лише зазначалося, що посадовими особами відповідно до цього Закону вважаються керівники та заступники керівників державних органів та їх апарату, інші державні службовці, на яких законами або іншими нормативними актами покладено здійснення організаційно-розпорядчих та консультативно-дорадчих функцій. взагалі не містилося. При цьому посада розумілася як визначена структурою і штатним розписом первинна структурна одиниця державного органу та його апарату, на яку покладено встановлене нормативними актами коло службових повноважень [3].

Окрім офіційного, також існує і ряд наукових підходів до визначення поняття «державний службовець». Так, наприклад, В.А. Власов свого часу писав, що державний службовець – це особа, яка виконує безпосередньо чи як допоміжний працівник, постійно або тимчасово, за винагороду службові обов'язки (державні функції) в апараті державної адміністрації (у державному апараті) [4, с. 107]. З позиції В.М. Манохіна, державні службовці – це громадяни, які працюють у державних організаціях, займають у них посади за призначенням, виборами або в іншому порядку, наділені відповідними посадовими повноваженнями, діють від імені і за дорученням держави з метою практичного здійснення її завдань і отримують за свою працю плату [5, с. 122].

О.Ф. Скакун вважає, що державним службовцем є особа, яка обіймає посаду у державному органі та організації, здійснює в установленому законом порядку трудові функції на професійних засадах на основі трудового договору (контракту), одержує заробітну плату з коштів з державного бюджету відповідно до займаної посади і підпорядковується службовій дисципліні [6, с. 176]. Державні службовці, на думку дослідниці, характеризуються такими ознаками: має необхідний рівень освіти; обіймає посаду відповідно до кваліфікації і досвіду; володіє інформацією як особливим предметом праці, за допомогою якої впливає на підлеглих (обслуговуваних); підвищує кваліфікацію та своєчасно проходить переатестацію; працює відплатно (одержує заробітну плату) [6, с. 177].

Ю.В. Ковбасюк у своїх працях виходить, переважно, із законодавчого тлумачення державної служби, тим не менш, він наголошує, що з точки зору суспільної місії державної служби, державна служба – це професійна участь громадян у визначенні та здійсненні цілей і функцій держави шляхом реалізації цілей, завдань і виконання функцій органу державної влади. Науковець підкреслює, що перевага такого трактування державної служби полягає в його комплексному інтегрованому змісті. Воно виявляє та забезпечує взаємопов'язане синергетичне функціонування трьох елементів: держави, державного органу й особистості державного службовця і визначає, що головним у професійній участі громадянина на посаді державної служби є здійснення цілей, завдань та функцій держави [7, с. 19].

З точки зору Ю.М. Старилова, державний службовець у широкому контексті – індивідуальний суб'єкт права, який здійснює державні функції не тільки у державних органах, а і в інших

державних організаціях, установах, підприємствах (у цьому випадку державні функції мають, наприклад, соціально-культурний характер, їх здійснюють службовці медичних, виховних, освітніх та інших установ). Між державним службовцем і державою (державним органом) на певному етапі виникає конкретне державно-службове правовідношення, що характеризується наявністю взаємних прав, обов'язків, обмежень і заборон, відповідальності та інших атрибутів правового статусу державного службовця [8, с. 28-29]. У більш вузькому тлумаченні державний службовець, за висловом Ю.М. Старилова, – це особа, яка займає державну посаду державної служби, тобто посаду у системі структурних підрозділів державної адміністрації, і виконує на відплатних засадах (за винагороду, заробітну плату, грошове утримання) функції цього державного органу (управлінські, владні, правоохоронні, що забезпечують здійснення судової влади) [8, с. 29].

Д.М. Павлов пропонує розуміти під державним службовцем як особу, яка займає певну посаду у державних органах або їх апараті, здійснює на професійній основі діяльність щодо практичного виконання завдань і функцій держави й наділена у цьому зв'язку відповідними службовими повноваженнями, та одержує за це заробітну плату за рахунок державних коштів [9, с. 46]. О.Ю. Оболенський пише, що державний службовець – це той, хто займає посаду у державних органах та їх апараті з практичного виконання завдань і функцій держави та отримує заробітну плату за рахунок державних коштів. Він має відповідну освіту та професійну підготовку, пройшов у встановленому порядку конкурсний відбір або прийнятий за іншою передбаченою процедурою [10, с. 84-85]. Поняття державний службовець, наголошує дослідник, можна аналізувати з трьох поглядів:

- державно-правового – державний службовець – це «слуга» держави, наділений нею повноваженнями різного характеру та значення. Службовець представляє державу в її різноманітних як внутрішніх, так і зовнішніх зв'язках (у відносинах з іншими державами, громадськими і недержавними організаціями);

- адміністративно-правового – державний службовець має «владні, організаційно-розпорядчі повноваження. Він – представник влади, який вживає юрисдикційні заходи і повноваження та застосовує адміністративно-правові санкції;

- кримінально-правового – державний службовець це особливий суб'єкт кримінальної та адміністративної відповідальності [10, с. 85].

С.Д. Дубенко характеризує сутність поняття державного службовця через виокремлення його основних ознак (властивостей), до кола яких вона віднесла такі: держслужбовець – фізична особа, громадянин України, який має відповідну освіту і професійну підготовку та пройшов у встановленому порядку конкурсний добір або прийнятий за іншою процедурою, передбаченою Кабінетом Міністрів; держслужбовець є представником державної адміністрації, часткою державної бюрократії, без якої не існує жодне суспільство; всі дії держслужбовця вчинюються від імені держави та за її дорученням; держава контролює діяльність зазначеного службовця та у відповідних випадках застосовує до нього засоби примусу; держслужбовець обіймає посаду лише у державному органі; держслужбовець повинен відповідати вимогам законодавства України про державну службу; він обіймає оплачувану державну посаду державної служби в установленому порядку; спеціальне законодавство визначає зміст діяльності службовця, права, обов'язки, обмеження, гарантії, відповідальність; держслужбовець присвоюється в установленому порядку відповідній посаді і категорії; він виконує державні функції, повноваження державних органів, вирішує державні завдання в економічній, соціальній, адміністративно-політичній сфері; службовець вчиняє дії, які викликають певні юридичні наслідки; діяльність держслужбовця має, як правило, невиробничий характер; вона впливає на свідомість людей, на економічне життя, організацію і діяльність трудових колективів [11, с. 41-42].

З позиції І.П. Грекова, державний службовець – це такий громадянин України, що має належну підготовку і відповідно до укладеного трудового договору займає посаду у державному органі, закладі, підприємстві чи установі з метою платного виконання державних функцій, завдань та повноважень [12, с. 43].

Н.М. Неумивайченко пропонує розуміти під державним службовцем громадянина України, який досяг 18-річного віку, володіє державною мовою, має відповідну освіту і професійну підготовку, виконує обов'язки по займаній державній посаді на державній службі, як правило, на підставі конкурсного відбору й укладення трудового договору, одержує заробітну плату за рахунок державних коштів, підпорядковується обмеженням, встановленим законодавством, і несе спеціальну відповідальність за невиконання або неналежне виконання покладених на нього обов'язків [13, с. 28].

М.І. Іншин, за результатами аналізу наукових точок зору ряду дослідників, дійшов висновку, що найважливішими якостями, ознаками, властивостями державного службовця є такі: а) це фізична особа, громадянин України; б) це особа, яка має необхідну професійну підготовку; в) відповідає усім вимогам законодавства України про державну службу; г) державний службовець займає посаду державної служби; ґ) йому присвоюється в установленому законом порядку кваліфікаційний розряд (чин, спеціальне звання, клас, ступінь, ранг); д) він виконує державні функції, повноваження державних органів, вирішує державні завдання в економічній, соціальній, адміністративно-політичній сфері (фінансова діяльність держави, розвиток культури, забезпечення громадського порядку й безпеки, митна і банківська справа, боротьба з правопорушеннями, зовнішньополітична діяльність тощо); е) державний службовець у багатьох випадках здійснює дії, які викликають певні юридичні наслідки; є) діяльність державних службовців має, як правило, невиробничий характер; ж) укладає з державними органами трудовий договір [14, с. 159]. Звідси, юрист пропонує наступне визначення поняття державного службовця. Це фізична особа, громадянин України, який, уклавши з державними органами трудовий договір (контракт), займає штатну посаду цього органу, має спеціальну професійну підготовку щодо здійснення від імені держави передбачених посадових функцій та відповідний кваліфікаційний розряд і отримує за свою службу винагороду з державного бюджету [14, с. 159].

Висновки. Отже, аналіз наукових підходів до розуміння змісту поняття «державний службовець», свідчить про те, що хоча правниками і не сформовано консолідованого погляду на це питання, втім, більшість дослідників, як із галузі адміністративного, так і трудового права, під час формулювання визначення означеного поняття користуються одними і тими ж ознаками, а саме держслужбовець: є фізичною особою; є громадянином України; володіє відповідним рівнем професійної підготовки; є виконавцем державних завдань і функцій; є посадовою особою; отримує заробітну плату за рахунок бюджетних коштів.

Також на сторінках правових видань окремими правниками до характеризуючих ознак держслужбовців відносять те, що: вони є представниками держави та виразниками її інтересів; до них застосовується ряд додаткових правових обмежень; користуються посиленими правовими гарантіями; призначаються на посади за конкурсом; їх діяльність має невиробничий характер тощо. Однак, попри більш-менш однакове бачення переліку основних ознак державного службовця як суб'єкта права, слід зазначити, що адміністративісти, як правило, акцентують увагу на тому, що державний службовець виступає виразником публічної волі, що обіймаючи посаду та виконуючи відповідні їй обов'язки, він реалізує завдання і функції держави. Тобто держслужбовець розглядається як функціональна ланка апарату держави.

Натомість представники трудової галузі права, найчастіше наголошують на тому аспекті, що державний службовець виконує завдання та функції держави на добровільній, договірній основі. Виокремлення цієї властивості є дуже важливим моментом з точки зору характеристики державного службовця як суб'єкта трудового права. Адже саме ця властивість свідчить про те, що державний службовець – це насамперед працівник, який виконує суспільно корисну роботу та є членом окремого трудового колективу, а також те, що державний орган, в якому проходить службу державний службовець, у відносинах з останнім виступає як роботодавець, а не суб'єкт публічних (державно-владних) повноважень. Завершуючи дане дослідження, можемо зробити висновок про те, що попри специфіку своїх трудових функцій, державний службовець є повноцінним суб'єктом права і користується більшістю основних прав, що належать іншим категоріям працівників. Разом із тим, у цілях забезпечення належного виконання держслужбовцем своїх трудових обов'язків, спеціальним законодавством за ним закріплюється ряд додаткових прав та обов'язків, а також застосовуються до нього відповідні обмеження.

Список використаних джерел:

1. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII // Відомості Верховної Ради, 2016, № 4, ст. 43.
2. Про державну службу : Закон України від 17.11.2011 № 4050-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2012, № 26, ст. 273.
3. Про державну службу : Закон України від 16.12.1993 № 3723-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 52, ст. 490.
4. Власов В.А. Советское административное право / В.А Власов. – М., 1959. – 475 с.
5. Советское административное право / Под ред. В.М. Манохина. – М., 1977. – 544 с.
6. Скаун О.Ф. Теорія права і держави : [підручник] / О.Ф. Скаун. – 2-ге видання. – К. : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2010. – 520 с.

7. Державна служба : [підручник] : у 2 т. / редкол.: Ю.В. Ковбасюк (голова), О.Ю. Оболенський (заст. голови), С.М. Серьогін (заст. голови) [та ін.] // Нац. акад. держ. упр. при Президенті України – К. ; Одеса : НАДУ, 2012. – Т. 1. – 372 с.
8. Старилов Ю.Н. Курс общего административного права : в 3 т. / Ю.Н. Старилов. – Т. II: Государственная служба. Управленческие действия. Правовые акты управления. Административная юстиция. – М. : НОРМА, 2002. – 600 с.
9. Павлов Д.М. Адміністративне право: Загальна частина : [конспект лекцій] / Д.М. Павлов. – К. : МАУП, 2007. – 136 с. – Бібліогр. : с. 123–128.
10. Оболенський О.Ю. Державна служба : [підручник] / О.Ю. Оболенський. – К. : КНЕУ, 2006. – 472 с.
11. Дубенко С.Д. Державна служба і державні службовці в Україні / С.Д. Дубенко ; заг. ред. Н.Р. Нижник. – К., 1999. – 242 с.
12. Греков І.П. Особливості правового регулювання праці державних службовців : дис... канд. юрид. наук : 12.00.05 / І.П. Греков. – Х., 2003. – 169 с.
13. Неумивайченко Н.М. Особливості виникнення, зміни та припинення трудових правовідносин державних службовців : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Н.М. Неумивайченко ; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2002. – 220 с.
14. Іншин М.І. Проблеми правового регулювання праці державних службовців України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.05 / М.І. Іншин ; Харківський національний ун-т внутрішніх справ. – Х., 2005. – 452 с.

УДК 351.74 : 342.922

ЖЕНЕСКУ Е.В.

ВИЗНАЧЕННЯ ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ, ДІЙ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ НОТАРІУСІВ З НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ ТА ЙОГО СУТНІСТЬ

Наукова стаття присвячена висвітленню стану наукової розробки оскарження рішень, дій чи бездіяльності нотаріуса з надання адміністративних послуг в Україні. Розглядаються підходи щодо розуміння категорій адміністративних послуг та оскарження рішень, дій чи бездіяльності нотаріуса.

Ключові слова: послуга, адміністративна послуга, дії, бездіяльність, нотаріус, оскарження, органи публічної адміністрації, рішення.

Научная статья посвящена освещению состояния научной разработки обжалования решений, действий или бездействия нотариуса по предоставлению административных услуг в Украине. Рассматриваются подходы к пониманию категорий административных услуг обжалования решений, действий или бездействия нотариуса.

Ключевые слова: услуга, административная услуга, действия, бездействие, нотариус, обжалование, органы публичной администрации, решения.

The scientific article is devoted to coverage of the state of scientific development decisions, action or inaction of a notary to provide administrative services in Ukraine. Approaches to understanding the categories of administrative services and appeal decisions, acts or omissions notary.

Key words: services, administrative services, actions, omissions notary appeal of public administration decisions.

Вступ. Інститут оскарження рішень, дій чи бездіяльності нотаріуса, зокрема надання адміністративних послуг, нерозривно пов'язаний із функціонуванням адміністративної юстиції, яку як юридичне явище не можна назвати абсолютно новим правовим інститутом вітчизняної правової науки і законодавства. Найчастіше державу для громадянина уособлюють саме надавачі адміністративних послуг – чиновники та посадові особи, що видають ліцензії, довідки, сертифікати. Фактично, лише у моменти стояння у чергах, відчуючи свою неспроможність, громадянин замислюється над вічним питанням потреби у державі як апараті примусу, а не в апараті служіння народу. Громадяни у відносинах із владою не повинні бути прохачами, а споживачами послуг. При цьому держава в особі публічних суб'єктів орієнтується на потреби особи, так само як у приватному секторі надавачі послуг орієнтуються на потреби споживача («клієнта»), його запити та очікування [1, с. 116].

Постановка завдання. Теоретичне підґрунтя надання адміністративних послуг розглядали наступні вчені: К.К. Афанасьєв, С.О. Баранов, В.М. Бесчастний, Н.В. Васильєва, Д.О. Власенко, В.Л. Грохольський, І.П. Голосніченко, І.В. Дроздова, О.Ю. Іващенко, Ю.В. Іщенко, Р.А. Калюжний, С.Ф. Константінов, І.Б. Коліушко, Є.О. Легеза, О.М. Острах, В.В. Столбова, Г.М. Писаренко, О.О. Сосновик, В.П. Тимошук та ін. Серед досліджень, які безпосередньо присвячені оскарженню рішень, дій чи бездіяльності органів публічної адміністрації слід виокремити дисертації, захищені у 2012 році О.Ю. Іващенко [2] та О.С. Духневич [3].

Однак комплексного наукового дослідження оскарження рішень, дій чи бездіяльності нотаріуса з надання адміністративних послуг в Україні не проводилося.

Метою статті є розкриття стану наукової розробки оскарження рішень, дій чи бездіяльності нотаріуса з надання адміністративних послуг в Україні.

Для вирішення поставленої мети автором поставлені такі завдання: 1) дослідити тлумачення різних науковців та нормативно-правові акти з категорії «адміністративні послуги», «оскарження рішень, дій чи бездіяльності»; 2) дати ознаки категорії оскарження рішень, дій чи бездіяльності нотаріуса з надання адміністративних послуг.

Результати досліджень. Згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади» під адміністративною послугою розуміється як результат здійснення владних повноважень уповноваженим суб'єктом, що відповідно до закону здійснює юридичне оформлення умов реалізації фізичними та юридичними особами прав, свобод та законних інтересів за їх заявою (видача дозволів (ліцензій), сертифікатів, посвідчень, проведення реєстрації тощо) [4].

Проект Концепції реформування публічної адміністрації в Україні визначає адміністративну послугу як спрямовану на забезпечення (юридичне оформлення) умов для реалізації суб'єктивних прав, виконання обов'язків фізичної або юридичної особи, «позитивну» публічно-службову діяльність органу публічної адміністрації, яка здійснюється за заявою цієї особи [5, с. 6].

Відповідно до Концепції розвитку системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2006 р. № 90-р, адміністративна послуга – це результат здійснення владних повноважень уповноваженим суб'єктом, що, відповідно до закону, забезпечує юридичне оформлення умов реалізації фізичними та юридичними особами прав, свобод та законних інтересів за їх заявою (видача дозволів (ліцензій), сертифікатів, посвідчень, проведення реєстрації тощо) [8]. Дещо схожим здається поняття у Законі України «Про адміністративні послуги», а саме у статті 1 під адміністративною послугою законодавець розуміє результат здійснення владних повноважень суб'єктом надання адміністративних послуг за заявою фізичної або юридичної особи, спрямований на набуття, зміну чи припинення прав та/або обов'язків такої особи відповідно до закону [9].

Так, О. Люхтергандт вважає, що поняття адміністративних послуг не охоплює речових (наприклад, видача самої ліцензії) і фінансових послуг (видача грошей соціально незахищеним особам), розуміючи при цьому під адміністративними (управлінськими) послугами «позитивні» індивідуальні акти, які приймаються з метою задоволення певних інтересів фізичних або юридичних осіб [6, с. 27].

Вчений з адміністративного права Г.М. Чміленко вважає, що взаємовідносини осіб з органами влади передбачають здійснення останніми різноманітних процедурних дій, які, до речі, існували і раніше (наприклад, реєстрація суб'єктів підприємницької діяльності, легалізація об'єднань громадян, призначення субсидій, пенсій), однак на концептуальному рівні майже не розглядалися, а на нормативному розглядалися фрагментарно, що, у свою чергу, сприяло появи

зловживань з боку посадових осіб і обмеженню прав, свобод та інтересів фізичних та юридичних осіб [7, с. 140].

Так, у дисертації Г.М. Писаренко зазначає, що адміністративна послуга – це правовідносини, що виникають при реалізації суб'єктивних прав фізичної або юридичної особи (за їх заявою) у процесі публічно-владної діяльності адміністративного органу для отримання певного результату [11].

Такі відомі вчені, як В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко, Ю.В. Іщенко, В.П. Чабан, надають поняття адміністративних послуг у широкому та вузькому розуміннях, а саме: «адміністративна послуга – 1) юридичне оформлення суб'єктом публічної адміністрації результатів розгляду справи, яка виникла за зверненням фізичної, юридичної або іншої колективної особи щодо реалізації своїх прав, свобод, законних інтересів; 2) результат здійснення владних повноважень уповноваженим суб'єктом, що відповідно до закону забезпечує юридичне оформлення умов реалізації фізичними та юридичними особами прав, свобод та законних інтересів за їх заявою (видача дозволів (ліцензій), сертифікатів, посвідчень, проведення реєстрації тощо)» [10, с. 6].

Дещо інше визначення адміністративної послуги дає Є.О. Легеза, а саме як врегульовану адміністративно-правовими нормами діяльність органів публічної адміністрації із розгляду заяви фізичної або юридичної особи про видачу адміністративного акту (дозволу, ліцензії, реєстрації, посвідчення, сертифіката тощо), спрямовану на забезпечення її прав та законних інтересів та/або на виконання особою визначених законом обов'язків [12, с. 16].

Отже, враховуючи зазначені підходи, можна виокремити основні теоретичні підходи до розуміння сутності адміністративних послуг: по-перше, як різновид правовідносин (Г.М. Писаренко); по-друге, як форму юридичного закріплення результату розгляду відповідної справи або як результат здійснення владних повноважень уповноваженим суб'єктом (В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко, Ю.В. Іщенко, В.П. Чабан); по-третє, як спосіб забезпечення реалізації фізичними та юридичними особами їх суб'єктивних прав, охоронюваних законом інтересів та виконання правових обов'язків (В.Б. Авер'янов, К.К. Афанасьєв, І.В. Дроздова [13], Є.О. Легеза, О.О. Сосновик).

Не можна не виокремити значний внесок учених-адміністративістів, які приділили значну увагу питанням надання адміністративних послуг у різних сферах або певному суб'єктові, а саме: І.О. Бондаренко «Організаційно-правові основи надання послуг у галузі митної справи» [17]; Т.О. Булковський «Управління якістю надання адміністративних послуг Міністерством внутрішніх справ України» [18]; О.О. Воронятніков «Адміністративно-правовий статус державної міграційної служби України» [19]; В.І. Горбатюк «Механізми надання адміністративних послуг у сфері управління державними фінансами» [20]; С.Л. Дембіцька «Правові засади діяльності з надання адміністративних послуг населенню України органами місцевого самоврядування» [21]; О.Ю. Костін «Адміністративні послуги, що надаються Державною прикордонною службою України» [22]; І.А. Мордвін «Адміністративні послуги податкових органів України» [23]; Я.І. Скоромирний «Адміністративні послуги у сільському господарстві України» [24]; І.С. Сорокіна «Районна державна адміністрація як суб'єкт надання адміністративних послуг» [25]; О.В. Тер-Степанян «Адміністративно-правові засади надання адміністративних послуг у сфері телекомунікацій та поштового зв'язку» [26]; К.В. Химичук «Правове регулювання надання адміністративних послуг органами юстиції України» [27] тощо.

Проблеми розгляду та вирішення окремих категорій публічно-правових спорів необхідно виокремити у наступних дисертаційних дослідженнях: М. Смокович «Дослідження особливостей провадження у справах щодо оскарження нормативно-правових актів» (2008) [14, с. 16-37], О. Константій «Окремі питання оскарження правових актів у порядку адміністративного судочинства» (2008) [15, с. 27-34], Я. Рябченко «Правове регулювання провадження щодо оскарження нормативно-правових актів» (2009) [16, с. 24-27] тощо.

Так, О.Ю. Іващенко, під адміністративним оскарженням у сфері діяльності ОВС України розуміє подання і розгляд звернень, у яких міститься: а) вимога щодо поновлення прав, порушених діями або бездіяльністю працівників ОВС; б) вимога про захист законних інтересів, порушених діями або бездіяльністю працівників ОВС.

Д.О. Власенко виділяє наступні ознаки оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів публічної адміністрації з надання адміністративних послуг:

1. Безпосередня ініціатива (заява) фізичних та юридичних осіб. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів публічної адміністрації щодо адміністративних послуг надаються лише за безпосередньою ініціативою (заявою) фізичних та юридичних осіб, незалежно від самої форми заяви особи (усна чи письмова) та порядку її отримання органом влади.

2. Імперативність правового регулювання оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів публічної адміністрації з надання адміністративної послуги. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів публічної адміністрації з надання адміністративної послуги можливе лише у випадку, коли є спеціальне правове регулювання порядку оскарження такої послуги. Вимога особи до органу влади вчинити якісь дії на її користь може розглядатися як адміністративна послуга лише тоді, коли порядок розгляду цієї заяви є чітко регламентованим. Не можна оскаржити рішення, дії чи бездіяльність органів публічної адміністрації з надання адміністративної послуги, якщо її надання не передбачено законом.

3. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів публічної адміністрації з надання адміністративної послуги визначені органом виконавчої влади або місцевого самоврядування. За загальним правилом, оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів публічної адміністрації з надання адміністративної послуги можна звернутися лише до певного (тільки одного) органу влади, визначеного законом, на відміну від інших видів звернень, які можуть бути розглянуті та вирішені більш широким колом суб'єктів.

4. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів публічної адміністрації з надання адміністративної послуги здійснюється по відповідній процедурі. Наприклад, якщо оскарження послуги здійснюється в адміністративному (позасудовому) порядку, то позивач може оскаржити послуги тільки у межах органу влади, який видав послугу або до вищестоящого підрозділу.

5. Результатом оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів публічної адміністрації з надання адміністративної послуги є індивідуальний акт типової форми або адміністративним актом буде рішення органу про реєстрацію чи видачу свідоцтва або відновлення права на отримання певної адміністративної послуги у порядку адміністративного судочинства тощо [28, с. 66].

Висновки. Таким чином, виходячи з наукових розробок, виділимо ознаки оскарження рішень, дій чи бездіяльності нотаріуса з надання адміністративних послуг: предметом оскарження є правовідносини під час нотаріальної діяльності; безпосередня ініціатива (заява) фізичних та юридичних осіб; імперативність правового регулювання; здійснення по відповідній адміністративній процедурі; результатом оскарження рішень, дій чи бездіяльності нотаріуса з надання адміністративної послуги є індивідуальний акт типової форми або адміністративний акт.

Під оскарженням рішень, дій чи бездіяльності нотаріуса з надання адміністративних послуг слід розуміти процедуру звернення із захистом своїх прав та охоронюваних законом інтересів, яка спрямована на розгляд та вирішення судом справ, пов'язаних із вчиненими нотаріальними діями або відмовою у їх вчиненні, нотаріальними актами.

У той же час аналіз наукових публікацій, монографічних досліджень, практичних рекомендацій, а також результати діяльності оскарження рішень, дій чи бездіяльності нотаріуса з надання адміністративних послуг в Україні свідчать, що комплексного наукового підходу потребує дослідження особливостей оскарження рішень, дій чи бездіяльності нотаріуса з надання адміністративних послуг в Україні.

Список використаних джерел:

1. Адміністративна процедура та адміністративні послуги. Зарубіжний досвід і пропозиції для України / Автор-упорядник В.П. Тимошук. – К. : Факт, 2003. – 496 с.
2. Іващенко О.Ю. Оскарження адміністративних послуг у Великій Британії та Україні (порівняльно-правовий аналіз) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / О.Ю. Іващенко. – К., 2012. – 234 с.
3. Духневич О.С. Проведення щодо оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів виконавчої влади та місцевого самоврядування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / О.С. Духневич. – Дніпропетровськ, 2012. – 222 с.
4. Про схвалення Концепції розвитку системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2006 р. № 90-р // Офіційний вісник України. – 2006. – № 7. – С. 376.
5. Концепція реформування публічної адміністрації в Україні (проект) // Адміністративна реформа в Україні: необхідність і перспективи проведення: Матер. Міжнар. конференції. – 7 грудня 2005 р. – К. – С. 3-37.
6. Люхтергандт О. Проект Адміністративного процедурного кодексу України та сучасне адміністративне процедурне право / О. Люхтергандт // Юридичний журнал. – 2002. – № 5. – С. 27–31.
7. Чміленко Г.М. Адміністративна реформа: запровадження управлінських (адміністративних) послуг / Г.М. Чміленко // Юридичні читання молодих вчених: 36. матер. всеукр. наук. конференції 23–24 квітня 2004. НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2004. – С. 139–142.

8. Концепція розвитку системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади : Розпорядження Кабінету міністрів України від 15 лютого 2006 р. № 90-р // Офіційний вісник України. – 2006. – № 7. – С. 168–170.
9. Про адміністративні послуги : Закон України від 06.09.2012 № 5203–VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rada.gov.ua/>.
10. Легеза Є.О. Адміністративні послуги, що надаються міліцією громадської безпеки : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07 / Є.О. Легеза ; Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. – Д., 2011. – 20 с.
11. Писаренко Г.М. Адміністративні послуги в Україні: організаційно-правові аспекти : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Г.М. Писаренко. – Одеса : Одеська нац. юрид. академія, 2006. – 195 с.
12. Адміністративне право : [навч. програма] / В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко, Ю.В. Іщенко, В.П. Чабан ; за заг. ред. В.К. Колпакова. – К. : Київський нац. ун-т внутр. справ, 2010. – 27 с.
13. Дроздова І.В. Міністерство внутрішніх справ України як суб'єкт надання адміністративних послуг : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / І.В. Дроздова. – К., 2009. – 240 с.
14. Смокович М. Дослідження особливостей провадження у справах щодо оскарження нормативно-правових актів / М. Смокович, С. Кальченко // Вісник Вищого адміністративного суду України : Офіційне науково-практичне видання / Вищий адміністративний суд України : Юрінком Інтер. – 2008. – № 2. – С. 16–37.
15. Констаний О. Окремі питання оскарження правових актів у порядку адміністративного судочинства / О. Констаний // Право України. – К. : Міностр. України. – 2008. – № 11. – С. 27–34.
16. Рябенко Я. Правове регулювання провадження щодо оскарження нормативно-правових актів / Я. Рябенко // Підприємництво, господарство і право. – К. : Друкарня Бізнесполіграф, 2009. – № 2. – С. 24–27.
17. Бондаренко І.О. Організаційно-правові основи надання послуг у галузі митної справи : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук / І.О. Бондаренко ; Нац. акад. держ. податк. служби України. – Ірпінь, 2006. – 19 с.
18. Булковський Т.О. Управління якістю надання адміністративних послуг Міністерством внутрішніх справ України : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Т.О. Булковський ; Акад. муніцип. упр. – К., 2013. – 20 с.
19. Воронятніков О.О. Адміністративно-правовий статус державної міграційної служби України : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07 / О.О. Воронятніков ; «Запоріж. нац. ун-т» МОНМС України. – Запоріжжя, 2012. – 17 с.
20. Горбатюк В.І. Механізми надання адміністративних послуг у сфері управління державними фінансами : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / В.І. Горбатюк ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – Київ, 2014. – 20 с.
21. Дембіцька С.Л. Правові засади діяльності з надання адміністративних послуг населенню України органами місцевого самоврядування : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07 / С.Л. Дембіцька ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Л., 2010. – 16 с.
22. Костін О.Ю. Адміністративні послуги, що надаються Державною прикордонною службою України : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07 / О.Ю. Костін ; МОНМС України, Нац. авіац. ун-т. – К., 2013. – 20 с.
23. Мордвін І.А. Адміністративні послуги податкових органів України : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07 / І.А. Мордвін ; Нац. авіац. ун-т. – К., 2013. – 20 с.
24. Скоромний Я.І. Адміністративні послуги у сільському господарстві України : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07 / Я.І. Скоромний ; КМ України, Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. – Київ, 2015. – 21 с.
25. Сорокіна І.С. Районна державна адміністрація як суб'єкт надання адміністративних послуг : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07 / І.С. Сорокіна ; Нац. авіац. ун-т. – Київ, 2014. – 20 с.
26. Тер-Степанян О.В. Адміністративно-правові засади надання адміністративних послуг у сфері телекомунікацій та поштового зв'язку : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07 / О.В. Тер-Степанян ; «Запоріж. нац. ун-т». – Запоріжжя, 2014. – 15 с.
27. Химичук К.В. Правове регулювання надання адміністративних послуг органами юстиції України : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07 / К.В. Химичук ; Нац. авіац. ун-т. – Київ, 2014. – 19 с.
28. Власенко Д.О. Поняття та сутність оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів публічної адміністрації з надання адміністративних послуг / Д.О. Власенко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2015. – № 3. – Т. 2. – С. 64–67.

ЗМІСТ ТА ФОРМИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ УПРАВЛІННЯ

У статті автор досліджує організацію та діяльність місцевих органів публічної влади. Проаналізовані наявні системи місцевого управління у різних країнах. Автор акцентує увагу на різниці понять «самоуправління» та «управління».

Ключові слова: публічна влада, управління, місцеві органи публічного управління.

В статье автор исследует организацию и деятельность местных органов публичной власти. Проанализированы существующие системы местного управления в разных странах. Автор акцентирует внимание на разнице понятий «самоуправление» и «управление».

Ключевые слова: публичная власть, управление, местные органы публичного управления.

In this article the author gives an idea of the organization and activities of local public authorities. He analyzes the existing system of local government in different countries. The author pays attention to the difference between the concepts of „self-government” and „management”.

Key words: public administration, governance, local government, local government system.

Вступ. Представники сучасної юридичної науки проявляють гострий інтерес до вивчення публічної влади та різних форм її прояву на місцевому рівні. Об'єктом дослідження вчених-юристів стали відносини, що виникають у процесі організації і діяльності владних суб'єктів самоврядування у міських, сільських та інших територіях.

Постановка проблеми. Теоретичні основи даної теми, насамперед, закладалися дослідниками, що вивчали держави, їх форми та інститути. Серед них: Т. Гоббс, Дж. Локк, Ш.Л. Монтеск'є, Ж.Ж. Руссо, А. Берсон, Г. Блумер, А. Арон, М. Вебер та ін. Поширення в юридичній науці поглядів на місцеві органи публічної влади збіглося з кризою ліберальних реформ у Росії у другій половині XIX століття, що призвело до них значне число прихильників серед російських вчених. Їх підтримали такі відомі мислителі, як: В.Б. Безобразов [1, с. 8], А.Д. Градовський [2, с. 27-30], В.М. Гессен, Н.М. Коркунов, Н.І. Лазаревський [3, с. 5], А.І. Єлістратов та ін. Лідером російської школи муніципалістів, безумовно, був Г.В. Барабашев. Використовуючи порівняльно-правовий метод, він глибоко проаналізував основні постулати місцевого самоврядування, вважаючи його найважливішим елементом держави [4].

Результати дослідження. Розглядаючи основи організації та діяльності державних органів вищої та середньої ланки, необхідно відзначити, що публічна влада організовується і здійснюється не тільки на загальнодержавному та регіональному рівнях, а й на місцях. Відповідно організація та діяльність влади на місцях регулюється не тільки конституційним правом, яке визначає лише найзагальніші і принципові конституційні основи побудови і функціонування цієї влади. Інші питання цієї області становлять предмет адміністративного, муніципального та ряду інших галузей права.

Якщо характеризувати самоврядування та управління, то управління місцевими справами може здійснюватися як на основі самоврядної діяльності населення адміністративно-територіальних одиниць, так і шляхом вирішення цих справ службовцями державного апарату на місцях.

У той же час, місцеве самоврядування – це публічна влада населення адміністративно-територіальної одиниці, заснована на його самоорганізації до самодіяльності, що володіє адміністративною самостійністю і не входить до системи державної влади. У зв'язку з цим держава та її органи не вправі втручатися у діяльність місцевого самоврядування та його органів, яка здійснюватиметься в межах їх повноважень. У рамках демократичної системи управління зазвичай визнається, що місцеві проблеми краще і ефективніше вирішувати не з центру за допомогою державних представників, а на самих місцях шляхом активізації самодіяльності місцевого населення та недержавних органів.

Таким чином, місцеве самоврядування – це один з проявів сучасної демократичної системи управління, вираз влади народу у своєрідній формі та на відповідному рівні, що забезпечує можливість на основі закону самостійно вирішувати багато питань місцевого значення в інтересах територіальної громади. Європейська хартія місцевого самоврядування, прийнята Радою Європи 15 жовтня 1985 року потребує, щоб місцеве самоврядування було закріплено у законодавстві або навіть в конституції кожної країни. Хартія наголошує, що місцеве самоврядування означає право та діяльність місцевих органів регулювати та керувати у рамках закону, під власну відповідальність та в інтересах населення значною частиною громадських справ [5].

На відміну від цього місцеве управління – це публічне управління місцевими справами державними органами на місцях. У випадку державного управління місцеві органи публічної влади виступають як територіальні або галузеві структурні підрозділи місцевих органів державної влади, центральних міністерств та відомств. Тут характерним є призначення центральними або іншими вищими державними органами органів державної адміністрації у нижчі територіальні одиниці, через які й здійснюється управління ними. У Франції, наприклад, це префект Республіки – у регіоні, префект – у департаменті, супрефект – в окрузі. Конституція країни (стаття 72) встановлює, що представники Уряду у департаментах та територіях відповідають за національні інтереси, адміністративний контроль та дотримання законів, а місцеві колективи (комуні, департаменти, заморські території) вільно управляються виборними радами на умовах, передбачених законом [6]. Це приклад того, як у даній країні, та й в більшості демократичних країн сучасності поєднуються принципи управління і самоврядування на місцях.

Не дивлячись на те, що про природу місцевого самоврядування та управління та про їх співвідношення у різних країнах існують різні уявлення, у цілому можна констатувати, що при демократичній системі управління їх не слід розривати і тим паче протиставляти. Місцеве управління та місцеве самоврядування, що є якісно різними формами прояву єдиної системи управління країною, не тільки не виключають, але і суміщені та доповнюють один одного. Як показує досвід, одні питання життєдіяльності на місцях доцільно вирішувати шляхом їх недержавного самоврядування, а інші – шляхом державного управління, спираючись на центральні або інші вищі органи влади. Відома автономність місцевого самоврядування та його органів, що встановлюється державою, не означає їх ізоляцію від державного управління, відмову від взаємодії з ним, тим більше, що держава може передавати здійснення деяких функцій своїх органів органам місцевого самоврядування.

Питання місцевого самоврядування та управління знаходять неоднакове відображення у конституціях різних країн: в одних про це взагалі нічого не говориться, правове регулювання здійснюється лише спеціальним законодавством; в інших – основи місцевого самоврядування і управління закріплюються коротко і у самій загальній формі; у третіх (особливо нових) – йдеться широко і докладно з виділенням спеціальних розділів та статей. Так, в Конституції Португалії організації місцевої влади присвячено цілий розділ, що включає п'ять глав і близько 30 статей. У ній врегульовано, що місцеві самоврядні одиниці входять у демократичну організацію держави, є «територіальними юридичними особами, які мають представницькі органи та спрямовані на захист інтересів місцевого населення» [7].

У Вірменії, адміністративно-територіальними одиницями якої є області та громади, згідно з нормами Конституції у громадах (сільських та міських) здійснюється місцеве самоврядування, а в областях – державне управління [7].

У Киргизії мають місцеве значення питання життя населення аулів, селищ, міст, районів, областей вирішуються на засадах місцевого самоврядування, який діє поряд з державною владою.

В Україні конституція закріпила, що територіальний устрій ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади, збалансованості соціально-економічного розвитку регіонів. Первинним рівнем

адміністративно-територіального устрою, а відповідно і системою органів державної влади та місцевого самоврядування є села, селища, міста, райони у містах. Середнім рівнем є райони та міста з районним підпорядкуванням. Верхнім рівнем – Автономна Республіка Крим, області, міста Київ та Севастополь.

Адміністративно-територіальний устрій також грає важливу роль в організації та діяльності органів місцевого самоврядування [8, с. 14-16]. Однак, дворівнева система місцевого самоврядування, закріплена у Конституції України, вказує на те, що держава по-різному підходить до даного інституту у різних адміністративно-територіальних одиницях.

Різні країни використовують різні системи (моделі) місцевого самоврядування. Зазвичай виділяють кілька систем.

Англосаксонська система (Великобританія, США, Канада, Австралія та ін.) характеризується обранням жителями відповідних адміністративно-територіальних одиниць ради (правління) і ряду посадових осіб для вирішення місцевих справ та відсутністю представників центральної влади на місцях, що контролюють діяльність місцевих виборних органів. Мери міст при такій системі зазвичай обираються або безпосередньо населенням, або зазначеними радами, що налічують у великих містах кілька десятків представників. Романо-германська (континентальна, французька) система місцевого самоврядування (Франція, Італія, Польща, Болгарія, Туреччина та ін.) поєднує в собі риси виборного місцевого самоврядування та призначуваного державного управління на місцях. Найчастіше мова йде про те, що у низових ланках (громадах, комунах і т. і.) діють тільки виборні ради і обрані мери, а у більш високих ланках адміністративно-територіальної системи – або як виборні органи місцевого самоврядування, так і призначається з центру чиновник державної адміністрації, або тільки вказаний чиновник. Або призначається представник президента, уряду або міністерства внутрішніх справ, який здійснює на місцях державну владу і водночас контролює законність прийнятих актів органу місцевого самоврядування. Для іберійської системи (Бразилія, Аргентина, Мексика, Португалія, Колумбія, Нікарагуа та ін., частково сучасна Іспанія) характерно своєрідне переплетення елементів державного управління і місцевого самоврядування, у рамках якого можна говорити про поєднання тих та інших і переважання ролі перших.

Якщо говорити про функції і компетенції органів місцевого самоврядування, вони досить однотипні, що знайшло своє відображення і в Європейській хартії місцевого самоврядування. У сферу цих органів зазвичай входять: забезпечення реалізації державного та місцевого законодавства на даній території; муніципальна власність; місцеві фінанси та місцевий бюджет; місцеві податки та збори; житлово-комунальне господарство; будівництво та землевпорядкування; послуги транспорту, громадське харчування; охорона громадського порядку; охорона здоров'я; освіта; соціальне обслуговування; служба побуту; пожежна безпека; санітарний контроль; охорона природи та ін. Дуже часто органи місцевого самоврядування виконують ряд функцій та повноважень, які їм по закону делегує держава.

Функції та повноваження по-різному регулюються у країнах з різною правовою системою і системою місцевого самоврядування та управління. В одних країнах вони більш-менш докладно закріплюються конституційно. В інших – про це у конституціях може говоритися дуже лаконічно або навіть зовсім замовчуватися, але досить докладно може бути врегульовано у спеціальному законі про місцеве управління і (або) самоврядування та іншому спеціальному законодавстві або правовому акті. На основі законодавства багато питань з цієї сфери детально регламентовано у хартіях (статутах) громад та регіонів. У країнах англосаксонської системи права важливу роль у цій області грають судові прецеденти, багато у чому доповнюють і конкретизують законодавство про компетенцію місцевих управлінських органів. У цих країнах зазвичай забезпечується чіткий і докладний перелік повноважень місцевих органів. У рамках континентальної системи компетенція цих органів визначається за залишковим принципом, а обсяг і зміст їх повноважень встановлюються шляхом вказівки на те, що вони покликані займатися всіма місцевими справами, які згідно із законом не визначені в компетенції інших органів управління.

У той же час, держава контролює діяльність органів місцевого самоврядування. Це здійснюється як центральними державними органами, так і їх представниками на місцях (префектами, комісарами, губернаторами і ін.). Вони використовують різні форми такого контролю, аж до скасування актів органів місцевого самоврядування, зміщення посади мера, а у ряді країн при певних умовах і розпуску муніципальної ради. У зв'язку з дотаціями з центру органам місцевого самоврядування у державі зберігаються великі можливості фінансового контролю за діяльністю цих органів, не кажучи вже про вплив на них через судові органи.

Висновки. Виходячи з вищевикладеного можна зробити висновок, що чим вищим є рівень розвитку демократії у країні, тим ширшим є коло повноважень органів місцевого самоврядування, у порівнянні з іншими органами публічної адміністрації, що діють на місцевому рівні.

Список використаних джерел:

1. Безобразов В.П. Государство и общество. Управление, самоуправление и судебная власть / В.П. Безобразов. – СПб, 1882. – С. 8, 544.
2. Градовский А.Д. Начала русского государственного права / А.Д. Градовский. – СПб, 1883. – С. 27-30.
3. Лазаревский А.М. Лекции про русскому государственному праву / Н.М. Лазаревский. – Т. 2. – СПб, 1910. – С. 5.
4. Барабашев Г.В. Местное самоуправление / Г.В. Барабашев. – М., 1996.
5. Европейская хартия местного самоуправления.
6. Конституции государства Европы : в 3 т. – Т. 3. – С. 427.
7. Михалева Н.А. Конституционное право зарубежных стран СНГ / Н.А. Михалева. – М., 1999.
8. Свирский Б.М. Государственное строительство и местное самоуправление в Украине / Б.М. Свирский. – Харьков : Эспада, 2001. – С. 14-22.
9. Атаманчук Г.В. Теория государственного управления / Г.В. Атаманчук. – М., 1997. – С. 133.
10. Тихомиров Ю.А. Управленческие решения / Ю.А. Тихомиров. – М., 1972.

ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА ПРИНЦИПИ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ АВТОРСЬКИХ ПРАВ У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Стаття присвячена розгляду питань визначення поняття та ознак відповідальності. Проаналізовано судження науковців щодо визначення поняття відповідальності за порушення авторських прав у мережі Інтернет. Досліджено умови, за одночасної наявності яких настає відповідальність за порушення авторських прав. Розглянуто ознаки юридичної відповідальності за порушення авторських прав у мережі Інтернет. Визначено принципи юридичної відповідальності за порушення авторських прав у мережі Інтернет.

Ключові слова: Інтернет, авторські права, юридична відповідальність, результат інтелектуальної діяльності, правопорушення, протиправна діяльність, державний примус, розповсюдження, суб'єкти авторських прав, автор, юридично заборонені діяння, виключні права, невиключні права.

Статья посвящена рассмотрению вопросов определения понятия и признаков ответственности. Проанализированы суждения ученых относительно определения понятия ответственности за нарушение авторских прав в сети Интернет. Исследованы условия, при одновременном наличии которых наступает ответственность за нарушение авторских прав. Рассмотрены признаки юридической ответственности за нарушение авторских прав в сети Интернет. Определены принципы юридической ответственности за нарушение авторских прав в сети Интернет.

Ключевые слова: Интернет, авторские права, юридическая ответственность, результат интеллектуальной деятельности, правонарушения, противоправная деятельность, государственное принуждение, распространение, субъекты авторских прав, автор, юридически запрещенные действия, исключительные права, неисключительные права.

The article deals with the definition of signs and responsibility. Researchers analyzed opinions regarding the definition of liability for copyright infringement on the Internet. The conditions, the simultaneous presence of which comes the responsibility for copyright infringement. Considered signs legal liability for copyright infringement on the Internet. Principles of legal liability for copyright infringement on the Internet.

Key words: Internet, copyright, legal responsibility, result of intellectual activity, offenses, illegal activity, state coercion, distribution of copyright, author legally forbidden act prerogatives, non-exclusive rights.

Вступ. Розвиток сучасного Інтернет середовища викликав цілу низку невирішених питань. Одним з них є питання відповідальності за порушення авторських прав у мережі Інтернет.

Особливість авторського права у мережі Інтернет полягає у тому, що воно знайшло своє відображення у всіх сферах життєдіяльності людини, які використовують кіберпростір. У своїх нормах воно містить широкий запас засобів впливу на поведінку громадян та організацій через їхні інтереси та за їх рахунок [1, с. 322]. Одним з таких засобів впливу на майнові інтереси осіб є застосування до правопорушника санкцій, зокрема юридичної відповідальності.

© КИРИЛЮК А.В. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права (Національний університет «Одеська юридична академія»)

© БААДЖИ Н.П. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права (Національний університет «Одеська юридична академія»)

Постановка завдання. Проблема правової відповідальності активно досліджується вченими-юристами, але переважно закордонними. Серед найбільш відомих тут можна згадати Г.Л. Харта, Д. Еорсі та ін. Після проведення на початку 80-х років кодифікації законодавства про цивільні правопорушення почали з'являтися наукові статті, брошури, коментарі, монографії, присвячені цивільно-правовій відповідальності, однак законодавчого рівня вони не отримали [2, с. 30].

Результати дослідження. За останні роки ситуація з визначенням загальних ознак юридичної відповідальності ускладнилася тим, що серед учених-юристів відсутня єдина точка зору щодо цього поняття. Тому є присутньою тенденція щодо обґрунтування наявності так званої позитивної (перспективної) та негативної (ретроспективної) відповідальності. Так, Б.Т. Базильов визначає позитивну юридичну відповідальність як зв'язок, у межах якого держава, діючи від імені суспільства, формулює абстрактний обов'язок усіх суб'єктів виконувати конкретні юридичні обов'язки, а саме – виступає суб'єктом, що має право вимагати виконання цього обов'язку [3, с. 67].

Е.А. Носков формулює це поняття як добровільну форму реалізації юридичної відповідальності, яка є юридичним обов'язком суб'єкта діяти відповідно до вимог правових норм [4, с. 538].

Отже, прихильники позитивної юридичної відповідальності пов'язують її зі свідомим, добровільним виконанням правових норм, відповідальним підходом до виконання своїх обов'язків, із глибоким усвідомленням будувати свою діяльність, виходячи з положень правових приписів, з дотриманням своїх юридичних обов'язків під час реалізації суб'єктивних прав.

Проте, виділення позитивної юридичної відповідальності піддалося серйозній критиці з боку науковців і практичних працівників. Так, російський вчений С.С. Алексєєв, не заперечуючи такого явища, як позитивна відповідальність, стверджує, що відповідальність у широкому, позитивному розумінні має, насамперед, активний аспект – неухильне суворе, вкрай ініціативне здійснення соціальних обов'язків, зокрема обов'язків, що отримали юридичний вираз, – і тому навіть у своєму юридичному виразі відносяться до якісно іншої, ніж сфера правового примусу, ділянки правової дійсності [5, с. 371].

Вчений Н.С. Малєїн, на нашу думку, справедливо піддавав критиці позитивну юридичну відповідальність. Він зазначав, що «объявление ответственностью обязанности совершать предусмотренные законом действия (долг) ведёт с одной стороны к удвоению терминологии: одно и то же явление одновременно именуется обязанностью и ответственностью, с другой – вносит неясность в терминологию: ответственностью называется сама обязанность, и последствия её неисполнения, при этом допускается смешивание двух качественно различных явлений. Вкладываемое в указанные аспекты содержание столь противоположно, что исключает не только сущностную, но и терминологическую общность» [3, с. 67].

На нашу думку, доцільно повністю підтримати позицію багатьох науковців про те, що юридичну відповідальність можна розглядати тільки у ретроспективному аспекті, оскільки вона завжди є реакцією на певний вчинок. Відповідно до загальноновживаного тлумачення, відповідальність – це необхідність, обов'язок відповідати за щось, усвідомлювати значення своїх дій, вчинків, необхідність поруки за когось.

Так, С.С. Алексєєв вважає, що юридична відповідальність полягає в обов'язку особи переносити заходи державного примусового впливу за скоєне правопорушення.

Цікавою є думка С.Н. Братуся, який зазначає, що юридична відповідальність є реалізацією правової норми, причому підставою є зобов'язання. Тобто юридична відповідальність це звичайне зобов'язання, але таке, що виконується у примусовому порядку.

Заслужує уваги думка Д.М. Лук'янця, відповідно до якої юридична відповідальність – це регламентована правовими нормами реакція з боку уповноважених суб'єктів на діяння фізичних або юридичних осіб (колективних суб'єктів), що проявляються у недотриманні встановлених законом заборон, невиконанні встановлених законом обов'язків, порушенні цивільно-правових зобов'язань, нанесенні шкоди або завдання збитків і виражена у застосуванні до осіб, які вчинили такі діяння, засобів впливу, що тягнуть за собою позбавлення особистого, майнового або організаційного характеру.

О.С. Іоффе визначає правову відповідальність як санкцію за правопорушення, яке тягне за собою негативні наслідки для самого порушника [6, с. 97].

На думку деяких учених, юридичне поняття відповідальності формулює і розкриває певні аспекти відповідальності головним чином у двох областях. По-перше, це кримінальне право, тобто процедура підтримування державою захисту інтересів суспільства шляхом покарання злочинців. По-друге, це цивільне право, і особливо такий його інститут, як цивільне правопорушення, коли потерпіла сторона порушує справу з метою компенсації понесеного нею збитку [7, с. 325].

Як уже зазначалося, цільної системи, яка б містила норми щодо відповідальності за порушення авторських прав немає. Проте, є лише розрізнені як міжнародні, так і національні нормативно-правові акти, які містять норми щодо захисту авторських прав.

Міжнародними нормативно-правовими актами щодо запобігання протиправного використання об'єктів авторського права в мережі Інтернет, тобто у кіберпросторі (розуміється як сукупність інформаційних мереж та технологій, що дозволяють використовувати твори без матеріального носія) [8, с. 15], набувають все більш рішучого характеру, наприклад, Digital Millennium Copyright Act (DMCA, Закон «Про авторське право у цифрову епоху») у США, Директива ЄС «Про дію авторського права в інформаційному суспільстві», Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності (далі – ВОІВ) з авторського права, Договір ВОІВ з виконань і фонограм, спрямовані на регулювання обороту об'єктів авторських прав.

Законодавство України про авторське право і суміжні права базується на Конституції України і складається з відповідних норм Цивільного кодексу України, Кримінального кодексу, Кодексу України про адміністративні правопорушення та процесуальних кодексів, законів України «Про авторське право і суміжні права», «Про кінематографію», «Про телебачення і радіомовлення», «Про видавничу справу», «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів та фонограм» та інших законів, що охороняють особисті немайнові права та майнові права суб'єктів авторського права.

Комплексного нормативно-правового акту, який би регулював відносини щодо об'єктів авторського права у мережі Інтернет немає. Проте, відповідно до статті 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» та роз'яснень, що надаються у Постанові Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом інтелектуальної власності», розміщення творів у мережі Інтернет у вигляді, доступному для публічного використання, є їх відтворенням. Якщо у зв'язку з таким розміщенням порушуються майнові права суб'єкта авторського права, визначені статтею 15 вищезгаданого Закону, то це дає підстави для судового захисту авторського права.

У пункті 3 Постанови йдеться про те, що відповідальність за порушення права інтелектуальної власності у вигляді відшкодування шкоди, завданої суб'єктові відповідного права, може наставати лише за одночасної наявності таких умов:

1) факту протиправної поведінки відповідача (зокрема, недодержання умов авторського, ліцензійного договорів, використання об'єкта права інтелектуальної власності без дозволу правоволодільця);

2) завдання шкоди, суб'єктові права інтелектуальної власності;

3) причинно-наслідкового зв'язку між протиправною поведінкою особи та заданою шкодою;

4) вини особи, яка заподіяла шкоду.

При аналізі вищезгаданих джерел та праць вчених, ми дійшли до висновку, що юридична відповідальність за порушення авторських та суміжних прав – це передбачені законом вид і міра примусового зізнання особою втрат благ особистого, організаційного та майнового характеру за вчинене правопорушення в галузі авторського права та суміжних прав.

Ознаками юридичної відповідальності за порушення авторського права у мережі Інтернет є:

1. Місцем здійснення даного виду правопорушень є всесвітня мережа Інтернет.

2. Суб'єктами вчинення правопорушень авторських прав в глобальній Мережі є завжди особи, що є її користувачами.

3. Спирається на державний примус у формі каральних, штрафних та правовідновлюючих (компенсаційних) засобів [9, с. 235].

Державний примус – це державно-владний вплив відповідних державних органів та службових осіб на поведінку людей. Кримінальне та адміністративне законодавства передбачають державний примус, який завжди реалізується через діяльність спеціальних державних органів, а цивільне законодавство – можливість добровільного виконання обов'язків (відшкодування заподіяної шкоди).

Держава покликана вживати певних заходів примусу до суб'єктів (фізичних або юридичних осіб), які вчинили правопорушення у сфері авторського права. Ці примусові заходи мають правовий характер і є заходами легального державного примусу: вони здійснюються лише компетентними органами у визначених законом формах.

4. Виражається в обов'язку особи зазнавати певних втрат – позбавлення конкретних благ особистого, організаційного і майнового характеру [10, с. 425].

5. Настає лише за вчинені або вчинювані правопорушення у разі встановлення складу правопорушення щодо порушення авторського права. Ця вимога є обов'язковою при по-

кладанні кримінальної або адміністративної відповідальності. Суб'єктом юридичної відповідальності може бути лише особа (фізична або юридична), винна у порушенні правових розпоряджень.

6. Юридична відповідальність є реалізацією санкції правової норми у конкретному випадку стосовно конкретної особи.

7. Здійснюється у ході правозастосовної діяльності за дотримання певного процедурно-процесуального порядку і форм, встановлених законом (цивільно-процесуальним та кримінально-процесуальним, законом про адміністративні правопорушення). Поза процесуальною формою юридична відповідальність є неможливою.

Порядок притягнення до юридичної відповідальності за порушення авторського права визначається нормами процесуального права: породжувані ними процесуальні правовідносини служать формою відносин юридичної відповідальності.

Принципи юридичної відповідальності за порушення авторського права – це незаперечні вихідні вимоги, що ставляться до правопорушників та дозволяють забезпечувати правопорядок у суспільстві [11, с. 478] щодо захисту авторського права. Вони є різновидом міжгалузевих принципів права, відображають його глибинні усталені закономірні зв'язки, проте враховують обсяг та характер правопорушень відносно авторського права у мережі Інтернет.

У демократичній, соціальній, правовій державі юридична відповідальність передбачається лише за діяння, що є протиправними:

- 1) за фізичні діяння (а не за думки, світогляд, особистісні властивості);
- 2) за суспільно шкідливі та, як правило, винні діяння, вчинені деліктоздатною особою;
- 3) за юридично заборонені діяння, тобто діяння, що суперечать природі права та літері закону;

- 4) за власні діяння правопорушника.

Юридична відповідальність ґрунтується на принципах:

- 1) законності – полягає у тому, що юридична відповідальність:
 - настає за діяння, передбачені законом;
 - застосовується у суворій відповідності з визначеним законом порядком;
 - припускає наявність складу правопорушення (тобто наявність протиправного, винного діяння);
 - настає лише перед передбаченими законом компетентними органами;
 - припускає наявність конституційного закону, що встановлює міру відповідальності;
 - незнання законів не звільняє від відповідальності (стаття 68 Конституції України) [12];
- 2) обґрунтованості – виражається у:
 - встановленні самого факту вчинення правопорушенням протиправного діяння як об'єктивної істини;
 - встановленні інших юридично значущих фактів, пов'язаних з висновками про факт і суб'єкта правопорушення;
 - 3) доцільності – полягає у відповідності обраного заходу впливу на правопорушника цілям юридичної відповідальності (захистити правопорядок, виховати поважне ставлення до права) [10, с. 425].

Цей принцип вимагає:

- індивідуалізації державно-примусових заходів залежно від тяжкості правопорушення та властивостей правопорушника як особи, що несе відповідальність (стаття 61 Конституції України: «Юридична відповідальність особи має індивідуальний характер»);
- пом'якшення та навіть відмова від застосування заходів відповідальності за наявності можливості досягти її мети іншим шляхом;
- 4) невідворотності – полягає у:
 - неминучості настання відповідальності правопорушника;
 - оперативності застосування заходів відповідальності за вчинені правопорушення;
 - професіоналізмі та добросовісності діяльності правоохоронних органів;
 - ефективності заходів, що застосовуються до правопорушників;
- 5) своєчасності – означає:
 - можливість притягнення правопорушника до відповідальності протягом строку давності, тобто проміжку часу, не занадто віддаленого від факту правопорушення.
- 6) справедливості – проявляється у такому:
 - кримінальне покарання не встановлюється за проступки;

– при встановленні заходів покарання та стягнення не повинна принижуватися людська гідність;

– зворотної дії у часі не має закон, що встановлює відповідальність або посилює (але не пом'якшує) її;

– за одне правопорушення встановлюється тільки одне покарання.

Більш детально відносини у галузі телекомунікаційних послуг в Україні регулюються відповідно до вимог Закону «Про телекомунікації» (надалі – Закон) та Правил надання та отримання телекомунікаційних послуг, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2005 р. № 720 (надалі – Правила).

Згідно з визначеннями термінів у вищенаведених нормативно-правових актах, власники Інтернет-ресурсів є або операторами телекомунікацій, або ж провайдерами телекомунікацій.

Так, у пункті 4 статті 40 Закону чітко визначено, що оператори, провайдери телекомунікацій не відповідають за зміст інформації, що передається їхніми мережами.

А згідно з пунктами 427 і 428 Правил, оператори, провайдери телекомунікацій не мають права контролювати зміст інформації, що передається або приймається споживачем (абонентом), а відповідає за ризики через використання інформаційних ресурсів Інтернету споживач (абонент).

Таким чином, за умови наявності на Інтернет-ресурсах операторів, провайдерів телекомунікацій інформації (матеріалів), які порушують права інтелектуальної власності третіх осіб, відповідають за таке розміщення особи, які розміщували ці матеріали. А у більшості випадків такими особами є саме користувачі (споживачі) Інтернет-ресурсів.

Однак 7 вересня 2005 р. Верховна Рада ратифікувала Конвенцію про кіберзлочинність, підписану від імені України 23 листопада 2001 р. у Будапешті (надалі – Конвенція).

Відповідно до статті 10 Конвенції, кожна сторона Конвенції вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для встановлення кримінальної відповідальності відповідно до її внутрішнього законодавства за порушення авторських та суміжних прав.

Для виконання вимог пункту 3 статті 19 Конвенції Україна, в особі її уповноважених органів, може застосовувати такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідними для надання своїм компетентним органам повноважень арештовувати або вчиняти подібні дії щодо комп'ютерних даних. Такими заходами будуть повноваження для:

– арешту або подібних дій щодо комп'ютерної системи або її частини чи комп'ютерного носія інформації;

– копіювання і збереження копії таких комп'ютерних даних;

– збереження цілісності відповідних збережених комп'ютерних даних;

– заборони доступу або вилучення цих комп'ютерних даних з комп'ютерної системи, до якої здійснювався доступ.

Тож уповноважені органи, керуючись положеннями Конвенції, мають право здійснювати заходи щодо усунення правопорушень, що зазіхають на права інтелектуальної власності третіх осіб, зокрема арешт або подібні дії щодо комп'ютерної системи або її частини чи комп'ютерного носія інформації.

Враховуючи, що інформація (матеріали), яка містить ознаки зазіхання на об'єкти інтелектуальної власності третіх осіб і яка передається користувачами (споживачами) Інтернетом зберігається на комп'ютерному носії (сервері) оператора або провайдера, уповноважені органи мають достатньо підстав для арешту комп'ютерної системи або комп'ютерного носія інформації. Звичайно, оператора або провайдера не притягнуть до відповідальності за розміщення користувачами (споживачами) інформації (матеріалів), що зазіхають на інтелектуальну власність, утім його комп'ютерна система або носій (сервер) можуть бути вилучені уповноваженими органами до встановлення осіб, винних у скоєнні правопорушення.

Таким чином, з одного боку, маємо ситуацію, коли оператори і провайдери не відповідають за дії користувачів (споживачів), а з іншого – саме оператори і провайдери можуть постраждати за розміщення користувачами (споживачами) інформації (матеріалів), що зазіхають на права інтелектуальної власності третіх осіб.

Висновки. Виходом з цієї ситуації, на наш погляд, може бути лише ухвалення нормативного акту, який би чітко прописував механізм реалізації протидії правопорушенням, які здійснюються за допомогою Інтернету, та взаємодії операторів і провайдерів телекомунікацій з уповноваженими компетентними органами.

Список використаних джерел:

1. Підпригора О.А. Право інтелектуальної власності : [підручник для студентів вищих навч. закладів] / [О.А. Підпригора, О.Д. Святоцький, О.М. Мельник та ін.]. – К. : Ін Юре, 2002. – 624 с.
2. Мишківська Л.В. Цивільно-правова відповідальність в Україні / Л.В. Мишківська // Наше право. – 2010. – № 4. – С. 30.
3. Базылев Б.Т. Сущность позитивной юридической ответственности / Б.Т. Базылев // Правоведение. – 1979. – № 14. – С. 67.
4. Носков Е.А. Позитивная юридическая ответственность / Е.А. Носков ; под общей редакцией Р.Л. Хачатурова. – Тольятти, 2003. – С. 538.
5. Алексеев С.С. Проблемы теории права : [курс лекций] / С.С. Алексеев. – 2 изд.). – Свердловск, 1972. – 371 с.
6. Иоффе О.С. Обязательственное право / О.С. Иоффе. – М. : Юрид. лит., 1975. – С. 97; Гражданское право : [учебник] : в 2 т. / [В.С. Ем, И.А. Зенин, Н.И. Коваленко и др.] ; отв. ред. Е.А. Суханов. – Т. 1. – 431 с.
7. Дзера О.В. Цивільне право України : [підручник] : у 2-х книгах / За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – Кн. 1. – 701 с.
8. Еннан Р.Є. Використання творів в Інформаційному суспільстві / Р.Є. Еннан // Інтелектуальна власність. – 2013. – №5. – С. 15.
9. Братусь С.Н. Юридическая ответственность и законность / С.Н. Братусь. – М. : Городец издат., 2001. – С. 235.
10. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : [підручник] : пер. з рос. / О.Ф. Скакун. – Харків : Консум, 2001. – С. 425.
11. Цибульов П.М. Основи інтелектуальної власності : [навчальний посібник] / П.М. Цибульов. – К., 2005. – С. 478.
12. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

ВИКОРИСТАННЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ПІД ЧАС РЕФОРМУВАННЯ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ

У науковій статті досліджено передовий досвід зарубіжних країн у сфері побудови ефективної публічної служби. Приділено увагу питанням добору, професійного навчання, кар'єрного зростання у країнах з відкритою, закритою та змішаною моделлю публічної служби, розглянуто принципи проходження публічної служби. Сформульовано власні пропозиції щодо реформування кадрового забезпечення в органах фінансової служби України.

Ключові слова: конкурс, реформа, державна служба, зарубіжні країни.

В научной статье исследован передовой опыт зарубежных стран в сфере построения эффективной публичной службы. Уделено внимание вопросам отбора, профессионального обучения, карьерного роста в странах с открытой, закрытой и смешанной моделью публичной службы, рассмотрены принципы прохождения публичной службы. Сформулированы собственные предложения относительно реформирования кадрового обеспечения в органах фискальной службы Украины.

Ключевые слова: конкурс, реформа, государственная служба, зарубежные страны.

In the scientific article front-rank experience of foreign countries in the field of construction of effective public service is explored. Attention to the questions of selection vocational training, career growth in countries in the open, close and mixed model of public service are spared, principles of passing of public service are considered. Own suggestions in relation to reformation of the skilled providing in the bodiess of fiscal service of Ukraine are formulated.

Key words: competition, government service, reformation, foreign countries.

Вступ. В умовах інтеграції України до Європейського союзу постає проблема вдосконалення державних органів, в т.ч. фінансової служби. Це, у свою чергу, потребує удосконалення чинної системи управління персоналом.

Постановка проблеми. Дослідження прогресивного досвіду кадрової політики розвинених зарубіжних країн та його адаптоване застосування на вітчизняних теренах може дати позитивний ефект у реформуванні Державної фінансової служби України, наблизивши її до стандартів Європейського Союзу.

Метою статті є аналіз прикладів успішного функціонування кадрового забезпечення зарубіжних країн з тим, щоб використати позитивний досвід та внести власні пропозиції щодо реформування системи фінансових органів України.

До окремих аспектів окресленої проблеми в різний час зверталися В.Б. Авер'янов, О.Ф. Андрийко, О.М. Бандурка, Л.Р. Біла, Ю.П. Битяк, І.П. Голосніченко, Р.А. Калужний, Д.М. Лук'янець, В.М. Марчук, О.С. Нагорічна, О.П. Рябченко, О.Л. Станчева, В.В. Толкованов та ін.

Результати дослідження. Як зазначають дослідники, у зарубіжній практиці, особливо у розвинутих країнах – Австрії, Великобританії, Голландії, Канаді, Німеччині, США поширено досвід управління персоналом на основі компетенцій та компетентності державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування [6, с. 214]. В основі ідеології впровадження компетенцій та компетентності лежить процесний підхід до управління персоналом, що передбачає його вибір, призначення, розвиток та службове просування на основі демократичних принципів, а також постійний контроль. Взагалі основними підходами до розуміння компетенції є: поведінковий підхід (США), функціональ-

ний підхід (Великобританія), індивідуалістичний підхід (Франція), комплексний підхід (Німеччина, Австрія), ситуаційний підхід (у багатьох країнах розпочали використовувати з 2000 р.).

В. Гриненко у своїй роботі поділяє організації державної служби на відкриті і закриті системи. У відкритій системі державної служби (Австралія, Канада, США, Великобританія) характерними рисами є мобільність і конкурентоспроможність персоналу. Посадова (відкрита) модель публічної служби передбачає трудові відносини на основі контракту, призначення на всі можливі посади без попередньої цільової підготовки, визнання професійного досвіду, набутого у приватному секторі, відсутність законодавчо встановленої системи кар'єрного зростання та спеціальної пенсійної системи. Система кадрового добору у цих системах здійснюється на основі вільного доступу з урахуванням університетського диплома та незалежного конкурсу у вигляді співбесіди або іспиту (письмового, усного). Оплата праці визначається, в основному, за результатами праці чиновника. Також для цієї моделі характерний досить суворий контроль з боку громадянського суспільства [2, с. 165].

Закрита система державної служби (Німеччина, Франція, Японія) характеризується ієрархічною системою добору кадрів, елітарними рисами у системі професійної підготовки вищих керівних кадрів, високим соціальним статусом. Для закритої (кар'єрної) моделі публічної служби властиві такі ознаки як наявність спеціальних статутних вимог щодо освіти, необхідної для найму та кар'єри; обмеження визнання професійного досвіду роботи у приватному секторі; призначення службовця тільки на найнижчі посади визначеного кар'єрного рівня та просування по службі за вислугою років; наявність законодавчо визначеної системи оплати праці та спеціальної пенсійної системи; робота впродовж життя; чітко визначений принцип субординації; статутно або нормативно закріплений кодекс поведінки публічних службовців, їх прав та обов'язків [7]. Оплата праці встановлюється залежно від посади та стажу державної служби.

Основними характерними рисами змішаної моделі публічної служби є існування певного переліку посад зі своїм специфічним режимом організації кар'єри та доступу до публічної служби; контрактні відносини між службовцем і державним або муніципальним органом, який його наймає. У цьому випадку службовці не мають статусу державного службовця, але здебільшого потрапляють під юрисдикцію публічного права.

Основним завданням конкурсного відбору у зарубіжних країнах є виключення протекціонізму при відборі на публічну службу. Існує незалежна від органу, який призначає на посаду, перевірка претендентів на відповідність встановленим вимогам, що забезпечує її неупередженість та достатню об'єктивність. Відбір, як правило, здійснюється незалежною комісією (конкурсним журі) або спеціальним органом, відмінним від органу, який призначає на посаду (12, с. 356).

В основі побудови сучасної державної служби в США знаходиться «система заслуг» [3, с. 49], що характеризується наступними критеріями: набір на державну службу повинен здійснюватися з-поміж кваліфікованих осіб та, по можливості, з різних верств суспільства, а вибір кандидатів та просування по службі повинні здійснюватися винятково з урахуванням здатностей, знань та професійної підготовки на основі справедливого й відкритого конкурсу, що забезпечує всім рівні можливості [9, с. 221].

Одним із принципів державної служби є рівність можливостей під час працевлаштування. Однак законодавством встановлені пільгові умови для ряду категорій, у тому числі для ветеранів війни, інвалідів та представників національних меншостей [5, с. 104]. Вибір державних службовців базується на відкритому конкурсі. Використання конкурсів припускає, що призначення відбудеться за принципом «хто одержить найбільш високий результат, призначається першим» [1, с. 46]. З 1979 р. у США існує Служба вищих керівників, яка покликана забезпечити кадровий резерв як для кар'єрних, так і для політичних призначень, підвищити ділові якості адміністративного персоналу, зменшити проблеми взаємин між кар'єрними службовцями та політичними призначеннями, здійснювати інші координаційні функції щодо управління персоналом.

З метою надання кадровим службам владних структур більшої гнучкості, крім постійних призначень, передбачена можливість тимчасових і надзвичайних призначень. Тимчасові призначення здійснюються на термін не більш трьох років у випадках, коли відомству необхідно оперативно прийняти службовця для виконання спеціального проекту або важливої роботи, а звичайна процедура не підходить через її тривалість. Натомість надзвичайні призначення у випадку крайньої потреби здійснюються на термін до 18 місяців. На наш погляд, доцільним для України було запозичення досвіду США щодо здійснення тимчасових призначень на посади для розробки, наприклад, певних програм стратегічного розвитку територій, запровадження пілотних проектів тощо.

У Німеччині питання добору персоналу входить до компетенції федеральних фінансових дирекцій, які залежно від наявних коштів та регіональної потреби у кадрах, отримують від Федераль-

ного міністерства фінансів (ФМФ) дозвіл залучати на службу певну кількість осіб. Набір чиновників вищого рангу частково здійснюється безпосередньо ФМФ. Кандидат для проходження відбірного конкурсу заповнює електронну анкету на сайті Федеральної митної адміністрації Німеччини та надсилає свою заявку поштою до Федеральної фінансової дирекції. Загальні вимоги до кандидатів на цьому етапі такі: німецьке громадянство (або громадянство ЄС), вік до 40 років, атестат та/або диплом, що засвідчують рівень здобутої освіти, медична довідка про відповідність медико-фізичним показникам. Кандидатів, анкети яких пройшли попередній відбір, запрошують до участі у наступному етапі конкурсу. Позитивний результат під час проходження конкурсу надає право кандидатові на посаду пройти спеціалізовану підготовку в одному з відомих навчальних закладів [13].

Службовці Німеччини перебувають в одному з трьох видів правового статусу, які відрізняються рівнем правової захищеності й обсягом функціональних обов'язків:

- Підготовча служба. Характеризується найменшою правовою захищеністю, службовця можуть звільнити за вчинення дисциплінарного проступку. Він не обіймає жодної посади, а проходить теоретичну та практичну підготовку.

- Випробувальна служба починається з призначення на посаду та триває від одного року у службовців простого рівня до трьох років у службовців високого.

- Довічне призначення отримують службовці, яким на момент призначення виповнилося 27 років і які мають успішно закінчену випробувальну службу [8].

Співробітники митних адміністрацій Німеччини відповідно до рангів та займаних посад проходять підготовку та курси підвищення кваліфікації у навчальних центрах Федеральної фінансової дирекції (у містах Мюнстер, Плессов та Зігмарінген) [16]. Одразу ж після прийняття на службу чиновники проходять підготовку для подальшої професійної діяльності. Така підготовка спрямована на засвоєння знань, розвиток здібностей, навичок, необхідних для виконання покладених на чиновників упродовж активного професійного життя обов'язків, що відповідають їх групі служби [11].

Якщо робота чиновника за результатами проведення щорічної оцінки отримує схвалення, то він може бути переведений у наступну за рівнем групу служби. У цьому випадку його безпосередній керівник має звернутися з заявою до відповідної Федеральної фінансової дирекції. Якщо Федеральне фінансове управління вважає, що чиновник придатний до роботи у наступній за рівнем групі служби, то він допускається до звичайного конкурсу. Базовий рівень освіти у цьому випадку втрачає своє значення.

Як зазначають дослідники, у контексті кадрової модернізації у Німеччині позитивний ефект досягається, головним чином, завдяки гнучкості, транспарентності, прагматичності організаційних стратегій та застосуванню сучасних управлінських підходів, процедур та технологій [13].

У Російській Федерації у сфері державної служби сформувались певні вимоги кадрової політики, зокрема, відбір кадрів за професійними, діловими та моральними якостями; законність у кадровій роботі; прийняття на роботу кандидатів для заняття посад державної служби у відповідності з їх професійною підготовкою та здібностями; оновлення та розвиток кадрів; контроль та підзвітність кадрів [10, с. 135].

Російські науковці відзначають, що принцип відбору кадрів за професійними, діловими та моральними якостями вимагає у фахівців державного рівня підготовки, знань та навичок, уміння ставити цілі та знаходити рішення, організовувати та брати участь у спільній діяльності організації і т.і. Щодо реалізації у Російській Федерації таких принципів, як гласність та оновлення і розвиток кадрів, зазначають, що спостерігається дискримінація кандидатів на посаду за статтю, віком, соціальним станом, віросповіданням та іншими факторами [4, с. 174].

Відбір, збереження кадрів та призначення на державній службі Сінгапуру ґрунтуються на засадах відкритої конкуренції, непідкупності та політичної нейтральності [15]. Відбір та призначення на державну службу розглядаються з урахуванням заслуг досягнень. Державні службовці Сінгапуру отримують конкурентні ринкові ставки на основі гнучкої структури заробітної плати у залежності від продуктивності праці. Усі державні службовці проходять щорічну атестацію, під час якої розглядається потенціал службовця і продуктивність його праці. Такі дані відповідним чином реєструються. Вищевикладене дозволяє державним службовцям працювати цілеспрямовано та виконувати встановлений план. Це також дає можливість приймати рішення щодо просування по службі та нагород. Важливе місце у політиці державної служби Сінгапуру посідає навчання державних службовців. Кожний державний службовець має право на 100 годин навчання щорічно, з яких 60% – це курси, пов'язані з роботою, 40% – курси саморозвитку, самовдосконалення [14].

Що стосується організації професійної освіти державних службовців, то Європа історично характеризується багатою палітрою організації системи підготовки державних службовців, традиційно поєднує різні концепції та моделі.

Висновки. Застосування позитивного зарубіжного досвіду кадрового забезпечення у контексті реформування вітчизняної фіскальної служби може здійснюватися за такими напрямками:

- проведення прозорого та об'єктивного конкурсу для призначення на посаду в органах державної фіскальної служби повинно стати основним, але не єдиним способом заміщення вакантних посад;
- добір ефективних кандидатів на вакантні посади в органах ДФС України можливий через проведення конкурсних процедур незалежним колегіальним органом, що зумовить мінімальний вплив суб'єктивних чинників на кадрові призначення;
- слід розробити та запровадити чіткі та справедливі критерії оцінювання ефективності службової діяльності працівників фіскальної служби;
- забезпечити належну вмотивованість персоналу органів ДФС шляхом встановлення належного рівня заробітної плати, зв'язку результатів оцінювання з можливостями кар'єрного зростання, професійного навчання та матеріального заохочення.

Список використаних джерел:

1. Василенко І.А. Административно-государственное управление в странах запада: США, Великобритания, Франция, Германия : [учебное пособие] / И. А. Василенко. – М., 2001. – 142 с.
2. Гриненко В. Професійне навчання вищих керівних кадрів для державної служби в зарубіжних країнах / В. Гриненко // Вісн. УАДУ. – 2005. – №3. – С. 162-169.
3. Демин А.А. Государственная служба : [учебное пособие] / А.А. Демин. – М., 2004. – 140 с.
4. Иванова Н. Кадровая политика в государственном управлении: проблемы и поиски их решения / Н. Иванова, О. Васильев // Вопросы государственного и муниципального управления. – 2011. – № 2. – С. 171–185.
5. Оболонский А.В. Государственная служба США – История и современность / А.В. Оболонский // Государство и право. – 1999. – № 4. – С. 103-111.
6. Пірен М.І. Використання іноземного досвіду з розвитку професійно-особистісних компетенцій державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування з метою ефективного надання послуг / М.І. Пірен // Інституційне забезпечення кадрової політики у державному управлінні: становлення та розвиток : матеріали щоріч. Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю (Київ, 29 трав. 2015 р.) / за заг. ред. Ю.В. Ковбасюка, А.І. Семенченка, С.В. Загороднюка. – К. : НАДУ, 2015. – 404 с. – С. 214–216.
7. Прокопенко Л.Л. Публічна служба в країнах ЄС / Л.Л. Прокопенко, І.А. Шабатіна // Публічне адміністрування: теорія та практика. – 2009. – №1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/e-journals/Patp/2009_1/index.html.
8. Публічна служба. Зарубіжний досвід та пропозиції для України / за заг. ред. В.П. Тимощука, А.М. Школика. – К. : Конус-Ю, 2007. – 735 с.
9. Свод законов США. Титул 5 Государственные органы и служащие Часть III, Сектор 2301 // Государственная служба в странах основных правовых систем мира. Нормативные акты / под ред. А.А. Демина. – М., 2001. – 360 с.
10. Стратієнко Г.Д. Зарубіжний досвід відбору кадрів державної служби / Г.Д. Стратієнко // Економіка та держава. – 2013. – №2. – С. 134-136.
11. Таможенное управление Германии. – Bonn : Bundesministerium der Finanzen. – Mai, 1996. – 65 с.
12. Терницький С.М. Зарубіжний досвід конкурсного заміщення посад державних службовців / С.М. Терницький // Форум права. – 2010. – №1. – С. 351–357. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-1/10tcmpdc.pdf>.
13. Ченцов В.В. Формування та реалізація кадрової політики Федеральної митної адміністрації Німеччини / В.В. Ченцов, Т.М. Чіка // Публічне адміністрування. – 2010. – №1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/e-journals/Patp/2010-01/index.html
14. Learning and Developmental Opportunities // Public Service Division / Singapore Government. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.psd.gov.sg/content/psd/en/careersinpsd/whypsd/learning_and_developmental_opportunities.html.
15. Our Mission: To build a first class Public Service for a successful and vibrant Singapore // Public Service Division / Singapore Government. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.psd.gov.sg/content/psd/en/aboutpsd/who_we_are.html.
16. The Federal Customs Administration. – Bonn : Bundesministerium der Finanzen. – October, 2009. – 35 p.

СПИВІДНОШЕННЯ ДЕТЕРМІНАНТІВ «ПРАВО НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я» ТА «ПРАВО НА МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ»

У статті здійснено ґрунтовне дослідження категорій «право на охорону здоров'я» та «право на медичну допомогу» в Україні.

Ключові слова: право, права людини, здоров'я, охорона здоров'я, медична допомога, психологічний стан, фізіологічний стан, організм людини.

В статье осуществлено основательное исследование категорий «право на охрану здоровья» и «право на медицинскую помощь» в Украине.

Ключевые слова: право, права человека, здоровье, здравоохранение, медицинская помощь, психологическое состояние, физиологическое состояние, организм человека.

The article detailed research categories of „right to health” and „the right to health care” in Ukraine. The author believes that overall health is a natural boon element anthropic component of human nature, which is endowed by nature.

Key words: law, human rights, health, public health, medical care, psychological state, physiological condition, human body.

Вступ. Щодо з'ясування сутності поняття «права на охорону здоров'я», треба звернути увагу на суперечність окремих аспектів питання щодо проголошення права, яке передбачає одну з найвищих соціальних цінностей – здоров'я.

Постановка проблеми. У науковій літературі дебатується визначення (формулювання) права людини, яке покликане забезпечувати вказане благо (цінність).

Метою статті є проведення дослідження понять «право на охорону здоров'я» та «право на медичну допомогу» в Україні.

Дану проблематику досліджували як вітчизняні, так і закордонні науковці: В.Б. Авер'янов, В.І. Акопов, А.А. Гудима, З.С. Гладун, А.А. Глашев, А.М. Зелінський, Л.О. Красавчикова, О.М. Креховська-Лепявко, Б.А. Локай, Ю.М. Когунь, Д.В. Козак, В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко, М.С. Малєїн, М.М. Малєїна, Є.В. Маслов, В.Л. Попов, Н.П. Попова, О.О. Пунда, З.В. Ромовська, А.М. Савицька, І.Я. Сенюта, Р.О. Стефанчук, О.Г. Стрельченко, А.В. Тихомиров, Є.О. Харитонов, К.Б. Ярошенко та інші.

Результати дослідження. Проаналізуємо більш детально міжнародно-правові акти та наукову літературу на предмет змісту аналізованого права. З одного боку, вживається терміносполучення – право на здоров'я, з іншого, – право на охорону здоров'я. Аналіз доступних автору міжнародно-правових актів дозволив виявити використовувані дефініції цього права, зокрема: право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я (частина 1 статті 25 Загальної декларації прав людини [1, с. 22]), право на найвищий досяжний рівень фізичного та психічного здоров'я (частина 1 статті 12 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права [2, с. 29]), право на охорону здоров'я (пункт «е» частини 4 статті 5 Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації [3, с. 79]), право на охорону здоров'я (стаття 11 Європейської соціальної хартії [4, с. 171-173]), право на користування найбільш досконалими послугами системи охорони здоров'я і засобами лікування хвороб та відновлення здоров'я (частина 1 стаття 24 Конвенції про права дитини [5, с. 133-134]), право на охорону власного здоров'я у тій мірі, у якій це дозволяють засоби профілактики, що існують, й лікування хвороб і повинна

мати можливість досягти найвищого для себе рівня здоров'я (пункт 1.6 частини 1 Декларації про політику у сфері дотримання прав пацієнта у Європі). У жодному проаналізованому акті безпосередньо терміносполучення «право на здоров'я» не вживається.

У той же час, дослідження наукової літератури виявляє плуралізм позначення цього права. Так, на думку, З.С. Гладуна [6, с. 7], М.Н. Малєїної [7, с. 27-28], Р.О. Стефанчука, А.М. Зелінського [8, с. 40-45] тощо, одним із природних прав людини є право на здоров'я, інші автори В.І. Акопов [9, с. 42-43], Є.В. Маслов [10, с. 49-56], А.Н. Савицька, А.А. Юнусов та інші автори дотримуються позиції про те, що людина має природне право на охорону здоров'я.

У наукових джерелах зустрічаємо також випадки використання авторами обох термінів, а саме А.А. Глашевим та А.В. Тихомировим.

На наш погляд, здоров'я є природним благом, елементом, складником антропої природи людини, яким вона наділяється від народження. Тобто, з одного боку, стан здоров'я залежить від природно закладених характеристик людини, які складаються на момент народження, а з другого, – визначається під впливом соціальних факторів, спадкових, природних чинників та економічних і політичних умов, що є у державі.

Варто відзначити, що коли йде мова про природне право на здоров'я, яким від народження повинні бути наділені усі, то відразу «зупиняє» нас така «перепона» як вроджені патології (внутрішніх органів, опорно-рухового апарату тощо), аномалії, немовлята, що народжуються вже інфікованими (ВІЛ, вірусний гепатит), спадкові вроджені хвороби (хвороба Дауна, гемофілія, муковісцидоз). У цьому випадку немає підстав стверджувати те, що такі особи мають природне право на здоров'я, яким однаковою мірою наділені усі з моменту народження. А рівність і загальність, як відомо, є одними з невідмінних засад сучасної концепції прав людини (А.І. Азаров, Л.І. Глухарьова, С.П. Добрянський, П.М. Рабінович). У цьому аспекті не всі люди характеризуються рівністю у питанні володіння таким благом як здоров'я.

Іншим аспектом права на здоров'я виступає обов'язок уповноважуючого суб'єкта забезпечувати це право кожному. Але, на жаль, стан здоров'я не може у повній мірі залежати ні від самої людини, ні від носіїв обов'язку. Зважаючи на структуру цього суб'єктивного юридичного права, можемо стверджувати, що ані власними діями, ані діями інших це право не може бути задоволено, оскільки ні власні активні дії людини, ні дії інших суб'єктів не можуть вплинути на стан здоров'я. Важко також говорити і про те, щоб звертатись до держави за захистом здоров'я, примусовим забезпеченням права на здоров'я, оскільки задовольнити це держава не зможе. Коли людина має право на охорону здоров'я, то говоримо як про її можливість самій вчиняти певні активні дії (профілактичні огляди, щеплення тощо), а також вимагати від інших суб'єктів вчинення дій (належне надання медичної допомоги у закладах охорони здоров'я, проведення громадської експертизи у сфері охорони здоров'я, звернення за захистом до професійних медичних організацій тощо), які були б спрямовані на задоволення цього права, а також вимагати від держави забезпечення даного права (відшкодування матеріальної та моральної шкоди, що заподіяна нена належним наданням медичної допомоги, оскарження неправомірних дій, рішень та бездіяльності посадових та службових осіб органів управління охороною здоров'я і закладів охорони здоров'я та інші). Таким чином, проведений аналіз на предмет визначення адекватності термінологічного позначення права, яке покликане забезпечувати таке благо людини як здоров'я, дозволяє обґрунтувати існування саме права людини на охорону здоров'я.

На нашу думку, мова може йти про природне право на охорону здоров'я та обов'язок усіх охороняти здоров'я як одне з найцінніших благ людини. Відтак, держава визначає на законодавчому рівні, у тому числі конституційному, це життєво необхідне благо й повинна закріпити належні правові механізми для реалізації, охорони і захисту права людини на охорону здоров'я. Отже, вважаємо, що правильно ставити питання про поняття «право на охорону здоров'я».

При цьому, на наш погляд, детермінанту «право на охорону здоров'я» варто вважати рівноцінним поняттям «право на здоров'я». У зв'язку з викладеним, поняття «право на здоров'я» і «право на охорону здоров'я» мають аналогічний сенс, є синонімами і не несуть у собі ніяких суперечностей. Тому ці терміни можуть використовуватися як рівноцінні. Консенсус у розумінні та тлумаченні цього права є однією з умов забезпечення його реалізації.

Слід відзначити, що сучасна законодавча система не містить категорії «право на охорону здоров'я», а лише обмежується поняттям «охорона здоров'я».

Право на охорону здоров'я – це природне і невіддільне право кожного громадянина. Воно визнається навіть тими країнами, у конституціях яких воно не було закріплено. Зараз право на охорону здоров'я є складовою частиною національного права практично всіх європейських країн.

Так, *право громадян на охорону здоров'я* конкретно визначено у конституціях Польщі, Словенії, Румунії, Естонії, Сербії. На міжнародному рівні право на охорону здоров'я гарантовано «Загальною декларацією прав людини», яка була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року.

І.Я. Сенюта встановлює, що *право людини на охорону здоров'я* є загальносоціальне (природне) право людини, яке проявляється як можливість людини використовувати усі соціальні, насамперед державні, засоби, спрямовані на збереження, зміцнення, розвиток та, у випадку порушення, відновлення максимально досяжного рівня фізичного й психічного стану її організму.

З вище визначеного слід відзначити, що *право на охорону здоров'я* – це сукупність встановлених та охоронюваних державою адміністративно-правових норм, які регулюють відносини щодо споживання природного блага – здоров'я, самостійно або за допомогою інших осіб через збереження, зміцнення, розвиток та у випадку порушення – відновлення максимально-досяжного рівня фізичного та психологічного стану організму людини.

Наступним термінологічним рівнем слід розглянути детермінанту «*право на медичну допомогу*».

На відміну від права на охорону здоров'я, право на медичну допомогу піддається більш чіткому визначенню.

Право на медичну допомогу займає одне з провідних місць у системі соціальних прав громадян. У рамках права на охорону здоров'я право громадян на медичну допомогу взаємодіє з іншими правами людини та громадянина, серед яких можна виділити право громадян на екологічний добробут; право громадян на забезпечення лікарської допомоги; право громадян на санаторно-курортне лікування; право громадян на відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю та ряд інших прав. У свою чергу, у структурі самого права громадян на медичну допомогу виділяють складові елементи – повноваження, найважливішим з яких є отримання гарантованого державою обсягу безоплатної медичної допомоги.

Так, серед природних, невідчужуваних та непорушних прав людини одним із визначальних є право людини на медичну допомогу як складової частини охорони здоров'я.

Саме Конституція України у статті 49 гарантує право кожного на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. *Право людини на медичну допомогу* закріплено також і у статті 284 Цивільного кодексу України та у статті 6 Основ законодавства України про охорону здоров'я, де передбачено право на кваліфіковану медико-санітарну допомогу як складову права на охорону здоров'я.

Т.В. Пальшина вважає, що *право на медичну допомогу* – задоволення потреби у відновленні, збереженні та зміцненні здоров'я через організовану державою систему охорони здоров'я, а також гарантоване державою право вимагати від медичних установ, організацій, їх посадових осіб, медичних працівників надання доступної, якісної та кваліфікованої медичної допомоги, за неналежне надання якої може наступити адміністративна та інша відповідальність.

Так, *право на медичну допомогу* – це різновид основних (конституційних) соціальних прав людини. Його зміст становить гарантована законом можливість отримання безкоштовної медичної допомоги у державних та муніципальних установах охорони здоров'я. Право кожної людини на охорону здоров'я та медичну допомогу – загальновизнана норма міжнародного права, закріплена у статті 25 Загальної декларації прав людини та у статті 12 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права.

На основі проведеного аналізу українського та закордонного законодавства, а також міжнародно-правових актів, сформульовано визначення *права на медичну допомогу* як комплексу передбачених повноважень громадянина, які захищаються державою, що виражається в його можливості отримати якісну та кваліфіковану діагностику, лікування, реабілітацію та профілактику у лікувально-профілактичних закладах за своїм вибором, з урахуванням гарантованого Конституцією України обсягу надання безкоштовних медичних послуг, а у разі їх ненадання чи неналежного надання застосування адміністративної або іншої юридичної відповідальності.

На наш погляд, слід виділити наступні *види права на медичну допомогу*, а саме: *право на отримання безкоштовної медичної допомоги в державних та муніципальних установах охорони здоров'я*; *право на медико-соціальну допомогу*; *право на отримання медичної допомоги у приватних закладах охорони здоров'я*; *право на добровільне медичне страхування*; *право на соціальне забезпечення ліками*; *право на санаторно-курортне лікування*; *право осіб, що вступають у шлюб, на медико-генетичне обстеження*; *право на інформацію про стан свого здоров'я*; *право бути донором крові та її компонентів, при трансплантації органів і тканин, при штучному*

заплідненні; право на профілактичні заходи з охорони здоров'я з боку держави і роботодавця; право на реабілітаційні заходи тощо.

Разом з тим, треба відзначити, що право на медичну допомогу означає, що громадяни мають право на медико-соціальну допомогу при захворюванні, втраті працездатності та в інших випадках, які містять у собі профілактичну, лікувально-діагностичну, реабілітаційну, протезно-ортопедичну та зубопротезну допомогу, а також інші заходи соціального характеру по догляду за хворими, непрацездатними та інвалідами, та оплату допомоги з тимчасової непрацездатності. Медико-соціальна допомога надається медичними, соціальними працівниками та іншими фахівцями в установах системи охорони здоров'я та соціального захисту населення. Громадянам надається безкоштовна медична допомога у державній та муніципальній системах охорони здоров'я.

Висновок. Виходячи із вищевикладеного слід класифікувати право на медичну допомогу на загальне та спеціальне. До загальних прав людини на медичну допомогу, на наш погляд треба віднести: право на охорону здоров'я; право на медичну допомогу; право на безоплатну медичну допомогу, право на медичне страхування; право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди; право на вибір методів лікування; право на вибір лікаря (у тому числі проведення консилиуму лікарів) та лікувального закладу; право на згоду або відмову від лікування; право на відкриту та конфіденційну інформацію про стан свого здоров'я (право на дотримання лікарської таємниці); право на медичну експертизу; права пацієнта, який перебуває на стаціонарному лікуванні тощо.

Спеціальні права (залежать від напряму медичної діяльності): право на інновації, а саме: 1) право на медико-біологічний експеримент; 2) право на репродуктивні технології; 3) право на донорство; 4) право на терапевтичне клонування; 5) право на корекцію (зміну) статі; права пацієнтів при трансплантації органів, права пацієнтів у сфері естетичної хірургії; право на оскарження неправомірних рішень і дій працівників, закладів та органів охорони здоров'я; право на відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю; право на захист від будь-яких незаконних форм дискримінації, пов'язаних зі станом здоров'я.

Список використаних джерел:

1. Загальна Декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. // Права людини: Міжнародні договори України, декларації, документи / Упоряд. Ю. К. Качуренко. – 2-е вид. – К. : Юрінформ, 1992. – С. 18–24.
2. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. // Права людини: Міжнародні договори України, декларації, документи / Упоряд. Ю.К. Качуренко. – 2-е вид. – К. : Юрінформ, 1992. – С. 24–36.
3. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 р. // Права людини: Міжнародні договори України, декларації, документи / Упоряд. Ю.К. Качуренко. – 2-е вид. – К. : Юрінформ, 1992. – С. 74–88.
4. Европейская социальная хартия: Справочник : пер. с фр. – М. : Международные отношения, 2000. – 264 с.
5. Конвенція про права дитини від 1989 року // Права людини: Міжнародні договори України, декларації, документи / Упоряд. Ю.К. Качуренко. – 2-е вид. – К. : Юрінформ, 1992. – С. 123–146.
6. Гладун З.С. Право на здоров'я (політико-правові аспекти) / З.С. Гладун // Український часопис прав людини. – 1996. – № 1. – С. 7–13.
7. Малейна М.Н. Защита личных неимущественных прав советских граждан / М.Н. Малейна. – М. : Знание, 1991. – 128 с.
8. Стефанчук Р.О. Право на здоров'я як особисте немайнове право фізичних осіб / Р.О. Стефанчук, А.М. Зелінський // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління і права. – 2003. – № 2 (6). – С. 40–45.
9. Акопов В.И. Медицинское право в вопросах и ответах / В.И. Акопов. – М. : ПРИОР, 2001. – 208 с.
10. Маслов Е.В. Право в медицине / Е.В. Маслов – М. : Книга-сервис. – 2002. – 352 с.

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС СУБ'ЄКТІВ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

У статті сформовано адміністративно-правовий статус суб'єктів державної реєстрації юридичних осіб, під яким розуміється сукупність елементів, закріплених в адміністративно-правових нормах, за допомогою яких конкретний суб'єкт публічного адміністрування здійснює свій регулюючий вплив щодо реєстрації (припинення реєстрації, внесення змін до реєстраційних відомостей) юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань – суб'єктів вагомих корисних повноважень.

Ключові слова: адміністративно-правовий статус, державна реєстрація, державні реєстратори, суб'єкти державної реєстрації, юридична особа.

В статье сформирован административно-правовой статус субъектов государственной регистрации юридических лиц, под которым понимается совокупность элементов, закреплённых в административно-правовых нормах, с помощью которых конкретный субъект публичного администрирования осуществляет свое регулирующее влияние по регистрации (прекращение регистрации, внесение изменений в регистрационные сведения) юридических лиц, физических лиц-предпринимателей и общественных формирований – субъектов весомых полезных полномочий.

Ключевые слова: административно-правовой статус, государственная регистрация, государственные регистраторы, субъекты государственной регистрации, юридическое лицо.

In this article has formed the administrative and legal status of subjects of state registration of legal entities. It is a set of elements provided by administrative law. Through their, specific subjects of Public Administration exercises its regulatory impact in the field of registration legal entities, individual entrepreneurs and community groups – of important beneficial subjects.

Key words: administrative and legal status, state registration, state recorders, subjects of the state registration, legal entity.

Вступ. У правознавстві існує багато різноманітних правових інститутів, проте найбільш приближеним до суб'єкта права є інститут правового статусу суб'єкта права. З другого боку, щодо нашого дослідження великий інтерес у науковій літературі приділяється комплексному інституту державної реєстрації. Оскільки він безпосередньо пов'язаний зі здійсненням публічними органами їх сервісних обов'язків з метою задоволення найрізноманітніших суспільних інтересів [1]. Тим більше, що державна реєстрація – це суспільне благо, оскільки дає можливість громадянам стабільно отримувати публічні та приватні послуги та різноманітні вироби від «вічних» юридичних осіб, діяльність яких прямо не пов'язана зі смертю людини. Це і зумовлює актуальність вивчення даної проблематики.

Постановка завдання. В адміністративно-правовій доктрині питання правових елементів адміністративно-правового статусу досліджували чисельні науковці у своїх працях, серед них: В.Б. Авер'янов, Н.О. Армаш, М.О. Баймуратов, Д.М. Бахрах, В.М. Бевзенко, М.А. Бояринцева, В.С. Волик, В.В. Галунько, Ю.В. Гридасов, І.І. Діткевич, Н.В. Ільєва, Р.А. Калюжний, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпаков, М.В. Костів, О.В. Кузьменко, В.Я. Малиновський, А.В. Малько, Н.І. Матузов, Р.С. Мельник, О.М. Музичук, В.І. Олефір, С.Г. Стеценко та ін. Проте, адміністра-

тивно-правовий статус суб'єктів державної реєстрації юридичних осіб міг досліджуватись ними лише опосередковано, оскільки вони аналізували інші, більш загальні, спеціальні чи суміжні чинники. Таким чином, адміністративно-правовий статус суб'єктів державної реєстрації юридичних осіб потребує подальших наукових досліджень.

Метою статті є на основі теорії адміністративного права, аналізу відповідних нормативно-правових актів, праць вчених та інших джерел сформулювати адміністративно-правовий статус суб'єктів державної реєстрації юридичних осіб.

Результати дослідження. Аналіз адміністративно-правового статусу суб'єктів державної реєстрації юридичних осіб, потребує наукового розвитку. У публіцистиці поняття статусу розкривається на побутовому рівні. Про нього пишуть, що воно може бути застосовано до значної кількості сфер людського життя, з яким люди стикаються, будь то на роботі, у телефоні, де є велика кількість статусів, додатків, заряду батареї та інші його характеристики. Фактично день і ніч – це теж певний статус. Статус – це поняття, яке описує кількісні та якісні характеристики певного явища або предмета у певний момент. У всього статус може змінюватися, це динамічна характеристика. Проте, коли йдеться про статус, то у більшості випадків мова йде про те, що відбувається зараз [2].

Як бачимо, з'ясування статусу чого-небудь відіграє значну роль у будь-якій діяльності, а сам термін «статус» є багатоаспектною категорією та висвітлює не тільки юридичні аспекти, а й застосовується до величезної кількості сфер людського життя.

Визначення місця та особливостей діяльності будь-якого з суб'єктів правовідносин можливе за умови аналізу їх правового статусу. Серед науковців, у тому числі й вчених-адміністративістів відсутня загальноприйнята думка щодо сутності правового статусу та його елементів. І саме віднесення тих чи інших елементів до структури правового статусу (правового положення (становища)) чи адміністративно-правового статусу, породжує різні його тлумачення [3, с. 316].

Зазначимо, що О.М. Музичук у своїй роботі «Уточнення сутності категорії «правовий статус» суб'єкта адміністративно-правових відносин та його елементного складу» визначив, що словосполучення «правовий статус» складається з двох слів «правовий», коренем якого є «право», та «статус». В одному з тлумачних словників української мови право визначається як: законодавство; здійснювана державою форма законодавства, залежна від соціального устрою країни; система встановлених державою правил і норм, які регулюють правовідносини [4, с. 481].

В теорії права термін «право» вживають у різних значеннях (право першості у черзі; право на подяку за безкорисну допомогу; право співзасновника комерційної корпорації вимагати здійснення його корпоративних прав; право зажадати повернення свого майна із незаконного володіння та ін.). За своєю сутністю термін «право» означає правда, справедливість. У правничій літературі «право» розуміється у двох значеннях, як: певні можливості, що має суб'єкт суспільних відносин; сукупність юридичних норм, за допомогою яких здійснюється регулювання суспільних відносин. Як правило право поділяють на: загальносоціальне, або безпосередньо-соціальне (випливає безпосередньо із соціального життя і не залежить від держави); спеціально-соціальне, юридичне (є наслідком державної діяльності, втіленням волевиявлення держави). Останнє право через систему норм права надає можливість регулювати різноманітні соціальні відносини. Норма права – це модель юридичного взаємозв'язку суб'єктів, особливістю якого є забезпечення певних можливих діянь одних суб'єктів відповідними діями інших [5, с. 105-106]. Фактично, норми права складають основу правового статусу суб'єкта права [3, с. 316].

Таким чином, правовий статус суб'єктів державної реєстрації юридичних осіб – сукупність певних елементів, що характеризують їх значення у суспільстві, які знаходять своє вираження у відповідних правових нормах. У свою чергу, адміністративно-правовий статус суб'єктів державної реєстрації юридичних осіб – це сукупність елементів, закріплених в адміністративно-правових нормах, за допомогою яких конкретний суб'єкт публічного адміністрування здійснює свій регулюючий вплив на суспільні відносини у цій сфері.

Зазначимо, що у Законі України від 15 травня 2003 р. № 755-IV «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» зазначено систему органів у сфері державної реєстрації, яку становлять Міністерство юстиції України та інші суб'єкти державної реєстрації [6].

Відповідно аналізу насамперед підлягають суб'єкти публічної адміністрації, а саме, безпосередньо Міністерство юстиції України та його територіальні управління, Департамент державної реєстрації Міністерства юстиції України, реєстраційні служби, комісія з питань розгляду скарг у сфері державної реєстрації та акредитовані суб'єкти, яким надано відповідні повноваження у цій сфері.

На наш погляд, елементами адміністративно-правового статусу суб'єктів державної реєстрації юридичних осіб є завдання (функції) та цілі, компетенція (обов'язки та права) та адміністративна відповідальність у цій сфері.

Міністерство юстиції України є центральним органом виконавчої влади у цій сфері, отже, можна вважати його первинним елементом апарату державного управління, який створюються державою для здійснення від її імені завдань та функцій у сфері державної реєстрації юридичних осіб.

Зазначимо, що орган виконавчої влади наділений цілим рядом специфічних ознак: реалізовує функції держави, виконуючи законодавчі та нормативні акти органів вищого рівня. Звідси певна «вторинність» характеру виконавчої влади; орган виконавчої влади, діючи від імені й за дорученням держави, наділений відповідною компетенцією. Саме компетенція визначає предмет відання, права, обов'язки, територіальні межі діяльності кожного окремого органу. Її реалізація у часі збігається з затвердженням або реєстрацією статуту (положення) про орган, його штатного розкладу; управлінській діяльності органу виконавчої влади властивий «зовнішній» характер, оскільки така діяльність у вигляді юридичних актів управління спрямована на середовище; управлінська діяльність органу виконавчої влади має неперервний характер, чим відрізняється від подібної діяльності, яка лише епізодично здійснюється в органах, що репрезентують інші гілки влади; органу виконавчої влади властиві трудові відносини його особового складу, коли кожен працівник включається у складну систему запрограмованих організаційних зв'язків, що є офіційно встановленою структурою статусів, алгоритмом діяльності [7].

Тим самим, з погляду державного управління Міністерство юстиції України реалізовує функції держави, наділене відповідною компетенцією, в якому привалює зовнішній чинник неперервної адміністративної діяльності.

Наразі Міністерство юстиції України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України; є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну правову політику, державну політику з питань банкрутства та використання електронного цифрового підпису, у сфері нотаріату, організації примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, державної реєстрації юридичних осіб, громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, та фізичних осіб – підприємців, реєстрації статуту територіальної громади м. Києва, державної реєстрації друкованих засобів масової інформації та інформаційних агентств як суб'єктів інформаційної діяльності; забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері архівної справи і діловодства та створення і функціонування державної системи страхового фонду документів, у сфері виконання кримінальних покарань [8].

До повноважень Міністерства юстиції України у сфері державної реєстрації належить: формування державної політики у сфері державної реєстрації; нормативно-правове, методологічне та інформаційне забезпечення у сфері державної реєстрації; координація діяльності у сфері державної реєстрації громадських формувань; контроль за діяльністю у сфері державної реєстрації; здійснення повноважень держателя Єдиного державного реєстру; визначення технічного адміністратора; забезпечення надання доступу державним реєстраторам до Єдиного державного реєстру; розгляд скарг на рішення, дії або бездіяльність державних реєстраторів, суб'єктів державної реєстрації, територіальних органів Міністерства юстиції України та прийняття обов'язкових до виконання суб'єктами державної реєстрації рішень; складання протоколів про адміністративні правопорушення у випадках, передбачених Кодексом України про адміністративні правопорушення; взаємодія з державними органами, органами місцевого самоврядування, міжнародними організаціями з питань державної реєстрації; державна реєстрація політичних партій, всеукраїнських профспілок, їх об'єднань, всеукраїнських об'єднань організацій роботодавців, відокремлених підрозділів іноземних неурядових організацій, представництв, філій іноземних благодійних організацій, постійно діючих третейських судів, засновниками яких є всеукраїнські громадські організації, всеукраїнських творчих спілок та їхньої символіки та ін. [6].

Міністерство юстиції України реалізовує покладені на нього обов'язки через відповідний департамент. У свою чергу, у кожній області є реєстраційна служба Головного управління юстиції та відділи.

Департамент державної реєстрації та нотаріату у своїй діяльності керується Конституцією України, законами України, постановами Верховної Ради України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України, іншими актами законодавства, Положенням про Міністерство юс-

тиції України, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. № 228, наказами Міністерства юстиції України та Положенням про Департамент державної реєстрації та нотаріату Міністерства юстиції України, затвердженим наказом Міністерства юстиції України від 16 червня 2016 р. № 3676 [9].

Департамент у межах повноважень забезпечує виконання завдань, покладених на Міністерство щодо реалізації державної політики у сфері нотаріату, з питань державної реєстрації актів цивільного стану, державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, державної реєстрації юридичних осіб, громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, та фізичних осіб-підприємців, реєстрації статуту територіальних громади м. Києва, державної реєстрації друкованих засобів масової інформації та інформаційних агентств, як суб'єктів інформаційної діяльності, з питань використання електронного цифрового підпису та виконання функцій центрального засвідчувального органу шляхом забезпечення створення умов для функціонування суб'єктів правових відносин у сфері електронного цифрового підпису [9].

Департамент відповідно до покладених на нього завдань у сфері державної реєстрації юридичних осіб здійснює контроль за діяльністю у сферах державної реєстрації юридичних осіб, вживає заходи щодо забезпечення доступу державних реєстраторів до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, здійснює організаційне забезпечення діяльності Комісії з питань акредитації суб'єктів державної реєстрації та моніторингу відповідності таких суб'єктів вимогам акредитації; надає в установленому порядку інформацію за запитами на публічну інформацію фізичних та юридичних осіб, громадських формувань, та запитами адвокатів; вживає заходи щодо ведення Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань; забезпечує представництво інтересів Міністерства, Департаменту у судах України у справах щодо розгляду скарг у сфері державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, та щодо проведення акредитації суб'єктів державної реєстрації та їх моніторингу; здійснює організацію та перевірку роботи державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів та приватних нотаріусів, а також територіальних органів Міністерства зі здійснення ними керівництва та контролю за діяльністю державних та приватних нотаріусів, надання їм необхідної методичної та практичної допомоги, надання вказівок щодо усунення виявлених недоліків, здійснення контролю за дотриманням вимог чинного законодавства, виконанням наказів, інструкцій, вказівок з цих питань та ін. [9].

Таким чином, у структурі Міністерства юстиції України Департамент державної реєстрації та нотаріату займає одне з центральних місць та у межах повноважень забезпечує виконання завдань, покладених на Міністерство юстиції України у сфері реєстрації юридичних осіб.

Що стосується реєстраційної служби Головного управління юстиції в областях та відділів, слід зазначити, що це нижчі структурні елементи, головне завдання яких є забезпечення виконання завдань державної реєстрації юридичних осіб на місцях.

Комісія є постійно діючим колегіальним консультативно-дорадчим органом при Міністерстві юстиції України, що у межах повноважень, визначених законами України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», Порядком розгляду скарг у сфері державної реєстрації, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 25 грудня 2015 р. № 1128, забезпечує розгляд скарг у сфері державної реєстрації. Комісія у своїй діяльності керується Конституцією України, законами України, указами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України, цим Положенням та іншими актами законодавства [10].

Тобто, основна її задача забезпечувати адміністративне оскарження дій публічних реєстраторів, на яких поступили скарги від осіб, які вважають, що їх права в аналізованій сфері були порушені.

У Законі України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» вказано, що до повноважень інших суб'єктів державної реєстрації належить, забезпечення приймання документів, поданих для державної реєстрації, державної реєстрації та проведення інших реєстраційних дій, ведення Єдиного державного реєстру та надання відомостей з нього; ведення реєстраційних справ та ін. [6].

Після акредитації ці суб'єкти можуть здійснювати усі повноваження щодо державної реєстрації юридичних осіб на підставі договору з іншим суб'єктом державної реєстрації та/або нотаріусом [6]. Такими суб'єктами, як приклад, є дирекції УДППЗ «Укрпошта», філія ДП «Дер-

жавний інститут судових економіко-правових та технічних експертних досліджень», КП «Великоновосілівське районне бюро технічної інвентаризації», КП «Центр реєстрації» Сінгурівської сільської ради Житомирського району Житомирської області, Житомирська дирекція УДППЗ «Укрпошта» тощо [11].

Окрім того, слід згадати і про державних реєстраторів. Це може бути громадянин України, який має вищу освіту, відповідає кваліфікаційним вимогам, визначеним Міністерством юстиції України, та перебуває у трудових відносинах з суб'єктом державної реєстрації (крім нотаріусів), та нотаріус. Державний реєстратор: приймає документи; перевіряє документи на наявність підстав для зупинення розгляду документів; перевіряє документи на наявність підстав для відмови у державній реєстрації; проводить реєстраційну дію (у тому числі з урахуванням принципу мовчазної згоди) за відсутності підстав для зупинення розгляду документів та відмови у державній реєстрації шляхом внесення запису до Єдиного державного реєстру; веде Єдиний державний реєстр; веде реєстраційні справи та ін. [6].

При цьому, державний реєстратор під час проведення державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи-підприємця у зв'язку з її смертю або оголошенням її померлою, а також під час державної реєстрації змін, пов'язаних зі зміною складу засновників (учасників) юридичної особи у зв'язку з смертю або оголошенням померлим відповідного засновника (учасника), обов'язково використовує відомості Державного реєстру актів цивільного стану громадян шляхом безпосереднього доступу до нього [6].

Таким чином, можна спостерігати нерозривний зв'язок суб'єктів публічного адміністрування у сфері державної реєстрації юридичних осіб між собою, головна мета яких забезпечення права особи на важливу суспільно корисну діяльність та за допомогою цього реалізувати можливість суспільства отримувати корисні блага.

Висновки. Усе вищенаведене дає можливість сформулювати наступні висновки стосовно адміністративно-правового статусу суб'єктів державної реєстрації юридичних осіб:

1) правовий статус суб'єктів державної реєстрації юридичних осіб – це сукупність юридичних елементів, що характеризують їх значення у сфері здійснюваних ними повноважень, щодо реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань (суб'єктів вагомих корисних повноважень), які знаходять своє вираження у відповідних правових нормах;

2) до суб'єктів державної реєстрації суб'єктів вагомих корисних повноважень відносяться Міністерство юстиції України та його територіальні управління, Департамент державної реєстрації Міністерства юстиції України, реєстраційні служби, комісія з питань розгляду скарг у сфері державної реєстрації та акредитовані суб'єкти, яким надано відповідні повноваження у цій сфері;

3) елементами адміністративно-правового статусу суб'єктів державної реєстрації юридичних осіб є завдання (функції) та цілі, компетенція (обов'язки та права) та адміністративна відповідальність у цій сфері;

4) Міністерство юстиції України є первинним елементом апарату державного управління, який створюється державою для здійснення від її імені завдань та функцій у сфері державної реєстрації юридичних осіб;

5) Міністерство юстиції України реалізовує покладені на нього обов'язки у сфері державної реєстрації через відповідний департамент. У свою чергу, у кожній області є реєстраційна служба Головного управління юстиції та відділи.

6) реєстраційні служби Головного управління юстиції в областях та відділи є нижчими структурними елементами щодо здійснення реєстрації суб'єктів вагомих корисних повноважень.

Отже, адміністративно-правовий статус суб'єктів державної реєстрації юридичних осіб – це сукупність елементів, закріплених в адміністративно-правових нормах, за допомогою яких конкретний суб'єкт публічного адміністрування здійснює свій регулюючий вплив щодо реєстрації (припинення реєстрації, внесення змін до реєстраційних відомостей) юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань – суб'єктів вагомих корисних повноважень.

Список використаних джерел:

1. Мін'юст створює належні умови для комфортного ведення бізнесу в Україні // Укрдержреєстр: офіційний веб-сайт. 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ddr.minjust.gov.ua/uk/87342336a4b3a41588b9539813c891e1/minyust_stvoryue_nalezni_umovy_dlya_komfortnogo_vedennya_biznesu_v_ukrayini.
2. Статус – це що таке? Значення слова «статус». FAQUKR. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://faqur.ru/osvita/160969-status-ce-shho-take-znachennja-slova-status.html>.

3. Музичук О.М. Уточнення сутності категорії «правовий статус» суб'єкта адміністративно-правових відносин та його елементного складу / О.М. Музичук // Форум права. – 2008. – № 1. – С. 316-321.
4. Ковальова Т.В. Тлумачний словник української мови / Т.В. Ковальова, Л.П. Коврига. – Харків : Синтекс, 2005. – 672 с.
5. Копейчиков В.В. Загальна теорія держави і права : [навчальний посібник] / В.В. Копейчиков. – К. : Юрінком Інтер, 1998. – 320 с.
6. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань : Закон України від 15.05.2003. № 755-IV // Офіційний вісник України. – 2003 р. – № 25.
7. Малиновський В.Я. Державне управління : [навчальний посібник] / В.Я. Малиновський. – Вид. 2-ге, доп. та перероб. – К. : Атіка, 2003. – 576 с.
8. Про Міністерство юстиції України : Положення Кабінету Міністрів України від 02.07.2014. № 228 // Офіційний вісник України. – 2014 р. – № 54.
9. Основні завдання та функції Департаменту державної реєстрації // Укрдержреєстр: офіційний веб-сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ddr.minjust.gov.ua/uk/8b19db99.ff90e8824ebd584028882ec/osnovni_zavdannya_ta_funkcii_departamentu_derzhavnoyi_reestraciyi/
10. Про діяльність Комісії з питань розгляду скарг у сфері державної реєстрації та Комісії з питань акредитації суб'єктів державної реєстрації та моніторингу відповідності таких суб'єктів вимогам акредитації : Наказ Мін'юсту України від 12.01.2016. № 37/5 // Офіційний вісник України. – 2016 р. – № 3.
11. Список акредитованих суб'єктів державної реєстрації // Укрдержреєстр: офіційний веб-сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ddr.minjust.gov.ua/uk/2833abe3b4674f10df3835a095734f85/spysok_akredytovanyh_subektiv_derzhavnoyi_reestraciyi/

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ СПОСОБІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЗА ДОГОВОРОМ КРЕДИТУ

У статті розглянуто особливості забезпечення виконання зобов'язань за договором кредиту. Встановлено, що практично будь-яке договірне зобов'язання не позбавлене ризику його порушення, що відображається у невиконанні або неналежному виконанні боржником. Особливо високою є ступінь ризику саме кредитора у кредитних зобов'язаннях. Звідси й існує потреба у попередньому забезпеченні належного виконання умов кредитного договору, а саме: у встановленні заздалегідь визначених способів примусу боржника до виконання взятих на себе зобов'язань з повернення суми кредиту. Обґрунтовано тотожність термінів «забезпечення виконання договору кредиту» та «забезпечення виконання кредитних зобов'язань». На основі спеціальних ознак способів забезпечення належного виконання кредитних зобов'язань запропоновано їх визначення.

Ключові слова: *способи забезпечення, договір кредиту, кредитне зобов'язання, боржник, кредитор, неустойка, порука, гарантія, застава, при тримання.*

В статье рассмотрены особенности обеспечения исполнения обязательств по кредитному договору. Установлено, что практически любое договорное обязательство не лишено риска его нарушения. Особенно высока степень риска именно кредитора в кредитных обязательствах. Отсюда и существует потребность в предварительном обеспечении надлежащего исполнения условий кредитного договора, а именно: в установлении заранее определенных способов принуждения должника к исполнению взятых на себя обязательств по возврату суммы кредита. Обоснована тождественность терминов «обеспечение исполнения договора кредита» и «обеспечение исполнения кредитных обязательств». На основе специальных признаков способов обеспечения надлежащего исполнения кредитных обязательств предложено их определение.

Ключевые слова: *способы обеспечения, договор кредита, кредитное обязательство, должник, кредитор, неустойка, поручительство, гарантия, залог, удержание.*

The article describes the features to enforce the obligations under the credit agreement. It was found that almost every contractual obligation is not without risk of a breach. A particularly high degree of risk the lender is credit obligations. Hence there is a need to ensure the proper execution of the previous conditions of the loan agreements, namely, the establishment of pre-defined methods of the debtor enforcement of its obligations to repay the loan amount. Reasonably identity of the terms „enforcement of the loan agreement” and „securing credit commitments”. On the basis of the special features of the process to ensure proper credit commitments offered to their definitions.

Key words: *ways to ensure the contract of credit, credit commitment, debtor; creditor; penalty, surety, guarantee, pledge, retention.*

Вступ. Вступаючи у договірні правовідносини з кредитування кожна зі сторін розраховує на належне виконання умов договору кредиту. Разом із тим, досить часто суб'єктам цього договірної зобов'язання доводиться натрапляти на факт невиконання або неналежного виконання договірних умов. Так, практично будь-яке договірне зобов'язання не позбавлене ризику його порушення, що відображається у невиконанні або неналежному виконанні боржником. Особливо високою є ступінь ризику саме кредитора у кредитних зобов'язаннях. Звідси й існує потреба у

попередньому забезпеченні належного виконання умов кредитного договору, а саме: у встановленні заздалегідь визначених способів примусу боржника до виконання взятих на себе зобов'язань з повернення суми кредиту. У таких випадках актуальним стає використання закріпленого у законодавстві або у договорі кредиту інструментарію забезпечувальних заходів, у тому числі, спрямованих на спонукання боржника до виконання взятих на себе фінансових зобов'язань.

Постановка завдання. Загалом такі заходи за своєю природою належать до способів мінімізації кредитного ризику. Саме у мінімізації кредитного ризику полягає важливе економічне значення способів забезпечення виконання кредитних зобов'язань, на загальній характеристиці яких зупинимось далі. Разом із тим, доцільно наголосити, що попри те, що інститут забезпечення виконання кредитних зобов'язань покликаний забезпечувати насамперед інтереси кредитора, це не означає можливість нехтування правами боржника та третіх осіб. Так, кредитору (на якому лежать всі кредитні ризики) надано додаткові заходи, що забезпечують захист його майнових інтересів, а боржник перебуває під додатковим тягарем майнових втрат. Водночас гарантування інтересів кредитора має відбуватись на компромісній основі з інтересами боржника та третіх осіб, що беруть участь у зобов'язанні (гаранта, поручителя, заставодавця, якщо такими є не боржники, а треті особи). Специфіка цієї групи способів полягає у тому, що треті особи стають сторонами не тільки забезпечувальних правовідносин, що складаються між кредитором і третьою особою, але й правовідносин, що формуються між боржником та третьою особою, які здатні ускладнювати зміст та впливати на динаміку забезпечувальних правовідносин [1, с. 6].

На сьогодні можна з впевненістю констатувати незначну увагу дослідників до проблем забезпечення належного виконання договірних зобов'язань, у порівнянні з увагою, що присвячена аналізу видів такого забезпечення загалом. Хоча О.А. Підпригора наголошував, що ще римляни розробили досить широку систему правових засобів забезпечення виконання договірних зобов'язань, основними з яких були: завдаток, неустойка, порука, застава у формі ручного закладу, фідучіарної угоди та іпотеки [2, с. 185]. Необхідність їх використання можна пояснити інтересом кредитора у тому, щоб бути впевненим у виконанні договірних зобов'язань. Крім того, кредитор за договором кредиту заінтересований у тому, щоб спонукати боржника до своєчасного повернення кредиту, сплати процентів під страхом невідповідних для нього наслідків.

Отже, з метою захисту інтересів кредитора та попередження або зменшення розміру негативних правових наслідків від можливого порушення боржником взятих кредитних зобов'язань використовується інститут забезпечення виконання зобов'язань. Цей спеціальний правовий інститут займає своє місце і в цивільному законодавстві (глава 49 ЦК), що передбачає спеціальні способи забезпечення виконання зобов'язань – неустойку, заставу, притримання, поруку, гарантію, завдаток, а також інші не поійменовані (страхування, цесія, факторинг тощо) способи, визначені законом або договором.

Результати дослідження. Функціональне призначення традиційних способів забезпечення виконання зобов'язань у принципі залишається незмінним протягом століть, однак зміст їх, а також механізм дії змінюється по-різному. Як зазначає з цього приводу С.Ю. Наріжний, обраний сторонами спосіб забезпечення виконання зобов'язання повинен бути письмово зафіксований або у самому зобов'язанні (на забезпечення якого він направлений), або у додатковому договорі [3, с. 97]. Недотримання письмової форми у більшості своїй тягне недійсність договору. Зауважимо, що деякі зі способів вимагають не просто письмової, але і нотаріально посвідченої форми їх здійснення і навіть спеціальної реєстрації (застава, банківська гарантія).

Аналізуючи доктринальні підходи до визначення поняття способів забезпечення виконання зобов'язань слід зазначити, що доволі часто їх визначають як заходи впливу на боржника, що полягають у стимулюванні його належним чином виконати своє зобов'язання шляхом встановлення певного права на майно (застава, притримання, завдаток, неустойка) [4, с. 110].

Як видається, вищевикладене визначення не може бути використане при формулюванні авторського визначення поняття способів забезпечення виконання кредитних зобов'язань, адже встановлення способів забезпечення виконання зобов'язання не дає кредитору абсолютної гарантії того, що зобов'язання буде виконано боржником. Використання кредитором всього інструментарію способів забезпечення виконання кредитних зобов'язань дозволить мінімізувати, однак не усунути ризик невиконання або неналежного виконання умов кредитного договору, оскільки не завжди боржник, навіть бажаючи належно виконати договірні зобов'язання, в силу об'єктивних причин (коливання курсу валют, економічна криза тощо) може цього досягти. Саме тому виникає об'єктивна потреба у забезпеченні (гарантуванні) майнових прав та інтересів кредитора на випадок порушення договірних умов боржником.

Зважаючи на наведене, доцільно підтримати висловлену А.Б. Гриняком тезу, що основне завдання способів забезпечення виконання зобов'язань полягає, по-перше, у стимулюванні боржника до належного виконання зобов'язання через настання в іншому випадку негативних наслідків, по-друге, гарантуванні належного виконання взятих перед кредитором зобов'язань, що виступає додатковим стимулом до вступу останнього у зобов'язання, і, нарешті, стимулювання грошового обороту [5, с. 240].

В юридичній літературі під «забезпеченням договору» пропонується розуміти такі припинення для його виконання заходи, які носять не загальний, а спеціальний додатковий характер і застосовуються не до всіх, а лише до тих договорів, для яких вони передбачені законом або домовленістю сторін [6, с. 58]. При цьому важливою є можливість досягнення виконання договору незалежно від того, чи завдані кредитором збитки і чи є у боржника майно, на яке можна звернути стягнення за виконавчими документами [7, с. 36].

Звертаючись до давньої теоретичної дискусії щодо співвідношення термінів «забезпечення виконання зобов'язання» та «забезпечення виконання договорів» доцільно наголосити на існуванні двох протилежних точок зору щодо доцільності/недоцільності їх отождоження. Так, одні дослідники наголошують на неможливості їх отождоження, виходячи з того, що суб'єктами зобов'язання виконуються не договори, а саме зобов'язання [8, с. 87]. Тобто їх позиція побудована на відмінностях, що притаманні правовій природі договору і зобов'язання.

Інші ж вчені обґрунтовують тотожність термінів «забезпечення виконання договорів» та «забезпечення виконання зобов'язання», виходячи з того, що вживання терміну «забезпечення виконання договорів» означає забезпечення виконання саме договірних зобов'язань, позаяк важко уявити недоговірні зобов'язання, виконання яких могло б забезпечуватися тими забезпечувальними заходами, що встановлені цивільним законодавством [9, с. 184]. Як видається, друга точка зору є більш переконливою, виходячи з поширеного підходу щодо багатозначності поняття «договору», адже при використанні поняття «забезпечення виконання договору кредиту» саме поняття «договір кредиту» слід розглядати, з одного боку, як юридичний факт, що породжує правовідносини між кредитором та боржником, а з іншого – як зобов'язання з виконання сторонами конкретних обов'язків. Виходячи з цього, далі при дослідженні особливостей забезпечення виконання умов договору кредиту виходитимемо з тотожності термінів «забезпечення виконання договору кредиту» та «забезпечення виконання кредитних зобов'язань».

Одразу ж зазначимо, що попри значну кількість досліджень, присвячених таким найбільш поширеним способам забезпечення виконання кредитних зобов'язань, як застава та банківська гарантія, питанням визначення загального поняття забезпечення виконання умов договору кредиту практично увага не приділялась. Водночас і на законодавчому рівні відсутня дефініція поняття «забезпечення виконання зобов'язань», що на думку І.Й. Пучковської, породжує у науці цивільного права різні точки зору щодо природи таких мір [10, с. 26].

На нашу думку, навряд чи можливо сьогодні запропонувати якусь конкретну дефініцію «забезпечення виконання зобов'язань», виходячи хоча б з кардинально різних доктринальних визначень цього поняття. Від розуміння його як правовідношення, що виникло на підставі правової норми (договору чи закону) внаслідок порушення основного забезпечувального зобов'язання його стороною, виконання якого (залежно від виду забезпечення) спрямоване на стимулювання боржника до належного виконання обов'язків та/або на захист інтересів кредитора [9, с. 187] до сукупності заходів, за допомогою яких учасники договірних відносин впливають один на одного з метою належного виконання передбаченого договором економічного завдання, дотримання визначених меж поведінки, під загрозою вчинення кредитором певних дій, які обумовлюють настання негативних наслідків майнового характеру для боржника [11, с. 30], чи додаткових обтяжуючих інститутів цивільного права, що спонукають боржників до належного виконання зобов'язань шляхом можливості застосування до них чи третіх осіб у зобов'язанні, визначених сторонами зобов'язання чи законом, заходів майнового впливу [12, с. 6].

Загалом, в юридичній літературі трапляються й авторські визначення поняття способів забезпечення виконання зобов'язань у відношенні до окремих типів цивільно-правових договорів. Так, наприклад, щодо договорів з реалізації продукції О.О. Герасименко пропонує під забезпеченням виконання такого виду договорів розуміти застосування правових засобів забезпечення належного виконання господарських договорів, передбачених господарським законодавством та (або) договором щодо реалізації продукції [7, с. 41]. Щодо групи договорів з передання майна у тимчасове користування С.Ю. Наріжний під способами забезпечення виконання зобов'язань за такими договорами розуміє передбачені законом або договором спеціальні заходи, що виража-

ються або у покладенні на боржника додаткових обов'язків у разі порушення зобов'язань, або у залученні до виконання зобов'язань, поряд з боржником, третіх осіб, а також у можливості резервування заздалегідь визначеного майна, коштом якого може бути виконано зобов'язання, або у передбаченні обов'язку щодо оплати певної грошової суми уповноваженими на те органами [3, с. 98]. Щодо групи договорів із виконання робіт А.Б. Гриняк під способами забезпечення виконання підрядних зобов'язань розуміє сукупність необхідного правового інструментарію (спеціальних правових засобів), передбаченого як у законодавчому, так і у договірному порядку та спрямованого на гарантування виконання основного зобов'язання боржником в інтересах кредитора, а також на захист останнім своїх майнових інтересів у випадку невиконання або ж неналежного виконання боржником зобов'язань за договорами підряду [5, с. 245].

Щодо групи договорів про надання послуг, різновидом яких є й досліджуваний нами кредитний договір, доцільно зазначити, що в юридичній літературі Н.В. Федорченко виділяє лише специфічні ознаки, притаманні найбільш поширеним способам забезпечення виконання зобов'язань з надання послуг, однак самого визначення поняття способів забезпечення виконання договорів про надання послуг дослідниця не пропонує [13, с. 243].

Зважаючи на вищенаведені авторські визначення способів забезпечення виконання різних договірних зобов'язань, вважаємо за доцільне, перш ніж запропонувати авторське визначення способів забезпечення виконання досліджуваних нами зобов'язань за договором кредиту, виокремити ознаки найбільш поширених способів їх забезпечення. Отже, способам забезпечення належного виконання кредитних зобов'язань притаманні такі ознаки: а) закріпленість на рівні законодавчих норм (глава 49 ЦК України, закони України «Про заставу», «Про іпотеку», «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» тощо) чи/або договірних положень; б) ризик невиконання чи неналежного виконання умов кредитного договору боржником як з суб'єктивних (свідоме порушення договірних умов), так і об'єктивних (обумовленість реаліями економічного та соціального характеру) підстав; в) спрямованість на гарантування виконання кредитного зобов'язання, що відображається у залежності застосовуваного способу забезпечення (за винятком гарантії) від кредитного договору; г) спонукання боржника до належного виконання кредитного зобов'язання шляхом загрози застосування додаткових негативних наслідків (обтяження майна, створення перешкод у користуванні ним, зростання витрат за зобов'язанням тощо); г) залучення до виконання умов кредитного договору третіх осіб (поручитель, гарант); д) резервування наперед визначеного майна (заклад, іпотека), за кошти якого може бути виконане кредитне зобов'язання.

Виходячи з вище запропонованих ознак способів забезпечення належного виконання кредитних зобов'язань, можемо стверджувати, що усвідомлення кредитором факту існування примусових заходів надає йому впевненості у захищеності його інтересів, адже закріпленість у кредитному чи додатковому договорі забезпечувальних заходів стимулює боржника до належного виконання взятих зобов'язань. У цьому якраз і відображається забезпечення здійснення суб'єктивного цивільного права кредитора та захист його інтересу.

Висновки. Підсумовуючи, пропонуємо під способами забезпечення виконання зобов'язань за договором кредиту розуміти передбачені законом або договором спеціальні заходи, що спрямовані на забезпечення належного виконання умов кредитного договору боржником, та можуть виражатися як у покладанні на боржника додаткових фінансових зобов'язань (спрямовані на спонукання боржника до належного виконання кредитного зобов'язання), так і у залученні до виконання зобов'язань третіх осіб, а також резервуванні наперед визначеного майна (заклад, іпотека), за кошти якого можуть бути задоволені інтереси кредитора.

Список використаних джерел:

1. Пацурківський П.С. Проблеми теорії фінансового права / П.С. Пацурківський. – Чернівці : Рута, 1998. – С. 6.
2. Подопригора А.А. Основы римского гражданского права : [учеб. пособие для студентов юрид. вузов и факультетов] / А.А. Подопригора. – 2-е изд., перераб. – К. : Вентури, 1995. – С. 185.
3. Наріжний С.Ю. Забезпечення виконання договірних зобов'язань із передання майна у тимчасове користування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / С.Ю. Наріжний. – К., 2013. – С. 97, 98.
4. Вятчин В.А. Значение неустойки в современном гражданском обороте : [монография] / В.А. Вятчин. – М. : Юрлитинформ, 2012. – С. 110.
5. Гриняк А.Б. Теоретичні засади правового регулювання підрядних зобов'язань у цивільному праві України : [монографія] / А.Б. Гриняк. – К. : НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2013. – С. 240, 245.

6. Гонгало Б.М. Учение об обеспечении обязательств / Б.М. Гонгало. – М. : СТАТУТ, 2002. – С. 58.
7. Герасименко О.О. Забезпечення виконання господарських договорів з реалізації продукції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / О.О. Герасименко. – Донецьк, 2004. – С. 36, 41.
8. Правове регулювання господарських відносин за участю промислових підприємств : [підручник для юрид. вузів і фак.] / В.М. Гайворонський, В.П. Жушман. – Харків : Право, 2000. – С. 87.
9. Боднар Т.В. Договірні зобов'язання в цивільному праві: (Заг. положення) : [навч. посіб.] / Т.В. Боднар. – К. : Юстиніан, 2007. – С. 184.
10. Пучковська І.Й. Види забезпечення виконання зобов'язання як способи захисту / І.Й. Пучковська // Юридична Україна. – № 11. – 2011. – С. 26.
11. Гелевей О.І. Неустойка як вид забезпечення виконання зобов'язання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / О.І. Гелевей. – К., 2003. – С. 30.
12. Проценко І.О. Види забезпечення належного виконання зобов'язань у цивільному праві України: єдність та диференціація : дис... канд. юрид. наук : 12.00.03 / І.О. Проценко. – Х., 2007. – С. 6.
13. Федорченко Н.В. Договірні зобов'язання з надання послуг: проблеми теорії і практики : [монографія] / Н.В. Федорченко. – К. : НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2015. – С. 243.

УДК 342.9

ЛЕМЕШ Д.Л.

АДМІНІСТРАТИВНІ ПОВНОВАЖЕННЯ ПРАЦІВНИКА ПОЛІЦІЇ ЯК ОСНОВА ЙОГО ПРАВОВОГО СТАТУСУ

У статті досліджено поняття та охарактеризовано види адміністративних повноважень працівника поліції України як основи його правового статусу; розглянуто значення категорії «повноваження» та його співвідношення з іншими спорідненими категоріями; розроблено класифікацію адміністративних повноважень працівника поліції.

Ключові слова: поліція, працівник поліції, адміністративні повноваження, правовий статус.

В статье исследовано понятие и охарактеризованы виды административных полномочий сотрудника полиции Украины как основы его правового статуса; рассмотрено значение категории «полномочия» и его соотношение с другими родственными категориями; разработана классификация административных полномочий работника полиции.

Ключевые слова: полиция, работник полиции, административные полномочия, правовой статус.

In the article the concept and describes types of administrative powers of a police officer Ukraine as fundamentals of its legal status; The role category „powers” and its relationship with other related categories; classification of administrative powers of a police officer.

Key words: police, police officer, the administrative authority legal status.

Вступ. Штатною одиницею у структурі Національної поліції України являється працівник поліції (поліцейський). Виступаючи державним службовцем та посадовою особою з особливим правовим статусом, поліцейський наділяється широким колом адміністративних, у тому числі державно-владних, повноважень, які, у свою чергу, становлять основу його адміністративно-правового статусу. Тому дослідження адміністративних повноважень працівника поліції дозволить розкрити сутність його правового статусу, тобто його фактичне правове положення у відносинах з громадянами, іншими фізичними та юридичними особами, органами державної влади та місцевого самоврядування.

Постановка завдання. Виявлення недоліків та прогалин правового регулювання адміністративних повноважень працівника поліції на етапі активного становлення Національної поліції як правоохоронного органу нового типу, дозволить уникнути багатьох практичних помилок та провести заплановану реформацію органів внутрішніх справ з максимальною ефективністю.

Прийняття Закону України «Про Національну поліцію» обумовило виникнення нової для вітчизняної правової системи посади – поліцейського. Відповідно, наукові роботи, присвячені проблемам визначення поняття та видів адміністративних повноважень працівника поліції, відсутні, що у поєднанні з необхідністю комплексного наукового аналізу цього питання обумовлює важливість та своєчасність даної статті.

Метою статті є визначення поняття та видів адміністративних повноважень працівника поліції України, як основи його правового статусу. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі завдання: визначити поняття адміністративно-правових повноважень; з'ясувати співвідношення поняття «повноваження» з іншими спорідненими категоріями – функції, компетенція; сформулювати дефініцію «адміністративні повноваження працівника поліції»; розробити класифікацію адміністративних повноважень працівника поліції; охарактеризувати відповідні повноваження.

Результати дослідження. Загальні питання адміністративних повноважень службової особи органів внутрішніх справ України, досліджували такі вчені, як: Д.М. Бахрах, Ю.П. Битяк, М.І. Корнієнко, В.В. Мозоль, А.В. Солонар, Г.Й. Ткач, С.В. Шестаков, Н.В. Янюк та багато інших. Між тим, на сьогодні відсутні актуальні дослідження, присвячені класифікації адміністративних повноважень працівника поліції, що ще раз підкреслює важливість та актуальність запропонованої теми.

Основоположним елементом у структурі адміністративно-правового статусу працівника поліції виступають його повноваження. У науковій літературі досі триває полеміка з приводу розуміння значення категорії «повноваження» та її співвідношення з функціями, компетенцією та званнями.

Повноваження як соціальне явище, за визначенням І.П. Голосніченка та Д.І. Голосніченка, – це володіння правами та обов'язками членів (члена) суспільства, переданих суб'єкту відносно у порядку та у спосіб, визначений соціальними правилами та нормами з метою реалізації в особистих або спільних інтересах особи делегувальника та можуть містити у собі право розпорядження її цінностями, право на загальнообов'язковій основі залучати до виконання суспільних доручень, та застосовувати у випадках, передбачених правилами суспільного життя, заходи примусу [1, с. 148]. Категорія «повноваження» у широкому розумінні вживається для означення всієї сукупності прав, наданих уповноваженому суб'єкту з метою реалізації ним функцій у власних або спільних з іншими особами інтересах. У даному аспекті повноваження слід розглядати як деяку можливість, підкріплену гарантіями, необхідну для виконання завдань, що стоять перед суб'єктом.

В етимологічному значенні «повноваження» означає право, надане кому-небудь для здійснення чогось [2, с. 684]. Таким чином, відправною точкою для розуміння змісту категорії «повноваження» є те, що його складають не просто права, а лише ті, які необхідні для здійснення якогось обов'язку або виконання іншої дії.

З цього приводу слушною видається думка В.В. Мозоль, яка зауважує, що в нормативних актах більш доцільно вживати термін «повноваження», маючи на увазі, що останні складаються з обов'язків та прав, і розуміючи, що посадові обов'язки є первинними щодо прав, – останні спрямовані на забезпечення їх реалізації [3, с. 88]. Ця точка зору заслуговує на увагу, оскільки нерозривний зв'язок прав та обов'язків посадових осіб, а також первинність обов'язків щодо прав, обумовлена конституційним принципом, відповідно до якого органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [4].

Отже, для реалізації функцій держави органи державної влади та місцевого самоврядування наділені владними повноваженнями, які повинні бути чітко закріплені у законодавстві. Тому владні повноваження посадових та службових осіб цих органів, як правило, є похідними від повноважень органу державної влади, в якому вони проходять службу.

Г.Й. Ткач пропонує владне повноваження розглядати як забезпечену законом вимогу уповноваженого суб'єкта належної поведінки та дій, звернену до громадян та юридичних осіб [5, с. 102]. Однак, у цьому випадку науковець, виділяючи такий важливий елемент повноваження, як право (можливість), не торкається зворотної його сторони – посадових обов'язків.

Разом з тим, слід погодитись з Н.В. Янюк, яка вважає помилковим визначення службових повноважень лише як сукупності обов'язків або лише як прав посадової особи. Науковець вірно зауважує, що у посадових інструкціях не завжди проводиться чітке розмежування службових обов'язків та прав. Відповідно, службові повноваження – це система службових обов'язків та відповідних їм прав, які забезпечують здійснення організаційно-розпорядчих функцій посадовою особою [6, с. 88, 90].

Аналіз положень Закону України «Про Національну поліцію» [7] показує, що в них одночасно застосовуються такі поняття, як «завдання» (стаття 2), «повноваження» (статті 16, 22, 23), «обов'язки» (стаття 18). Між тим, законодавець уникає вжиття терміну «функції», які фактично ототожнюються з обов'язками. Вважаємо, що таке ототожнення є недоцільним, оскільки функції означають конкретні напрямки діяльності відповідного органу (у даному випадку, Національної поліції), а обов'язки – це необхідна, належна поведінка суб'єкта. Тому функції – це самостійна категорія, яка тісно пов'язана з завданнями і походить від них.

Що ж стосується співвідношення понять «функції», «завдання», «повноваження» та «компетенція», то з цього приводу цілком обґрунтованою є позиція О.В. Солонар. На думку науковця, поняття завдань, функцій, повноважень і компетенції перебувають між собою у взаємозв'язку. Оскільки всі державні чи недержавні органи створено з певною метою діяльності, то саме у завданнях останніх і відображається ця мета. Проте, без функцій, завдяки яким реалізуються поставлені перед органом завдання, мета залишається лише на папері. Тому для виконання функцій кожний орган наділяється тими правами та обов'язками, які можна окреслити поняттям повноваження. У свою чергу, сукупність перерахованих структурних елементів складає собою поняття компетенції [8, с. 255].

Таким чином, адміністративні повноваження працівника поліції можна визначити як закріплену в адміністративному законодавстві систему посадових обов'язків у сфері організаційно-розпорядчої діяльності та наданих для їх виконання відповідних прав, що наділяють його гарантованою можливістю діяти у межах та у порядку, визначеному законодавством, з метою реалізації покладених на Національну поліцію завдань.

Адміністративні повноваження працівника поліції можна класифікувати у залежності від різних критеріїв на види.

Наприклад, С.В. Шестаков на підставі аналізу повноважень, що входять до адміністративно-правового статусу працівника міліції, запропонував класифікувати їх за кількома підставами:

- за тривалістю володіння повноваженнями: ті, якими працівник міліції володіє постійно, незалежно від місця та часу перебування (реалізуються у повсякденних умовах), і додаткові, що покладаються на нього у разі виникнення ускладнених умов, надзвичайних обставин тощо;

- за метою їх реалізації: пов'язані з попередженням, припиненням протиправних дій, затриманням осіб, які підозрюються у їх вчиненні; пов'язані з наданням допомоги громадянам, іншим суб'єктам права;

- за характером (спрямованістю) дій, яких необхідно вжити для реалізації відповідних прав та обов'язків працівника міліції: обов'язки, для реалізації яких необхідно утримуватись від вчинення певних дій; повноваження, для реалізації яких треба вживати певних активних дій [9, с. 169].

У Законі України «Про Національну поліцію» [7] повноваженням поліції присвячено окремий розділ IV. Всі повноваження законодавцем об'єднано у такі групи: 1) основні (загальні) повноваження; 2) додаткові повноваження; 3) повноваження у сфері інформаційно-аналітичного забезпечення. Законодавець, визначаючи основні повноваження та повноваження у сфері інформаційно-аналітичного забезпечення, не називає додаткові повноваження, зазначаючи лише, що вони можуть покладатися на поліцію лише законом. Між тим, у відношенні до працівника поліції (поліцейського) законодавець застосовує термін «обов'язки», а «повноваження» – лише щодо керівника поліції.

Отже, враховуючи похідний характер адміністративних повноважень працівника поліції від повноважень органу, в якому він проходить службу – Національної поліції, пропонуємо повноваження працівника поліції класифікувати за такими критеріями:

1) у залежності від рівня посади, яку займає поліцейський у Національній поліції України:
– повноваження керівного складу поліції (керівництво діяльністю поліції; внесення на розгляд Міністра внутрішніх справ України пропозицій щодо забезпечення формування державної політики у сфері забезпечення публічної безпеки та порядку, охорони та захисту прав та свобод людини, а також інтересів суспільства та держави, протидії злочинності, надання поліцейських послуг; звітування перед Міністром внутрішніх справ тощо). Ці повноваження покладаються виключно на керівника поліції, його заступників, керівників та заступників відділів та управлінь поліції;

– повноваження рядового складу поліції (організація та здійснення превентивної та профілактичної діяльності, спрямованої на запобігання вчиненню правопорушень; виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню кримінальних та адміністративних правопорушень, вжиття у межах своєї компетенції заходів для їх усунення; вжиття заходів з метою виявлення кримінальних, адміністративних правопорушень; припиняє виявлені кримінальні та адміністративні правопорушення тощо). Суб'єктом реалізації цих повноважень виступає будь-який працівник поліції, не залежно від посади, яку він займає;

2) залежно від змісту повноважень (сфери їх виникнення та застосування). Сутність даного критерію класифікації полягає у необхідності функціонального розмежування повноважень поліцейських залежно від того, в якому органі поліції вони проходять службу (кримінальна поліція, поліція охорони тощо):

– повноваження у сфері забезпечення публічної безпеки та порядку: попередження, виявлення та припинення адміністративних правопорушень та інших порушень публічної безпеки та порядку; розгляд справ про адміністративні правопорушення та застосування адміністративних санкцій тощо;

– повноваження у сфері застосування поліцейських заходів: вчинення підготовчих дій для застосування поліцейських превентивних заходів та спеціальних засобів (перевірка наявності підстав та умов до їх застосування, повідомлення особи про причини та підстави застосування відповідного заходу), складання протоколу про застосування відповідного заходу, якщо це передбачено законодавством тощо;

– універсальні – повноваження, характерні для всіх працівників поліції, незалежно від органу, в якому він проходить службу: організація власного робочого простору, планування своєї діяльності, забезпечення документообігу, подання звітностей; робота зі зверненнями громадян та інших осіб; формування, ведення та користування інформаційними базами даних тощо;

3) за підставою виникнення повноважень:

– постійні (щоденні): організація, планування своєї діяльності, прийняття управлінських рішень з поточних питань тощо;

– змінні (які виникають у процесі виконання щоденних функцій на підставі посадових інструкцій та положень про відповідний відділ або поліцейське управління): участь у проведенні нарад, засіданнях робочих груп; складання та подання тематичних звітів; складання протоколів про адміністративні правопорушення та ін.;

– повноваження, які виникають на підставі наказів керівника поліції або походять зі звернень громадян, інших осіб: підготовка аналітичних матеріалів з питань, що відносяться до відання працівника поліції; участь у розробці нормативно-правових актів, що стосуються діяльності поліції; підготовка та надання обґрунтованих відповідей на звернення громадян та інших осіб тощо.

Різні види повноважень працівника поліції, що виділені за окремими критеріями, частково перетинаються між собою. Тому така класифікація є суто умовною. Між тим, необхідно зауважити, що правове регулювання адміністративних повноважень працівника поліції потребує подальшого удосконалення.

Так, деякі науковці вказують на такий важливий напрямок розвитку адміністративних повноважень державних органів, як забезпечення їх оптимальної взаємодії, що виступає одним з пріоритетних напрямів організації публічної влади, оскільки від нього залежить вирішення проблем локального характеру. Для ефективного здійснення цієї функції необхідна взаємна підтримка цих органів, погодженість і єдина спрямованість їхніх дій [10, с. 4]. Погоджуючись з думкою науковця, слід зазначити, що у щоденній роботі поліцейського взаємодія з іншими працівниками поліції,

посадовими особами інших органів державної влади, місцевого самоврядування, громадянами, фізичними та юридичними особами набуває особливо важливого значення. Тому кожному поліцейському мають бути надані повноваження у сфері організації та забезпечення взаємодії з іншими органами та особами, що повинно бути закріплено у Законі України «Про Національну поліцію».

Висновки. Вважаємо, що в Законі України «Про Національну поліцію» необхідно, поряд з обов'язками поліцейських, регламентувати їх повноваження у різних сферах діяльності. Конкретизація відповідних повноважень потребує розробки та затвердження відповідних положень про поліцейські відділи та управління (Про Управління центрального органу поліції, Про територіальний орган поліції).

Список використаних джерел:

1. Голосніченко І.П. Теорія повноважень, їх легітимність та врахування потреб і інтересів при встановленні на законодавчому рівні / І.П. Голосніченко, Д.І. Голосніченко // Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право : збірник наукових праць. – 2011. – № 1 (9). – С. 147–155.
2. Словник української мови : в 11 т. / [ред. колег. І.К. Білодід (голова) та ін.]. – К. : Наукова думка, 1975. – Т. 6. – 943 с.
3. Мозоль В.В. Адміністративно-правовий статус посадової особи податкової міліції (організаційно-правовий аспект) : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.07 / В.В. Мозоль. – Ірпінь, 2009. – 206 с.
4. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
5. Ткач Г.Й. Поняття владного повноваження / Г.Й. Ткач // Вісник Львівського університету. – 2009. – Вип. 49. – С. 101–105.
6. Янюк Н.В. Адміністративно-правовий статус посадової особи : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Н.В. Янюк. – Лівів, 2002. – 168 с.
7. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 40–41. – Ст. 379.
8. Солонар А.В. Окремі аспекти розвитку змісту поняття «повноваження» / А.В. Солонар // Порівняльне право. – 2014. – № 2. – С. 253–256.
9. Шестаков С.В. Адміністративно-правовий статус працівника міліції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / С.В. Шестаков. – Х., 2004. – 205 с.
10. Майстро С.В. Розмежування повноважень органів державної влади та органів місцевого самоврядування / С.В. Майстро // Державне будівництво. – 2012. – № 1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/DeBu_2012_1_33.pdf.

УДК 342.9

ЛІФІНЦЕВ О.В.

ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРЕДМЕТА КОНТРОЛЮ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

У статті на основі наукових позицій учених, а також нормативно-правових актів досліджено етимологію поняття «предмету» контролю у сфері охорони здоров'я. Визначено особливості контролю, що притаманні сфері охорони здоров'я.

Ключові слова: поняття, предмет, контроль, охорона здоров'я.

В статье на основе научных позиций ученых, а также нормативно-правовых актов исследована этимология понятия «предмета» контроля в сфере здравоохранения. Определены особенности контроля, присущие сфере здравоохранения.

Ключевые слова: понятие, предмет, контроль, здравоохранение.

On the basis of scientifically scientists and regulations studied the etymology of the term „subject” control in health care. Features of control inherent in the health field.

Key words: concept, subject, control, healthcare.

Вступ. За своєю сутнісною природою, контроль являє собою невіддільний аспект функціонування уповноважених суб'єктів владних повноважень будь-якого політико-територіального утворення як за відношенням до представників суб'єктів міжнародного права (міжнародних служб чи організацій), так і внутрішніх суб'єктів господарської діяльності всіх організаційно-правових форм та форм власності (фермерських господарств, науково-дослідних установ, навчальних закладів та ін.) незалежно від фактичного рівня становлення й розвитку такого.

Постановка завдання. Проблематику особливостей контролю у сфері функціонування закладів (установ, організацій) системи охорони здоров'я вивчали такі вчені: А.Г. Бобков, Ю.В. Вороненко, З.С. Гладун, Д.В. Карамишев, Н.П. Кризина, В.М. Пашков, С.Г. Стеценко, О.В. Галацан, В.В. Загородній, В.Ф. Москаленко, В.М. Рудий. Проте, залишається ряд невирішених або дискусійних питань, що стосуються особливостей предмету контролю у сфері охорони здоров'я.

Тому **метою** даної статті є визначення поняття та особливостей предмету контролю у сфері охорони здоров'я. У зв'язку з цим планується дослідити етимологію поняття «предмету» контролю у сфері охорони здоров'я.

Результати дослідження. Розгляд питання, що досліджується, почнемо з визначення ключового поняття «предмет». З філософської точки зору досліджуване поняття тлумачать у наступних значеннях: річ, об'єкт у самому широкому розумінні – всяке суще, яке завдяки наочному образу або внутрішній смисловій єдності виступає як обмежене й у собі закінчене [1, с. 360]; частину (складову) об'єкта, яка виділена пізнавальною та практичною активністю людини й набула визначеності через віднесення до основних класифікаційних і типологічних окреслень дійсності [2, с. 165].

У свою чергу, з точки зору юриспруденції, поняття «предмет» доволі широко використовується у взаємозв'язку з таким антисоціальним явищем як злочин. А тому, як зауважує авторський колектив юридичної енциклопедії, під предметом злочину слід розуміти будь-які речі матеріального світу, з певними властивостями яких кримінальний закон пов'язує наявність у діях особи ознак конкретного складу злочину. При цьому, учені звертають увагу на те, що до предмета відносять тільки певні речі, а не будь-які цінності, а тому він завжди є речовою (матеріальною) ознакою злочину [3, с. 59].

Отже, предметом будь-якого соціального явища або ж утворення можуть бути виключно речі матеріального світу, які піддаються фізичному впливу, підлягають практичному дослідженню, науковому пізнанню, а також мають відношення до окремо взятого класу, типу чи виду цін-

ностей. Поряд з цим, варто зауважити про можливість віднесення до предметної області діяльності компетентних органів державної влади її результати у вигляді офіційних рішень.

Стосовно визначення поняття «предмет» як базового для поняття «предмет контролю», то у мовознавстві з усіх його значень (будь-яке конкретне матеріальне явище; те, на що спрямована пізнавальна діяльність; логічне поняття; коло знань, що становить окрему дисципліну) [4, с. 246], враховуючи раніше отримані характеристики поняття «контроль», підходить наступне значення: предмет – це те, на що спрямована пізнавальна, творча, практична діяльність кого-, чого-небудь. Таке тлумачення пояснюється тим, що контроль реалізується саме за допомогою пізнавальних процедур (перевірка, ознайомлення, вивчення, оцінка, встановлення відповідності фактичних даних певним критеріям, визначення рівня фактично досягнутих результатів), які здійснюються суб'єктом контролю. Тому попередньо предмет державного контролю у сфері охорони здоров'я можна визначити як те, на що спрямована пізнавальна, практична діяльність суб'єктів контролю.

Так, проаналізуємо точки зору науковців, що висловлені ними у фаховій літературі, щодо визначення предмету контролю того чи іншого напрямку державного управління. Наприклад, вказується, що предметом контролю за діяльністю правоохоронних органів є як зовнішня, так і внутрішньо-організаційна діяльність правоохоронних органів [5, с. 20]. Вважаємо, що ця позиція повинна бути уточнена. Адже слід взяти до уваги, що діяльність органів державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадових осіб обов'язково здійснюється лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (стаття 19 Основного закону). Тому, предметом контролю слід вважати як саму діяльність, так і відповідність її тим нормативно-правовим актам, які її регламентують. Отже, контролю підлягатиме і сама діяльність як форма реалізації владних повноважень органів виконавчої влади, так і підстави, межі та спосіб її здійснення. У такому разі контроль носитиме більш системний та комплексний характер.

Також звернемо увагу на характеристику предмету бюджетного контролю, яке дає О.П. Гетманець. Нею вказано, що він конкретизується у результатах дій або бездіяльності підконтрольних суб'єктів, у бюджетах, у фінансових бухгалтерських документах, що показують рух бюджетних коштів щодо дотримання вимог, визначених чинним законодавством у бюджетному процесі [6, с. 11]. З цього можна зробити висновок, що до предмета контролю окрім діяльності та дотримання норм закону можна віднести відповідні документи, в яких знаходять своє відображення відповідна діяльність. Наприклад, в пункті 1.2.12 Порядку проведення внутрішньої контрольно-ревізійної роботи у системі Міністерства охорони здоров'я України (втратив чинність на підставі Наказу Міністерства охорони здоров'я України № 207 від 27.03.2012) предмет контролю визначено як документи, що свідчать про організацію роботи об'єкту контролю, у тому числі розподіл обов'язків та відповідальність посадових осіб; документи про фінансово-господарську діяльність, кадрову роботу, кошториси доходів і видатків та інші документи у межах повноважень суб'єкта перевірки [7]. Також до предмета контролю, про що свідчить точка зору О.П. Гетманець, слід віднести відповідні результати діяльності. Щодо останніх, то це може бути предметом контролю з позиції зіставлення наявних показників з бажаним результатом.

Ю.В. Гаруст до предмета податкового контролю відносить сукупність таких складових: доходи або їх частина, вартість товарів, майно платників податків та окремі види їх діяльності, додана вартість, інші об'єкти, встановлені законодавчими актами, тобто те, з чого нараховується податок, з якого пізніше встановлюється податкова ставка [8, с. 11]. Тобто у сфері податків предметом контролю виступають його складові (явища та процеси), які утворюють основу податкової системи. Відповідно у сфері охорони здоров'я предметом контролю слід вважати її основні елементи. Зазначимо, що з урахуванням положень Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» від 2 березня 2015 року, наказу Міністерства охорони здоров'я «Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з медичної практики» від 02 лютого 2011 року № 49, предметом охорони здоров'я як об'єкта контролю можуть виступати документи: державної реєстрації та господарської діяльності; оперативного керівництва закладом, установою чи організацією; фінансової звітності та бухгалтерського обліку; первинного обліку; методико-технологічні [9]; ліцензування; звітності за медичним спрямуванням тощо [10].

З урахуванням узагальнення наведених вище точок зору фахівців та беручи до уваги отримані в роботі результати, під предметом контролю у сфері охорони здоров'я, пропонується розуміти сукупність явищ, відносин, процесів, показників, окремих напрямів діяльності цій у сфері та їх результати, які виникають під час та у зв'язку з реалізацією системи заходів з охорони здоров'я, та на які спрямована перевірка діяльності суб'єктів контролю.

Так, до складу предмету контролю у цій сфері цілком можна віднести: перелік питань, стосовно яких здійснюється управління уповноваженими суб'єктами (питання забезпечення формування та реалізація державної політики у сфері охорони здоров'я, питання сфери створення, виробництва, контролю якості та реалізації лікарських засобів); явища, що виникають або утворюють сферу охорони здоров'я (санітарно-епідемічний добробут території, стан здоров'я населення тощо); відносини між суб'єктами у сфері охорони здоров'я (державними, громадськими або іншими органами, підприємствами, установами, організаціями, посадовими особами та громадянами); процеси у сфері охорони здоров'я (формування та реалізація державної політики у сфері охорони здоров'я, координація діяльності у цій сфері).

Щодо багатогранності досліджуваної сфери, то з приводу державного контролю та нагляду у ній зазначено, що контроль здійснюється щодо цілого кола питань: додержання законодавства про охорону здоров'я, державних стандартів, критеріїв та вимог, спрямованих на забезпечення здорового навколишнього природного середовища і санітарно-епідемічного добробуту населення, нормативів професійної діяльності у галузі охорони здоров'я, вимог Державної Фармакопеї, стандартів медичного обслуговування, медичних матеріалів та технологій [11, с. 246].

З урахуванням викладеного наукового матеріалу та аналізу нормативно-правових актів у цій сфері, пропонуємо виокремити наступні особливості охорони здоров'я як об'єкта контролю уповноважених на те суб'єктів:

1) міжгалузевий характер. Так, наприклад, йдеться про контроль зі сторони Департаментів (управлінь) охорони здоров'я обласних державних адміністрацій за діяльністю регіональних лікувально-профілактичних закладів, що перебувають у віданні Міністерства внутрішніх справ України, зокрема в частині нагляду за процесом відбору кандидатів у водії та (або) станом здоров'я водіїв підрозділів внутрішніх справ перед початком та після закінчення зміни, керуючись положеннями наказу Міністерства внутрішніх справ України «Про медичне забезпечення в закладах охорони здоров'я системи МВС України» від 4 листопада 2003 року № 1296 [12] і навпаки, постійний контроль зі сторони практичних підрозділів Управління боротьби з незаконним обігом наркотиків та Державної служби України з контролю за наркотиками за дотриманням працівниками підконтрольних об'єктів положень Порядку обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів у закладах охорони здоров'я, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України від 21 січня 2010 року № 11 [13];

2) участь громадськості. Проявляється у залученні громадських діячів, представників громадських організацій, професійних спілок до участі у реалізації державної політики у сфері захисту законних прав, інтересів та свобод осіб, які потребують медичної допомоги, підготовки фахівців зі спеціальними знаннями у відповідній галузі медицини, що супроводжується утворенням наглядово-експертного органу, як то Громадська Рада при Міністерстві охорони здоров'я України. Окрім цього, члени постійно діючого органу, що розглядається, ініціюють процедуру висвітлення результатів реалізації ними контрольних функцій у засобах масової інформації усіх видів (теле-, радіомовлення, друковані видання, електронні ресурси, стенди, рекламні щити й т.і.) з метою заручення підтримкою зі сторони громадськості, а також підвищення рівня правосвідомості серед громади певної адміністративно-територіальної одиниці задля реалізації цілого ряду благодійних програм у вигляді фінансової підтримки багатодітної породіллі, направлення на лікування до провідних клінік світу, технічне оснащення структурних підрозділів медичних закладів і т.п.;

3) плановість. Так, постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження діяльності у сфері охорони здоров'я для безпеки життя та здоров'я населення та визначається періодичність здійснення планових заходів державного нагляду (контролю)» від 10 вересня 2008 року № 843, визначаються наступні часові проміжки оперативного втручання уповноваженими особами органів державної влади у процес функціонування підконтрольних об'єктів: не частіше одного разу на рік для суб'єктів господарювання з високим ступенем ризику; не частіше одного разу на три роки для суб'єктів господарювання з середнім ступенем ризику; не частіше одного разу на п'ять років для суб'єктів господарювання з незначним ступенем ризику [14].

4) предметна форма. На прикладі ліцензування окремих видів господарської діяльності у сфері охорони здоров'я: як то виготовлення лікарських засобів, проведення різного роду наукових досліджень з використанням наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, біологічних середовищ, просування та популяризація різного роду приладів та засобів медичного призначення й т.і., орган ліцензування здійснює у межах своєї компетенції контроль за

додержанням ліцензіатами ліцензійних умов [15]. Такого роду дії суб'єктів владних повноважень зосереджуються у документальній перевірці та супроводжуються процесуальним оформленням офіційних рішень у письмовій формі, зокрема у вигляді: акту перевірки додержання суб'єктом господарювання Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з медичної практики; акту про повторне порушення Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з медичної практики; акту про виявлення неправдивих відомостей у документах, поданих для одержання ліцензії; акту про неможливість забезпечити виконання Ліцензійних умов, встановлених для провадження господарської діяльності з медичної практики та інших [16].

Зазначимо, що контроль у вказаному напрямі повинен здійснюватися за декількома показниками господарської діяльності закладу (установи, організації) сфери функціонування Міністерства охорони здоров'я України з подальшим відображенням якісних показників у письмовому вигляді, а саме: правильність дотримання працівниками підконтрольних об'єктів у ході виконання своїх функціональних обов'язків положень нормативно-правових актів у сфері охорони здоров'я; раціональність використання засобів медичного призначення під час лікування пацієнтів за різними видами захворювань; своєчасність проведення медичних оглядів осіб окремих категорій (працівників органів внутрішніх справ, Державної служби з надзвичайних ситуацій, Державної прикордонної служби України, осіб, які утримуються у місцях позбавлення волі та інших); технічна оснащеність робочих місць медичного персоналу згідно зі штатним розписом та загальною структурою (структурні підрозділи на місцях, відокремлені представництва) суб'єкта господарювання системи охорони здоров'я та інші.

З наведеного ми доходимо висновку про те, що «предмет контролю у сфері охорони здоров'я» становить собою складне, комплексне явище, яке відображує цю систему в дії. Це повністю відповідає розумінню спрямування контролю на перевірку та оцінку стану існування певних динамічних явищ та його меті, яка орієнтована на протидію чомусь небажаному, блокуванню відхилень діяльності, виявленню у ній недоліків, помилок, порушень, запобіганню їх виникненню та подоланню їх наслідків. До зовнішніх проявів предмету контролю у сфері охорони здоров'я слід зокрема віднести: діяльність професійно підготовлених медичних та фармацевтичних працівників, діяльність закладів охорони здоров'я та інших об'єктів контролю у цій сфері; дотримання державними, громадськими або іншими органами, підприємствами, установами, організаціями, посадовими особами та громадянами вимог нормативно-правових актів, які визначають правові, організаційні, економічні та соціальні засади охорони здоров'я в Україні, регулюють суспільні відносини у цій сфері; документи, які складаються за результатами здійснення заходів з охорони здоров'я та свідчать про організацію роботи об'єкту контролю; результати діяльності у сфері охорони здоров'я (наприклад, середня тривалість життя, показники малюкової смертності, показники виявлення хвороб, показники (індикатори) якості надання медичної допомоги відповідного виду); стан реалізації питань, існування явищ, формування відносин між суб'єктами та здійснення процесів у сфері охорони здоров'я.

Висновки. З наведеного слід зазначити, що під предметом контролю у сфері охорони здоров'я можна розуміти сукупність питань, явищ, відносин, процесів, які виникають під час та у зв'язку з реалізацією системи заходів з охорони здоров'я, на які спрямована перевірка діяльності уповноважених суб'єктів контролю. Основна особливість предмету контролю у сфері охорони здоров'я полягає саме у його багатогранності та багатоманітності напрямів його прояву (медична, санітарно-епідеміологічна, фармацевтична сфери). З цього приводу у фаховій літературі вказується, що різноплановий характер охорони здоров'я, значний перелік напрямів медичної діяльності обумовлюють особливості підходу стосовно здійснення державного контролю та нагляду у зазначеній сфері [17, с. 246]. Також специфіка здійснення контролю у досліджуваній сфері полягає у тому, що стосовно кожного з елементів предмету контролю уповноважений суб'єкт повинен бути наділений відповідними повноваженнями з контролю, а самі процедури здійснення контролю повинні включати у свої межі ті чи інші питання сфери охорони здоров'я. Саме тому важливим завданням удосконалення контролю у досліджуваній сфері державного управління слід вважати систематизацію та структурування предмету контролю (за елементами предмету, за сферами існування та рівнями реалізації).

Список використаних джерел:

1. Философский энциклопедический словарь. – М. : ИНФРА-М, 2012. – 576 с.
2. Петрушенко В. Філософський словник : терміни, персоналії, сентенції / В. Петрушенко. – Львів : Магнолія 2006, 2011. – 352 с.

3. Юридична енциклопедія : у 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 1998. – Т. 5 : П – С. – 2003. – 736 с.
4. Бусел В.Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови / В.Т. Бусел. – Київ, Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с.
5. Музичук О.М. Контроль за діяльністю правоохоронних органів в Україні: адміністративно-правові засади організації та функціонування : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня д-ра юрид. наук : 12.00.07 / О.М. Музичук ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2010. – 34 с. – укр.
6. Гетманець О.П. Правове регулювання бюджетного контролю в Україні : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня д-ра юрид. наук : 12.00.07 / О.П. Гетманець ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2009. – 33 с.
7. Про затвердження Порядку проведення внутрішньої контрольної-ревізійної роботи у системі Міністерства охорони здоров'я України : наказ Міністерства охорони здоров'я від 22.09.2011 № 606. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://consultant.parus.ua/map/doc/08092A9088/Pro-zatverdzhennya-Poryadku-provedennya-vnutrishnoyi-kontrolnoreviziynoyi-roboti-v-sistemi-Ministerstva-okhoroni-zdorovya-Ukrayini.html>.
8. Гаруст Ю.В. Правове забезпечення контрольної діяльності податкових органів України : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07 / Ю.В. Гаруст ; Нац. ун-т держ. податк. служби України. – Ірпінь, 2008. – 20 с.
9. Про створення та впровадження медико-технологічних документів зі стандартизації медичної допомоги в системі Міністерства охорони здоров'я України : Наказ, Методика, Перелік МОЗ України від 28.09.2012 № 751. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z2001-12>.
10. Про ліцензування видів господарської діяльності : Закон України від 2 березня 2015 № 222-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 23. – Ст. 158.
11. Стеценко С.Г. Медичне право України : [підручник] / С.Г. Стеценко, В.Ю. Стеценко, І.Я. Сенюта ; за заг. ред. д.ю.н., проф. С.Г. Стеценка. – К. : Правова єдність, 2008. – 507 с.
12. Про медичне забезпечення в закладах охорони здоров'я системи МВС України : Наказ, Перелік МВС України від 04.11.2003 № 1296. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0596-04>.
13. Про затвердження Порядку обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів у закладах охорони здоров'я : Наказ, Порядок, форма типового документа МОЗ України від 21.01.2010 № 11. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0347-10>.
14. Про затвердження критерію, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження діяльності у сфері охорони здоров'я для безпеки життя і здоров'я населення та визначається періодичність здійснення планових заходів державного нагляду (контролю) : Постанова Кабінету Міністрів України від 10.09.2008 № 843. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/843-2008-п>.
15. Про ліцензування певних видів господарської діяльності : Закон України від 01.06.2000 № 1775-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 36. – Ст. 299.
16. Про затвердження Порядку контролю за додержанням Ліцензійних умов провадження певних видів господарської діяльності у галузі охорони здоров'я, що ліцензується : Наказ, Порядок, Форма типового документа МОЗ України від 10.02.2011 № 80. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0634-11>.
17. Стеценко С.Г. Медичне право України : [підручник] / С.Г. Стеценко, В.Ю. Стеценко, І.Я. Сенюта ; за заг. ред. д.ю.н., проф. С.Г. Стеценка. – К. : Правова єдність, 2008. – 507 с.

**КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У СИСТЕМІ
ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ:
НОВЕЛИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ**

У статті досліджено новели адміністративного законодавства у сфері регулювання кадрового забезпечення господарських судів. Визначено поняття кадрового забезпечення господарських судів як одного з видів організаційного забезпечення; проаналізовано зміст кадрового забезпечення діяльності господарських судів; виявлено та охарактеризовано законодавчі новели у сфері регулювання кадрового забезпечення господарських судів.

Ключові слова: господарські суди, адміністративне законодавство, новели, кадрове забезпечення, організаційне забезпечення.

В статье исследованы новеллы административного законодательства в сфере регулирования кадрового обеспечения хозяйственных судов. Определено понятие кадрового обеспечения хозяйственных судов как одного из видов организационного обеспечения; проанализировано содержание кадрового обеспечения деятельности хозяйственных судов; выявлены и охарактеризованы законодательные новеллы в области регулирования кадрового обеспечения хозяйственных судов.

Ключевые слова: хозяйственные суды, административное законодательство, новеллы, кадровое обеспечение, организационное обеспечение.

In the article the stories of administrative law in the regulation of staffing economic courts. The concept of human resources to economic courts as one of the types of organizational support; analyzes the content staffing of commercial courts; discovered and described the legislative novelties in the regulation of staffing economic courts.

Key words: commercial courts, administrative law, stories, staffing, organizational support.

Вступ. Господарські суди входять до єдиної судової системи України. Особливість їх спеціалізації дозволяє організаційно та функціонально відокремити їх від інших судів загальної юрисдикції, що обумовлює необхідність формування відособленого організаційного забезпечення діяльності господарських судів. Одним з основних видів організаційного забезпечення господарських судів є кадрове забезпечення.

Постановка завдання. Адміністративно-судова реформа, що наразі триває у нашій державі, зумовила прийняття ряду законодавчих актів, які внесли суттєві зміни у процедуру кадрового добору суддів, проходження ними служби та подальшої кадрової роботи з суддівським корпусом. У зв'язку з цим виникає необхідність у дослідженні відповідних законодавчих новел у даній сфері.

Актуальність теми дослідження підтверджується тим, що нині у науковій літературі практично відсутні наукові роботи, присвячені аналізу новел адміністративного законодавства у сфері регулювання кадрового забезпечення господарських судів, що у поєднанні з необхідністю комплексного наукового аналізу цього питання обумовлює важливість та своєчасність статті.

Окремі аспекти проблеми кадрового забезпечення загальних судів досліджували такі вчені: К.Л. Василяка, Ю.М. Грошевий, С.Ф. Демченко, В.М. Кравчук, М.Г. Мельник, Л.М. Москович, І.В. Назаров, Л.М. Ніколенко, С.Ю. Обрусна, В.С. Рудей, І.Г. Побірченко, І.Х. Темкіжев, В.І. Шишкін та багато інших. Однак, на сьогодні відсутні комплексні дослідження, присвячені визначенню особливостей кадрового забезпечення господарських судів з урахуванням законодавчих нововведень, що ще раз підкреслює важливість та актуальність запропонованої теми.

Метою даного дослідження є визначення новел адміністративного законодавства у сфері регулювання кадрового забезпечення господарських судів. Для досягнення цієї мети необхідно виконати такі завдання: визначити поняття кадрового забезпечення господарських судів як одного з видів організаційного забезпечення; проаналізувати зміст кадрового забезпечення діяльності господарських судів; виявити та описати законодавчі новели у сфері регулювання кадрового забезпечення господарських судів.

Результати дослідження. Одним з найбільш важливих видів організаційного забезпечення діяльності господарських судів є кадрове забезпечення.

Слово «кадри» походить від французького «cadres», що означає «рама» або «рамка». До французької мови воно потрапило з латинської, де буквально означало «чотирикутник». У минулому у формі чотирикутника вивішувався для широкої громадськості офіційний список працівників державних установ, який згодом почали називати кадрам, а потім тих, хто значився у списку – кадрами. Кадрове забезпечення визначається як комплекс дій, спрямованих на пошук, оцінювання і встановлення заздалегідь передбачених стосунків з робочою силою як у самій компанії для подальшого просування кар'єрною драбиною, так і поза її межами для нового найму тимчасових або постійних робітників [1, с. 29, 32].

У господарських судах усіх рівнів проходять службу та працюють три категорії кадрів – судді, державні службовці – працівники апарату та технічний персонал.

Судді господарських судів у сукупності складають суддівський корпус. Це основа кадрового складу будь-якого суду. У законодавстві України відсутнє визначення поняття суддівського корпусу. На думку С.Ю. Обрусної, суддівський корпус України складають особи, що здійснюють правосуддя – професійні судді та у визначених випадках народні засідателі та присяжні [2, с. 319]. Однак, ми вважаємо, що суддівський корпус складають виключно судді, оскільки лише судді займають у судах штатну суддівську посаду, а присяжні є особами, які у випадках, визначених процесуальним законом, та за їх згодою вирішують справи у складі суду разом із суддею або залучаються до здійснення правосуддя, але не належать до кадрового складу суду [3]. Що ж стосується народних засідателів, то зі змісту статті 58 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» не було зрозуміло суттєвої різниці між ними та присяжними, оскільки в обох випадках це громадянин України, який у випадках, передбачених процесуальним законодавством залучався до здійснення правосуддя. Тому цілком логічним стало те, що у проекті Закону «Про судоустрій і статус суддів» передбачається, що наряду із суддями до здійснення правосуддя можуть залучатися лише присяжні, а інститут народних засідателів був ліквідованим, так і не встигнувши запрацювати.

Господарським процесуальним законодавством України не регламентовано можливість залучення до участі у господарському судочинстві присяжних [4]. У зв'язку з цим можемо стверджувати, що єдиним суб'єктом здійснення правосуддя у господарському судочинстві є суддя господарського суду.

Що стосується інших службовців господарських судів – працівників апарату відповідного господарського суду, то відповідно до частини 1 статті 150 проекту Закону України «Про судоустрій і статус суддів» призначення на посади державних службовців, працівників, які виконують функції з обслуговування, оплата праці та соціальні гарантії працівників апаратів місцевих, апеляційних судів, вищих спеціалізованих судів та Національної школи суддів України, апарату Верховного Суду, секретаріатів Вищої ради правосуддя та Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Державної судової адміністрації України регулюються нормами законодавства про державну службу з урахуванням особливостей, визначених Законом «Про судоустрій і статус суддів» [3].

Більш детально зупинимось на кадровому забезпеченні суддівського корпусу господарських судів.

У науковій літературі кадрове забезпечення діяльності судів визначається як сукупність процедур, пов'язаних із гарантуванням реалізації вимоги професійності персоналу судів, а саме – суддів, працівників апарату судів та інших [5, с. 11-12]. Зміст кадрового забезпечення господарських судів включає такий комплекс дій: організація та проведення добору суддівських кадрів; проведення спеціальної перевірки суддів; призначення суддів на посаду; проведення їх регулярного кваліфікаційного оцінювання; підвищення кваліфікації та проходження спеціального навчання; проведення дисциплінарного провадження щодо суддів; переміщення суддів по службі.

Добір суддівських кадрів – це сукупність процедур з добору кандидатів на посаду судді на основі аналізу й оцінки його професійних, особистих якостей, ступеня їх відповідності вимогам,

що визначені законом, та відбір найбільш підготовлених для виконання посадових обов'язків [2, с. 319].

Європейською хартією про статус суддів передбачено отримання думки органу, незалежного від виконавчої та законодавчої влади, коли необхідно прийняти рішення щодо добору, розкладу чи призначення суддів, їх просування по службі чи припинення їх пересування на посаді. Хартія наголошує, що судді, які є членами цього незалежного органу, мають обиратися суддями на таких підставах, щоб необхідна незалежність цього органу виключала можливість обрання або призначення його членів політичною структурою, що належить до виконавчої або законодавчої влади [6, с. 33-34].

На виконання вимог Європейської хартії про статус суддів проектами законів «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» та «Про судоустрій і статус суддів» суттєво змінено порядок організації добору суддівських кадрів. Так, відповідно до статті 69 законопроекту «Про судоустрій і статус суддів» на посаду судді може бути призначений громадянин України, не молодший тридцяти та не старший шістдесяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту та стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років, є компетентним, доброчесним та володіє державною мовою [3].

Отже, у порівнянні з вимогами до кандидатів на посаду судді, визначених чинним законодавством, було підвищено віковий ценз, а також запроваджено додаткові вимоги щодо компетентності та доброчесності кандидата на посаду судді. У той же час, як і у чинному законодавстві, у новому законопроекті не визначено конкретні додаткові умови, що можуть висуватися до суддів різних спеціалізацій, у тому числі господарських судів.

Водночас у частині 4 статті 127 законопроекту «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» зазначено, що для суддів спеціалізованих судів відповідно до закону можуть бути встановлені інші вимоги щодо освіти та стажу професійної діяльності [7]. Виходячи зі змісту цієї норми, такі додаткові вимоги можуть бути встановлені лише на рівні закону. Тому вважаємо, що відповідні додаткові вимоги для суддів судів, що спеціалізуються на розгляді господарських, адміністративних та інших справ мають бути визначені у Законі України «Про судоустрій і статус суддів».

Відповідно до змін до Конституції України у частині правосуддя, судді призначаються на посаду безстроково. Це відповідає Рекомендаціям СМ/Рес (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи, в яких зазначено, що забезпечення терміну перебування на посаді та незмінності – ключові елементи принципу незалежності суддів. Відповідно, судді повинні мати гарантований термін перебування на посаді до часу обов'язкового виходу у відставку, якщо такий існує [8, с. 46].

У правовій науці питання щодо доцільності запровадження призначення суддів на посаду безстроково є дискусійним. Зокрема, одні вчені вважають, що встановлення п'ятирічного випробувального терміну для суддів було необхідним стимулюючим заходом, скасування якого можливе лише за умови запровадження інших дієвих механізмів контролю за дотриманням суддями закону [9, с. 171; 10, с. 137]. Інші ж науковці, посилаючись на досвід деяких зарубіжних держав, схвалювали ініціативи щодо впровадження безстрокового терміну призначення судді на посаду [11, с. 415].

Ми вважаємо, що хоча досвід багатьох європейських держав (Італія, Іспанія, Франція, Німеччина та ін.) довів ефективність безстрокового призначення суддів, говорити про те, що відповідні законодавчі зміни будуть настільки ж ефективними і в Україні не можна. Причин цьому декілька, і передусім, це різні рівні соціального розвитку – більшість європейських країн мають безсумнівно набагато вищий рівень. Крім того, у деяких зарубіжних державах функціонують інші механізми попередньої практичної підготовки суддів. Наприклад, у Нідерландах кандидати, які успішно пройшли відбір, призначаються помічниками судді окружного суду та заступника прокурора і на цій посаді атестуються судом протягом двох років, після чого можуть бути призначені на посаду судді безстроково [12, с. 271].

Таким чином, однозначної оцінки законодавчої новелі, відповідно до якої судді відразу призначатимуться на посаду безстроково, наразі дати складно.

Характерно, що порядок проведення добору кандидатів на посаду суддів практично не змінився. Зокрема, порівнюючи положення статті 66 чинного Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та статті 70 законопроекту «Про судоустрій і статус суддів», можна дійти до висновку, що всі етапи добору ідентичні, окрім останнього. Зокрема, завершальним етапом стане видання указу Президента України про призначення на посаду судді – у разі внесення Вищою радою правосуддя подання про призначення судді на посаду [3].

Деякі вчені вважають, що встановлений законодавством занадто ускладнений процес добору кандидатів на посаду судді є малоефективним [13, с. 156; 14, с. 140]. Однак, на наше переконання, багатостадійність процедури добору кандидатів на посаду судді є цілком виправданою, адже суддя є носієм судової влади і у разі одноособового розгляду справи виступає від імені держави.

У списку документів, які подаються кандидатом на посаду судді, з'явилися мотиваційний лист, у якому викладаються мотиви бути суддею, та декларація родинних зв'язків кандидата на посаду судді [3]. Такому нововведенню можна надати схвальну оцінку.

Позитивним здобутком нового законодавства у сфері регулювання судоустрою стало також закріплення підстав, за яких Вища рада правосуддя, після проходження кандидатом на посаду судді всіх етапів відбору, може відмовити у внесенні подання Президентів України щодо призначення на посаду судді. Зокрема, відповідно до частини 19 статті 79 законопроекту «Про судоустрій і статус суддів» такими підставами є: 1) наявність обґрунтованого сумніву щодо відповідності кандидата критерію доброчесності чи професійної етики або інших обставин, які можуть негативно вплинути на суспільну довіру до судової влади у зв'язку з таким призначенням; 2) порушення визначеного законом порядку призначення на посаду судді. Також регламентовано підстави оскарження рішення Вищої ради правосуддя про відмову у внесенні Президентів України подання про призначення судді на посаду: 1) склад Вищої ради правосуддя, який ухвалив відповідне рішення, не мав повноважень його ухвалювати; 2) рішення не підписано членом Вищої ради правосуддя, який брав участь у його ухваленні; 3) рішення не містить посилання на визначені законом підстави відмови у внесенні Президентів України подання про призначення судді на посаду або мотивів, з яких Вища рада правосуддя прийшла до відповідних висновків [3].

Отже, законодавче регулювання процедури добору кандидатів на посаду суддів було удосконалено, хоча і залишилися деякі недоліки. Зокрема, законодавством не встановлено особливі кваліфікаційні вимоги для суддів судів, які спеціалізуються на розгляді господарських справ, а також не врегульовано спеціальної процедури призначення на посади суддів господарських судів.

Також було дещо змінено інші елементи кадрового забезпечення діяльності суддів. Так, залучено громадськість до оцінки доброчесності суддів. Відповідно до статті 87 законопроекту «Про судоустрій і статус суддів» Громадська рада доброчесності утворюється з метою сприяння Вищій кваліфікаційній комісії суддів України у встановленні відповідності судді (кандидата на посаду судді) критеріям професійної етики та доброчесності з метою кваліфікаційного оцінювання. До повноважень Громадської ради доброчесності належать: 1) збирання, перевірка та аналіз інформації щодо судді (кандидата на посаду судді); 2) надання Вищій кваліфікаційній комісії суддів України інформації щодо судді (кандидата на посаду судді); 3) надання, за наявності відповідних підстав, Вищій кваліфікаційній комісії суддів України висновку про невідповідність судді (кандидата на посаду судді) критеріям професійної етики та доброчесності, який додається до дос'є кандидата на посаду судді або до суддівського дос'є; 4) делегування уповноваженого представника для участі у засіданні Вищої кваліфікаційної комісії суддів України щодо кваліфікаційного оцінювання судді (кандидата на посаду судді); 5) право створити інформаційний портал для збору інформації щодо професійної етики та доброчесності суддів, кандидатів на посаду судді [3].

Залучення громадськості до оцінювання доброчесності судді є одночасно реалізацією принципу гласності (відкритість інформації про суддю, випадки та підстави притягнення його до дисциплінарної відповідальності) та участі громадян в управлінні державними справами.

Законопроектом доповнено підстави притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності такими, як: непроходження курсу підвищення кваліфікації у Національній школі суддів України відповідно до направлення, визначеного органом, що здійснює дисциплінарне провадження щодо суддів; неподання або несвоєчасне подання декларації родинних зв'язків суддею у порядку, визначеному Законом; подання у декларації родинних зв'язків судді свідомо неправдивих (у тому числі, неповних) відомостей; неподання або несвоєчасне подання декларації доброчесності суддею у порядку, визначеному Законом [3]. Таким чином, за новим законодавством систематичне підвищення кваліфікації стає обов'язком суддів, а не його правом.

Законопроектом також удосконалено порядок звільнення з посади та припинення повноважень суддів за різними підставами, а також більш детально регламентовано питання переведення суддів до інших судів, у тому числі вищих спеціалізованих та Верховного Суду України.

Зокрема, проектом Закону «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» розмежовуються підстави звільнення суддів з посади та підстави припинення його повно-

важень [7]. У законопроекті «Про судоустрій і статус суддів» від 30 травня 2016 р. № 4734 [3] чітко не визначена різниця між припиненням повноважень та звільненням суддів з посади. Це фактично тотожні за порядком (рішення ухвалює Вища рада правосуддя) та наслідками (припинення трудових правовідносин з суддею), однак різні за підставами настання правові явища. Причому, аналізуючи підстави звільнення судді з посади та припинення його повноважень, передбачені статтею 126 законопроекту «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», складно визначити, чим керувався законодавець при їх розмежуванні. Так, серед підстав звільнення судді з посади є як ті, що залежать від волі судді (подання заяви про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням, незгода на переведення до іншого суду у разі ліквідації чи реорганізації суду, в якому суддя обіймає посаду), так і ті, що не залежать від неї (неспроможність виконувати повноваження за станом здоров'я); наявні і такі, що є наслідком порушення суддею законодавства (порушення суддею вимог щодо несумісності, вчинення істотного дисциплінарного проступку, грубе чи систематичне нехтування обов'язками, що є несумісним зі статусом судді або виявило його невідповідність займаній посаді). Всі три групи є й у переліку підстав припинення повноважень: 1) ті, що залежать від волі судді: припинення громадянства України або набуття суддею громадянства іншої держави; 2) ті, що не залежать від його волі: досягнення суддею шістдесяти п'яти років, смерті судді; 3) підстави, пов'язані з порушенням законодавства: набрання законної сили обвинувальним вироком щодо судді за вчинення ним злочину.

Отже, жодних критеріїв, що об'єднують, та за якими можна було б розмежувати підстави звільнення судді з посади та підстави припинення його повноважень, ми не знаходимо. Однак, при проведенні більш детального аналізу порядку звільнення та припинення повноважень судді за різними підставами, визначеного Розділом VII законопроекту «Про судоустрій і статус суддів», можна дійти до висновку, що основна відмінність між цими двома правовими явищами полягає у тому, що для звільнення судді з посади, окрім настання відповідної підстави необхідне рішення Вищої ради правосуддя, і тільки внаслідок його ухвалення суддя звільняється з посади; припинення повноважень судді відбувається автоматично після настання тієї події (юридичного факту), що є підставою для цього відповідно до статті 126 Конституції України.

Висновки. Отже, кадрове забезпечення посідає важливе місце в системі організаційного забезпечення діяльності господарських судів, яке, у свою чергу, створює умови для злагодженого функціонування всієї системи господарських судів та ефективну діяльність кожного господарського суду. Можна стверджувати, що у цілому реформа у сфері правосуддя спрямована на підвищення якості кадрового добору суддів, забезпечення їх професійності та компетентності, незалежності та відповідальності перед суспільством.

Список використаних джерел:

1. Дарміць Р.З. Кадрове забезпечення діяльності підприємства в умовах розвитку міжнародної конкурентоспроможності / Р.З. Дарміць, Г.П. Горішна // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2013. – № 778. – С. 26-34.
2. Обрусна С.Ю. Суддівський корпус України: поняття та правова характеристика / С.Ю. Обрусна // Форум права. – 2010. – № 3. – С. 318–321.
3. Про судоустрій і статус суддів : проект закону від 30.05.2016 реєстр. № 4734. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59259.
4. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6. – Ст. 56.
5. Мельник М.Г. Зміст категорії «кадрове забезпечення» щодо діяльності судів: теоретичні підходи до визначення / М.Г. Мельник // Вісник Вищої ради юстиції. – 2011. – № 2 (6). – С. 6-13.
6. Пояснювальна записка до Європейської хартії про статус суддів від 10 липня 1998 року // Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства, Київ, 2015. – 708 с.
7. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : проект Закону України від 25.11.2015 реєстр. № 3524. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57209.
8. Додаток до Рекомендації CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи // Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства. – Київ, 2015. – 708 с.
9. Рудей В.С. До питання формування суддівського корпусу у судах загальної юрисдикції з урахуванням нових законодавчих ініціатив / В.С. Рудей // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2013. – Вип. 3. Т. 2. – С. 169-172.

10. Василяка К.Л. Проблемні питання щодо деяких положень Закону України «Про судоустрій і статус суддів» / К.Л. Василяка // Становлення господарського судочинства в Україні – 20 років досвіду. Проблеми і перспективи : матеріали науково-практичної конференції (24-26 травня 2011 р.). – Одеса : Астропринт, 2011. – С. 132-138.
11. Кравчук В.М. Порядок призначення й обрання суддів судів загальної юрисдикції: компаративістське дослідження / В.М. Кравчук // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 5. – С. 411-416.
12. Скомороха Л.В. Питання запровадження стажування кандидатів на посади суддів в Україні та міжнародний досвід / Л.М. Скомороха // Право України. – 2011. – № 3. – С. 266-276.
13. Темкіжев І.Х. Питання, які виникають стосовно Закону України «Про судоустрій і статус суддів» / І.Х. Темкіжев // Становлення господарського судочинства в Україні – 20 років досвіду. Проблеми і перспективи : матеріали науково-практичної конференції (24-26 травня 2011 р.). – Одеса : Астропринт, 2011. – С. 155-157.
14. Дем'янчук Ю.Г. Питання, які виникають стосовно Закону України «Про судоустрій і статус суддів» / Ю.Г. Дем'янчук // Становлення господарського судочинства в Україні – 20 років досвіду. Проблеми і перспективи : матеріали науково-практичної конференції (24-26 травня 2011 р.). – Одеса : Астропринт, 2011. – С. 139-141.

УДОСКОНАЛЕННЯ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІВ ТА УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

У статті на основі аналізу наукових поглядів учених та чинного законодавства України визначено можливі шляхи удосконалення кадрового забезпечення органів та установ виконання покарань. Доведено, що кадрове забезпечення органів та установ виконання покарань являє собою сукупність заходів, пов'язаних із формуванням їх персоналу. Наголошено, що всі без винятку напрямки реформування пенітенціарної системи, у тому числі наведені у статті аспекти вдосконалення кадрового забезпечення органів та установ виконання покарань, повинні знайти своє відображення на рівні відповідного нормативно-правового акту (Концепції, Програми, Стратегії тощо).

Ключові слова: *кадри, кадрове забезпечення, органи, установа виконання покарань, нормативно-правовий акт.*

В статье на основе анализа научных взглядов ученых и действующего законодательства Украины определены возможные пути совершенствования кадрового обеспечения органов и учреждений исполнения наказаний. Доказано, что кадровое обеспечение органов и учреждений исполнения наказаний представляет собой совокупность мероприятий, связанных с формированием их персонала. Отмечено, что все без исключения направления реформирования пенитенциарной системы, в том числе приведенные в статье аспекты совершенствования кадрового обеспечения органов и учреждений исполнения наказаний, должны найти свое отражение на уровне соответствующего нормативно-правового акта (Концепции, Программы, Стратегии и т.п.).

Ключевые слова: *кадры, кадровое обеспечение, органы, учреждение исполнения наказаний, нормативно-правовой акт.*

The article, based on an analysis of scientific views of scholars and laws of Ukraine, identified possible ways to improve staffing agencies and penal institutions. Proved staffing agencies and penal institutions is a set of activities related to the formation of their personnel. It was emphasized that all of the areas of reform of the penitentiary system, including those listed in Article aspects of improving staffing agencies and penal institutions should be reflected at the level of the corresponding legal act (Concept, program, strategy, etc.).

Key words: *personnel, staffing, agencies, institutions, penal legal act.*

Вступ. Ефективність державної політики у будь-якій сфері, у тому числі у сфері виконання кримінальних покарань, насамперед, залежить від того, хто саме виконує завдання та функції, що вона повинна виконувати. У даному випадку мова йде про той первісний елемент органів та установ виконання покарань як їх кадри. Саме від того, наскільки повноцінно і якісно органи та установи виконання покарань наповнені кадрами, від того наскільки ефективно такі кадри виконують покладені на них завдання та функції, залежить успіх функціонування всієї пенітенціарної системи у цілому, у тому числі й ефективність державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. Адже не має значення скільки було докладено зусиль з боку вищих органів державної влади й окремо взятих керівних ланок системи управління органами й установами виконання, якщо

поставлені перед конкретними виконавцями завдання будуть здійснюватися не якісно або ж взагалі не виконуватися. А тому окремим напрямком вдосконалення системи управління органами й установами виконання покарань і всієї державної політики у сфері виконання кримінальних покарань слід вважати вдосконалення кадрового забезпечення таких органів та установ.

Постановка завдання. Розгляду окремих проблемних питань щодо управління органами й установами виконання покарань присвячували увагу у своїх наукових працях такі вчені: І.Г. Богатирьов, О. Галай, С.К. Гречанюк, С.В. Зливко, І.В. Іваньков, О.Б. Пташинський, М.М. Ребало, А.Х. Степанюк, В.М. Трубников, Д.В. Ягунов та інші. Однак, недостатньо уваги, на нашу думку, було приділено вдосконаленню кадрового забезпечення органів та установ виконання покарань.

Саме тому **метою статті** є визначення можливих шляхів удосконалення кадрового забезпечення органів та установ виконання покарань.

Результати дослідження. Однією з основоположних складових кадрового забезпечення будь-якої галузі є формування кадрів. Нами використовується термін «формування», оскільки, на нашу думку, він найбільш повно охоплює відразу декілька напрямків кадрового забезпечення, таких як: визначення необхідності у кадрах; відбір і добір кадрів; їх підготовку, призначення тощо. Така категорія як формування кадрів виступає невіддільною частиною кадрового забезпечення й може бути у повній мірі використано під час визначення його сутності. При цьому задля з'ясування особливостей, проблемних аспектів кадрового забезпечення органів та установ виконання покарань проведемо аналіз діяльності з формування кадрів у даних суб'єктів.

Першим етапом формування кадрів органів та установ виконання покарань слід вважати встановлення необхідності у таких кадрах. На сьогодні однозначно існує така необхідність. Зокрема, як зауважує авторський колектив підручника «Кримінально-виконавче право України», проблеми з комплектуванням кадрів в органах та установах виконання покарань без сумніву існують. Така інформація з'являється з 1995 року. Так, станом на 1 липня 1995 року некомплект кадрів кримінально-виконавчої системи складав 688 одиниць або 3,2%. 1 січня 1999 року некомплект складав вже 1564 одиниці, а на початку 2002 року цифра некомплекту складала найбільше – 27,7% [1, с. 217-218]. На сьогодні також відбувається некомплект кадрів. Як виходить з аналізу Концепції державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України, невідповідність чисельності персоналу окремих органів виконання покарань, значний обсяг покладених на них завдань і функцій, низька заробітна плата призводять до того, що система виконання покарань, у тому числі, альтернативних позбавленню волі є неефективною [2].

У даному випадку мова йде про один, але дуже важливий напрямок реалізації державної політики у сфері виконання покарань – виконання покарань, альтернативних позбавленню волі. Важливість даного напрямку роботи складно переоцінити, адже ефективність його здійснення має вплив на багато аспектів функціонування органів та установ виконання покарань, а також на ефективність всієї державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. Зокрема, це знаходить свій прояв як у питаннях кадрового забезпечення, так й у зменшенні матеріально-технічних та фінансових ресурсів на утримання незаконоступних осіб. Наведений напрямок роботи знаходить свій прояв у зменшенні необхідної чисельності персоналу установ виконання покарань. Так, відповідно до Закону України «Про чисельність Державної кримінально-виконавчої служби України» від 2 березня 2000 року загальна чисельність персоналу, який забезпечує діяльність установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, визначається у розмірі 33 відсотків кількості осіб, які у них утримуються, персоналу кримінально-виконавчої інспекції – 5 відсотків кількості осіб, які перебувають на обліку у цій інспекції [3]. З приводу наведеного вище законодавчого положення зауважимо, що, на нашу думку, зазначені відсоткові показники повинні бути переглянуті. Зокрема, відсоток персоналу кримінально-виконавчої інспекції повинен бути збільшений на 10-15%. При цьому сама кримінально-виконавча інспекція повинна бути перетворена в орган пробації. Такі зміни повинні позитивним чином вплинути на зменшення випадків вчинення повторних злочинів особами, які відбували покарання, а також підвищити ефективність роботи у сфері нагляду за особами, які відбувають покарання, не пов'язані з позбавленням волі.

Так, окремим напрямком вдосконалення кадрового забезпечення в контексті формування кадрів, слід вважати розвиток інституту пробації. Здійснюючи кримінально-виконавчу характеристику покарання у виді виправних робіт, М.О. Селєзньов відмічає те, що пробація – це сучасна модель роботи з особами, які вчинили злочин, і за вироком суду їм призначене покарання, не пов'язане з позбавленням волі [4, с. 172]. Правові засади, мета, завдання, види пробації, правовий статус персоналу та суб'єктів пробації визначено на рівні Закону України «Про пробацію» від 5 лютого 2015 року. Відповідно до статті 2 вищенаведеного нормативно-правового акту про-

бація – це система наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого. При цьому метою пробації є забезпечення безпеки суспільства шляхом виправлення засуджених, запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинувачених, з метою прийняття судом рішення про міру їхньої відповідальності [5]. Отже, розвиток інституту пробації повинен позитивним чином вплинути й на такий аспект кадрового забезпечення органів та установ виконання покарань як формування кадрів. Розвиток інституту пробації дозволить зменшити кількість кадрів необхідних органам та установам виконання покарань на утримання осіб, які несуть покарання, пов'язані з позбавленням волі.

Говорячи про оптимізацію кількості кадрів органів та установ виконання покарань, не можна оминати увагою те, що 10 лютого 2016 року на спільній колегії Міністерства внутрішніх справ України та Міністерства юстиції України заступником Міністра юстиції України було представлено презентацію майбутньої реформи пенітенціарної системи. У ході презентації було зазначено про оптимізацію адміністративного апарату, кадрове оновлення на всіх рівнях – від центрального апарату до установ виконання покарань, а також підвищення рівня зарплат персоналу. Зокрема, передбачається: на рівні центрального апарату – кадрове скорочення на 30%, підвищення середнього рівня зарплати на 50%; на рівні регіональних управлінь – скорочення майже 45% особового складу від штатної чисельності, підвищення середнього рівня зарплати на 50%; на рівні слідчих ізоляторів та установ виконання покарань – підвищення середнього рівня зарплати для співробітників слідчих ізоляторів та установ виконання покарань на рівні 40% за відсутності будь-яких кадрових скорочень [6, с. 171]. На нашу думку, запропоновані вище кроки щодо оптимізації кадрів органів та установ виконання покарань є доцільними. Разом із тим, наведені вище пропозиції щодо оптимізації кадрів органів та установ виконання покарань повинні знайти своє відображення не в презентації (хоча й офіційній), а на сторінках конкретного нормативно-правового акту – Концепції або Програми реформування пенітенціарної системи.

Одним з проявів формування кадрів органів та установ виконання покарань виступає їх підготовка. Так, відповідно до частини 3 статті 14 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» кваліфікаційні вимоги до професійної придатності визначаються нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України [7]. Положення про організацію професійної підготовки осіб рядового та начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України затверджено наказом Міністерства юстиції України від 8 вересня 2015 року № 1675/5. Як слідує з аналізу вищенаведеного нормативно-правового акту, професійна підготовка осіб рядового та начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України – це організований, безперервний та цілеспрямований процес отримання та удосконалення ними професійних знань, спеціальних умінь та навичок, необхідних для успішного виконання службових обов'язків. При цьому професійна підготовка осіб рядового та начальницького складу містить в собі систему освіти й спеціальної підготовки, носить поступовий, безперервний характер, проводиться протягом усієї службової діяльності та складається з таких видів навчання: підготовка у навчальних закладах Державної пенітенціарної служби України; первинна професійна підготовка; перепідготовка; підвищення кваліфікації; стажування; службова підготовка [8]. З аналізу вищенаведеного законодавчого положення слідує, що підготовка кадрів органів та установ виконання покарань, будучи складовою частиною їх формування, має у своєму складі декілька самостійних напрямків її реалізації. Не ставлячи за мету проведення характеристики всіх із зазначених вище напрямків підготовки кадрів органів та установ виконання покарань зазначимо, що всі вони мають на меті здійснення забезпечення органів та установ виконання покарань якісними кадрами.

У Концепції державної політики у сфері реформування державної кримінально-виконавчої служби особлива увага наголошена на необхідності створення ефективної системи добору та підготовки кваліфікованого персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України, запровадження спеціалізованої системи освіти, яка б охоплювала всі види навчання: від початкової професійної підготовки до повної вищої та подальшої післядипломної освіти, а також забезпечення безперервної освіти, спрямованої на задоволення потреб Державної кримінально-виконавчої служби України у разі необхідності перепідготовки та підвищення кваліфікації персоналу [2].

На сьогодні функціонують такі спеціалізовані навчальні заклади підготовки кадрів органів та установ виконання покарань: Академія державної пенітенціарної служби; Інститут кримі-

нально-виконавчої служби; Білоцерківське училище професійної підготовки персоналу; Дніпро-дзержинське (Кам'янське) училище професійної підготовки персоналу; Хмельницьке училище підвищення кваліфікації та перепідготовки персоналу [9]. Вважаємо, що така кількість спеціалізованих навчальних закладів не може забезпечити у повній мірі потреби у підготовці кадрів органів та установ виконання покарань, а тому такі заклади необхідно збільшувати, розвиваючи їх мережу.

Окрему увагу під час здійснення кадрового забезпечення органів та установ виконання покарань необхідно звертати на підвищення стану законності в їх діяльності. Цей напрямок роботи повинен бути забезпечений як під час формування кадрів, так і під час подальшої їх роботи або проходження служби.

Важливою характеристикою діяльності є стан законності серед особового складу системи. У 1991–1993 роках було засуджено за вчинення злочинів 34 працівники системи, у подальші роки названа цифра зростає. Збільшилась кількість співробітників місць позбавлення волі, які звільняються у перший рік служби. Серед цих працівників значна кількість звільняється за негативними мотивами. У 2007 році виявлено 57 працівників органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, які вчинили правопорушення з корупційними ознаками [1, с. 218]. Так, авторський колектив підручника «Кримінально-виконавче право України» наголошує на тому, що служба в установах вимагає особливої дисциплінованості, поєднана нерідко з небезпекою для життя і наближається багато у чому до військової (караульної) служби. Особливо це відноситься до служби тих осіб, які керують справою чи безпосередньо ведуть цю роботу і близько взаємодіють з ув'язненими, а саме до служби адміністрації та нагляду місць ув'язнення [1, с. 220]. Згідно з інформацією про стан роботи щодо додержання персоналом Державної кримінально-виконавчої служби України вимог антикорупційного законодавства за 6 місяців 2015 року, 2 працівників (проти 5 за 6 місяців 2014 року) притягнуто судами до адміністративної відповідальності відповідно до антикорупційного законодавства, а саме у Дніпропетровській області – 4 випадки, у Хмельницькій області – 2 випадки, по 1 випадку – Волинська, Кіровоградська, Полтавська, Рівненська, Сумська та Харківська області. Протягом I півріччя 2015 року стосовно персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України відкрито 46 кримінальних проваджень (в I півріччі 2014 року – 38) [10]. Наведені показники порушення законності персоналом органів та установ виконання покарань не є втішними, а подекуди прослідковуються тенденція до їх збільшення. На зміцнення стану законності серед персоналу органів та установ виконання покарань, без сумніву, позитивним чином вплине підвищення їх соціального та правового захисту, заробітних плат. Після чого можна буде зробити переатестацію кадрів органів та установ виконання покарань на кшталт тієї, що була здійснена в органах Національної поліції України.

Ще одним напрямком вдосконалення кадрового забезпечення органів та установ виконання покарань слід вважати оновлення наявних кадрів, а також їх демілітаризацію. У згадуваній нами вище презентації демілітаризація пенітенціарної системи розглядається як окремий напрямок її реформування. Зокрема, зазначено, що така демілітаризація – це зменшення кількості атестованих співробітників у системі з нинішніх 77% до 28% (на прикладі нової структури центрального апарату та міжрегіональних управлінь). Демілітаризація системи дозволить змістити фокус більше на психологічну роботу із засудженими, на отримання ними додаткових професійних навичок, що в свою чергу дозволить збільшити кількість громадян, які зможуть легше повернутися до суспільства. При цьому після проведення переатестації, реорганізації системи та підвищення рівня заробітної плати, в історично найзакритішу систему зможуть потрапити нові люди (не менше ніж 20% від особового складу). Разом із тим, слід погодитися з позицією стосовно того, що сьогодні практичні працівники пенітенціарної служби постійно наголошують на необхідності збереження окремих елементів військової дисципліни, що, на їх переконання, не можна вважати необґрунтованим, не суперечить ідеї ресоціалізації засуджених. Як будь-яка «тотальна інституція» та «довершена й суворі інституція», в'язниця не може існувати без дисципліни військового зразку, так само, як і воєнізованих елементів у роботі самого персоналу. Уніформа для персоналу, певна мілітаризована підготовка персоналу й інші «paramilitary symbols» у будь-яких обставинах становлять невіддільні елементи в'язничного життя та є необхідними для забезпечення безпечного середовища у в'язниці [10, с. 175]. А тому вважаємо, що демілітаризація органів та установ виконання покарань повинна відбуватися дуже обережно, із поступовим зменшенням відсотку атестованих працівників. При цьому вважаємо, що демілітаризований повинен бути весь персонал органів та установ виконання покарань, окрім персоналу сектору режиму й охорони та оперативної роботи. Іншими словами, мова йде про той персонал, який безпосеред-

ньо контактує з засудженими (здійснює оперативні й охоронні заходи, конвоювання тощо), має справу із вогнепальною зброєю та спеціальними засобами. Зокрема, виникає питання: навіщо спеціальне звання начальника відділу медичної частини, а також її окремим працівникам або ж начальнику та окремим працівникам відділу соціально-виховної та психологічної роботи, які, по суті, є психологами. Зазначені особи не заступають на чергування у складі оперативних груп, не мають справу зі зброєю, не уповноважені застосовувати силу та спеціальні засоби, а тому повинні бути звичайними цивільними особами. Також, черговий раз зауважимо, що будь-який напрямок реформування пенітенціарної системи, у тому числі демілітаризація органів та установ виконання покарань, повинен бути закріплений на нормативно-правовому рівні із визначенням конкретних шляхів його реалізації, очікуваних результатів тощо.

Висновки. Підсумовуючи зазначимо, що кадрове забезпечення органів та установ виконання покарань являє собою сукупність заходів, пов'язаних із формуванням їх персоналу. Серед першочергових заходів, спрямованих на вдосконалення кадрового забезпечення органів та установ виконання покарань, слід назвати наступні: оптимізацію кількості кадрів органів та установ виконання покарань; розвиток інституту пробації; збільшення кількості спеціалізованих навчальних закладів, що здійснюють підготовку кадрів для органів та установ виконання покарань; акцентування на дотриманні стану законності серед персоналу органів та установ виконання покарань; проведення демілітаризації та переатестації персоналу органів та установ виконання покарань; залучення нових кадрів (оновлення) органів та установ виконання покарань. При цьому, усі без винятку напрямки реформування пенітенціарної системи, у тому числі наведені вище аспекти вдосконалення кадрового забезпечення органів та установ виконання покарань, повинні знайти своє відображення на рівні відповідного нормативно-правового акту (Концепції, Програми, Стратегії тощо). Звичайно, більшість із наведених вище напрямків вдосконалення кадрового забезпечення органів та установ виконання покарань не може бути виконано поза підвищенням стандартів соціального й правового захисту їх персоналу.

Список використаних джерел:

1. Кримінально-виконавче право України : [підручник] / За заг. ред. професора О.М. Джужи. – К. : Атіка, 2009. – 642 с.
2. Про Концепцію державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України : указ Президента України від 8 лист. 2012 р. № 631/2012 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 87. – Ст. 3531.
3. Про чисельність Державної кримінально-виконавчої служби України : Закон України від 2 бер. 2000 р. № 1526-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 20. – Ст. 151.
4. Селезньов М.О. Кримінально-виконавча характеристика покарання у виді виправних робіт : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / М.О. Селезньов. – Дніпропетровськ, 2010. – 218 с.
5. Про пробацію : Закон України від 5 лют. 2015 р. № 160-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 13. – Ст. 93.
6. Yagunov D. Prison reforms in Ukraine: some analytical notes and recommendations / D. Yagunov // *Evropský politický a právní diskurz*. – 2016. – № 3. – С. 167-184.
7. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23 червня 2005 р. № 2713-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 30. – Ст. 409.
8. Про затвердження Положення про організацію професійної підготовки осіб рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України : наказ Міністерства юстиції України від 8 вересня 2015 р. № 1675/5 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 76. – Ст. 2546.
9. Навчальні заклади // Державна пенітенціарна служба України. – Офіційний сайт : <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/index>.
10. Інформація про стан роботи щодо додержання персоналом Державної кримінально-виконавчої служби України вимог антикорупційного законодавства за 6 місяців 2015 року // Державна пенітенціарна служба України. – Офіційний сайт : <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/zp/uk/publish/article/789876>.

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПУБЛІЧНИХ РЕЄСТРАТОРІВ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ В УКРАЇНІ

У статті визначено поняття адміністративної відповідальності публічного реєстратора, під якою слід розуміти регламентований законодавством порядок застосування уповноваженими органами державної влади до публічних реєстраторів певних заходів державного примусу у разі невиконання чи неналежного виконання ними своїх посадових повноважень, з метою попередження та припинення правопорушень суб'єктів публічної адміністрації у сфері державної реєстрації.

Ключові слова: адміністративна відповідальність, державна реєстрація, державний примус, правопорушення, публічна адміністрація, публічний реєстратор.

В статье определено понятие административной ответственности публичного регистратора, под которой следует понимать регламентированный законодательством порядок применения уполномоченными органами государственной власти к публичным регистраторам определенных мер государственного принуждения в случае неисполнения или ненадлежащего исполнения ими своих должностных полномочий, с целью предупреждения и пресечения правонарушений субъектов публичной администрации в сфере государственной регистрации.

Ключевые слова: административная ответственность, государственная регистрация, государственное принуждение, правонарушения, публичная администрация, публичный регистратор.

The article defines the administrative responsibility of public registrar is the order of application measures of state compulsion to the public registrar's in the event of failure or improper performance of their official duties, in order to prevent and suppress violations in the state registration.

Key words: administrative responsibility, public administration, public registrar, state compulsion, state registration, violation.

Вступ. Забезпечення прав, свобод та законних інтересів людини є прямим обов'язком держави. Даний принцип поширюється на всі сфери суспільного життя, включаючи також і сферу державної реєстрації. Державна реєстрація є проміжною ланкою, яка встановлена між державою та громадянами, адже вона надає особам чи правам певної легітимності. Публічні реєстратори є відповідно виконавцями державної реєстрації, а тому визначення особливостей їх адміністративно-правового статусу є надзвичайно важливим.

Постановка завдання. Відповідальність, як складова статусу, встановлює певний захист громадян від протиправних діянь, оскільки не лише припиняє їх, а й запобігає. Інститут адміністративно-правової відповідальності публічних реєстраторів є запорукою належного виконання ними своїх повноважень.

Усе це спричинює актуальність обраної проблематики для захисту громадян від порушення своїх прав у сфері державної реєстрації.

До проблематики дослідження інституту адміністративної відповідальності звертали свою увагу такі вчені-юристи: В.Б. Авер'янов, О.В. Зайчук, В.М. Кириченко, А.М. Колодій, Т.О. Коломєць, В.В. Копейчиков, О.М. Куракін, Н.М. Оніщенко, Н.П. Христинченко та інші.

Проте, до аналізованих нами питань вони зверталися лише побічно, досліджуючи інші, більш загальні, спеціальні чи суміжні виклики.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі праць юристів, учених-адміністративістів, а також норм чинного законодавства, визначити поняття та особливості адміністративно-правової відповідальності публічних реєстраторів.

Результати досліджень. Важливим елементом адміністративно-правового статусу публічного реєстратора, як і будь якого суб'єкта публічної реєстрації, є його адміністративна відповідальність. Відповідальність публічних реєстраторів слід розкривати через інститут юридичної відповідальності, яка є первинною у цій сфері.

Згідно з тлумачним словником з української мови, відповідальність – це покладений на когось або взятий на себе обов'язок відповідати за певну ділянку роботи, справу, за чиїсь дії, вчинки, слова [2, с. 620].

З позиції теоретиків держави і права, юридична відповідальність – це застосування в особливому процесуальному порядку до особи, яка вчинила правопорушення, засобів державного примусу, передбачених санкцією правової норми [3, с. 205].

Як визначають В.М. Кириченко та О.М. Куракін, юридична відповідальність – це передбачений чинним законодавством обов'язок правопорушника зазнати примусового позбавлення певних благ (особистого, майнового або організаційного характеру) за вчинене правопорушення [4, с. 102].

У свою чергу, інші теоретики права А.М. Колодій та В.В. Копейчиков поділяють юридичну відповідальність на перспективну (позитивну) і ретроспективну (негативну). Позитивна юридична відповідальність – це сумлінне виконання своїх обов'язків перед громадянським суспільством, правовою державою, колективом людей та окремою особою. Ретроспективна юридична відповідальність – це специфічні правовідносини між державою та правопорушником внаслідок державно-правового примусу, що характеризуються засудженням протиправного діяння та суб'єкта правопорушення, покладанням на останнього обов'язку перетерпіти позбавлення і несприятливі наслідки особистого, майнового, організаційного характеру за скоєне правопорушення [6, с. 230].

Таким чином, юридична відповідальність є складовою адміністративно-правового статусу публічного реєстратора та виражається через застосування до публічного реєстратора певних заходів державно-правового примусу за неналежне виконання ним своїх повноважень у сфері державної реєстрації.

Закон України від 1 липня 2004 року № 1952-IV «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», а саме стаття 38, визначає, що державні реєстратори, суб'єкти державної реєстрації прав за порушення законодавства у сфері державної реєстрації прав несуть дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність у порядку, встановленому законом [8].

Законом України 15 травня 2003 року № 755-IV «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» визначено, що суб'єкти державної реєстрації за порушення законодавства у сфері державної реєстрації несуть відповідальність у порядку, встановленому законом. Шкода, заподіяна суб'єктами державної реєстрації, підлягає відшкодуванню на підставі судового рішення, що набрало законної сили, у встановленому законом порядку [9].

Таким чином, враховуючи проблематику нашого дослідження, в аспекті відповідальності публічних реєстраторів, варто дослідити інститут адміністративної відповідальності у сфері здійснення публічними реєстраторами процесуально-реєстраційних дій. А тому, для подальшого дослідження, необхідно проаналізувати поняття «адміністративна відповідальність».

Професор Т.О. Коломоєць визначає, що адміністративна відповідальність – це різновид правової відповідальності, специфічна форма негативного реагування з боку держави в особі її компетентних органів на відповідну категорію протиправних проявів (передусім адміністративних проступків), згідно з якою особи, що скоїли ці правопорушення, повинні дати відповідь перед уповноваженим державним органом за свої неправомірні дії та понести за це адміністративні стягнення в установлених законом формах та порядку [7, с. 101].

Теоретики права А.М. Колодій та В.В. Копейчиков під адміністративною відповідальністю розуміють застосування уповноваженим органом чи посадовою особою адміністративного стягнення до особи, яка вчинила правопорушення, що за своїм характером не тягне за собою відповідно до чинного законодавства кримінальну відповідальність [6, с. 300].

Професор В.Б. Авер'янов зазначає, що адміністративна відповідальність – це специфічне реагування держави на адміністративне правопорушення, що полягає у застосуванні уповнова-

женим органом або посадовою особою передбаченого законом стягнення до суб'єкта правопорушення [1, с. 109].

Під адміністративною відповідальністю посадових осіб Н.П. Христинченко розуміє регламентовану адміністративно-деліктними нормами реакцію з боку уповноважених суб'єктів на діяння посадової (службової) особи, які виявилися у порушенні нею встановлених законом заборон або невиконанні покладених на неї обов'язків, що полягає у застосуванні до посадової (службової) особи заходів державного примусу у вигляді адміністративних стягнень, які тягнуть за собою несприятливі наслідки особистого, майнового та іншого характеру і владний осуд винного суб'єкта з метою запобігання та припинення правопорушення [10, с. 938].

Таким чином, на основі праць учених-адміністративістів, варто визначити, що адміністративна відповідальність публічного реєстратора – це застосування уповноваженими органами державної влади до публічних реєстраторів певних заходів державного примусу у разі невиконання чи неналежного виконання ними своїх посадових повноважень з метою попередження та припинення правопорушень суб'єктів публічної адміністрації у сфері державної реєстрації.

Визначивши поняття адміністративної відповідальності публічного реєстратора, потрібно визначити основні їх особливості.

Як описує професор Т.О. Коломєць, адміністративній відповідальності, як різновиду юридичної відповідальності, притаманні такі ознаки: 1) має зовнішній характер; 2) застосовується лише за вчинення правопорушення; 3) пов'язана з державним примусом у формах каральних та правовідновлюючих заходів; 4) визначена у нормах права; 5) притягнення правопорушника до відповідальності здійснюється у певному процесуальному порядку; 6) притягнення до відповідальності здійснюється уповноваженими державними органами та посадовими особами; 7) винна у вчиненні правопорушення особа зазнає збитків матеріального та побутового характеру, які передбачені законом [7, с. 102].

У свою чергу, професор В.Б. Авер'янов визначає, що основні ознаки адміністративної відповідальності полягають у тому, що вона: 1) є засобом охорони встановленого державою порядку; 2) нормативно визначена та полягає у застосуванні (реалізації) санкцій правових норм; 3) є наслідком винного антигромадського діяння; 4) супроводжується державним та громадським осудом правопорушника та вчиненого ним діяння; 5) пов'язана з примусом, з негативними для правопорушника наслідками (морального або матеріального характеру), яких він має зазнати; 6) реалізується у відповідних процесуальних формах. Похідні ознаки адміністративної відповідальності визначаються її юридичною природою, і до них професор відносить такі: 1. Її підставою є не тільки адміністративне правопорушення (проступок), а й порушення норм інших галузей права, у випадках, прямо передбачених чинним законодавством. 2. Вона полягає у застосуванні до винних адміністративних стягнень. 3. Право притягнення до адміністративної відповідальності надано багатьом державним органам та їх посадовим особам. 4. Законодавством встановлено особливий порядок притягнення до адміністративної відповідальності (складання протоколу, збір і оцінка доказів, винесення постанови тощо). 5. Адміністративна відповідальність урегульована нормами адміністративного права, що містить переліки адміністративних стягнень та органів, уповноважених їх застосовувати. 6. Право встановлення адміністративної відповідальності має досить широке коло суб'єктів [1, с. 111].

Отже, до особливостей адміністративно-правової відповідальності публічних реєстраторів слід віднести:

- 1) застосовується у чітко регламентованому порядку уповноваженими органами державної влади;
- 2) суб'єктами виступають публічні реєстратори, тобто як фізичні, так і юридичні особи;
- 3) може бути використана лише при невиконанні чи неналежному виконанні публічними реєстраторами своїх повноважень;
- 4) поєднана зі сферою державної реєстрації;
- 5) публічний реєстратор відшкодовує заподіяну шкоду у встановленому законом порядку.

Адміністративна відповідальність у сфері державної реєстрації прямо передбачена Кодексом України про адміністративні правопорушення, зокрема, стаття 166-23 «Порушення порядку державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» визначає, що порушення порядку державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень тягне за собою накладення штрафу від двохсот до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Повторне протягом року вчинення порушення, передбаченого частиною першою цієї статті, за яке особу вже було піддано адміністративному стягненню, тягне за

собою накладення штрафу від чотирьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [5].

Також, стаття 166-11 цього ж Кодексу «Порушення законодавства про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» визначає підстави притягнення публічного реєстратора до адміністративної відповідальності у сфері реєстрації осіб, а саме, до підстав адміністративної відповідальності публічних реєстраторів відносять: порушення встановлених законом строків для проведення державної реєстрації юридичної особи, фізичної особи – підприємця або громадського формування, вимагання не передбачених законом документів для проведення державної реєстрації, а також інші порушення встановленого законом порядку проведення державної реєстрації юридичної особи, фізичної особи – підприємця або громадського формування; порушення встановленого законодавством порядку пересилання реєстраційних справ юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців поштовими відправленнями; порушення встановленого законом порядку зберігання реєстраційних справ юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців; вищевказані дії, які вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за такі самі порушення [5].

Отже, можна визначити такі підстави адміністративної відповідальності публічних реєстраторів:

- 1) порушення процесуальних строків проведення державної реєстрації;
- 2) вилучення від осіб-заявників документів, які не передбачені законодавством про державну реєстрацію для її проведення;
- 3) порушення умов зберігання та відправлення реєстраційних справ;
- 4) порушення порядку проведення державної реєстрації внаслідок неналежного виконання або невиконання публічними реєстраторами своїх повноважень;
- 5) вчинення вищевказаних дій повторно (протягом року).

Отже, адміністративна відповідальність публічного реєстратора – це регламентований законодавством порядок застосування уповноваженими органами державної влади до публічних реєстраторів певних заходів державного примусу у разі невиконання чи неналежного виконання ними своїх посадових повноважень, з метою попередження та припинення правопорушень суб'єктів публічної адміністрації у сфері державної реєстрації.

Список використаних джерел:

1. Авер'янов В.Б. Адміністративне право України. Академічний курс : [підручник] / В.Б. Авер'янов. – К. : Юридична думка, 2004. – Т. 1. – 584 с.
2. Білодід І.К. Словник української мови : в 11 т. / І.К. Білодід // АН УРСР. Інститут мовознавства. – К. : Наукова думка, 1970-1980. – Т. 1, 1970. – 799 с.
3. Зайчук О.В. Теорія держави і права. Академічний курс : [підручник] / О.В. Зайчук, Н.М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 688 с.
4. Кириченко В.М. Теорія держави і права: модульний курс : [навч. посібник] / В.М. Кириченко, О.М. Куракін. – К. : Центр навчальної літератури, 2010. – 264 с.
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1984. – Додаток до № 51. – Ст. 1122.
6. Колодій А.М. Правознавство : [навч. посібник] / А.М. Колодій, В.В. Копейчиков // Національний педагогічний ун-т ім. М.П. Драгоманова. – 3-е вид., перероб. та доп. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – 638 с.
7. Коломоєць Т.О. Адміністративне право України : [підруч. для студ. ВНЗ] / Т.О. Коломоєць // Державний вищий навчальний заклад «Запорізький національний ун-т» МОН України. – К. : Істина, 2009. – 475 с.
8. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон України від 01.07.2004 № 1952-IV // Офіційний вісник України. – 2004. – № 30.
9. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань : Закон України від 15.05.2003 № 755-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 31. – Ст. 263.
10. Христинченко Н.П. Застосування адміністративної відповідальності до посадових осіб / Н.П. Христинченко // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 933-938.

УДК 346.3

ПОЖОДЖУК Т.Б.

ДО ПИТАННЯ ЩОДО УКЛАДЕННЯ ДОГОВОРІВ З АКЦІЯМИ ПУБЛІЧНОГО АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА

Статтю присвячено висвітленню питань особливостей укладення окремих видів договорів з акціями публічного акціонерного товариства, висвітленню основних видів договорів, що можуть вчинятися з акціями та окремим прогалинам правового регулювання у цій сфері.

Ключові слова: акціонерне товариство, акція, викуп акцій, обов'язковий викуп акцій.

Статья посвящена освещению вопросов особенностей заключения отдельных видов договоров с акциями открытого акционерного общества, освещению основных видов договоров, которые могут заключаться с акциями, а также отдельным пробелам в правовом регулировании данной сферы.

Ключевые слова: акционерное общество, акция, выкуп акций, обязательный выкуп акций.

The article is devoted to highlighting issues features the conclusion of certain types of contracts with the public company shares, covering the main types of contracts that can be concluded with the shares, as well as certain gaps in the legal regulation of this sphere.

Key words: corporation, share, repurchase of shares, mandatory redemption of shares.

Актуальність теми. Договори у процесі функціонування акціонерного товариства посідають важливе місце. Можна зазначити, що більшість відносин у їхній діяльності опосередковуються договорами. На договори з акціями акціонерного товариства поширюються загальні вимоги вітчизняного законодавства щодо їх укладення та недійсності з урахуванням специфіки, що обумовлена особливим правовим режимом акцій та їх обігу, і, як наслідок, встановлено особливі умови до таких угод. Згідно з п. 11 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23 лютого 2006 року [1], обіг цінних паперів визначається як вчинення правочинів, пов'язаних з переходом прав на цінні папери і прав за цінними паперами, крім договорів, що укладаються у процесі емісії, під час викупу цінних паперів їх емітентом та купівлі-продажу емітентом викуплених цінних паперів. Укладення договорів з акціями має наслідком виникнення відповідних майнових відносин за участю акціонерного товариства. У науці виділяють так звані два рівні таких майнових відносин. Перший є відображенням юридичних зв'язків між акціонерами та самим товариством, – є частиною корпоративних відносин. Прикладами можуть бути відносини, що виникають у випадку викупу та обов'язкового викупу товариством акцій. Другий рівень майнових відносин включає в себе не тільки корпоративні зв'язки, але і відносини між товариством та «зовнішнім світом», тобто відносини з третіми особами [2, с. 37–38]. Ці відносини опосередковує значна кількість договорів, аналіз яких буде ефективним тільки у комплексному дослідженні всіх можливих юридичних зв'язків.

Загалом серед договорів, які вчиняються з акціями, можна виокремити такі: передача акцій як внесок до статутного капіталу товариства, договір купівлі-продажу, міни, дарування, застави, договір купівлі-продажу у процесі приватизації, договір купівлі-продажу акцій в процесі розміщення (первинної і додаткової емісії), договір обов'язкового викупу товариством акцій, договір довірчого управління акціями, договір доручення на представництво інтересів акціонера та інші.

Варто відзначити, що договори з акціями вчиняються за участю професійних учасників фондового ринку. В протилежному випадку вони визнаватимуться нікчемними. Професійні учас-

ники фондового ринку є одними з суб'єктів фондового ринку, при посередництві яких здійснюється значна кількість угод з акціями. Поряд з ними учасниками фондового ринку є: емітенти, інвестори та саморегулювні організації.

Без участі торговця цінними паперами можуть укладатися договори з акціями щодо: розміщення емітентом власних цінних паперів; викупу та продажу емітентом власних цінних паперів; внесення цінних паперів до статутного (складеного) капіталу юридичних осіб; дарування цінних паперів; спадкування та правонаступництва цінних паперів; вчинення правочинів, пов'язаних з виконанням судових рішень; вчинення правочинів у процесі приватизації.

Стан наукового дослідження. Питання укладення угод з акціями та їх обіг загалом у свій час ставали предметом досліджень таких вчених як О.М. Вінник, О.А. Воловик, О.В. Кологойда, А.В. Попова, О.В. Регурецька, С.В. Харченко та ін.

Метою цієї статті є визначення особливостей укладення окремих договорів з акціями публічного акціонерного товариства, зокрема договорів купівлі-продажу акціонерним товариством, розміщених ним цінних паперів та договорів обов'язкового викупу акціонерним товариством акцій на вимогу акціонерів.

Виклад основного матеріалу. Для виконання зазначеної мети поставлено наступні завдання: виокремити види договорів, що укладаються з акціями публічного акціонерного товариства, визначити вимоги законодавства щодо окремих договорів з акціями, виявити проблеми у їх правовому регулюванні та напрацювати пропозиції щодо удосконалення вітчизняного законодавства.

Закон України «Про акціонерні товариства» від 17 вересня 2008 року [3] висвітлює питання викупу акціонерним товариством розміщених ним цінних паперів (ст. 66). Таке право передбачається з метою охорони інтересів акціонерів, а також з метою запобігання несанкціонованому переходу контрольного пакету акцій третім особам [2, с. 156–157]. Такий викуп має відбуватися відповідно до встановленого законом порядку. Так, законодавство надає акціонерам можливість продати акції товариству – так зване добровільне відчуження. Проте можливість реалізації такого права акціонером залежить від волевиявлення самого товариства [2, с. 157].

Таке рішення акціонерного товариства приймається загальними зборами, де встановлюється порядок викупу, що включає максимальну кількість, тип та / або клас акцій, що викуповуються; строк викупу; ціну викупу (або порядок її визначення); дії товариства щодо викуплених акцій (їх анулювання або продаж). Строк викупу включає строк приймання письмових пропозицій акціонерів про продаж акцій та строк сплати їх вартості. Строк викупу акцій не може перевищувати одного року.

Слід звернути увагу, що в ч. 2 ст. 66 Закону України «Про акціонерні товариства» міститься також положення про те, що загальні збори можуть прийняти рішення про викуп визначеної кількості акцій певного типу та / або класу в окремих акціонерів за їх згодою. У такому разі рішення має містити прізвища (найменування) акціонерів, у яких викуповуються акції, та кількість акцій певного типу та / або класу, які викуповуються у цих акціонерів. Проаналізувавши цю норму, можна зробити висновок, що у рішенні загальних зборів будуть вказані прізвища конкретних акціонерів, у яких товариство за умови їх згоди виявило бажання придбати акції.

Виникає питання, як узгоджується ця норма з положенням Закону, що товариство зобов'язане придбати акції у кожного акціонера, який прийме пропозицію придбати акції за ціною, визначеною у рішенні загальних зборів. Згідно з нормами Закону України «Про акціонерні товариства», праву акціонера продати акції, які виявило бажання купити товариство, кореспондує обов'язок товариства викупити ці акції. Пропозиція товариства про викуп акцій покладає на товариство обов'язок придбати акції у кожного акціонера, який прийме цю пропозицію. Пропозиція акціонера про продаж акцій товариству, яку він подає у письмовій формі, є безвідкличною. Отже, прийняття рішення про викуп акцій у конкретно визначених акціонерів є порушенням законодавства та має слугувати підставою для визнання такого договору недійсним. Вважаємо недоцільним вказувати у рішенні загальних зборів прізвища окремих акціонерів, у яких товариство має намір придбати акції. За умови вказівки у рішенні типу, класу та кількості акцій, які планує придбати товариство, кожен акціонер зможе реалізувати своє право. На практиці можлива ситуація, коли заяв від акціонерів щодо продажу акцій, і, як наслідок, акцій, які пропонуються товариству для придбання, більше, ніж товариство в змозі придбати. Сьогодні це питання у Законі України «Про акціонерні товариства» не вирішується. Ймовірно, тут може діяти принцип пропорційного викупу акцій, що належать акціонерам.

Законом встановлюється, що оплата акцій, які викуповуються, здійснюється у грошовій формі, а ціна не може бути меншою за ринкову вартість, визначену відповідно до Закону (ч. 1 ст. 66).

Цікавим є питання про те, як товариство розпоряджається викупленими акціями. По-перше, такі акції не враховуються у разі розподілу прибутку, голосування та визначення кворуму загальних зборів. По-друге, товариство повинно здійснити одну з дій: протягом року з моменту викупу продати викуплені товариством акції (варто відзначити, що продаж таких акцій має здійснюватися за ціною не меншою за ринкову і визначену відповідно до статті 8 Закону України «Про акціонерні товариства») або анулювати їх відповідно до рішення загальних зборів, яким було передбачено викуп товариством власних акцій.

Законодавством встановлено обмеження щодо викупу акцій товариством: у разі, якщо на дату викупу акцій товариство має зобов'язання з обов'язкового викупу акцій; товариство є неплатоспроможним або стане таким внаслідок викупу акцій; власний капітал товариства є меншим, ніж сума його статутного капіталу, резервного капіталу та розміру перевищення ліквідаційної вартості привілейованих акцій над їх номінальною вартістю, або стане меншим внаслідок такого викупу, а також товариство не може здійснювати викуп розміщених акцій у випадку неповної виплати поточних дивідендів за привілейованими акціями (ст. 67 Закону України «Про акціонерні товариства»). Також обмеження на укладення такого договору стосуються заборони приймати акціонерним товариством рішення, що передбачає викуп акцій товариства без їх анулювання, якщо після викупу частка акцій товариства, що перебувають в обігу, стане меншою ніж 80 відсотків статутного капіталу.

Одним з видів договорів є обов'язковий викуп акціонерним товариством акцій на вимогу акціонерів, передбачений ст. 68 Закону України «Про акціонерні товариства». На відміну від зазначеного вище договору щодо викупу акціонерним товариством розміщених ним цінних паперів, обов'язковий викуп полягає у тому, що в акціонерного товариства виникає обов'язок купити в акціонерів належні їм прості акції на вимогу останніх у випадках, визначених законодавством. У п. 11 ст. 1 Закону міститься визначення такого викупу як обов'язкового придбання за плату та на вимогу акціонера розміщених товариством акцій. Проте варто наголосити, що викупу акціонер може вимагати тільки у певних випадках. Такий договір покликаний захищати права акціонерів, особливо тих, які володіють незначним пакетом акцій. У ч. 1 ст. 68 Закону України «Про акціонерні товариства» зазначені випадки, за яких акціонери наділені таким правом, зокрема, у разі, коли акціонер голосував проти прийняття загальними зборами рішення з таких питань: 1) про злиття, приєднання, поділ, перетворення, виділ, зміну типу товариства; 2) надання згоди на вчинення товариством значних правочинів, зокрема про попереднє надання згоди на вчинення значного правочину; 3) надання згоди на вчинення товариством правочину, щодо якого є зацікавленість; 4) зміна розміру статутного капіталу. Такий перелік випадків є вичерпним, і за інших обставин акціонери не мають змоги вимагати у товариства викупити належні їм акції. Слід зазначити, що власники привілейованих акцій також наділені відповідним правом і вони можуть реалізувати його у випадку, якщо вони голосували на загальних зборах проти прийняття рішення щодо внесення змін до статуту товариства, якими передбачається розміщення привілейованих акцій нового класу, власники яких матимуть перевагу щодо черговості отримання дивідендів або виплат у разі ліквідації акціонерного товариства, або розширення обсягу прав акціонерів – власників розміщених привілейованих акцій, які мають перевагу щодо черговості отримання дивідендів або виплат у разі ліквідації акціонерного товариства.

Потрібно наголосити, що можливість реалізації такого права залежить від того, чи був присутній акціонер на загальних зборах акціонерного товариства, де вирішувалося це питання, і чи він голосував проти прийняття такого рішення. Отже, відсутність на загальних зборах незалежно від причин, у разі незгоди з рішенням автоматично позбавляє такого акціонера права вимагати викупу товариством його акцій. Постає також питання, чи доцільно розширювати перелік випадків, коли акціонер має право вимагати обов'язкового викупу належних йому акцій. Вважаємо, що на сьогодні це питання на належному рівні вирішено, адже у 2015 році було внесено зміни, й у акціонерів, які не згодні з політикою товариства, з'явилася реальна можливість вирішити цю проблему. Зокрема, у разі незгоди з рішенням товариства щодо вчинення товариством значних правочинів та правочинів, щодо яких є зацікавленість. Проте, ймовірно, згодом цей перелік поповниться новими підставами, адже акціонерне законодавство сьогодні доволі динамічне і намагається враховувати інтереси всього кола акціонерів. Ст. 33 Закону України «Про акціонерні товариства» визначає виключну компетенцію загальних зборів акціонерного товариства, зокрема серед них є питання щодо внесення змін до статуту. Вважаємо, що можна розширити перелік випадків обов'язкового викупу акцій у разі, наприклад, голосування акціонером проти внесення змін до статуту товариства, що стосуються зміни напряму діяльності тощо. У п. 11

ст. 33 Закону також серед виключної компетенції загальних зборів виокремлено збільшення статутного капіталу. Згідно зі ст. 27 Закону України «Про акціонерні товариства» та ч. 2 ст. 6 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» акціонери, власники простих акцій володіють переважним правом придбання акцій, пропорційно належних їм акцій у загальній кількості емітованих простих акцій у разі приватного їх розміщення. Аналогічно власники привілейованих акцій також володіють переважним правом (ст. 6 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок»). Вважаємо, що також можна розширити перелік випадків звернення акціонера з вимогою про обов'язковий викуп акцій у разі ненадання акціонерам переважного права придбання акцій під час додаткової емісії акцій.

У Законі України «Про акціонерні товариства» досить чітко прописаний порядок реалізації такого права та дії кожної зі сторін.

Передбачається, що обов'язковий викуп акцій має оформлюватися договором, укладеним у письмовій формі. Це закріплено у абзаці 4 ч. 1 ст. 69 Закону України «Про акціонерні товариства». Проте товариство та акціонери зобов'язані здійснити ще низку дій. Так, акціонер, який має намір вимагати викупу його акцій, повинен надіслати письмову вимогу до акціонерного товариства протягом 30 днів після прийняття загальними зборами рішення, щодо якого акціонер голосував проти. У такій вимозі згідно з ч. 3 ст. 69 Закону України «Про акціонерні товариства» мають бути зазначені: прізвище (найменування) акціонера, місце проживання (місцезнаходження), кількість, тип та / або клас акцій, обов'язкового викупу яких він вимагає. Також до вимоги мають бути додані копії документів, що підтверджують його право власності на акції товариства станом на дату подання вимоги. Водночас товариство наділене обов'язком протягом 5 днів після прийняття рішення, що може бути підставою для вимоги обов'язкового викупу акцій, повідомити акціонерів, які мають таке право. У зазначеному повідомленні повинні міститися: ціна викупу акцій; кількість акцій, викупу яких має право вимагати акціонер; загальна вартість у разі викупу акцій товариством та строк здійснення акціонерним товариством укладення договору та оплати вартості акцій (у разі отримання вимоги акціонера про обов'язковий викуп акцій).

Із зазначеного постає питання, чи зобов'язане товариство виплачувати акціонеру вартість акцій, якщо повідомлення та вимога були надіслані, але договір не був підписаний. Згідно з ч. 4 ст. 69 Закону України «Про акціонерні товариства» товариство повинно здійснити оплату вартості акцій за ціною викупу, зазначеною в повідомленні про право вимоги обов'язкового викупу акцій, що належать акціонеру протягом 30 днів після отримання вимоги акціонера про обов'язковий викуп акцій, а акціонер своєю чергою повинен вчинити усі дії, необхідні для набуття товариством права власності на акції, обов'язкового викупу яких він вимагає. Якщо буквально тлумачити цю норму, протягом 30 днів після отримання письмової вимоги від акціонера про викуп акцій товариство зобов'язане їх викупити. Виникає питання, що розуміти під «необхідними діями, які акціонер повинен вчинити для набуття товариством права власності на акції». Чи буде вважатися укладенням договору у письмовій формі надсилання товариством повідомлення про можливість акціонерів реалізувати таке право та письмова вимога акціонера про викуп його акцій товариством? Слід звернутися до Роз'яснення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 10 серпня 2010 року № 7 «Про порядок застосування розділу XII Закону України «Про акціонерні товариства» щодо здійснення обов'язкового викупу акціонерним товариством розміщених ним акцій»[4], яке доцільно аналізувати з урахуванням змін, що були внесені у чинне законодавство. Так, у п. 10 Роз'яснення визначено, що наявність двох документів, а саме повідомлення про право вимоги обов'язкового викупу акцій, що належать акціонеру, здійсненого у письмовій формі і скріпленого печаткою акціонерного товариства, та письмової вимоги акціонера про обов'язковий викуп акцій, оформлених належним чином, є достатньою, щоб вважати, що між акціонерним товариством та акціонером укладено договір про обов'язковий викуп товариством належних йому акцій у письмовій формі. У такому разі додаткове укладання окремого договору про обов'язковий викуп товариством належних акціонеру акцій не є обов'язковим, документами, які підтверджують укладення договору, є письмове повідомлення акціонерного товариства про право вимоги обов'язкового викупу акцій, що належать акціонеру, та підтвердження відправлення на адресу товариства письмової вимоги акціонера про обов'язковий викуп акцій. У разі, якщо договір про обов'язковий викуп товариством належних акціонеру акцій укладається як окремий документ, такий договір укладається відповідно до Цивільного кодексу України, в тому числі ст. 632 вказаного Кодексу. Проте, проаналізувавши норми Закону України «Про акціонерні товариства», не можна чітко дати відповідь, як вирішується це питання, оскільки Закон водночас містить норми, що відносять до купівлі акцій у процедурі обов'язкового викупу повинні опо-

середковуватися договором у письмовій формі – ч. 1 ст. 69, у ч. 2 цієї ж статті зазначається, що акціонерне товариство у повідомленні, яке воно надсилає акціонерам, зазначає строк здійснення товариством укладення договору та оплати вартості акцій, а також положення, що оплата вартості акцій має бути здійснена товариством у разі письмової вимоги акціонера про такий викуп (ч. 4 ст. 69).

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що акція виступає об'єктом права. Власники акцій наділені певною сукупністю прав, зокрема, вони мають право укласти будь-які угоди з такими акціями, що не заборонені законодавством. Серед таких договорів можна виокремити групу договорів, які можуть бути тільки у чітко визначених законодавством випадках і відображають виключно внутрішні відносини, що складаються всередині акціонерного товариства, до прикладу, договір купівлі-продажу акціонерним товариством розміщених ним цінних паперів та договір обов'язкового викупу акціонерним товариством акцій на вимогу акціонерів, що стали предметом нашого дослідження. А також інша група, що включає в себе залучення професійних учасників фондового ринку і вчинення договорів з акціями на організованих ринках, зокрема, договір купівлі-продажу акцій, договір доручення тощо. Договори щодо купівлі-продажу акціонерним товариством розміщених ним цінних паперів та обов'язкового викупу акціонерним товариством акцій на вимогу акціонерів посідають особливе місце і покликані захищати інтереси дрібних акціонерів, а також запобігати несанкціонованому переходу контрольного пакету акцій третім особам. Щодо пропозицій, то доцільно розширити перелік випадків, за яких акціонери матимуть право вимагати в акціонерного товариства обов'язкового викупу їхніх акцій, зокрема, у випадку ненадання акціонерам переважного права придбання акцій за умови додаткової емісії акцій та голосування акціонером проти внесення змін до статуту товариства. Чітко визначити механізм здійснення обов'язкового викупу: чи є укладення договору в письмовій формі обов'язковим, попри надсилання повідомлення акціонерним товариством та вимоги від акціонера про обов'язковий викуп. Щодо купівлі-продажу акціонерним товариством розміщених ним цінних паперів, то вважаємо, що таке право має бути надано усім акціонерам відповідно до кількості, типу та класу акцій, що передбачено в рішенні, яке приймається загальними зборами.

Питання щодо укладення та прогалин законодавчого регулювання інших договорів з акціями будуть висвітлені у наступних публікаціях.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 р. № 514-VI / ВВР. – 2008. – № 50–51. – Ст. 384.
2. Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23.02.2006 р. № 3480-IV / ВВР. – 2006. – № 31. – Ст. 268.
3. Роз'яснення ДКЦПФР від 10.08.2010 № 7 «Про порядок застосування розділу XII Закону України «Про акціонерні товариства» щодо здійснення обов'язкового викупу акціонерним товариством розміщених ним акцій».
4. Харченко С.В. Гражданско-правовая охрана прав акционеров при совершении сделок с акциями открытых акционерных обществ: дисс. ... канд. юрид. наук :12.00.03 / С.В. Харченко. – Москва. – 2001. – 223 с.

ЕКСПЕРТ ЯК СУБ'ЄКТ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

У статті досліджується правовий статус експерта як суб'єкта адміністративних процесуальних правовідносин. Здійснюється аналіз законодавства, що визначає правовий статус експерта. Встановлюються вимоги, що висуваються до особи експерта. Визначається обсяг процесуальних повноважень та юридичної відповідальності експерта як учасника адміністративного процесу. Надається авторське бачення експерта як суб'єкта адміністративних процесуальних правовідносин.

Ключові слова: експерт, адміністративний процес, адміністративне судочинство, учасники адміністративного процесу, суб'єкти адміністративних процесуальних правовідносин.

В статье исследуется правовой статус эксперта как субъекта административных процессуальных правоотношений. Осуществляется анализ законодательства, определяющего правовой статус эксперта. Устанавливаются требования, предъявляемые к личности эксперта. Определяется объем процессуальных полномочий и юридической ответственности эксперта как участника административного процесса. Предоставляется авторское видение эксперта как субъекта административных процессуальных правоотношений.

Ключевые слова: эксперт, административный процесс, административное судопроизводство, участники административного процесса, субъекты административных процессуальных правоотношений.

The article examines the legal status of the expert as a subject of administrative legal proceedings relationships. We analyze the legislation defining the legal status of an expert. The author establishes requirements to be met by the individual expert. The volume of procedural powers and legal expert's responsibility as a participant in the administrative proceeding are determined. Provided the The author formulates the definition of the expert as an subject of administrative procedural legal relationships.

Key words: expert, administrative process, administrative proceedings, participants in the administrative proceeding, subjects of administrative legal proceedings relationships.

Постановка проблеми. У процесі розгляду та вирішення публічно-правового спору, під час здійснення діяльності із доказування в адміністративних судів задля об'єктивного й всебічного дослідження конфліктних обставин, постановлення законного й обґрунтованого рішення щодо справи може виникнути необхідність у залученні осіб, які володіють спеціальними знаннями. У такому разі як суб'єкт адміністративних процесуальних правовідносин і як самостійний учасник адміністративного процесу до участі в справі залучається експерт. Значення та роль експерта як суб'єкта адміністративних процесуальних правовідносин важко переоцінити, оскільки саме завдяки його діяльності здійснюється доказування в адміністративному судочинстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутність і роль окремих суб'єктів адміністративних процесуальних правовідносин досліджувались у працях таких учених-правознавців, як: В.Б. Авер'янов, Ю.П. Битяк, В.М. Бевзенко, С.В. Глущенко, Р.А. Калюжний, І.Б. Коліушко, Т.О. Коломоєць, А.Т. Комзюк, Р.О. Куйбіда, Р.С. Мельник, О.М. Пасенюк, О.П. Рябченко, О.Ю. Сиявська, С.Г. Стеценко, М.М. Тищенко, І.Х. Темкіжев, О.І. Харитонов та інші. Дослідження, що були здійснені вищенаведеними науковцями, позитивним чином вплинули як на вдосконален-

ня адміністративного судочинства взагалі, так і на покращення правового статусу відповідних суб'єктів адміністративних процесуальних правовідносин. Водночас увага правовому статусу експерта як суб'єкта адміністративних процесуальних правовідносин приділена недостатньо, що обумовлює актуальність обраної тематики. А тому метою наукової статті є дослідження експерта як суб'єкта адміністративних процесуальних правовідносин.

Виклад основного матеріалу дослідження. Характеристика правового статусу експерта як суб'єкта адміністративних процесуальних правовідносин передбачає з'ясування декількох аспектів: правових засад його діяльності; вимог, які висуваються до його особи; порядку набуття ним статусу суб'єкта адміністративних процесуальних правовідносин; ролі й обсягу його повноважень в адміністративному судочинстві. Так, правові засади здійснення судової експертизи, участь експерта в судочинстві, зокрема в адміністративному, визначені на рівні Конституції України від 28 червня 1996 року. Відповідно до п. 14 ч. 1 ст. 92 вищенаведеного нормативно-правового акта виключно законами України визначаються засади судової експертизи [3]. Безпосередньо правові засади участі експерта в адміністративному судочинстві, тобто як суб'єкта адміністративних процесуальних правовідносин, встановлено в Кодексі адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (далі – КАС України). Згідно зі ст. 66 зазначеного кодифікованого акта законодавства експертом є особа, яка має необхідні знання і які в порядку, встановленому КАС України, доручається надати висновок з питань, що виникають під час розгляду справи та стосуються спеціальних знань цієї особи, шляхом дослідження матеріальних об'єктів, явищ і процесів, що містять інформацію про обставини у справі. Підстави участі експерта в адміністративному судочинстві встановлені в ст. 81 КАС України. Проаналізувавши вищенаведену норму, можна зробити висновок, що підставою залучення експерта до адміністративного судочинства є необхідність призначення експертизи для з'ясування обставин, що мають значення для справи і потребують спеціальних знань у галузі науки, мистецтва, техніки, ремесла тощо [1].

Вимоги до особи експерта, а також правові, організаційні та фінансові основи судово-експертної діяльності з метою забезпечення правосуддя України незалежною, кваліфікованою й об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки та техніки, встановлені Законом України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 року. Аналіз вищенаведеного нормативно-правового акта свідчить, що експерти можуть бути двох видів: судові експерти державних спеціалізованих установ і судові експерти, які не є працівниками таких установ. Судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань. Своєю чергою судовими експертами державних спеціалізованих установ можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку й отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності. До того ж зазначений вище акт законодавства визначає осіб, які не можуть бути судовими експертами. Зокрема, не може залучатися до виконання обов'язків судового експерта особа, визнана в установленому законом порядку недієздатною, а також та, яка має незняту або непогашену судимість, або на яку протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення або дисциплінарне стягнення у вигляді позбавлення кваліфікації судового експерта [12]. Однією з основних вимог до особи експерта є включення його до державного Реєстру атестованих судових експертів (далі – Реєстр). Порядок ведення державного Реєстру атестованих судових експертів затверджено наказом Міністерства юстиції України від 29 березня 2012 року № 492/5. Згідно із положеннями вищенаведеного нормативно-правового акта, Реєстр – це офіційна електронна база даних, що ведеться з метою створення інформаційного фонду про осіб, які отримали в порядку, передбаченому Законом України «Про судову експертизу», кваліфікацію судового експерта. До Реєстру вносяться такі відомості: прізвище, ім'я, по батькові судового експерта; найменування Експертно-кваліфікаційної комісії або Атестаційної комісії, дата й номер її рішення або дата та номер наказу; номер та строк дії свідоцтва або документа, що підтверджує наявність кваліфікації судового експерта (якщо видачу свідоцтва не передбачено, вноситься відповідний запис); вид експертизи, експертна спеціальність; місце роботи, місцезнаходження та телефон судового експерта [9]. Правовий статус експерта, окрім вищенаведеного наказу, визначено також на рівні інших актів Міністерства юстиції України:

1) наказ Міністерства юстиції України від 30 грудня 2011 року № 3660/5, яким затверджено Порядок присвоєння кваліфікаційних класів судових експертів працівникам науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України [10];

2) наказ Міністерства юстиції України від 3 березня 2015 року № 301/5, яким затверджено Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів, що визначає

низьку питань, пов'язаних із встановленням: організаційних засад, завдання та порядку діяльності Центральної експертно-кваліфікаційної комісії при Міністерстві юстиції України; організаційних засад, завдання та порядку діяльності експертно-кваліфікаційних комісій, які діють у науково-дослідних установах судових експертиз Міністерства юстиції України; порядку підготовки та стажування фахівців, які мають намір отримати або підтвердити кваліфікацію судового експерта; порядку проведення атестації з метою присвоєння та підтвердження кваліфікації судового експерта; порядку видачі свідоцтва про присвоєння кваліфікації судового експерта, його дубліката, переоформлення й анулювання свідоцтва про присвоєння кваліфікації судового експерта; порядку розгляду питань дисциплінарної відповідальності судових експертів [7];

3) наказ Міністерства юстиції України від 25 травня 2015 року № 775/5, яким затверджено Порядок проведення рецензування висновків судових експертів та висновків експертних досліджень, що визначає процедуру проведення й оформлення результатів рецензування висновків судових експертів і висновків експертних досліджень, складених судовими експертами науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України та судовими експертами, які не є працівниками державних спеціалізованих установ [11];

4) наказ Міністерства юстиції України від 27 березня 2012 року № 470/5, яким затверджено Положення про науково-консультативну та методичну раду з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України, яке визначило, що науково-консультативна та методична рада з проблем судової експертизи є консультативно-дорадчим органом, що створений Міністерством юстиції України з метою вдосконалення наукової роботи, сприяння підвищенню результативності наукових розробок та якості експертної діяльності науково-дослідних установ судових експертиз, що належать до сфери управління Міністерству юстиції України [8];

5) наказ Міністерства юстиції України від 12 грудня 2011 року № 3505/5, яким затверджено Інструкцію про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, які не працюють у державних спеціалізованих експертних установах, що визначає особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, які не працюють у державних спеціалізованих експертних установах, а також порядок здійснення контролю за дотриманням цими експертами вимог нормативно-правових актів, що регулюють питання судово-експертної діяльності [5];

6) наказ Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5, яким затверджено Інструкцію про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень [6].

Дослідження правового статусу експерта як суб'єкта адміністративних процесуальних правовідносин передбачає з'ясування обсягу його процесуальних повноважень, які складаються із сукупності його суб'єктивних прав та юридичних обов'язків в адміністративному процесі. Відповідно до ст. 12 Закону України «Про судову експертизу» незалежно від виду судочинства судовий експерт зобов'язаний: провести повне дослідження й дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок; на вимогу особи або органу, які залучили експерта, судді, суду дати роз'яснення щодо наданого ним висновку; заявляти самовідвід за наявності передбачених законодавством підстав, які виключають його участь у справі. При цьому інші обов'язки судового експерта передбачаються процесуальним законодавством [12]. Так, з аналізу ст. 66 КАС України слідує, що експерт як суб'єкт адміністративних процесуальних правовідносин, окрім зазначених вище обов'язків, зобов'язаний: у разі необхідності прибути за викликом суду, дати висновок або роз'яснити його на судовому засіданні; забезпечити збереження об'єкта експертизи; одержати дозвіл суду на повне або часткове знищення об'єкта експертизи або зміни його властивостей, якщо дослідження це передбачає; невідкладно повідомити суд про неможливість проведення ним експертизи через відсутність у нього необхідних знань або без залучення інших експертів; у разі виникнення сумніву щодо змісту й обсягу доручення невідкладно заявляти суду клопотання щодо його уточнення або повідомляти суд про неможливість проведення ним експертизи за заданими питаннями [1]. Права судового експерта встановлено в ст. 13 Закону України «Про судову експертизу», відповідно до якої експерт незалежно від виду судочинства має право: ознайомлюватися з матеріалами справи, що стосуються предмета судової експертизи, й подавати клопотання про надання додаткових матеріалів; вказувати у висновку експерта на виявлені в ході проведення судової експертизи факти, які мають значення для справи й з приводу яких йому не були поставлені питання; з дозволу особи або органу, які призначили судову експертизу, бути присутнім під час проведення слідчих чи судових дій і заявляти клопотання, що стосуються предмета судової

експертизи; подавати скарги на дії особи, в провадженні якої перебуває справа, якщо ці дії порушують права судового експерта; одержувати винагороду за проведення судової експертизи, якщо її виконання не є службовим завданням; проводити на договірних засадах експертні дослідження з питань, що становлять інтерес для юридичних і фізичних осіб, з урахуванням обмежень, передбачених законом. Інші права судового експерта передбачаються процесуальним законодавством [12]. Зокрема, в ст. 66 КАС України, окрім вищенаведених, визначено наступні права експерта як суб'єкта адміністративних процесуальних правовідносин: задавати питання особам, які беруть участь у справі, та свідкам; право на оплату виконаної роботи та на компенсацію витрат, пов'язаних з проведенням експертизи й викликом до суду; право відмовитися від надання висновку, якщо поданих йому матеріалів недостатньо для виконання покладених на нього обов'язків або якщо він не володіє необхідними знаннями для виконання покладених на нього обов'язків [1].

Важливою складовою правового статусу експерта як суб'єкта адміністративних процесуальних правовідносин є його юридична відповідальність. Згідно зі ст. 14 Закону України «Про судову експертизу», судовий експерт на підставах і в порядку, передбаченому законодавством, може бути притягнутий до дисциплінарної, матеріальної, адміністративної чи кримінальної відповідальності [12]. Зазначимо, що як суб'єкт адміністративних процесуальних правовідносин, експерт може понести адміністративну та кримінальну відповідальність. Підстави для адміністративної відповідальності експерта як суб'єкта адміністративних процесуальних правовідносин встановлено в Кодексі України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року. Зокрема, відповідно до ст. 185-3 вищенаведеного нормативно-правового акта адміністративна відповідальність експерта настає за прояв неповаги до суду, що проявляється в його злісному ухиленні від явки в суд і тягне за собою накладення штрафу від двадцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [2]. Відповідно до ч. 13 ст. 66 КАС України за завідомо неправдивий висновок, відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків у суді експерт несе кримінальну відповідальність [1]. Так, відповідно до ст. 384 Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року експерт притягується до кримінальної відповідальності за завідомо неправдивий висновок і карається виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до двох років. При цьому ті самі дії, поєднані з обвинуваченням у тяжкому чи особливо тяжкому злочині, а також вчинені з корисливих мотивів, караються виправними роботами на строк до двох років або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років. До того ж відповідно до ст. 385 вищенаведеного нормативно-правового акта відмова експерта від виконання покладених на нього обов'язків карається штрафом від п'ятдесяти до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців [4].

Висновки. Отже, експерт як суб'єкт адміністративних процесуальних правовідносин – це особа, яка відповідає вимогам, що визначені законодавством про судову експертизу і яка є учасником адміністративного процесу, наділеного закріпленими на нормативно-правовому рівні процесуальними повноваженнями, реалізація яких направлена на з'ясування обставин, що мають значення для справи та потребують спеціальних знань у відповідній галузі.

Список використаних джерел:

1. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України : від 6 лип. 2005 р. № 2747-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35–36, 37. – Ст. 446.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України : від 7 груд. 1984 р. № 8073-X // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1984. – № 51. – Ст. 1122.
3. Конституція України : від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
4. Кримінальний кодекс України : Закон України : від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
5. Про затвердження Інструкції про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах: наказ Міністерства юстиції України : від 12 груд. 2011 р. № 3505/5 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 98. – Ст. 3591.
6. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України : від 8 жовт. 1998 р. № 53/5 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 46. – стор. 172.

7. Про затвердження Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів: наказ Міністерства юстиції України : від 3 бер. 2015 р. № 301/5 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 17. – Ст. 468.

8. Про затвердження Положення про науково-консультативну та методичну раду з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України: наказ Міністерства юстиції України : від 27 бер. 2012 р. № 470/5 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 14. – Ст. 1016.

9. Про затвердження Порядку ведення державного Реєстру атестованих судових експертів : наказ Міністерства юстиції України : від 29 бер. 2012 р. № 492/5 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 27. – Ст. 1017.

10. Про затвердження Порядку присвоєння кваліфікаційних класів судових експертів працівникам науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України: наказ Міністерства юстиції України : від 30 груд. 2011 р. № 3660/5 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 3. – Ст. 105.

11. Про затвердження Порядку проведення рецензування висновків судових експертів та висновків експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України : від 25 трав. 2015 р. № 775/5 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 44. – Ст. 1407.

12. Про судову експертизу : Закон України : від 25 лют. 1994 р. № 4038-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 28. – Ст. 232.

УДК 342.56:39

РУДНИЧЕНКО С.М.

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ МІНІСТЕРСТВА ДЕРЖАВНОЇ СУДОВОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ УКРАЇНИ

У статті досліджується адміністративна відповідальність у сфері діяльності Державної судової адміністрації України (далі – ДСА). Це регламентована адміністративно-деліктними нормами реакція посадових осіб ДСА, з одного боку, як суб'єктів владних повноважень, які мають право здійснювати провадження у справах про адміністративні правопорушення, з іншого – як суб'єктів корупційних діянь, що полягає у складанні ними або посадовою особою Національного агентства з питань запобігання корупції на них протоколів про адміністративні правопорушення та застосування місцевим судом до винних осіб заходів державного примусу з метою запобігання, припинення правопорушення та недопущення нових проступків у сфері діяльності ДСА.

Ключові слова: адміністративна відповідальність, Державна судова адміністрація України, посадова особа, провадження у справах про адміністративні правопорушення, протокол про адміністративні правопорушення, суб'єкт владних повноважень.

В статье исследуется административная ответственность в сфере деятельности Государственной судебной администрации Украины, под которой понимают регламентированную административно-деликтными нормами реакцию должностных лиц ГСА, с одной стороны, как субъектов властных полномочий, с другой стороны – как субъектов коррупционных деяний. Она заключается в составлении ими или должностным лицом Национального агентства по вопросам предотвращения коррупции на них протоколов об административных правонарушениях и применения местным судом к виновным лицам мер государственного принуждения с целью предотвращения, пресечения правонарушений и недопущения новых проступков в сфере деятельности ГСА.

Ключевые слова: административная ответственность, Государственная судебная администрация Украины, должностное лицо, коррупционные деяния, производство по делам об административных правонарушениях, протокол об административных правонарушениях, субъект властных полномочий.

The article discussed administrative responsibility in the sphere of the State Judicial Administration of Ukraine. There is an administrative tort rules reactions official of the State Judicial Administration on administrative offenses. Officials of the State Judicial Administration are themselves the subjects of corruption. Administrative responsibility of the State Judicial Administration includes drawing up protocols on administrative violations and imposing criminal court for state coercion to prevent and to combat crime, rather than adopting new crimes SCA.

Key words: *administrative, responsibility, State Judicial Administration of Ukraine, corruption action, official, cases of administrative violations, Protocols on administrative violations, Subject rating powers.*

Актуальність дослідження. Адміністративна відповідальність є вагомим чинником у діяльності суб'єктів публічної адміністрації, зокрема ДСА. Адже відомо, що без державного примусу не можна втілити в життя, у практику правореалізації будь-які важливі спірні правовідносини, не є винятком і адміністративна діяльність ДСА, який є провідним органом забезпечення діяльності судової влади. Усім відомо, що громадяни України не задоволені діяльністю судової влади. Про це свідчать дані соціологічного опитування Центру Розумкова: 65,5 відсотків опитаних негативно ставляться до існуючої в Україні системи судоустрою, а загальний баланс довіри до судів склав мінус 72,7 відсотка [1, с. 59]. Статистика показує, що рівень довіри до суду в Україні складає менш ніж 28 відсотків.

Частину відповідальності за такий незадовільний стан у сфері правосуддя несе і ДСА, яка неспроможна належно забезпечити суддів та інших суб'єктів судової влади усім необхідним, тим самим її діяльність вимагає вдосконалення, зокрема шляхом розвитку засад практики застосування адміністративної відповідальності.

Огляд останніх досліджень. До проблем адміністративної відповідальності у сфері Державної судової адміністрації України звертались у свої працях учені А. Авторгов, Д. Андреева, А. Борко, Н. Бояринцева, В. Галушко, Л. Князько, С. Короед, В. Куценко, О. Минюк С. Москаленко, В. Муцко, В. Лаговський, Н. Лебідь, С. Орехов, С. Петришин, С. Петков С. Погребняк, В. Смородинський О. Сікорський, М. Стець, Н. Христинченко, Ю. Шемшученко та ін. Проте безпосередньо предметом їх дослідження аналізована нами проблематика не була, свої зусилля вони зосереджували на більш загальних, спеціальних чи суміжних викликах.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі теорії адміністративного права, діючого законодавства, думок щодо цієї проблематики вчених-юристів розкрити зміст адміністративної відповідальності у сфері діяльності ДСА.

Виклад основних положень. Адміністративна відповідальність у сфері діяльності ДСА є вагомим елементом адміністративно-правового статусу ДСА. На думку В. Куценка, за суб'єктивним складом посадової особи ДСА вона поділяється на таку: суб'єктами скоєння правопорушення, а також суб'єктами публічної адміністрації, які уповноважені законом складати протоколи про адміністративні правопорушення (накладати адміністративні санкції на осіб), можуть бути посадові особи ДСА [2].

Згідно із тлумачним словником української мови відповідальність – це покладений на когось або взятий на себе обов'язок відповідати за певну ділянку роботи, справу, за чиїсь дії, вчинки. Серйозність, важливість справи, моменту тощо [3, с. 620]. Звертаючись до загальної теорії держави і права, в якій визначено, що юридична відповідальність – це передбачені санкціями норм права несприятливі наслідки особистого, майнового чи організаційного характеру, яких знає особа за вчинене правопорушення; вона має ретроспективний характер, оцінює минуле, тобто є відповідальною за діяння, яке вже відбулося. Тим самим вона відрізняється від політичної, моральної та інших видів соціальної відповідальності, які можуть оцінювати й майбутні дії [4].

Для нашого дослідження найбільш цікавою є саме адміністративна відповідальність посадових осіб ДАС. Відповідно до юридичної енциклопедії М. Шемшученка адміністративна відповідальність – це вид юридичної відповідальності, що полягає у застосуванні до особи, яка вчинила адміністративний проступок, певного адміністративного стягнення. Адміністративна відповідальність настає за порушення загальнообов'язкових правил у різних галузях державного управління навіть тоді, коли порушення не потягло за собою конкретних шкідливих наслідків [5]. Академік В. Копейчиков вважав, що адміністративну відповідальність слід розуміти як застосування уповноваженим органом чи посадовою особою адміністративного стягнення до особи, яка

вчинила правопорушення, що не тягне за собою відповідно до чинного законодавства кримінальної відповідальності [4].

Щодо предмету нашого дослідження, то адміністративна відповідальність фізичних осіб, коли протоколи про скоєння адміністративних проступків складають посадові особи ДСА, діючим Кодексом України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) не передбачена. До того ж згідно із ст. 255 КУпАП право складати протоколи про адміністративні правопорушення надаються посадовим особам апарату суду, які знаходяться у функціональному управлінні ДСА, а саме – судовому розпоряднику та секретарю судового засідання. Відповідно до ст. 185-5 «Перешкодження явці до суду народного засідателя, присяжного», яка визначає, що перешкодження посадовою особою з будь-якого приводу явці до суду народного засідателя, присяжного для виконання покладених на них обов'язків, тягне за собою накладення штрафу від п'яти до восьми неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [6].

На думку професора С. Петкова, об'єктом цього адміністративного проступку є суспільні відносини у сфері судочинства. Об'єктивна сторона правопорушення виражається у створенні з будь-якого приводу перешкод у явці до суду народного засідателя для виконання покладених на нього обов'язків (формальний склад). Суб'єкт адміністративного проступку – спеціальний (посадові особи підприємств, установ та організацій усіх форм власності та підпорядкування). Суб'єктивна сторона правопорушення визначається ставленням до наслідків і характеризується наявністю вини у формі умислу [7].

Відповідно до ст. 221 КУпАП підвідомчість справ про адміністративні правопорушення, передбачені ст. 185-5 «Перешкодження явці до суду народного засідателя, присяжного», відносимо місцевим суддям загальної юрисдикції (районні, районні у місті чи міські, чи міськорайонні [6]).

Отже, згідно із діючим законодавством адміністративна відповідальність, коли посадові особи ДСА є суб'єктами владних повноважень, не передбачена, а право складати адміністративні протоколи судовими розпорядниками та секретарями судового засідання згідно зі ст. 185-5 «Перешкодження явці до суду народного засідателя, присяжного», тільки опосередковано можна віднести до сфери діяльності ДСА. На наш погляд, не існує об'єктивної необхідності надавати такі права посадовим особам цієї адміністрації.

Відповідно до п. 4 ст. 148 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» посадові особи Державної судової адміністрації України, її територіальних управлінь є державними службовцями. На них і розповсюджуються усі положення, за які державні службовці можуть бути притягнуті до адміністративної відповідальності [8].

Для визначення змісту адміністративної відповідальності посадових осіб ДСА візьмемо за основу розуміння цієї проблеми Н.П. Христинченка, яка вважає, що адміністративна відповідальність посадових осіб – це регламентована адміністративно-деліктними нормами реакція з боку уповноважених суб'єктів на діяння посадової (службової) особи, які виявилися в порушенні нею встановлених законом заборон або невиконанні покладених на неї обов'язків, що полягає в застосуванні до посадової (службової) особи заходів державного примусу у вигляді адміністративних стягнень, які тягнуть за собою несприятливі наслідки особистого, майнового та іншого характеру і владний осуд винного суб'єкта з метою запобігання та припинення правопорушення [9].

Посадові особи ДАС можуть бути притягнуті до адміністративної відповідальності за адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією. Зокрема, за порушення встановлених антикорупційних обмежень посадові особи ДСА можуть бути притягнуті до адміністративної відповідальності, оскільки одним із суб'єктів правопорушень, передбачених ст. 172-5 «Порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків» та ст. 172-7 «Порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів» КУпАП, згідно із підпунктом «и» пункту 1 частини першої ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» є посадові особи ДСА [10]. Такими порушеннями можуть бути: отримання подарунків, неповідомлення посадовими особами ДСА про наявність реального конфлікту інтересів або вчинення дій чи прийняття рішень в умовах реального конфлікту інтересів. При цьому під реальним конфліктом інтересів слід розуміти суперечність між приватним інтересом особи та її службовими чи представницькими повноваженнями, що впливає на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання вказаних повноважень [6].

Також посадові особи ДАС можуть бути притягнуті до адміністративної відповідальності за порушення правил публічної фінансової звітності (ст. 172-6 «Порушення вимог фінансового контролю», ст. 172-8 «Незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових повноважень»), а саме: за несвоєчасне подання декларації, неповідомлення

або несвочасне повідомлення про відкриття валютного рахунка в установі банку-нерезидента або про суттєві зміни у майновому стані, або подання завідомо недостовірних відомостей за умови, що такі відомості відрізняються від достовірних на суму від 100 до 250 прожиткових мінімумів для працездатних осіб та незаконне розголошення або використання в інший спосіб особою у своїх інтересах інформації, яка стала їй відома у зв'язку з виконанням службових повноважень [6].

Крім того, посадові особи ДСА можуть бути притягнуті до адміністративної відповідальності за нежиття заходів щодо запобігання та протидії корупції (ст. 172-9). Протоколи на ці адміністративні проступки мають права складати посадові особи Національного агентства з питань запобігання корупції, а постанову щодо неї виносити місцевий суд [6].

Об'єктом антикорупційних проступків є суспільні відносини, які порушують встановлені антикорупційні обмеження, правила публічної фінансової звітності та нежиття заходів щодо запобігання та протидії корупції. Об'єктивна сторона полягає в суспільно небезпечному діянні (бездіяльності), а саме – у порушенні обмеження, фінансової звітності та нежиття заходів щодо запобігання та протидії корупції, суспільно шкідливим наслідком такого діяння, що наносить шкоду публічному інтересу держави, авторитету публічної служби або (та) наносить матеріальні збитки. Суб'єктом правопорушення в аналізованому нами випадку є посадові особи ДСА. Із суб'єктивного боку аналізоване правопорушення є провинною у формі наміру чи необережності.

Проте за даними Єдиного державного реєстру судових рішень посадові особи ДСА до зазначеного виду адміністративної відповідальності ще не притягувалися [11].

Отже, адміністративна відповідальність посадових осіб ДАС – це регламентована адміністративно-деліктними нормами реакція з боку уповноважених суб'єктів на діяння посадових осіб ДАС, що виявилися в порушенні ними встановлених законом заборон або невиконанні покладених на них антикорупційних зобов'язань (порушення обмежень щодо одержання подарунків, щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, фінансового контролю, незаконного використання інформації, нежиття заходів щодо запобігання та протидії корупції), що полягає у складанні посадовою особою Національного агентства з питань запобігання корупції протоколу про адміністративне правопорушення та застосування місцевим судом заходів державного примусу у вигляді адміністративних стягнень, які тягнуть за собою несприятливі наслідки особистого, майнового (штрафу від п'ятдесяти до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян із конфіскацією отриманого доходу чи винагороди) та іншого характеру (позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком на один рік), й громадський осуд винного суб'єкта з метою запобігання, припинення правопорушення та недопущення нових корупційних проступків.

У юридичній літературі, крім адміністративної відповідальності, до фізичних осіб застосовується адміністративна відповідальність юридичних осіб. У своїх дослідженнях Ю. Битяк стверджує, що є всі підстави говорити про адміністративну відповідальність юридичних осіб як про самостійний вид адміністративної відповідальності. Адже він тісно переплітається з адміністративною відповідальністю фізичних осіб. Так, у разі скоєння правопорушення юридичною особою можливими є три види правових наслідків: притягнення до відповідальності посадової особи, як за порушення митних правил; притягнення до відповідальності одночасно і юридичної, і посадової особи, як у разі скоєння порушення у сфері обмеження монополізму; притягнення до відповідальності лише юридичної особи, як у разі порушення правил містобудування [6]. За переконаннями Ю. Асташева, адміністративна відповідальність юридичних осіб здійснюється на загальних принципах адміністративної відповідальності, має ознаки, які притаманні адміністративній відповідальності фізичних осіб. Вона встановлюється законами та іншими нормативними актами, норми яких утворюють самостійний інститут адміністративного права [10, с. 9]. Проте в нашому дослідженні ні щодо Територіального управління ДСА, ні сам центральний офіс Територіального управління ДСА такої юридичної відповідальності не застосовують.

Висновки. Отже, адміністративна відповідальність у сфері діяльності Державної судової адміністрації України – це регламентована адміністративно-деліктними нормами реакція посадових осіб ДСА, з одного боку, як суб'єктів владних повноважень, які мають право здійснювати провадження у справах про адміністративні правопорушення, з іншого – як суб'єктів корупційних діянь, що полягає у складанні ними або посадовою особою Національного агентства з питань запобігання корупції на них протоколів про адміністративні правопорушення та застосування місцевим судом до винних осіб заходів державного примусу з метою запобігання, припинення правопорушення та недопущення нових проступків у сфері діяльності ДСА.

Список використаних джерел:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Закон від 07.12.1984 № 8073-X // Відомості Верховної Ради УРСР від 18.12.1984 р. – № 51. – Ст. 1122.
2. Копейчиков В.В. Правознавство: [підручник]. – Київ: Юрінком Інтер, 2003. – 264 с.
3. Куценко В.Д. Адміністративно-правовий статус Державної судової адміністрації України: автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.07. / В.Д. Куценко. – Київ., 2016. – 20 с.
4. Петков С. В. та ін. Науково-практичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення : станом на 2 квіт. 2012 р. – Київ : Центр учбової літератури, 2012. – 1246 с.
5. Про запобігання корупції. Закон від 14.10.2014 № 1700-VII // Відомості Верховної Ради. – 2014 – № 49. – Ст. 2056.
6. Про судоустрій і статус суддів. Закон від 06.12.2016 № 1774-VIII // Відомості Верховної Ради. – 2016. – № 31. – Ст. 545.
7. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970—1980. – Том 1. – 860 с.
8. Справи про адміністративні правопорушення. ЗУ «Про боротьбу з корупцією». Єдиний державний реєстр судових рішень. – 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Page/61>.
9. Сучасний етап судової реформи: передумови, ключові події і виклики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pravo.org.ua/news/5889>.
10. Христинченко Н.П. Застосування адміністративної відповідальності до посадових осіб // Форум права. – 2011. – № 2. – Ст. 937 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/>.
11. Юридичний словник-довідник / За ред. Ю.С. Шемчушенка. – Київ : Феміна, 1996. – 696 с.

УДК 342.9

СТРІЛЬЧЕНКО Є.В.

**КОРУПЦІЯ В УКРАЇНІ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА КРАЇНИ
НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ**

У науковій статті розглядається актуальне питання сьогодення – корупція в Україні як невід'ємна складова країни на сучасному етапі державотворення. Також зроблено ґрунтовні висновки, які полягають не тільки в нормативному закріпленні боротьби з корупцією. Так, оскільки корупція є широким поняттям, для її подолання необхідно застосувати більш широкий підхід – починаючи від удосконалення громадянського суспільства, сильної політичної волі (яка б полягала у реальному намаганні подолати корупцію), незалежності судової влади та закінчуючи відкритістю здійснення державних функцій (без створення бюрократійного апарату та множення контролюючих органів).

Ключові слова: *корупція, сучасні етапи, державотворення, політико-економічна криза, суспільне життя, державне життя.*

В данной научной статье рассматривается актуальный вопрос современности – коррупция в Украине как неотъемлемая составляющая страны на современном этапе создания государства. Также сделаны основательные выводы, которые заключаются не только в нормативном закреплении борьбы с коррупцией. Коррупция является более широким понятием, поэтому для ее преодоления необходим более широкий подход – начиная от совершенствования гражданского общества, сильной политической воли (которая заключалась бы в реальной попытке преодолеть коррупцию), независимости судебной власти и заканчивая открытостью осуществления государственных функций (без создания бюрократийного аппарата и умножения контролирующих органов).

Ключевые слова: *коррупция, современные этапы, государства, политико-экономический кризис, общественная жизнь, государственная жизнь.*

© СТРІЛЬЧЕНКО Є.В. – кандидат юридичних наук, адвокат (Вінницька обласна колегія адвокатів)

In this scientific article examines contemporary issues which deals with corruption in Ukraine as an integral part of the country at the present stage of the creation of the state. Also made solid conclusions which are not only normative consolidating the fight against corruption matter. Because corruption is a broader concept to overcome it requires a broader approach ranging from improving civil society, strong political will (which was a real attempt to tackle corruption) and the independence of the judiciary and ending with the openness of the government functions (without creating byurokratiynogo apparatus and multiplication regulatory bodies).

Key words: *corruption, present stage, state, political and economic crisis, social life, public life.*

Актуальність теми. На сучасному етапі українська держава перебуває в політико-економічній кризі. Найпершим чинником такого стану виступає корупція, яка досягла системного вкорінення у всі сфери суспільного і державного життя. Така розповсюдженість корупції ставить під загрозу не тільки нормальне функціонування тих чи інших органів, але й має більш широке негативне значення: вона створює загрозу національній безпеці, перешкоджає реформуванню і реальному запровадженню позитивних змін у правоохоронній, військовій та соціальних сферах. Також прояв корупції полягає в дискредитації більшості публічних інститутів як у межах України, так і на міжнародній арені.

Виклад основного матеріалу. Корупція є те тільки політичною чи економічною категорією. Для більш правильного розуміння поняття необхідно розуміти корупцію насамперед загально-соціальною, економічною, державною та політичною проблемою.

Якщо більш предметно говорити про негативний вплив корупції, то найперше необхідно вказати на матеріальний його прояв. Найбільш явний прояв впливу корупції проявляється в економічній сфері. Так, згідно з узагальненими даними, викладеними у Спільному звіті правоохоронних органів України від 22.04.2016р. №52/394/172/71/268/60 «Про стан протидії корупції правоохоронними органами в 2015 році», то сума збитків, завданих державі, складає 3 603 052 658 (більш ніж 3,6 мільярда) гривень тільки за 2015 рік [1]. При цьому сума відшкодованих у судовому порядку грошових коштів складає тільки 548 мільйонів гривень.

Враховуючи велику латентність правопорушень, пов'язаних з корупцією, можна стверджувати, що така сума збитків є явно заниженою (оскільки такий звіт формувався на основі тільки тих правопорушень, які для розгляду були направлені до суду).

Також корупція спостерігається не тільки в правоохоронних органах, де за даними Transparency International та Gallup International Association її рівень сягає досить значної відмітки – понад 49% [2]. Так, за даними цієї ж організації під час отримання послуг в закладах охорони здоров'я рівень корупції сягає 41%. Що ж стосується інших сфер, то в правоохоронній і медичній сферах показники значно нижчі, якщо ж рахувати в абсолютних числах, то рівень корупції там теж дуже значний. Так, рівень корупції в освітніх закладах – 33%, земельних службах – 25%, реєстраційних та дозвільних службах – 22%, судах – 21%, податковій – 18%, комунальних підприємствах – 6% [2].

Такий стан корупції, очевидно, стосується усіх державних інституцій. Проте корупція є занадто комплексною категорією і може виходити за межі державно-правового регулювання.

Задля розуміння її суті і методів боротьби з нею, необхідно виокремити її вплив на такий вагомий недержавний інститут, як громадянське суспільство.

На цьому етапі розвитку держави і суспільства можна з упевненістю стверджувати, що внаслідок корупції громадянське суспільство в його ідеальному вигляді є утопією. Так, основними принципами громадянського суспільства є такі:

- публічність та загальна поінформованість;
- чітке дотримання законів;
- верховенство права;
- незалежність суддівського апарату;
- рівність перед законом;
- наявність механізмів контролю за дотриманням законів [68–79].

У цьому разі було виокремлено не весь перелік ознак громадянського суспільства, а тільки ті, які можуть стосуватись проявів корупції.

Фактично корупція може як повністю унеможливити реалізацію конкретного принципу, наприклад рівності перед законом, так і досить суттєво зашкодити його реалізації.

Проаналізувавши суть громадянського суспільства, можна визначити, що воно є такою побудовою соціуму, яка не дає можливості розвиватись корупції як соціальному явищу (навіть якщо для її розвитку будуть політичні чи законодавчі передумови – С.С.). Тобто такий соціальний інститут є передумовою ліквідації корупції на психологічному рівні.

Звичайно, розвиток громадянського суспільства не можна назвати панацеєю від корупції, оскільки завжди будуть залишатись, крім соціальних, й інші детермінанти корупції. Проте саме розвиток громадянського суспільства може забезпечити ліквідацію основної причини корупції – суспільної терпимості до цього явища.

Взагалі корупція є явищем динамічним, тому розглядати її сучасний стан було б не зовсім правильно. Для розуміння саме правового закріплення, яке діє на сучасному етапі, необхідно дослідити розвиток як самої корупції, так і її нормативного закріплення.

Історія свідчить, що корупція з'явилась одночасно з першими проявами державності, проте такого негативного впливу набула тільки тепер. Наприклад, у радянській літературі майже не зустрічається досліджень зазначеного поняття, оскільки вважалось, що корупція характерна тільки капіталістичним та буржуазним країнам. Звичайно, в кримінальному законодавстві були закріплені такі діяння, як хабар чи перевищення владних повноважень, проте вони не були отоженні з корупцією.

У незалежній Україні найперше поняття корупції було закріплено тільки 5 жовтня 1995 року з прийняттям Закону «Про боротьбу з корупцією» [4]. Проте не було комплексного правового регулювання інституту протидії корупції. Так, згаданий закон визначав тільки адміністративно-правові засоби впливу і передбачав застосування у судовому порядку накладення на винних осіб штрафу. У деяких випадках також застосовувалась конфіскація як додаткове покарання. На момент прийняття закону не було сформованого інституту протидії корупції, оскільки навіть не було імплементації його норм до Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Оскільки такий закон не мав помітного антикорупційного впливу, то в 2011 році було прийнято новий Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції», який і почав комплексно створювати механізми протидії корупції. Так, цим законом було внесено зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення, який доповнився новим розділом, що стосувався адміністративних корупційних правопорушень. Також закон розширив коло осіб, які підпадають під його дію та розширив види відповідальності за його порушення.

На сучасному етапі цілком зрозумілим є намагання держави створити потужну нормативну базу у сфері протидії корупції. Так, задля реалізації такого намагання, було прийнято ряд антикорупційних законів, які створили діючий механізм протидії корупції. Так, було створено ряд нових органів (Національне антикорупційне бюро та Державне бюро розслідувань), які покликані ліквідувати корупцію у вищих органах державної влади, також було запроваджено посилення відповідальності за вчинення корупційних правопорушень (запроваджено поняття корупційних злочинів, унеможливлено застосування пільгових інститутів кримінального права для осіб, які вчинили корупційний злочин). Також необхідно наголосити на прийнятті нового Закону України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 року, яким було удосконалено правове регулювання протидії корупції.

Такі дії мали позитивний наслідок. Проте, крім запроваджених, необхідно провести ще ряд змін, які б сприяли зменшенню негативних наслідків корупції.

Найперше необхідно сприяти розвитку громадянського суспільства шляхом ліквідації соціального підґрунтя корупції. Саме таке соціальне підґрунтя є найбільш значущим, оскільки полягає в праворозумінні та правосвідомості, які на нормативному рівні важко подолати.

Наступним кроком необхідно запровадити відкритість і гласність тих процесів, у межах яких і може проявлятися корупція. Так, наприклад, у випадку із зазначеним у статті обшуком не було допущено адвоката до проведення зазначеної слідчої дії (фактично без статусу підозрюваного особа не може залучати захисника). Також необхідно запровадити повну відеофіксацію тих дій, у межах яких може вчинятись корупційне правопорушення.

Законодавець досить доречно пішов шляхом посилення відповідальності за вчинення корупційного правопорушення. Надалі необхідно запровадити, крім адміністративної і кримінальної, також цивільно-правову відповідальність задля повернення до державного бюджету втрачених коштів.

Такі зміни обумовлені взяттям курсу України на міжнародну інтеграцію. Тому необхідно певним чином уніфікувати законодавство України з тими країнами, які в тій чи іншій мірі ліквідували корупцію.

Логічно розглянути досвід Данії, яка стала найменш корумпованою країною світу. Вона не має спеціалізованих антикорупційних органів. До того ж у Данії корупція не вважається небезпечною для суспільства. Цікавим є й те, що у країні не передбачено окремого пакету антикорупційних законів, однак покарання за злочини, пов'язані з корупцією, передбачено у відповідних статтях, включених до датського кримінального законодавства. Для Данії характерна інформаційна прозорість державних структур, які виносять рішення з того чи іншого питання, свобода доступу преси до документів, що обґрунтовують такі рішення. У цій країні лише запроваджено ключові державні та приватні антикорупційні ініціативи, пов'язані з бізнесом та запропоновані суспільними організаціями [6, с. 216–219].

Наприклад, в Італії антикорупційна програма побудована тільки на принципі стримань і протидії державної влади, де судова влада займає провідне місце. Тому основний антикорупційний вплив здійснюється судами.

У Фінляндії антикорупційна програма побудована схожим чином, крім зарплат суддів. Так, судді отримують у 2-3 рази більшу зарплату ніж інші державні службовці. Також там широко розповсюджена моральна складова, яка полягає в негативній суспільній думці про корупцію.

Висновки. Аналізуючи вищезазначене, можна говорити про те, що не тільки нормативне закріплення боротьби з корупцією має значення. Так, оскільки корупція є широким поняттям, для її подолання необхідний більш широкий підхід: починаючи від удосконалення громадянського суспільства, сильної політичної волі (яка б полягала у реальному намаганні подолати корупцію), незалежності судової влади та закінчуючи відкритістю здійснення державних функцій (без створення бюрократичного апарату та множення контролюючих органів).

Список використаних джерел:

1. Матеріали доповіді «БарометрСвітової Корупції» міжнародної компанії Transparency International та Gallup International Association [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.transparency.org/country#UKR>.
2. Про боротьбу з корупцією : Закон України від 05.10.1995 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/356/95-%D0%B2%D1%80>.
3. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.
4. Про засади запобігання і протидії корупції : Закон України від 07.04.2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3206-17>.
5. Профілактика корупційних правопорушень : науково-практична конференція // Харків : Збірник тез доповідей. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2015. – 357 с.
6. Резнік О. Особистість і громадянське суспільство : досвід теоретичного осмислення / О. Резнік // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2002. – № 3. – С. 68–79.
7. Спільний звіт Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ, Служби безпеки України, Міністерства доходів і зборів, Міністерства оборони, Державної судової адміністрації України від 22.04.2016р. №52/394/172/71/268/60 «Про стан протидії корупції правоохоронними органами в 2015 році».

ПОВНОВАЖЕННЯ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ ЩОДО ЗДІЙСНЕННЯ ФІСКАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ В КОНТЕКСТІ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

У науковій статті проаналізовано зарубіжний досвід повноважень державних органів у сфері здійснення фінансової функції держави. Досліджено спеціальні органи управління фінансами в США, країнах Європи, а також пострадянських країнах. Розглянуто варіанти організації податкових органів та їх підпорядкування в зарубіжних країнах.

Ключові слова: контроль, фінансовий контроль, фінансова функція, податкові органи, зарубіжні країни.

В научной статье рассмотрен зарубежный опыт полномочий государственных органов в сфере осуществления фискальной функции государства. Исследованы специальные органы управления финансами в США, странах Европы, а также постсоветских странах. Автор анализирует варианты организации налоговых органов и вопросы их подчинения в зарубежных странах.

Ключевые слова: контроль, финансовый контроль, фискальная функция, налоговые органы, зарубежные страны.

In the scientific article foreign experience of plenary powers of state bodies in the field of realization of fiscal function of the state is considered. The special bodies of financial management in the USA, countries of Europe, and also post-Soviet states are explored. An author analyses the variants of organization of tax bodies and questions of their submission in foreign countries.

Key words: control, financial control, tax bodies, fiscal function, foreign countries.

Постановка проблеми. Фінансова функція здійснюється з метою забезпечення оптимального дохідного ефекту оподаткування, дотримуючись при цьому інтересів як платників податку, так і держави, підвищення підприємницької активності, стабільного економічного росту та підвищення рівня життя населення.

Однією з умов забезпечення функціонування держави та виконання покладених на неї завдань є здійснення уповноваженими державними органами ефективною податковою діяльністю. За влучним висловлюванням О.О. Бандурки, оподаткування є формою участі приватної власності окремих громадян у суспільному житті [1, с. 8]. Податкова діяльність є важливою складовою фінансової діяльності держави, що включає в себе кілька напрямів: формування податкової системи держави шляхом встановлення та введення податків, їх гармонізації; утворення системи контролюючих органів, визначення їх компетенції та забезпечення їх належного функціонування; організацію та здійснення податкового контролю за дотриманням податкового законодавства; забезпечення справляння податків юридичними та фізичними особами; забезпечення дотримання законності у сфері оподаткування.

Окреслення чіткої і цілісної картини системи контролюючих органів та їх повноважень має певне теоретичне і практичне значення, є передумовою правильного розуміння та визначення їх ролі і місця серед державних та недержавних структур, юридичного закріплення компетенції, вибору форм і методів роботи, підготовки фахівців. Тому наявність системи контролюючих органів є необхідним, оскільки саме фінансова функція держави забезпечує реалізацію фінансового суверенітету держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему функцій держави досліджено у працях М.І. Байтіна, Д.В. Вінницького, В.А. Габера, Д.О. Гетманцева, А.І. Денисова, Л.І. Загай-

нова, Л.І. Каска, І.С. Самощенко, М.В. Черноголовкіна, В. М. Чхіквдзе. Досить ґрунтовно поняття компетенції та повноважень було висвітлено у працях К.С. Бельського, Ю.О. Тихомирова, Б.М. Чичеріна. Серед учених, які досліджували проблеми правового регулювання діяльності органів виконавчої влади у сфері оподаткування, здійснення ними правоохоронної і контролюючої функцій, слід зазначити наукові доробки О.О. Бандурки, Л.К. Воронової, Л.М. Касьяненко, М.П. Кучерявенка, Т.О. Проценко, Л.А. Савченко, Т.Ф. Юткіної та інших. Проте детальної наукової розвідки стосовно визначення статусу та повноважень Державної фіскальної служби (далі – ДФС) та її структурних підрозділів щодо здійснення фіскальної функції держави досі не було.

Метою статті є аналіз зарубіжного досвіду повноважень державних органів у сфері здійснення фіскальної функції держави, а також дослідження спеціальних органів управління фінансами в США, країнах Європи, пострадянських країнах.

Виклад основного матеріалу. Система фінансових органів визначається політичною системою та формою держави. Управління фінансами в економічно розвинутих країнах, як правило, здійснюється кількома державними органами. Незважаючи на відмінності в різних країнах, до органів, що здійснюють фінансовий контроль, належать такі: парламент, спеціальне відомство державного фінансового контролю, міністерство фінансів (його управління та відділи), галузеві відомства [3, с. 61].

Парламентський контроль здійснюється під час розгляду та затвердження проекту державного бюджету і звіту про його виконання. У більшості західних країн існують бюджетні комітети, до функцій яких входить перевірка законності, правильності та повноти передбачених у бюджеті доходів та видатків, а також правильності звіту про виконання бюджету. В парламенті існує також система вибіркового контролю, що здійснюється через спеціальні парламентські комітети. Такі комітети діють у Франції, Великобританії та деяких інших країнах для перевірки фінансової діяльності окремих ланок фінансової системи, зокрема, певних галузей економіки. Завданнями комітетів є ознайомлення зі станом фінансів та станом справ у державних корпораціях та загальна оцінка їх діяльності [6]. Парламент періодично отримує інформацію про виконання бюджету; використовуючи процедуру письмових чи усних запитів, він має право вимагати перевірки дій уряду у випадку перевищення видатків, встановлених у державному бюджеті.

Важливе значення у системі фінансового контролю у розвинутих країнах належить спеціальним органам фінансового контролю, які зовні виступають як органи, незалежні від уряду та підзвітні парламенту.

Фіскальні органи відповідно до поставлених перед ними завдань виконують відповідні функції, серед яких виокремлюють основні та похідні. Основними функціями податкових органів є: здійснення безпосереднього контролю за додержанням податкового законодавства, правильністю обчислення, повнотою і своєчасністю сплати податків, забезпечення реєстрації та обліку платників податків, інших платіжів, правильності обчислення цих податків, платежів, обслуговування платників податків. Похідні функції: прогнозування, аналіз надходження податків; організація роботи державних податкових адміністрацій та державних податкових інспекцій; удосконалення структури, форм та методів діяльності податкових органів; здійснення заходів щодо підбору кадрів до податкових органів; отримання, облік та обробка інформації; запобігання злочинам та іншим правопорушенням у сфері оподаткування; координація діяльності з іншими органами державної влади, а також податковими службами інших держав; прийняття у випадках, передбачених законодавством, нормативних актів та методичних рекомендацій з питань оподаткування; внесення у встановленому порядку пропозицій щодо вдосконалення податкового законодавства; здійснення внутрішньовідомчого контролю.

Як показує досвід зарубіжних країн, існують різні варіанти організації податкових органів і їх підпорядкування. В одних країнах вони володіють самостійним статусом:

1) у КНР паралельно існують дві системи територіальних податкових органів: система управління центральними податками на чолі з Головним державним податковим управлінням (має статус міністерства при Державній раді КНР, тому також виробляє спільно з Міністерством фінансів пропозиції з питань податкової політики) і система управління місцевими податками під спільним керівництвом Управління і місцевих урядів провінційного рівня;

2) у Японії стягнення податків і податкова політика здійснюються Національним податковим управлінням, а завдання з вивчення, планування і розробки системи податків покладено на Податковий департамент, який входить до структури Міністерства фінансів;

3) в інших – є структурними підрозділами фінансових органів (Франція – Генеральна дирекція державних фінансів Міністерства економіки та фінансів, Швейцарія – Федеральна по-

даткова адміністрація Федерального департаменту фінансів, Аргентина – Федеральна Адміністрація державних доходів реалізує податкову політику під контролем Міністерства економіки, Бразилія – Секретаріат державних доходів у підпорядкуванні Міністерства фінансів, Республіка Казахстан – Податковий комітет Міністерства фінансів) або підпорядковані уповноваженому органу, який відає державними доходами (Республіка Білорусь – Міністерство з податків та зборів, Азербайджанська Республіка – Міністерство податків). У деяких країнах, наприклад, в Австрії податкові органи відсутні, тому справляння податків здійснюється фінансовими дирекціями і службами, які є структурними підрозділами Міністерства фінансів, у Канаді Агентство з доходів, створене замість скасованого Міністерства доходів, адмініструє податки, але при цьому не впливає на податкову політику. Контроль за нарахуванням та сплатою податків в Ізраїлі здійснюється Міністерством фінансів, у складі якого є управління державними доходами, що встановлює та визначає систему роботи, розробляє інструкції та вказівки щодо розрахунків для підприємств. До його складу входять два великих підрозділи, які здійснюють стягнення податків: управління прибутковими податками та нерухомого майна (прямі податки) і управління мита та податку на додану вартість, тобто управління непрямих податків. В Італії управлінням фінансами займаються чотири державних органи: державними видатками та фінансовим контролем – Казначейство; доходами – Міністерство фінансів; розробкою державного бюджету та координуванням фінансових ресурсів – Міністерство бюджету та планування; місцевими фінансами – Міністерство внутрішніх справ [5, с. 277].

Слід зазначити, що з практичної точки зору реорганізація і ліквідація є постійними явищами у суспільно-державному житті, проте проблемою є своєчасне узгодження зв'язків між органами і коректування норм статутних положень та статусних документів, тому не слід надавати однаковій повноваження різним органам стосовно одних і тих же суб'єктів, оскільки це несе за собою узурпацію одним органом усього кола повноважень із неможливістю інших органів здійснювати такі повноваження. Зміна компетенції відбувається у зв'язку з оптимізацією системи державних органів, модифікацією структури, статусу, завдань, взаємовідносин.

Метою об'єднання податкової та митної служб є оптимізація та раціоналізація процесу сплати податків, зменшення додаткових адміністративних витрат, узгодженість дій органів влади у регулюванні підприємницької діяльності, збільшення суми отриманих податків без підвищення рівня податкового тиску на платників податку, покращення якості наданих послуг та застосування дієвих методів боротьби з ухиленням від оподаткування.

Важливе значення в управлінні фінансами відіграють спеціалізовані органи фінансового контролю, незалежні від уряду та підзвітні парламенту. У США це Головне контрольно-ревізійне управління, серед його функцій – тлумачення фінансових нормативних актів, контроль за законністю та ефективністю операцій, які здійснюються урядовими відомствами, надання допомоги Конгресу, його комітетам та конгресменам, контроль за виконанням окремих платіжних операцій; встановлення правил ведення фінансових операцій та звітності у федеральних установах.

Фактично діяльність контрольного управління полягає у здійсненні щорічних перевірок стану фінансів федеральних відомств та складанню документів і рекомендацій президенту та конгресу на основі проведення перевірок.

Низка федеральних установ не підконтрольна Головному контрольно-ревізійному управлінню (банки федеральної резервної системи, валютні органи, деякі урядові фонди). Це управління не має також права контролювати асигнування привілейованого, конфіденційного чи невідкладного характеру, до яких належать окремі види видатків міністерства оборони, комісії з атомної енергії, ЦРУ, ФБР та деякі інші [7, с. 123].

Для боротьби з ухиленням від сплати податків у багатьох країнах створено служби фінансової розвідки і фінансової поліції, що мають різні повноваження під час здійснення ними їхніх функцій.

Провідну роль у боротьбі з податковою злочинністю у Німеччині відіграє спеціалізована правоохоронна структура – податкова поліція або служба податкового розшуку, яка належить до системи Міністерства фінансів. Підрозділи податкового розшуку «Штойфа» було створено у Німеччині ще в 1934 році. Її працівники, перебуваючи на службі у фінансових органах, одночасно є позаштатними працівниками прокуратури. Фінансові органи можуть у будь-який момент передати кримінальну справу до прокуратури. В окремих землях ФРН для кримінального й адміністративного переслідування порушників податкового законодавства у складі фінансових органів створено спеціальні підрозділи – відділи з кримінальних справ і штрафних санкцій. На підрозділи «Штойфа» покладається виконання трьох основних завдань: розслідування

податкових злочинів і порушень порядку стягнення податків; визначення бази оподаткування у зв'язку з податковими злочинами і порушеннями порядку стягнення та сплати податків; викриття та розслідування невідомих податкових злочинів, тобто тих, у яких не з'ясовано обставини справи або винувата особа. У Швеції функції податкової міліції виконують підрозділи Головного поліцейського управління. Розслідування податкових правопорушень та злочинів – сфера компетенції Служби фінансової розвідки у складі Головного поліцейського управління. Служба фінансової розвідки була створена у 1993 році за ініціативою шведських банків, котрі були вкрай зацікавлені в попередженні проникнення організованої злочинності у фінансове життя країни. Поліцейські служби фінансової розвідки спочатку проводять оперативні заходи для викриття фінансових афер, переважно за участю концернів, іноземного капіталу тощо. Адже в країні склався традиційно високий рівень податкової культури та податкової дисципліни, тобто громадяни там законослухняні. Тому для ліквідації незначних правопорушень здебільшого достатньо провести профілактичну бесіду з порушником. Зібрані матеріали передаються прокурору, і якщо їх визнано переконливими, поліцейські отримують право на провадження попереднього слідства в повному правовому та оперативному обсязі [2, с. 40–41].

Ідея концентрації усіх або окремих функцій з протидії злочинам у фінансовій сфері не у поліцейському відомстві, а в окремому вузькоспеціалізованому органі державної влади, що входить до складу уряду чи безпосередньо підпорядкований главі держави, або у підрозділі відомства економічного характеру, не нова. Наприклад, окремі відомства щодо здійснення протидії фінансовій злочинності існують у Великобританії, США (Служба внутрішніх надходжень входить до Міністерства фінансів – Т.Т.), Італії (фінансова гвардія підзвітна Міністерству економіки та фінансів – Т.Т.), у Бельгії (при Міністерстві внутрішніх справ – Т.Т.) тощо.

У нашому дослідженні слід також звернути увагу і на досвід країн Співдружності Незалежних Держав (далі – СНД):

- правопорушеннями у сфері економіки, зокрема податковими злочинами у Республіці Молдова займається Управління з розслідування правопорушень Департаменту поліції Міністерства внутрішніх справ;

- Державна служба по боротьбі з економічними злочинами при уряді Киргизької Республіки (фінансова поліція) має статус державного правоохоронного органу, діяльність якого спрямована на виявлення, попередження та припинення, розкриття та розслідування економічних видів злочинів, пов'язаних із нанесенням шкоди державі, посадових злочинів у сфері економіки та фінансів, шляхом проведення оперативно-розшукової діяльності, слідства та дізнання у межах визначених повноважень;

- Агентство Республіки Казахстан по боротьбі з економічною і корупційною злочинністю – це спеціальний державний орган, що здійснює правоохоронну діяльність, спрямовану на попередження, виявлення, припинення, розкриття і розслідування злочинних та інших видів посягань на права людини і громадянина, інтереси суспільства і держави у сфері економічної та фінансової діяльності; до підвідомчості належать правопорушення у сфері підприємницької діяльності, оподаткування та фінансів; безпосередньо підконтрольний Президенту Республіки Казахстан [7];

- Департамент фінансових розслідувань Комітету державного контролю Республіки Білорусь – державний правоохоронний орган, що забезпечує економічну безпеку Республіки Білорусь;

- Департамент Попереднього Розслідування Податкових Злочинів – один із структурних підрозділів Міністерства податків Азербайджанської Республіки, що здійснює дізнання, слідчу і оперативно-розшукову діяльність у сфері боротьби з податковими злочинами.

Висновки. Процес реформування правоохоронних органів передбачає чітке визначення компетенції, усунення паралелізму в діяльності різних правоохоронних підсистем, існуючого дисбалансу повноважень та відповідальності у цій сфері між гілками влади, організацій їх діяльності відповідно до змін, які відбулися у суспільстві, спробу впровадження європейських стандартів, нової системи оцінки ефективної роботи, раціоналізації як окремих служб, так і підрозділів.

На наш погляд, функція, надана фіскальним органам в Україні, сьогодні не властива їм, однак зумовлена суспільною необхідністю і світовою практикою. У зв'язку з цим вважаємо доцільним передання оперативних підрозділів Державної митної служби України, а тепер оперативних підрозділів ДФС України, до такої структури як Фінансова поліція, діяльність якої спрямована на виявлення, попередження та припинення, розкриття та розслідування економічних видів злочинів, пов'язаних з нанесенням шкоди державі, посадових злочинів у сфері економіки та фінансів.

Список використаних джерел:

1. Бандурка О.О. Управління державною податковою службою в Україні : монографія / О. О. Бандурка. – Х., 2005. – 504 с.
2. Головка Т. Поліція, яку не викликають / Т. Головка // Податкова правда. – № 3. – 2012. – С. 39–41.
3. Данилевский Ю.А. Государственные контрольные финансовые органы за рубежом / Ю.А. Данилевский // Финансы. – 1993. – № 7. – с. 61–63.
4. Дейнеко Є.В. Державний фінансовий контроль : зарубіжний досвід і його адаптація до національного середовища / Є.В. Дейнеко // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2011. – № 1. – С. 289–292.
5. Італія: Конституція і законодавчі акти : пер. з іт. / редкол. : В.А. Туманов (перед.) і ін. – К. : Прогрес, 1998. – 522 с.
6. Конституції зарубіжних держав / Сост. В.В. Маклаков. – М. : 1997. – 584 с.
7. Хэвенс Х.С. Система государственного контроля в США / Х.С. Хэвенс. – Контроллинг. – 2000. – № 1. – С. 123.
8. Худяков А.И. Налоговое право Республики Казахстан : общая часть. Учебник / А.И. Худяков. – Алматы : ТОО «Издательство НОРМА-К», 2002.

УДК 342.9

ТИТАРЧУК В.В.

**НАПРЯМИ РОЗВИТКУ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ**

Стаття присвячена визначенню основних напрямів розвитку адміністративно-правового регулювання у сфері діяльності державних підприємств в Україні. Запропоновано створення Державної регуляторної служби у сфері державного підприємництва України, що контролюватиме діяльність державних підприємств, забезпечуватиме цільове використання бюджетних коштів, а також здійснюватиме заходи щодо запобігання корупції і контроль за їх реалізацією. Наголошено на доцільності узгодження діяльності Національного антикорупційного бюро України, Національного агентства з питань запобігання корупції та Державної регуляторної служби у сфері державного підприємництва України шляхом затвердження Інструкції про порядок взаємодії спеціальних уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції. Розкрито зміст та запропоновано структуру Закону України «Про державні та комунальні унітарні підприємства» та Закону України «Про внесення змін і доповнень до Кодексу України про адміністративні правопорушення (щодо адміністративної відповідальності керівників державних і комунальних підприємств)».

Ключові слова: адміністративно-правове регулювання, державні підприємства, державні та комунальні унітарні підприємства, керівники державних підприємств, органи державної влади.

Статья посвящена определению основных направлений развития административно-правового регулирования в сфере деятельности государственных предприятий в Украине. Предложено создание Государственной регуляторной службы в сфере государственного предпринимательства Украины, которая будет контролировать деятельность государственных предприятий, обеспечивать целевое использование бюджетных средств, а также осуществлять мероприятия по предотвращению коррупции и контроль за их реализацией. Отмечено целесообразность

согласования деятельности Национального антикоррупционного бюро Украины, Национального агентства по вопросам предотвращения коррупции и Государственной регуляторной службы в сфере государственного предпринимательства Украины путем утверждения Инструкции о порядке взаимодействия специальных уполномоченных субъектов в сфере противодействия коррупции. Раскрыто содержание и предложена структура Закона Украины «О государственных и коммунальных унитарных предприятиях» и Закона Украины «О внесении изменений и дополнений в Кодекс Украины об административных правонарушениях (относительно административной ответственности руководителей государственных и коммунальных предприятий)».

Ключевые слова: административно-правовое регулирование, государственные предприятия, государственные и коммунальные унитарные предприятия, руководители государственных предприятий, органы государственной власти.

The article is devoted to defining the main directions of administrative and legal regulation in the sphere of state enterprises in Ukraine. A creation of the State Regulatory Service in public enterprise of Ukraine that control the activity of public enterprises, ensure proper use of budgetary funds and carry out measures to prevent corruption and monitor their implementation. Emphasized the appropriateness coordination of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine, the National Agency for Prevention of Corruption and the State Regulatory Service in public enterprise of Ukraine by approving Instruction on the interaction of special commissioners in combating corruption. The content and structure of the proposed Law of Ukraine "On state and municipal unitary enterprises" and the Law of Ukraine "On amendments and additions to the Code of Ukraine on Administrative Offences (administrative liability of heads of state and municipal enterprises)".

Key words: administrative and legal regulation, public enterprises, state and municipal unitary enterprises, managers of state enterprises, public authorities.

Актуальність теми. Аналіз реалізації адміністративно-правового регулювання у сфері діяльності державних комерційних і казенних підприємств засвідчує важливу роль таких суб'єктів господарювання у забезпеченні державних і суспільних інтересів. Водночас непрозорість та малоефективні підходи в управлінні перешкоджають їхньому повноцінному функціонуванню в Україні. У зв'язку із цим за офіційними даними Кабінету Міністрів України [1] станом на середину 2016 року виникли значні проблеми розвитку державного підприємництва, зокрема: зниження рівня інноваційної активності суб'єктів господарювання; низький рівень задоволення потреб внутрішнього ринку у продукції вітчизняного виробництва; висока енергоємність виробництва та споживання енергоресурсів, значна частка яких імпортується в Україну; відсутність зв'язку між наукою та виробництвом; істотне відставання України у сфері використання інформаційних технологій; зменшення частки високотехнологічних виробництв, що призводить до скорочення попиту на власні науково-дослідні та прикладні розробки.

Виклад основного матеріалу. Указані питання неможливо вирішити лише шляхом удосконаленням чинного законодавства, а, насамперед, слід розробити і впровадити в життя середньострокові концептуальні засади розвитку державного регулювання у сфері діяльності державних підприємств у нашій державі. Отже, розвиваючи положення Концепції вдосконалення державного регулювання господарської діяльності, схваленої указом Президента України від 03 вересня 2007 року № 816/2007 [2], пропонуємо розробити Програму розвитку адміністративно-правового регулювання у сфері державного підприємництва на період до 2020 року.

Пріоритетними напрямками вдосконалення адміністративно-правового регулювання у сфері державного підприємництва мають стати: оптимізація системи центральних органів виконавчої влади у сфері регуляторної політики щодо державних підприємств; недопущення неправомірного втручання органів публічної влади у діяльність суб'єктів господарювання, а також усунення необґрунтованих підстав для здійснення ними заходів державного контролю; забезпечення прозорості та недопущення корумпованих проявів у діяльності державних регуляторних органів, керівників і посадових осіб державних підприємств; узгодження технічних умов під час здійснення окремих видів господарської діяльності державними суб'єктами господарювання з

міжнародними нормами у сфері стандартизації та сертифікації; застосування єдиного підходу до регулювання діяльності державних суб'єктів господарювання, які виробляють товари на ринку, що перебуває у стані природної монополії незалежно від сфери діяльності; розвиток внутрішнього фінансового контролю в органах державного економічного сектору.

Звернемося до характеристики окремих напрямів, зазначених у Програмі розвитку адміністративно-правового регулювання у сфері державного підприємництва на період до 2020 року, які потребують додаткового роз'яснення. Так, оптимізація системи органів державної влади у сфері регуляторної політики щодо державних підприємств, насамперед, має стосуватися створення нового центрального органу виконавчої влади – Державної регуляторної служби у сфері державного підприємництва України, підзвітної і підконтрольної Кабінету Міністрів України. З метою організації своєї діяльності ця Служба: контролюватиме діяльність державних підприємств, зокрема, забезпечуватиме ефективне і цільове використання бюджетних коштів; забезпечуватиме здійснення заходів щодо запобігання корупції і контроль за їх реалізацією на державних підприємствах; здійснюватиме добір кадрів на державні підприємства, в установи та організації, формуватиме кадровий резерв на відповідні посади; організовуватиме ведення діловодства та архівне зберігання документів відповідно до встановлених правил; організовуватиме планово-фінансову роботу на державних підприємствах, здійснюватиме контроль за використанням фінансових і матеріальних ресурсів, забезпечуватиме організацію та вдосконалення бухгалтерського обліку; забезпечуватиме залучення громадян до участі в управлінні державними справами, ефективну взаємодію з інститутами громадянського суспільства, сприятиме здійсненню контролю за її діяльністю.

У зв'язку зі створенням нового центрального органу виконавчої влади та недопущенням дублювання правових норм, слід вилучити відповідні пункти щодо державних підприємств з Положення про Державну регуляторну службу України, затверджену постановою Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 року № 371 [3].

Боротьба з корупцією завжди була актуальним питанням з моменту здобуття Україною державної незалежності. Водночас євроінтеграційні намагання нашої країни, перебудова політичної та економічної системи за міжнародними вимогами постійно змушує шукати шляхи подолання цього негативного явища. У запропонованій Програмі розвитку адміністративно-правового регулювання у сфері державного підприємництва на період до 2020 року чільне місце має відводитися здійсненню ефективних організаційних і практичних заходів боротьби з корупцією.

Така необхідність зумовлена і новою антикорупційною політикою в Україні, адже у Законі України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки» [4] наголошено, що ще однією сферою з високими ризиками корупції є функціонування державних підприємств. Так, заходи щодо запобігання корупції на суб'єктах господарювання не охоплюють велику частину їхніх працівників. Це спричиняє виникнення конфліктів інтересів, непрозорого кадрового добору, що призводить до роботи на одному підприємстві близьких родичів або некомпетентних осіб, ведення власного бізнесу за рахунок ресурсів державного підприємства тощо. Закупівлю за кошти підприємств виведено за межі прозорих процедур, а політика щодо запобігання корупції фактично не проводиться.

Аналіз зазначених напрямів щодо протидії корупційним проявам на державних підприємствах дозволяє запропонувати певні зміни і доповнення до чинного законодавства. Так, для виконання вимог п. 6, 8, 10 ст. 11 Закону України «Про запобігання корупції» слід узгодити діяльність новостворених центральних органів виконавчої влади у вказаній сфері шляхом затвердження спільним наказом Національного антикорупційного бюро України, Національного агентства з питань запобігання корупції та Державної регуляторної служби у сфері державного підприємництва України «Інструкції про порядок взаємодії спеціальних уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції». Водночас Національному агентству з питань запобігання корупції необхідно розробити такі нормативно-правові акти: «Положення про порядок складання і перегляд антикорупційних програм у центральних органах виконавчої влади та на державних підприємствах», «Положення про порядок створення і діяльності комісій із запобігання корупції на державних підприємствах (установах, організаціях)».

Узгодження технічних умов під час здійснення окремих видів господарської діяльності державними суб'єктами господарювання з міжнародними нормами у сфері стандартизації та сертифікації включає в себе, зокрема, необхідність узгодити чинне законодавство у цій сфері з вимогами Світової організації торгівлі та директивами ЄС. Йдеться про передбачення скорочення переліку продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації, та прискорення переходу від обов'яз-

кової сертифікації продукції до застосування процедури оцінки відповідності, розроблення та впровадження технічних регламентів на основі європейських директив (згідно з Державною програмою стандартизації на 2006–2010 роки, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 01 березня 2006 року № 229).

Необхідним є також створення системи ринкового нагляду, яка має відповідати європейським підходам до контролю безпеки продукції, забезпечувати дотримання балансу у відносинах між державними суб'єктами господарювання та контролюючими органами, ефективно захищати права споживачів на якість і безпечність продукції. Система державного регулювання та контролю безпечності та якості харчових продуктів і продовольчої сировини має бути відокремлена від системи технічного регулювання.

Отже, ці та інші законодавчі пропозиції мають бути втілені у вигляді затвердження оновленої Державної програми стандартизації на 2017–2020 роки, а також у внесенні змін і доповнень до Законів України «Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності», «Про стандартизацію», декрету Кабінету Міністрів України від 10 травня 1993 року № 46–93 «Про стандартизацію і сертифікацію» та ін.

Щодо застосування єдиного підходу до регулювання діяльності державних суб'єктів господарювання, які виробляють товари на ринку, що перебуває у стані природної монополії незалежно від сфери діяльності, слід зауважити таке. У Концепції вдосконалення державного регулювання природних монополій, схваленої указом Президента України від 27 вересня 2007 року № 921/2007 [5] підкреслено важливість належної організації функціонування природних монополій. Так, регулювання діяльності суб'єктів господарювання, які виробляють товари на ринку, що перебуває у стані природної монополії, є однією з важливих функцій держави в умовах ринкової економіки, оскільки ця діяльність має велику суспільну значимість, від її результатів залежить як життєзабезпечення населення, так і ефективність функціонування підприємств, установ, організацій.

Отже, державне регулювання діяльності державних підприємств-природних монополій незалежно від форм господарської діяльності має відповідати європейським стандартам у зазначеній сфері та здійснюватися шляхом: формування цінової і тарифної політики на ринку, що перебуває у стані природної монополії, із застосуванням стимулюючих механізмів, контролю за ціноутворенням у відповідних сферах діяльності; запобігання монополізації та сприяння конкуренції на суміжних ринках; збалансування інтересів державних суб'єктів господарювання, які виробляють товари на ринку, що перебуває у стані природної монополії, та споживачів товарів, вироблених на ринку; забезпечення рівних можливостей доступу до товарів, вироблених суб'єктами господарювання (виробників товарів на ринку, що перебуває у стані природної монополії).

З метою узгодження зазначених положень з міжнародними стандартами пропонуємо такі зміни і доповнення до чинного законодавства, зокрема назву ст. 8 Закону України «Про природні монополії» сформулювати у таким чином – «Предмет і методи державного регулювання діяльності суб'єктів природних монополій», а також доповнити її частиною другою такого змісту: «Органами державного регулювання діяльності суб'єктів природних монополій можуть застосовуватися наступні методи регулювання: цінове регулювання, здійснюване за допомогою визначення (встановлення) цін (тарифів) або їхнього граничного рівня; визначення споживачів, що підлягають обов'язковому обслуговуванню, і (чи) встановлення мінімального рівня їхнього забезпечення у разі неможливості задоволення в повному обсязі потреб у товарі, виробленому (реалізованому) суб'єктом природної монополії, з урахуванням необхідності захисту прав і законних інтересів громадян, забезпечення безпеки держави, охорони природи і культурних цінностей».

До того ж аналіз положень цього законодавчого акта дає підстави констатувати, що у ньому розкрито переважно питання державного регулювання суб'єктів природних монополій. Водночас контрольні функції у зазначеній сфері фактично відсутні. Отже, вважаємо за доцільне назву Розділу II Закону України «Про природні монополії» змінити на «Державне регулювання і контроль природних монополій», а також п. 2 ст. 4. доповнити абзацом першим такого змісту: «З метою реалізації ефективної державної політики у сфері діяльності суб'єктів природних монополій органи державного регулювання здійснюють державний контроль за діями, які проводяться за участю або щодо суб'єктів природних монополій, що мають на меті утилізацію інтересів споживачів товару, щодо яких застосовується регулювання згідно чинного законодавства, або стримування економічно виправданого переходу зі стану природної монополії до стану конкурентного ринку».

Питання правового регулювання діяльності державних підприємств є сьогодні невирішеним, має фрагментарний характер, а також в окремих аспектах відповідні нормативно-правові

акти між собою неузгоджені. Отже, виникає нагальна потреба у прийнятті єдиного спеціалізованого Закону України «Про державні та комунальні унітарні підприємства». Пропонуємо структуру проекту цього законодавчого акта:

Розділ I. Загальні положення.

Розділ II. Утворення та припинення діяльності унітарного підприємства.

Розділ III. Майно унітарного підприємства.

Розділ IV. Управління унітарним підприємством.

Розділ V. Прикінцеві та перехідні положення.

Окремо звертає на себе увагу питання адміністративної відповідальності керівників державних підприємств як єдиного органу управління спеціального суб'єкта господарювання. Зазначений аспект адміністративно-правового регулювання у вказаній сфері є актуальним і потребує нагального подальшого законодавчого забезпечення. Зокрема, враховуючи зарубіжний досвід, доцільно доповнити ч.1 ст. 24 Кодекс України про адміністративні порушення (далі – КУпАП) пунктом 8 «Дискваліфікація» як новим видом адміністративного стягнення, а також передбачити статтю 321 «Дискваліфікація» такого змісту: 1. Дискваліфікація полягає в позбавленні фізичної особи права обіймати посади, пов'язані з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків або спеціально уповноважені на виконання таких обов'язків у юридичних особах публічного і приватного права незалежно від організаційно-правової форми, здійснювати управління юридичною особою в інших випадках, передбачених чинним законодавством, або здійснювати діяльність із надання адміністративних послуг або діяльність у сфері підготовки спортсменів, організацій і проведення спортивних заходів, або здійснювати діяльність у сфері проведення експертизи промислової безпеки, або здійснювати медичну діяльність чи фармацевтичну діяльність. 2. Адміністративне стягнення у вигляді дискваліфікації призначається судом. Дискваліфікація встановлюється на термін від шести місяців до трьох років.

З метою недопущення подальшої професійної діяльності дискваліфікованої особи та врегулювання відповідної правової прогалини необхідно доповнити КУпАП ст. 16622 «Здійснення дискваліфікованою особою діяльності з управління юридичною особою» такого змісту: 1. Здійснення дискваліфікованою особою впродовж терміну дискваліфікації діяльності з управління юридичною особою тягне за собою накладення штрафу від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. 2. Укладання з дискваліфікованою особою договору (контракту) на управління юридичною особою, а також незастосування наслідків припинення її діяльності тягне за собою накладення штрафу на посадову особу органу виконавчої влади від двохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Висновки. Проаналізувавши вищевикладене, слід зробити висновок, що, по-перше, незадовільний стан адміністративно-правового регулювання діяльності державних підприємств в Україні вказує на необхідність ґрунтовного підходу до вирішення цього питання. Передбачено створення Державної регуляторної служби у сфері державного підприємництва України, підзвітної і підконтрольної Кабінету Міністрів України. Цей орган виконавчої влади контролюватиме діяльність державних підприємств, забезпечуватиме цільове використання бюджетних коштів, а також здійснення заходів щодо запобігання корупції і контроль за їх реалізацією; здійснюватиме добір кадрів; організовуватиме планово-фінансову роботу, здійснюватиме контроль за використанням фінансових і матеріальних ресурсів тощо.

По-друге, вимогами сьогодення є активізація подальших заходів у протидії та боротьбі з корупцією на державних підприємствах. Отже, з одного боку, слід узгодити діяльність Національного антикорупційного бюро України, Національного агентства з питань запобігання корупції та Державної регуляторної служби у сфері державного підприємництва України шляхом затвердження Інструкції про порядок взаємодії спеціальних уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції. З іншого боку, посилити заходи щодо запобігання корупції безпосередньо керівництвом суб'єктів господарювання, узгодивши на законодавчому рівні порядок складання і перегляд антикорупційних програм, а також засади діяльності комісій із запобігання корупції на державних підприємствах.

По-третє, з метою вирішення питання сучасного стану щодо правового регулювання діяльності державних унітарних підприємств, яке має фрагментарний характер, необхідно прийняти спеціалізований Закон України «Про державні та комунальні унітарні підприємства».

По-четверте, питання законодавчого врегулювання адміністративної відповідальності керівників державних підприємств потребує удосконалення шляхом прийняття Закону України

«Про внесення змін і доповнень до Кодексу України про адміністративні правопорушення (щодо адміністративної відповідальності керівників державних і комунальних підприємств)».

Список використаних джерел:

1. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки : Закон України від 14.10.2014 № 1699-VII // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 46. – Ст. 2047.
2. Про затвердження Положення про Державну регуляторну службу України : постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 р. № 371 // Урядовий кур'єр. – 2014. – № 154.
3. Про Концепцію вдосконалення державного регулювання господарської діяльності : указ Президента України від 03.09.2007 № 816/2007 // Офіційний вісник Президента України. – 2007. – № 30. – Ст. 602.
4. Про Концепцію вдосконалення державного регулювання природних монополій : указ Президента України від 27.09. 2007 № 921/2007 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 74. – Ст. 2753.
5. Про схвалення Концепції Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.07.2013 № 603-р // Офіційний вісник України. – 2013. – № 66. – Ст. 2402.

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ОСНОВОПОЛОЖНИХ ПРИНЦИПІВ МІЖНАРОДНОЇ АСОЦІАЦІЇ СТРАХОВИКІВ ДЕПОЗИТІВ

У статті проаналізовано діяльність Міжнародної Асоціації страховиків депозитів та особливості її взаємодії зі страховиками держав-учасниць. Розглянуто нормативно-правові засади функціонування національної системи гарантування вкладів фізичних осіб та обґрунтовано напрями гармонізації вітчизняного законодавства з принципами Міжнародної Асоціації страховиків депозитів. Виявлено невідповідності норм чинного законодавства системи гарантування вкладів фізичних осіб України існуючим міжнародним стандартам функціонування систем страхування депозитів та доведено необхідність його поступового узгодження з міжнародними нормами і стандартами.

Ключові слова: *система страхування депозитів, Міжнародна Асоціація страховиків депозитів, система гарантування вкладів фізичних осіб, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб.*

В статье проанализирована деятельность Международной Ассоциации страховщиков депозитов и особенности ее взаимодействия со страховщиками стран-участниц. Рассмотрены нормативно-правовые основы функционирования национальной системы гарантирования вкладов физических лиц и обоснованы направления гармонизации отечественного законодательства с принципами Международной Ассоциации страховщиков депозитов. Выявлены несоответствия норм действующего законодательства системы гарантирования вкладов физических лиц Украины существующим международным стандартам функционирования систем страхования депозитов и доказана необходимость постепенного его приведения в соответствие с международными нормами и стандартами.

Ключевые слова: *система страхования депозитов, Международная Ассоциация страховщиков депозитов, система гарантирования вкладов физических лиц, Фонд гарантирования вкладов физических лиц.*

The nature of activity of International Association of Deposit Insurers and features of its interaction with insurers of participating countries are represented in this article. The discovery of legislative framework of national deposits insurance system and foundation of directions of harmonization of domestic legislation with principles of International Association of Deposit Insurers are made. The disparities, between legal norms of deposits insurance system of Ukraine and current international norms and standards of deposits insurance system functioning and the necessity of bringing them into line, are highlighted.

Key words: *deposits insurance system, International Association of Deposit Insurers, deposit-guarantee scheme, Ukrainian deposit guarantee Fund.*

Постановка проблеми. У рамках світової інтеграції Україна має підтримувати безпеку фінансових операцій, піклуватися про надійність гарантій, що надаються фінансовими установами, а також забезпечувати захист прав і законних інтересів інвесторів і вкладників. Одним із пріоритетних напрямів підвищення надійності фінансової сфери є узгодження вітчизняного законодавства, яке регулює діяльність системи гарантування вкладів, з міжнародними нормами і стандартами страхування депозитів.

Сьогодні Фонд гарантування вкладів фізичних осіб України (далі – Фонд) є співзасновником Міжнародної асоціації страховиків депозитів, членом Європейського Форуму страховиків

депозитів, а також тісно співпрацює зі страховиками депозитів таких держав, як Болгарія, Польща, Російська Федерація, Сербія, США, Туреччина та ін.

Міжнародна Асоціація страховиків депозитів (далі – МАСД) була створена відповідно до швейцарського законодавства 6 травня 2002 року як некомерційна організація і є окремою юридичною особою, постійним місцем перебування якої є Банк міжнародних розрахунків у м. Базель, Швейцарія. Основною метою діяльності МАСД є сприяння загальній стабільності міжнародних і національних фінансових систем шляхом здійснення досліджень з питань страхування депозитів і створення стандартів, а також підтримки спільного використання досвіду, забезпечення навчання та створення освітніх програм у партнерстві з іншими організаціями. За цих обставин визначення напрямів удосконалення чинної нормативно-правової бази України з урахуванням міжнародного досвіду, зокрема норм і стандартів МАСД, є актуальним питанням наукових досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних дослідженнях розглядаються особливості розвитку системи гарантування вкладів в Україні на шляху світової інтеграції, а також питання правового забезпечення інститутів державного регулювання. Багато вчених (В.Б. Авер'янов, О.М. Бандурка, Ж.В. Завальна, В.В. Коваленко, Т.М. Кравцова, В.В. Крилова, Т.В. Мазур, В.І. Теремецький) виділяють необхідність відповідності нормативно-правової бази України міжнародним стандартам та вимогам. Однак в цих дослідженнях не приділено достатньої уваги напрямам гармонізації вітчизняного законодавства, що регулює функціонування системи гарантування вкладів з нормами і стандартами МАСД.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження нормативно-правових засад функціонування національної системи гарантування вкладів та обґрунтування напрямів гармонізації вітчизняного законодавства з нормами і стандартами МАСД.

Виклад основного матеріалу. Для підвищення ефективності систем страхування депозитів було розроблено спільний документ Базельського комітету з банківського нагляду і МАСД – Основні положення Принципи для ефективних систем страхування депозитів [1] (далі – Принципи), що ґрунтується на мінімізації морального ризику, нормалізації впливу зовнішнього середовища на функціонування системи, економічних та культурних особливостях держав-учасниць тощо.

Необхідність проведення аналізу щодо відповідності національної системи гарантування вкладів Принципам виникає у зв'язку з її недостатньою ефективністю.

Принцип 1 – Завдання державної політики. Основними завданнями державної політики у сфері страхування депозитів є захист вкладників і сприяння фінансовій стабільності.

Фонд розпочав свою діяльність з підписання у 1998 році Президентом України Указу «Про заходи щодо захисту прав фізичних осіб – вкладників комерційних банків», яким було затверджено Положення «Про порядок створення Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, формування та використання його коштів». У 2001 р. Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб» від 20 вересня 2001 р. № 2740-III (втратив чинність). У вересні 2012 р. набув чинності Закон України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» від 23 лютого 2012 р. № 4452-VI [2] (далі – Закон), в якому, на відміну від попереднього, було закріплено сутність системи гарантування вкладів фізичних осіб та особливості її функціонування, а також чітко визначено функції Фонду. Постійний розвиток законодавчої бази та створення уповноважених органів системи гарантування вкладів свідчать про дотримання Україною державної політики, спрямованої на захист прав і законних інтересів вкладників, а також сприяння фінансовій стабільності.

Принцип 2 – Мандат і повноваження страховика. Мандат і повноваження страховика депозитів мають узгоджуватись із цілями державної політики, бути чітко визначеними і формально відображеними в законодавстві.

Повноваження, функції та правовий статус Фонду врегульовані Розділом II, Розділом VI–VIII Закону та відповідають цілям державної політики України із підтримання безпеки фінансових операцій і забезпечення надійності гарантій, що надаються фінансовими установами.

Принцип 3 – Управління. Страховик депозитів має бути операційно незалежною, добре регульованою, прозорою, підзвітною й ізольованою від зовнішнього втручання установою, а також інформаційно відкритою для вкладників банків.

В Україні виконання 3 Принципу забезпечується Розділом II та ст. 18 Закону. Згідно зі ст. 3 Закону, яка визначає правовий статус Фонду, він є: установою, що виконує спеціальні функції у сфері гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку і їх ліквідації; юридичною особою публічного права, що має відокремлене майно, яке є об'єктом права державної власності

і перебуває у його господарському віданні; економічно самостійною установою, що має самостійний баланс, поточний та інші рахунки в Національному банку України. Згідно зі ст. 5 Фонд підзвітний Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України та Національному банку України. Фонд інформує громадськість про свою діяльність шляхом опублікування інформації на офіційному сайті Фонду.

Принцип 4 – Відносини з іншими учасниками системи страхування депозитів. Для підвищення захисту прав і законних інтересів вкладників, а також для сприяння фінансовій стабільності страховику депозитів та іншим учасникам системи необхідно постійно здійснювати координацію діяльності та обмін інформацією.

Процедура інформування Фондом вкладників врегульована на підставі п. 13 ч. 2 ст. 4 та ст. 18 Закону. Інформування Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України та Національного банку України про результати діяльності Фонду здійснюється на підставі ст. 7 Закону, а також Меморандуму «Про взаєморозуміння між Національним банком України, Міністерством фінансів України, Фондом гарантування вкладів фізичних осіб» від 29 травня 2014 р. [3]. Інформування Фонду банками про результати фінансової діяльності здійснюється шляхом подачі фінансових звітів згідно зі ст. 31 Закону. Однак неврегульованими залишаються питання координації дій та обміну інформацією між банками як учасниками системи. Як наслідок, відсутність практики укладання правових угод з обміну інформацією призводить до поширення інформації з порушенням конфіденційності та інших прав учасників системи.

Принцип 5 – Питання транскордонної діяльності. За присутності іноземного банку в юрисдикції держави законодавством мають бути врегульовані питання обміну інформацією та координації дій між страховиками відповідних держав.

У вітчизняному законодавстві гарантії Фонду з відшкодування вкладів фізичних осіб згідно з ч. 1 ст. 26 Закону поширюються на кожного вкладника банку-учасника Фонду (незалежно від місцезнаходження його відділення). Отже, вкладники-нерезиденти, що мають вклади в закордонному відділенні українського банку (фізичні особи та фізичні особи-підприємці), мають право на відшкодування вкладів у межах гарантованої суми, але лише в національній валюті України (ч. 5 ст. 26 Закону). Правове врегулювання питання відшкодування Фондом вкладів іноземних банків, які функціонують на території України, наразі не є актуальним тому, що в Україні немає іноземних банків (банків-нерезидентів), які є учасниками національної системи гарантування вкладів.

Принцип 6 – Роль страховиків в антикризовому управлінні системою страхування депозитів. Страховик депозитів має використовувати ефективні інструменти планування та антикризового управління для своєчасного реагування на банкрутства банків та інші негативні події у банківському секторі.

Фонд щорічно здійснює планування власної регуляторної діяльності, затверджуючи План підготовки проектів регуляторних актів Фонду на відповідний рік (далі – План) [4]. У разі виникнення необхідності виконавча дирекція Фонду приймає Зміни до Плану Фонду, забезпечуючи таким чином ефективне реагування на трансформації системи гарантування вкладів.

Невирішеними залишаються питання участі Фонду в організаціях з консультування та координації дій учасників системи гарантування вкладів. Сьогодні такої організації в Україні не існує, тому є доцільним запропонувати розширити сферу діяльності Асоціації українських банків та створити в її структурі окремий координаційний підрозділ, який має безпосередньо співпрацювати з Фондом з питань консультування та попередження кризових ситуацій у банківському секторі.

Принцип 7 – Членство. Членство в системі страхування вкладів має бути обов'язковим для всіх банків, які мають банківську ліцензію, зокрема державних банків (з державними гарантіями або без них).

Положення принципу забезпечуються правовими нормами ст. 17 Закону. Отже, всі банки, які мають банківську ліцензію, обов'язково мають бути учасниками Фонду, крім АТ «Ощадбанк» (вклади за яким гарантуються державою згідно зі ст. 57 Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 07 грудня 2000 р. № 2121-III [5]) та АТ «РОДОВІД БАНК» (на базі якого відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України «Про утворення санаційного банку» від 14 вересня 2011 р. № 880-р було створено санаційний банк).

Принцип 8 – Покриття депозитів гарантованим відшкодуванням. Згідно із зазначеним принципом у законодавстві мають бути чітко визначені рівні покриття депозитів, за якими гарантується відшкодування, а саме: застраховані депозити мають бути чітко і публічно визначені законом або постановою, відображати цілі державної політики; рівень і покриття мають бути встановлені таким чином, щоб переважна більшість вкладників всієї системи банків були повністю захищені; рівень і масштаби охоплення депозитів мають періодично переглядатись відповідно до цілей

державної політики; конкретні види депозитів можуть бути законодавчо виключені або вважатись такими, що не підлягають захисту; статус, проживання або громадянство вкладників не має впливати на можливість реалізації права на отримання відшкодування; законодавство має містити норми щодо механізму захисту депозитів в іноземній валюті та інтересів їх власників. Відповідні гарантії Фонду та відшкодування коштів за вкладками забезпечуються Розділом V Закону.

Принцип 9 – Джерела і використання коштів. Страховик депозитів повинен мати доступні засоби і механізми фінансування, необхідні для забезпечення швидкого задоволення вимог вкладників, зокрема гарантовану ліквідність. Вартість страхування депозитів має покриватися за рахунок банків, а механізми фінансування (зокрема організація фінансування системи страхування депозитів за надзвичайних обставин) мають чітко визначатись законом або нормативними актами. Страховик депозитів може позичати ресурси в центральному банку, а також має можливість використовувати диференціальний підхід до власного фінансування банками-учасниками.

Відповідний порядок формування коштів Фонду забезпечується Розділом IV Закону.

Принцип 10 – Зв'язки з громадськістю. Для захисту прав і законних інтересів вкладників та з метою сприяння фінансовій стабільності населення має бути проінформоване про переваги та обмеження системи страхування депозитів. Зв'язки Фонду з громадськістю забезпечуються Положенням «Про порядок інформування громадськості про систему гарантування вкладів фізичних осіб», яке затверджено Рішенням виконавчої дирекції Фонду гарантування вкладів фізичних осіб «Про затвердження Положення про порядок інформування громадськості про систему гарантування вкладів фізичних осіб» від 23 липня 2012 р. № 10. Згідно зі ст. 5 Закону України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2013 р. № 2939-VI надання публічної інформації Фонду здійснюється у відповідь на запити на отримання публічної інформації.

Принцип 11 – Правовий захист посадових осіб. Посадова особа страховика депозитів у виконанні свого мандата має бути захищена від відповідальності за свої рішення та дії (прийняті сумлінно під час здійснення посадових обов'язків), яка витікає з дій, позовів та інших процедур.

Працівники Фонду під час виконання покладених на Фонд функцій перебувають під захистом закону, тобто не несуть відповідальності за будь-які дії або бездіяльність, якщо вони діяли на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією і законами України (позови, подані проти працівників Фонду, вважаються позовами, поданими проти Фонду). Правовий захист посадових осіб Фонду забезпечується ч. 3 ст. 16 Закону.

Принцип 12 – Робота з особами, винними в банкрутстві банку. Страховик депозитів або інший відповідальний орган має бути наділений повноваженнями для проведення розслідувань зі встановлення осіб, винних у банкрутстві банку.

Фонд має право: звертатися до правоохоронних органів із заявою про вчинення кримінального правопорушення в разі виявлення фактів шахрайства та інших протиправних дій працівників банку або інших осіб стосовно банку; призначати проведення аудиторських перевірок та юридичних експертиз з питань банківської діяльності за рахунок банку у межах кошторису витрат, затвердженого виконавчою дирекцією Фонду. Відповідними повноваженнями Фонд наділений під час роботи тимчасової адміністрації, що закріплено у ст. 37 Закону.

Принцип 13 – Своєчасне виявлення та врегулювання. Страховик має бути наділений повноваженнями, що дозволяють забезпечувати своєчасне виявлення фінансових проблем банку, а також врегулювання питань із управління та виведення неплатоспроможного банку з ринку. Регулятивна діяльність Фонду дозволяє своєчасно та в повному обсязі отримувати інформацію від банків-учасників щодо зміни їх фінансового стану та за умови виявлення негативних тенденцій у фінансовій звітності здійснювати оперативне реагування. Фонд наділений повноваженнями щодо врегулювання питання неплатоспроможності проблемного банку та/або виведення його з ринку, що закріплено нормами Розділу II та Розділів VI – VII Закону.

Принцип 14 – Ефективне виведення неплатоспроможного банку з ринку. Процедура виведення неплатоспроможного банку з ринку має бути закріплена на законодавчому рівні та забезпечувати максимальний захист прав і законних інтересів вкладників, а також фінансову стабільність. Фонд розпочинає процедуру виведення неплатоспроможного банку з ринку не пізніше наступного робочого дня після офіційного отримання рішення Національного банку України про віднесення банку до категорії неплатоспроможних (ч. 1 ст. 34 Закону) та керується у своїх діях Розділом VII Закону, норми якого відповідають Принципу 14.

Принцип 15 – Виплата відшкодування вкладникам. З метою сприяння фінансовій стабільності система страхування депозитів має оперативно відшкодувати застраховані кошти вкладників. Страховик має бути спроможним здійснити відшкодування за більшістю вкладів протягом 7 днів.

В Україні Фонд розпочинає відшкодування за вкладами згідно з термінами процедур організації виплат, які за сукупністю складають щонайменше 2 місяці та визначені Законом, Законом України «Про банки і банківську діяльність» від 07 грудня 2000 р. № 2121-III, Положенням «Про виведення неплатоспроможного банку з ринку», яке затверджено Рішенням виконавчої дирекції Фонду гарантування вкладів фізичних осіб від 05 липня 2012 р. № 2 [6]. Положення щодо здійснення фінансового клірингу застрахованих вкладів і прострочених претензій банку до вкладників сьогодні не прописані у вітчизняному законодавстві.

Принцип 16 – Стягнення. Страховик депозитів однозначно має визнаватися кредитором збанкрутілого банку та відповідно до законодавства мати право на відшкодування своїх претензій згідно з порядком задоволення вимог кредиторів під час ліквідації банку. Черговість задоволення вимог Фонду до збанкрутілого банку встановлена ст. 52 Закону.

Висновки. Отже, можна дійти висновку про загальну відповідність законодавчої бази України, яка регулює систему гарантування вкладів фізичних осіб, Принципам. Однак не врегульованими у вітчизняному законодавстві залишаються питання координації дій та обміну інформацією між банками як учасниками системи гарантування вкладів фізичних осіб, відсутності практики укладання правових угод з обміну інформацією, участі Фонду в заходах з консультування та координації дій учасників системи гарантування вкладів фізичних осіб, термінів здійснення відшкодувань за вкладами, неможливості практичної реалізації окремих положень тощо. Вирішення цих питань потребує подальшого удосконалення нормативно-правової бази, що регулює систему гарантування вкладів в Україні, а також забезпечення можливості її практичного застосування.

Список використаних джерел:

1. План підготовки проектів регуляторних актів Фонду гарантування вкладів фізичних осіб на 2016 рік [Електронний ресурс] // Сайт Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. – Режим доступу : <http://www.fg.gov.ua/rehuliatorna-diialnist>.
2. Про банки і банківську діяльність : закон України від 07.12.2000 № 2121-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.
3. Про взаєморозуміння між Національним банком України, Міністерством фінансів України, Фондом гарантування вкладів фізичних осіб : Меморандум від 29.05.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.fg.gov.ua/files/docs/memos/Memorandum_MFU_NBU_DGF.pdf.
4. Про затвердження Положення про виведення неплатоспроможного банку з ринку : Рішення виконавчої дирекції Фонду гарантування вкладів фізичних осіб від 05.07.2012 № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1581-12>.
5. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб : закон України від 23.02.2012 № 4452-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4452-17>.
6. IADI Core Principles for Effective Deposit Insurance Systems : International Association of Deposit Insurers (IADI), Basel Committee on Banking Supervision, Basel, November 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.iadi.org/docs/cprevised2014nov.pdf.

УДК 342.95(477)

ЦИГАНОК С.В.

АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВА РЕГІОНАЛЬНОЇ ПРОКУРАТУРИ В УКРАЇНІ

У статті визначено поняття та особливості адміністративних прав регіональної прокуратури як передбачену законодавством можливість прокурорів регіональної прокуратури користуватися певними правилами поведінки з метою виконання функцій та завдань регіональної прокуратури та задоволення публічних інтересів суспільства загалом, чітко дотримуючись принципу законності.

Ключові слова: адміністративні права, завдання, законність, прокурор, публічні інтереси, регіональна прокуратура.

В статье определено понятие и особенности административных прав региональной прокуратуры как предусмотренную законодательством возможность прокуроров региональной прокуратуры пользоваться определенными правилами поведения в целях выполнения функций и задач региональной прокуратуры и удовлетворения публичных интересов общества в целом, четко следуя принципу законности.

Ключевые слова: административные права, задачи, законность, прокурор, публичные интересы, региональная прокуратура.

The article stipulates that the administrative rights of the regional prosecutor's is the ability of prosecutors' regional prosecutor's use certain rules of conduct, in order to perform the functions and tasks of the regional prosecutor's office, following the principle of legality.

Key words: administrative rights, prosecutor, public interest, regional prosecutor's, tasks.

Актуальність теми. Вітчизняний державний апарат є молодим і недосконалим, хоча на рівні із недоліками проростають і позитивні паростки у сфері публічного управління. Одним із таких є оновлена Прокуратура України, яка прагне забезпечити рівні можливості захисту прав громадян, використовуючи різні шляхи подолання соціальних конфліктів. Діяльність прокурорів завжди перебувала під контролем з боку як вищих прокуратур, так і громадськості. Проте система органів прокуратури, як і їх провідні обов'язки та права, зазнали і продовжують зазнавати позитивних змін.

Як відомо, права прокуратури встановлюються багатьма галузями права, основоположне місце у цій системі належить нормам конституційного права, які уточнюються, розвиваються іншими галузями права, насамперед, кримінальним процесом. Однак у цьому переліку серед забезпечувальних норм діяльності прокуратури провідне місце належить нормам адміністративного права.

На жаль, слід констатувати, що регіональна прокуратура ще не виробила на практиці оптимальний адміністративно-правовий механізм своєї діяльності, який би в повному обсязі задовільнив український народ, зокрема адміністративні права прокуратури є не досконалими. Тому й потребують удосконалення адміністративно-правового статусу регіональної прокуратури загалом та адміністративні права регіональної прокуратури зокрема.

Огляд останніх досліджень. До проблематики визначення основних адміністративних прав регіональної прокуратури зверталися вчені-юристи, зокрема Л. Давиденко, О. Зайчук, М. Івчук, В. Логоша, У. Ляхович, Т. Мацелик, Ю. Ударцов та інші. Водночас ця проблематика розглядалася лише в загальних аспектах, а тому потребує більш ґрунтовного та повного дослідження.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі теорії держави та права, праць вчених-адміністративістів, норм вітчизняного законодавства визначити та удосконалити провідні адміністративні права регіональної прокуратури в Україні.

Виклад основних положень. Адміністративні права регіональної прокуратури є провідним елементом її забезпечувального правового статусу, оскільки саме норми адміністративного права більшою мірою розкривають місце регіональної прокуратури в системі органів державної влади. Для розкриття та характеристики основних адміністративних прав регіональної прокуратури необхідно визначити такі поняття, як «права», «суб'єктивне право», «суб'єктивні права державних службовців».

Тлумачний словник української мови трактує поняття «право» як систему встановлених або санкціонованих державою загальнообов'язкових правил (норм) поведінки, зумовлену певними обставинами підставу, здатність, можливість робити, чинити що-небудь, користуватися чим-небудь [1, с. 506].

У сучасній юридичній літературі слово «право» вживається у двох основних значеннях – об'єктивному та суб'єктивному. Вказане дає можливість розглянути правову дійсність у двох аспектах: як систему встановлених чи санкціонованих державою норм і як можливості та повноваження, що належать суб'єктам на основі й у межах цих норм. Теорія держави і права наголошує, що суб'єктивне право – це передбачена нормами права міра можливої поведінки учасника правовідносин. Інакше кажучи, це міра поведінки, яка належить уповноваженій особі для задоволення її інтересів та потреб і яка забезпечується відповідними юридичними обов'язками інших (зобов'язаних) осіб [3]. Суб'єктивне право визначають також як гарантовану правом і законом міру можливої або дозволеної поведінки особи, яка належить суб'єкту, незважаючи на те, перебуває він у правових відносинах з іншими суб'єктами чи ні [9, с. 206].

Вчений Т. Мацелик визначає, що ознаками суб'єктивного права є наявність влади (наприклад, вимагати належної поведінки від інших осіб – С.Ц.), інтерес та воля. Також науковець виділяє суб'єктивне публічне право, яке є різновидом суб'єктивного права, тому йому притаманні всі ознаки останнього. Особливості суб'єктивного публічного права, на його думку, полягають: по-перше, у залежності від публічного інтересу, по-друге, у процедурі набуття та втрати права, по-третє, у юридичних гарантіях їх реалізації та захисту [7, с. 71].

Права державних службовців визначені нормами адміністративного права є підвидом їх суб'єктивних прав і дозволяють останнім бути учасником державно-службових відносин. Розвиваючи цю думку, вчені-юристи зазначають, що засновані на нормах адміністративного права суб'єктивні права державних службовців являють собою утворювану і гарантовану державою через норми об'єктивного права особливу юридичну можливість діяти, яка дозволяє їм як носіям цієї можливості поводитися певним чином, вимагати відповідної поведінки від інших осіб, користуватися певним соціальним благом, звертатися в разі потреби до уповноважених суб'єктів за захистом чи з метою задоволення особистих інтересів і потреб, що не суперечать суспільним та державним інтересам [5, с. 45; 10, с. 945].

Отже, врахувавши позиції вчених-юристів, вважаємо, що адміністративні права регіональної прокуратури – це передбачена законодавством можливість прокурорів регіональної прокуратури користуватися певними правилами поведінки з метою виконання функцій та завдань регіональної прокуратури та задоволення публічних інтересів суспільства загалом, чітко дотримуючись принципу законності.

Як визначає Ю. В. Ударцов, державні службовці органів прокуратури мають поряд з правами людини, громадянина, державного службовця України і специфічні права, передбачені посадою, необхідні їм для безпосереднього виконання своїх функціональних обов'язків. І навпаки, державні службовці України або пересічний громадянин не має тих прав, які мають державні службовці органів прокуратури. Враховуючи функціональну спрямованість змісту прав державних службовців органів прокуратури, вчений вважає доцільним поділити їх на загальногромадянські; загальнослужбові; посадові [10, с. 946].

Н. Матузов наголошує, що правова природа службових прав визначає їх зміст, який становить таку єдність: вид і міра можливої поведінки самого носія державної влади, можливість вимагати відповідної поведінки (виконання певних дій чи, навпаки, утримання від дій – С.Ц.) від інших зобов'язаних осіб, можливість звернутися у разі потреби за сприянням до відповідного державного органу, а також можливість користуватися певними соціальними благами [6, с. 115, 150].

Враховавши вищевказані позиції, адміністративні права регіональної прокуратури слід поділити таким чином:

- 1) загальні адміністративні права, до яких слід віднести публічні адміністративні права прокурорів як державних службовців;
- 2) спеціальні посадові адміністративні права, які включають права посадових осіб регіональної прокуратури, визначені спеціальним законом про прокуратуру, та поділяються на загальні посадові права прокурорів та права, які виникають під час виконання ними своїх повноважень;

3) додаткові адміністративні права керівників регіональної прокуратури.

У межах нашого дослідження найперше необхідно дослідити особливості спеціальних посадових адміністративних прав. Законом України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII «Про прокуратуру» визначено, що прокурор має право брати участь у прокурорському самоврядуванні для вирішення питань внутрішньої діяльності прокуратури у порядку, встановленому законом. Прокурори мають право бути членами професійних спілок, утворювати громадські організації та брати в них участь з метою захисту своїх прав та інтересів, підвищення свого професійного рівня [8].

Отже, до загальних адміністративно-посадових прав прокурорів регіональної прокуратури слід віднести: право регіональної прокуратури автономно вирішувати обсяг організаційних питань з певних аспектів її діяльності (право демократичного самоврядування); право регіональної прокуратури на добровільне створення чи вступ до неприбуткових громадських об'єднань для захисту своїх групових прав, свобод та законних інтересів (право публічного громадського захисту).

Спеціальні посадові адміністративні права, які виникають під час виконання прокурорами регіональних прокуратур своїх повноважень. Так, згідно зі ст.11 Закону України «Про прокуратуру» № 1404-VIII від 02.06.2016 визначено повноваження керівника регіональної прокуратури, який: представляє регіональну прокуратуру у зносинах з органами державної влади, іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, особами, підприємствами, установами та організаціями; організовує діяльність регіональної прокуратури; призначає на посади та звільняє з посад прокурорів регіональних та місцевих прокуратур; затверджує акти з питань, що стосуються організації діяльності регіональної прокуратури; у десятиденний строк з моменту вивільнення посади повідомляє Кваліфікаційно-дисциплінарну комісію прокурорів про наявність вакантної посади у регіональній прокуратурі; забезпечує виконання вимог щодо підвищення кваліфікації прокурорів; призначає на адміністративні посади та звільняє з адміністративних посад прокурорів; приймає рішення про застосування до прокурора регіональної та місцевої прокуратури дисциплінарного стягнення або щодо неможливості подальшого перебування його на посаді прокурора; контролює ведення та аналіз статистичних даних, організовує вивчення та узагальнення практики застосування законодавства та інформаційно-аналітичне забезпечення прокурорів [8].

Керівник регіональної прокуратури має право видавати письмові накази адміністративного характеру, що є обов'язковими для виконання першим заступником, заступниками, керівниками та заступниками керівників підрозділів, прокурорами відповідної регіональної прокуратури та керівниками місцевих прокуратур, розташованих у межах адміністративно-територіальної одиниці, що підпадає під територіальну юрисдикцію відповідної регіональної прокуратури [8].

Отже, спеціальні адміністративні обов'язки права регіональної прокуратури в діючому Законі України «Про прокуратуру» розкрито через компетенцію його керівника.

Деякі адміністративні права регіональної прокуратури виникають під час представництва регіональними прокурорами інтересів громадянина або держави в суді. Зокрема, вони мають право: 1) у порядку, визначеному законом, вимагати за письмовим запитом та безоплатно отримувати копії документів і матеріалів органів державної влади, органів місцевого самоврядування, військових частин, державних та комунальних підприємств, установ і організацій, органів Пенсійного фонду України та фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування; 2) отримувати від посадових та службових осіб органів державної влади, органів місцевого самоврядування, військових частин, державних та комунальних підприємств, установ та організацій, органів Пенсійного фонду України та фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування усні або письмові пояснення [8].

Отже, прокурор регіональної прокуратури під час представництва інтересів громадянина або держави в суді має сукупність спеціальних прав, які за своєю юридичною природою є забезпечувально-адміністративними і полягають в отриманні в законному порядку певної інформації (матеріалів, документів, пояснень, тощо) з метою виявлення чи підтвердження певних юридичних фактів.

До того ж законодавством визначено, що під час здійснення представництва інтересів громадянина або держави в суді прокурор має право в порядку, передбаченому процесуальним законом та законом, що регулює виконавче провадження: 1) звертатися до суду з позовом (заявою, поданням); 2) вступати у справу, порушену за позовом (заявою, поданням) іншої особи, на будь-якому етапі судового провадження; 3) ініціювати перегляд судових рішень, зокрема у справі, порушеній за позовом (заявою, поданням) іншої особи; 4) брати участь у розгляді справи; 5) подавати цивільний позов під час кримінального провадження у випадках та порядку, визначених кримінальним процесуальним законом; 6) брати участь у виконавчому провадженні під час вико-

нання рішень у справі, в якій прокурором здійснювалося представництво інтересів громадянина або держави в суді; 7) з дозволу суду ознайомлюватися з матеріалами справи в суді та матеріалами виконавчого провадження, робити виписки з них, отримувати безоплатно копії документів, що знаходяться у матеріалах справи чи виконавчого провадження [8].

Отже, прокурор регіональної прокуратури під час представництва інтересів громадянина або держави в суді має також конкретні процесуальні права, які визначають його місце у певних видах провадження та полягають у дозволений мірі поведінці прокурора, що дозволяє йому бути учасником провадження, а також реалізовувати функції регіональної прокуратури. Проте, на наш погляд, такі права носять не адміністративний а кримінально-процесуальний характер.

Особливі повноваження надані прокурорам під час здійснення нагляду за дотриманням законів у процесі виконання судових рішень щодо кримінальних справ, а також під час застосування інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян [8]. Відповідно до них прокурор, здійснюючи нагляд, має право: 1) у будь-який час за посвідченням, що підтверджує займану посаду, відвідувати місця перебування затриманих, попереднього ув'язнення, установи, в яких засуджені відбувають покарання, установи, де перебувають особи, щодо яких застосовані примусові заходи медичного або виховного характеру, та будь-які інші місця, у які доставлено осіб з метою складення протоколу про адміністративне правопорушення чи в яких особи примусово тримаються згідно із судовим рішенням або рішенням адміністративного органу; 2) опитувати осіб з метою отримання інформації про умови їх тримання та поводження з ними, ознайомлюватися з документами, на підставі яких ці особи тримаються в таких місцях, засуджені або до них застосовано заходи примусового характеру; 3) знайомитися з матеріалами, отримувати їх копії, перевіряти законність наказів, розпоряджень, інших актів відповідних органів і установ та в разі невідповідності законодавству вимагати від посадових чи службових осіб їх скасування та усунення порушень закону, до яких вони призвели, а також скасовувати незаконні акти індивідуальної дії; 4) вимагати від посадових чи службових осіб надання пояснень щодо допущених порушень, а також вимагати усунення порушень та причин і умов, що їм сприяли, притягнення винних до передбаченої законом відповідальності; 5) знайомитися з матеріалами виконавчого провадження щодо виконання судових рішень у кримінальних справах, робити з них виписки, знімати копії та в установленому законом порядку оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність державного виконавця; 6) вимагати від керівників органів вищого рівня проведення перевірок підпорядкованих і підконтрольних органів та установ попереднього ув'язнення, виконання покарань, застосування заходів примусового характеру та перевірок інших місць; 7) звертатися до суду з позовом (заявою) у визначених законом випадках [8].

Отже, прокурор регіональної прокуратури, здійснюючи вищевказаний нагляд, має право на перевірку умов установ місць обмеження волі, які передбачають право перевірки організаційно-розпорядчих документів установи; право на пояснення від керівників установ місць обмеження волі у разі вчинення незаконних дій щодо особи, волю якої обмежено; право ознайомлення з умовами обмеження волі особи, а також право на отримання інформації від осіб, воля яких обмежується; право ініціювання законних перевірок установ місць обмеження волі.

Висновки. Адміністративні права регіональної прокуратури є особливим невід'ємним адміністративно-правовим елементом адміністративно-правового статусу регіональної прокуратури; можливість прокурорів регіональної прокуратури користуватися певними правилами поведінки з метою виконання функцій та завдань регіональної прокуратури та задоволення публічних інтересів суспільства загалом, чітко дотримуючись принципу законності.

Список використаних джерел:

1. Білодід І. К. Словник української мови : в 11 т. / І.К. Білодід, А.А. Бурячок. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т.7. – 1976. – 724 с.
2. Давиденко Л.М. Функції прокуратури України згідно з новою Конституцією України / Л.М. Давиденко // Право України. – 1997. – № 6. – С. 43–46
3. Зайчук О.В. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник. 2-ге вид., переробл. і доп. / О.В. Зайчук, Н.М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 688 с.
4. Логоша В.В. Правова природа представництва прокурором інтересів громадянина та держави в адміністративному суді / В.В. Логоша // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 525–530.
5. Ляхович У.І. Організаційно-правове забезпечення реалізації адміністративно-правового статусу державного службовця: дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. / У.І. Ляхович ; Національний аграрний ун-т. – К., 2008. – 182 с.

6. Матузов Н.И. Личность. Права. Демократия. Теоретические проблемы субъективного права / Н.И. Матузов. – Саратов : Изд-во Саратов, 1972. – 237 с.
7. Мацелик Т.О. Суб'єктивне публічне право як юридичний феномен / Т.О. Мацелик // Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. – 2011. – № 3. – С. 67–71.
8. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII / Голос України. – 2014. – № 206.
9. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник / О.Ф. Скакун. – Х. : Еспада, 2006. – 776 с.
10. Ударцов Ю.В. Права та обов'язки державних службовців органів прокуратури : адміністративно-правовий аспект / Ю.В. Ударцов // Форум права. – 2012. – № 4. – С. 944–949.

УДК 342.9

ЧЕМОДУРОВА Н.О.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ПРИНЦИПУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДДІВ АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДІВ

У статті викладаються основні методологічні підходи до розуміння принципу незалежності суддів адміністративних судів. На основі дослідження етимологічного значення категорії «принцип», а також аналізу основних ознак принципу незалежності суддів, формулюється авторський підхід до визначення поняття «незалежність суддів адміністративних судів».

Ключові слова: адміністративне судочинство, імперативний характер принципу незалежності суддів адміністративних судів, нормативність принципу незалежності суддів адміністративних судів, об'єктивна обумовленість принципу незалежності суддів адміністративних судів, принцип.

В статье излагаются основные методологические подходы к пониманию принципа независимости судей административных судов. На основе исследования этимологического значения категории «принцип», а также анализа основных признаков принципа независимости судей, формулируется авторский подход к определению понятия «независимость судей административных судов».

Ключевые слова: административное судопроизводство, императивный характер принципа независимости судей административных судов, нормативность принципа независимости судей административных судов, объективная обусловленность принципа независимости судей административных судов, принцип.

The article outlines the basic methodological approaches to understanding the independence of administrative judges. Based on research etymological meaning category of “principle” and the analysis of the main features of the principle of judicial independence, the author formulated an approach to the definition of “independent administrative judges”.

Key words: administrative proceedings, mandatory principle of independence of administrative judges, normative principle of independence of administrative judges, objective conditionality principle of independence of administrative judges, principle.

Стан наукового дослідження проблеми. Питання незалежності суддів і судової гілки влади загалом завжди привертала увагу вчених і політичних діячів. Так, ретроспективний аналіз наукових джерел свідчить про активізацію досліджень у цій галузі ще в дореволюційній Росії, до складу якої тоді входила більша частина сучасних українських земель. Зокрема, організаційні

© ЧЕМОДУРОВА Н.О. – здобувач кафедри конституційного, адміністративного права та соціально-гуманітарних дисциплін (Інститут права та суспільних відносин Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»)

та процесуальні аспекти незалежності суддів розроблялись такими видатними науковцями, як Л.Є. Владимиров, С.І. Зарудний, О.Ф. Кістяківський, А.Ф. Коні, І.В. Михайловський, М.М. Розін, М.Д. Сергієвський, С.М. Тригубов, М.А. Філіпов, І.Я. Фойницький та іншими фундаторами конституційного, адміністративного та кримінально-процесуального права.

Науковий інтерес до незалежності судової гілки влади не згас і за часів існування Радянського Союзу. Водночас тотальний вплив комуністичної ідеології суттєво позначився на розумінні істинного змісту та призначення цього принципу, якому науковці того часу давали невисоку оцінку, зазначаючи, що «незалежність суддів <...> не означає незалежності суду від політики партії та держави; суди зобов'язані реалізувати таку політику» [1, с. 51].

Передусім, таке деформоване бачення змісту незалежності суддів було продиктоване особливостями його нормативного закріплення: в радянському законодавстві йому відводилась другорядна, допоміжна роль. Однак це не стало перешкодою для багатьох науковців, які, розуміючи фундаментальне значення цього принципу для побудови демократичної судової системи, продовжили його активну розробку та дослідження. Зокрема, це В.П. Божев, Є.В. Васьковський, А.Я. Вишенський, В.Р. Завадський, Н.Р. Максимов, М.І. Муравйов, В.М. Петренко, І.Л. Петрухін, Н.В. Радутна, В.М. Савицький, В.А. Терьохін, Д.М. Четет, Г.С. Фельдштейн, С.О. Юсупов та інші.

Справжній сплеск наукових досліджень у галузі судоустрою загалом та адміністративного судочинства зокрема можна спостерігати після проголошення незалежності України, ухвалення Концепції судово-правової реформи в Україні (28 квітня 1992 року), проведення так званої «малої судової реформи» та започаткування процесу створення незалежної системи адміністративних судів (2001 рік). Принцип незалежності суддів, організаційні та процесуальні проблеми його забезпечення стали активно обговорюватись на сторінках наукової літератури, на різноманітних науково-теоретичних конференціях, у суддівському співтоваристві міжнародними експертами та пересічними громадянами. Зокрема, слід відмітити напрацювання в цій галузі таких науковців і представників судової системи, як В.Ф. Бойка, В.Д. Бринцева, Т.В. Галайденко, В.В. Городовенка, В.О. Гринюка, В.В. Крижанівського, Р.О. Куйбіду, В.Т. Маляренка, П.П. Пилипчука, С.В. Прилучького, Д.М. Притику, М.Д. Савенка, А.О. Селіванова, В.Є. Скомороху, В.С. Смородинського, В.С. Стефанюка, В.І. Шишкіна та багатьох інших.

Отже, можна констатувати, що питання незалежності судової влади загалом та незалежності суддів адміністративних судів зокрема завжди становили науковий інтерес, а тому їм присвячено не один десяток наукових публікацій різного формату – від дисертаційних досліджень і монографій до наукових статей і коротких публіцистичних нарисів. І незважаючи на розбіжності в розумінні поняття, ознак, складових елементів та інших характеризуючих властивостей, абсолютно всі дослідники наголошують на тій вагомій ролі, яку відіграє незалежність суддів у побудові дійсно демократичної судової системи. Її визначають і як «один із фундаментальних *принципів* правової держави», «передумову довіри людей до судової процедури, її авторитетності та ефективності» [2, с. 43]; і як «найвищу основу судової діяльності», «один із важливих конституційних принципів правосуддя, на основі якого в державі формується правовий статус судді» [3, с. 11]; і як «засадничий принцип відправлення правосуддя», «важливу гарантію права кожної особи на справедливий судовий розгляд справи» [4, с. 13]. Незалежність суддів визнається (і з цим варто погодитись – Н.Ч.) «основною передумовою функціонування самостійної й авторитетної судової влади» [5, с. 36] та «однією з найбільш значимих демократичних засад суспільства» [6, с. 50].

Виклад основного матеріалу. У процесі становлення адміністративного судочинства, його утвердження у свідомості громадян як найбільш дієвого, ефективного та надійного механізму протидії незаконним діям і рішенням органів публічного управління, принципу незалежності суддів відводиться особлива роль. Як справедливо зауважують деякі науковці, адміністративні суди були створені спеціально для захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень [7, с. 143]. Саме тому незалежності суддів таких судів від інших гілок державної влади (передусім, виконавчої), має приділятися особлива увага і на законодавчому рівні, і на сторінках наукових видань, і на різноманітних конференціях представників судового співтовариства.

У чому ж полягає відмінність реалізації принципу незалежності суддів в адміністративному судочинстві від інших судових юрисдикцій? Для того, щоб дати відповідь на це запитання, необхідно з'ясувати сутність, зміст і характерні ознаки цієї правової категорії, а також проаналізувати сферу її застосування.

Найперше, коротко зупинимось на характеристиці категорії «принципи», оскільки більшість сучасних науковців визначають незалежність суддів саме як один із основоположних прин-

ципів функціонування судової гілки влади. Слово «принцип» походить від латинського «*princĭpium*» (основа, начало) й дослівно означає «те, що лежить в основі певної сукупності фактів або знань» [8, с. 365]; «початкова, керівна ідея, на якій базується явище чи процес» [5, с. 30]. Як бачимо, «принцип» – досить ємна категорія, яка завдяки своїй всеосяжності та універсальності має широкую сферу застосування. Саме цим можна пояснити її неоднозначне тлумачення різними науковцями, які залежно від специфіки предмета дослідження акцентують свою увагу на різних його аспектах. Так, наприклад, одні науковці, досліджуючи категорію «принципи» у тісному взаємозв'язку із категоріями «закономірність» і «сутність», зазначають, що «закономірність відбиває зв'язки між явищами, їх сутностями, а принцип конкретизує головний зміст кожного з явищ, які співвідносяться» [9, с. 16]. Інші науковці, які досліджують цю категорію з позицій логіки, відмічають той факт, що вона займає центральне місце, є основою системи, узагальненням і поширенням певного положення на всі явища тієї сфери, з якої цей принцип було абстраговано [10, с. 382].

Така розмаїтість підходів до дослідження сутності категорії «принципи» призвела до того, що в науковій літературі обґрунтовуються найрізноманітніші її визначення. Зокрема, принципи розглядаються і як «основні засади, вихідні ідеї, що за своєю сутністю є узагальненими відображеннями об'єктивних закономірностей розвитку суспільства, людства загалом» [11, с. 134]; і як «виражені у праві вихідні нормативно-керівні начала, які характеризують свідомість права, його основи, закріплені в ньому закономірності суспільного життя» [12, с. 284]; і як «основні ідеї, положення, вимоги, що характеризують зміст права, відображають закономірності його розвитку і визначають напрями та механізми правового регулювання суспільних відносин» [13, с. 22]; і навіть як «певне явище правової матерії, що має деякі загальні ознаки, які дозволяють визначити їх як основні засади, відправні ідеї його буття, котрі виражають найважливіші закономірності цієї суспільно-економічної формації, є однопорядковими із сутністю права й володіють універсальністю, вищою імперативністю і загальною значимістю» [14, с. 42].

Відразу ж зауважимо, що специфіка нашого дослідження не дозволяє нам повною мірою застосувати будь-яке із наведених та проаналізованих нами вище визначень до категорії «принципи незалежності суддів адміністративних судів». З цієї метою необхідно провести більш ґрунтований науковий аналіз, який включає не лише з'ясування ознак та характерних рис принципів права взагалі, але також і визначення місця незалежності суддів у системі таких принципів, а також дослідження специфіки реалізації даного принципу в адміністративному судочинстві.

Проаналізувавши численні наукові публікації, ми помітили відсутність єдиного загальноприйнятого погляду на систему характерних рис принципів права. Науковці використовують різні методи дослідження, у зв'язку з чим обґрунтовані ними переліки суттєво відрізняються між собою і включають від трьох до семи ознак. Аналіз та узагальнення найбільш поширених підходів дозволили нам сформулювати власну систему ознак принципів права, яка не лише відображає особливості реалізації принципу незалежності суддів, але й враховує специфіку адміністративного судочинства, в якому цей принцип набуває особливого значення.

Регулятивність – одна з найбільш суттєвих ознак принципів права. Вона виражається в тому, що їх основне соціальне призначення полягає у прямому чи опосередкованому впливі на регулювання суспільних відносин. Як стверджують фахівці з теорії держави та права, таке регулювання є специфічним, оскільки воно «здійснюється за допомогою механізму правового регулювання, яке необхідно розуміти як цілісне, результативне упорядкування і організацію суспільних відносин за допомогою системи правових засобів відповідно до вимог соціально-економічного та політичного рівня розвитку суспільства» [15, с. 22].

Регулятивний характер принципу незалежності суддів адміністративних судів проявляється, передусім, у тому, що, регулюючи суспільні відносини у сфері адміністративного судочинства, він здійснює урівноважуючий вплив. З одного боку, обмежує незаконний тиск і вплив на суддів з боку учасників судового розгляду, суддів, які виконують адміністративні функції, посадових осіб, які здійснюють кадрове, матеріально-технічне, фінансове та інше забезпечення адміністративного судочинства. З іншого боку, його положення сформульовані таким чином, щоб не допускати з боку суддів адміністративних судів фактів зловживання владою та посадовим становищем. Інакше кажучи, принцип незалежності суддів адміністративних судів виступає своєрідним важелем, який шляхом надання суддям певних гарантій забезпечує їм належні умови для відправлення правосуддя.

У тісному взаємозв'язку із регулятивністю перебуває така ознака принципів права, як їх **нормативність**. Її сутність полягає у тому, що принципи права є специфічною формою вираження волі законодавця, що знаходить своє текстуальне закріплення в нормативних актах (як

правило, в Конституції чи конституційних законах), набуваючи тим самим загальнообов'язкового характеру. Водночас, на відміну від правових норм, принципи права не завжди прямо закріплені в законодавстві, вони можуть «випливати зі змісту правових норм». Це обумовлено тим, що принципи – найбільш загальні соціальні орієнтири, які лише визначають «напрямок суспільної поведінки». Вони є «несучою конструкцією» права, довкола якої формуються його норми, інститути, галузі й уся система [14, с. 57].

Нормативність принципу незалежності суддів адміністративних судів полягає у його незаперечності, вищій стабільності, незмінюваності його основи, здатності визначати загальну лінію поведінки. Будь-які відступи від вимог принципу незалежності суддів, навіть у порядку виключення, не допускаються, оскільки це може мати загрозливі та руйнівні наслідки для всієї системи адміністративного судочинства, покликаною вирішувати досить специфічні справи – скарги на дії та рішення органів публічного управління. Саме тому під час прийняття нових нормативно-правових актів чи внесення змін до уже існуючих в обов'язковому порядку проводиться їх перевірка щодо дотримання вимог принципу незалежності суддів. Якщо хоча б одна із таких вимог порушена, нормативно-правовий акт за своєю суттю слід вважати нелегітимним, оскільки він не є формою вираження саме права.

Ще однією особливістю принципу незалежності суддів адміністративних судів є те, що на відміну від багатьох інших принципів, на яких базується адміністративне судочинство і які лише прямо або лише опосередковано регулюють суспільні відносини, нормативний характер принципу незалежності суддів має двоєдину природу. Так, у концентрованому вигляді положення цього принципу викладені в ст. 125 Конституції України та в ст. 6 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», які є нормами прямої дії і містять цілу низку конкретних гарантій, заборон та обмежень. Однак зазначеними статтями не обмежується сфера дії принципу незалежності суддів. Опосередковано він знаходить свій вираз у більшості норм відповідного розділу Конституції України, вказаного Закону та інших нормативно-правових актів, які тим чи іншим чином торкаються кадрового, матеріально-технічного, інформаційного, фінансового та іншого забезпечення адміністративного судочинства, а також спрямовані на подолання корупції в судах.

Універсальність як ознака принципів права дозволяє відмежувати їх від правових норм. Її сутність зводиться до того, що принципи права являють собою найбільш узагальнені відображення об'єктивних закономірностей існування і розвитку суспільства та держави. Їх можна використовувати за будь-яких умов і для вирішення будь-яких завдань [14, с. 57]. Інакше кажучи, універсальність принципів означає їх загальнозначимість, загальнообов'язковість, вищу імперативність, пряму дію [16, с. 118].

Універсальний характер принципу незалежності суддів адміністративних судів має дещо вужче трактування, хоча це в жодному разі не применшує його особливу роль у механізмі правового регулювання адміністративного судочинства. Він визначає основи, вихідні засади такого регулювання, його мету, функції, основні завдання, напрями, межі, форми та методи. Цей принцип – це загальна формула, що об'єднує безліч правових положень, які прямо або ж опосередковано спрямовані на забезпечення об'єктивного, неупередженого та правильного вирішення адміністративних справ. Крім того, це універсальний регулятор, за допомогою якого забезпечується одноманітне формулювання тих нормативно-правових актів, які або встановлюють додаткові гарантії незалежності суддів адміністративних судів, або, навпаки, звужують сферу дії уже існуючих гарантій.

Універсальний характер принципу незалежності суддів адміністративних судів проявляється також в тому, що завдяки своїй багатогранності та всеосяжності, він охоплює досить широке коло правовідносин. Зокрема, пронизує норми не лише адміністративного права, але й норми конституційного, кримінального, цивільного, господарського права. Він є фундаментом, базисом, з якого виходять, одержують логічний розвиток і конкретизацію більшість правових норм, що регулюють найрізноманітніші сторони функціонування адміністративних судів зокрема та всієї судової системи загалом.

Принципу незалежності суддів адміністративних судів властива також така загальна ознака принципів права, як їх **цільова спрямованість**. У найбільш загальному розумінні ознака цілеспрямованості принципів права означає, що вони виражають сутність певної сукупності норм права не тільки в статичній, але й у динамічній, тобто в напрямку досягнення цілей.

Як відомо, основною метою принципу незалежності суддів адміністративних судів є створення нормальних умов для функціонування адміністративних судів, для швидкого, об'єктивного та правильного вирішення публічно-правових спорів, надійного захисту прав і свобод

громадян у їх взаємовідносинах з органами публічного управління, а також їх відновлення в разі порушення. Досягнення цієї мети можливе лише за умов законодавчого закріплення цілої низки функціональних та процесуальних гарантій незалежності суддів адміністративних судів які, з одного боку, обмежують незаконний вплив і тиск на суддів, а з іншого – забезпечують їх належну поведінку, не допускаючи проявів зловживання правом та корупції.

Наступною ознакою принципів права є їх **імперативність**. Її сутність полягає у тому, що принципи права, здійснюючи загальне керівництво, мають вищу силу щодо будь-яких інших норм права. Останні ж мають бути узгоджені з системою принципів права, розвивати їх положення та визначати механізм реалізації.

Імперативний характер принципу незалежності суддів адміністративних судів, насамперед, виражається в тому, що він встановлює орієнтири для розвитку тих положень нормативно-правових актів, які прямо чи опосередковано зачіпають інтереси всієї судової гілки влади. Якщо ж йдеться про норми, які безпосередньо закріплюють гарантії незалежності суддів адміністративних судів чи визначають механізм їх реалізації, то імперативність цього принципу посилюється. Він набуває характеру безумовності, вищої імперативності, обумовлюючи виникнення, розвиток, удосконалення та безпосереднє функціонування таких норм.

Об'єктивна обумовленість – ще одна ознака, характерна для всіх принципів права. Той факт, що принципи права – категорія об'єктивна, підтверджує багато сучасних вчених. Так, наприклад, А.Ф. Черданцев зазначає, що принципи права – це основні вихідні положення, що юридично закріплюють об'єктивні закономірності суспільного життя [17, с. 186]. Ще цілий ряд авторів намагається розкрити поняття принципів через категорію «об'єктивних норм», які ще від самого початку закладені в суспільних відносинах, а законодавцеві залишається лише пізнати і виразити їх [18, с. 49]. Отже, сутність об'єктивної обумовленості зводиться до того, що принципи права завжди відповідають характеру суспільних відносин, які склалися на конкретному етапі розвитку суспільства. Вони враховують економічні, політичні процеси, що відбуваються в державі, імплементуючи їх у відповідні правові норми.

Принцип незалежності суддів адміністративних судів теж характеризується об'єктивною обумовленістю. Жоден інший принцип судоустрою так гостро не відчуває на собі зміни в політичному та ідеологічному житті, як принцип незалежності суддів. Історичний екскурс в історію функціонування судів показує, що за останні 20–25 років зміст цього принципу та гарантії його реалізації зазнали кардинальних змін. Однак «Революція гідності», яка відбулася в минулому році, дала новий поштовх для проведення реформ у судовій гілці влади. І вже сьогодні стає очевидним, що найперше і більшою мірою такі реформи торкнуться саме принципу незалежності суддів та судової гілки влади загалом.

Наступною характерною рисою принципів права є **самостійність**, що виражається у їх здатності самостійно впливати на суспільні відносини. Як справедливо з цього приводу відмічається в літературі, «...принципи права не тільки визначають зміст конкретних правових норм, але й як їх складові безпосередньо регулюють суспільні відносини» [19, с. 43].

Самостійність принципу незалежності суддів адміністративних судів є беззаперечною і навряд чи в когось може викликати сумнів. До того ж цей принцип не лише здійснює самостійний вплив на досить значну сферу суспільних відносин, але також є джерелом виникнення та розвитку інших правових принципів. Зокрема, мова йде про незмінюваність, недоторканність суддів, їх імунітет тощо.

Водночас варто зауважити, що самостійність принципу незалежності суддів адміністративних судів не є абсолютною. Це обумовлено тим, що будь-якому правовому явищу і найперше принципам права властиві такі ознаки, як **взаємозв'язок і взаємообумовленість**. Взаємозв'язок принципів права може бути різним: безпосереднім й опосередкованим; стосуватись різних аспектів: змісту, причин, наслідків, характеру тощо. Взаємообумовленість принципів припускає їх взаємний вплив, який може бути як прямим, так і непрямым. Взаємозв'язок і взаємообумовленість принципів визначаються єдиною метою, досягнення якої є можливим лише за умови налагодження всебічної взаємодії; ізолювано один від одного дія (застосування) принципів або є неефективною, або взагалі є неможливою.

Принцип незалежності суддів адміністративних судів не є винятком із загального правила. У процесі правореалізаційної діяльності він взаємодіє з багатьма правовими принципами. Доповнюючи та розвиваючи один одного, всі принципи утворюють певну систему, елементи якої тісно пов'язані між собою. Так, розвиток одного принципу обов'язково тягне за собою зміну іншого (інших) принципів, так само як і порушення чи невиконання одного принципу неминуче

позначається на реалізації інших принципів і на ефективності законодавства загалом. Усе це є наслідком тісних системних зв'язків між принципами права. Встановлення таких зв'язків є необхідною передумовою побудови стрункої системи принципів, визначення її ієрархічної структури (субординації), з'ясування місця принципу незалежності суддів адміністративних судів у конкретній підсистемі, а також визначення його ролі в механізмі правового регулювання суспільних відносин у сфері адміністративного судочинства.

Висновки. Завершуючи загальну характеристику принципу незалежності суддів адміністративних судів, ми сформулювали його авторське визначення, в якому намагались акумулювати всі зроблені нами висновки. Отже, незалежність суддів адміністративних судів пропонується розуміти як закріплений у Конституції України та в інших законодавчих і підзаконних нормативно-правових актах принцип організації та функціонування адміністративних судів, а також професійної діяльності суддів адміністративних судів, який характеризується регулятивністю, нормативністю, універсальністю, цільовою спрямованістю, імперативністю, самостійністю та об'єктивною обумовленістю і спрямований на забезпечення об'єктивного, неупередженого та безстороннього розгляду і вирішення адміністративних справ, створення висококваліфікованої та ефективної системи адміністративного судочинства, зміцнення правового статусу суддів адміністративних судів, а також забезпечення балансу між різними гілками державної влади шляхом створення умов для належного функціонування механізму стримувань і противаг.

Список використаних джерел:

1. Алексеев С.С. Общая теория права : учеб. – 2-е изд., перераб. и доп. / Алексеев С.С. – М. : Проспект, 2009. – 576 с.
2. Галайденко Т.В. Актуальні проблеми забезпечення незалежності судової влади України / Т.В. Галайденко // Вісник Вищої ради юстиції. – № 1, – 2010. – С. 42–48.
3. Галайденко Т. До питання розмежування категорій «принцип незалежності суддів» та «гарантії його реалізації» / Т. Галайденко // Вісник Вищої ради юстиції, – № 3, – 2010. – С. 28–40.
4. Гончаренко О.В. Основні принципи добору кандидатів на посаду судді / О.В. Гончаренко // Вісник Вищої ради юстиції. – № 1. – 2012. – С. 21–32.
5. Калиновський Б.В. Конституційні принципи місцевого самоврядування в Україні. дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.02 / Б.В. Калиновський. – К., 2004.
6. Коваль О.А. Принципи процесуального права та їх втілення в законодавчій регламентації діяльності міліції України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / О.А. Коваль. – Київ, – 2005. – 198 с.
7. Колодій А.М. Принципи права України / А.М. Колодій. – К., 1998. – 205 с.
8. Крижанівський В.В. Незалежність судової влади // Вісник Вищої ради юстиції. – № 3 (7). – 2011. – С. 50–59.
9. Конституційне право України / За ред. проф. В.В. Погорілка. – К. : Наукова думка, 1999. – 734 с.
10. Кудрявцев В.Н. Эффективность правовых норм / В.Н. Кудрявцев, В.И. Никитинский, И.С. Самошенко, В.В. Глазырин. – М. : Юрид. лит., 1980. – 280 с.
11. Правила поведінки працівника суду та Коментар / Державна судова адміністрація України; Рада суддів України. – К., 2010. – 40 с.
12. Прилуцький С.В. Формування корпусу професійних суддів України : Автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.10 / С.В. Прилуцький. Нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2003. – 19 с.
13. Семенов В.М. Суд и правосудие в СССР / В.М. Семенов. – М., 1984. – 320 с.
14. Тертишник В.М. Кримінально-процесуальне право України : Навчальний посібник / В.М. Тертишник. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 575с.
15. Философская энциклопедия : в 5 т. / гл. ред. Константинов Ф.В. – М. : Советская энциклопедия, 1967. – Т. 4. – 591 с.
16. Философский словарь / Под ред. И.Т. Фролова. – М. : Политиздат, 1986 – 590 с.
17. Хміль М.М. Принцип неприпустимості зловживання правом (теоретико-правові аспекти) : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.01 / М.М. Хміль. – Харків, 2005. – 199 с.
18. Черданцев А.Ф. Теория государства и права : Учебник для вузов / А.Ф. Черданцев. – М. : Юрайт-М, 2002. – 432 с.
19. Шруб І.В. Обмеження політичних прав і свобод суддів : законодавче регулювання та міжнародні стандарти / І.В. Шруб // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки. – 2015. – Випуск 1. Том 3. – С. 143–147.

ПРАВОВІ ОСНОВИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ ГРОМАДЯН ПЕРЕД ЗАКОНОМ

Стаття присвячена нормативному закріпленню конституційного принципу рівності громадян перед законом в Україні. Проаналізовано норми Конституції України, чинного законодавства, правові позиції Конституційного суду України, що регулюють принцип рівності в Україні. Наголошено на проблемних питаннях у цій сфері, зокрема реалізації законодавчих положень на практиці, неналежному рівню толерантності у суспільстві, ролі держави у забезпеченні та реалізації цього принципу.

Ключові слова: *рівність, принцип рівності, конституційний принцип рівності громадян, права, свободи, позитивна дискримінація.*

Статья посвящена нормативному закреплению конституционного принципа равенства граждан перед законом в Украине. Проанализированы нормы Конституции Украины, действующего законодательства, правовые позиции Конституционного суда Украины, которые регулируют принцип равенства в Украине. Акцентируется внимание на проблемных вопросах в этой сфере, в частности реализации законодательных положений на практике, ненадлежащем уровне толерантности в обществе, роли государства в обеспечении и реализации данного принципа.

Ключевые слова: *равенство, принцип равенства, конституционный принцип равенства граждан, права, свободы, позитивная дискриминация.*

The article is devoted to the normative consolidation of the constitutional principle of equality of citizens before the law in Ukraine. The article analyzes the norms of the Constitution of Ukraine, the current legislation, legal positions of the Constitutional Court of Ukraine, which regulate the principle of equality in Ukraine. The problem issues in this area are highlighted, in particular, the implementation of legislative provisions in practice, the inadequate level of tolerance in society, the role of the state in ensuring and realization of this principle.

Key words: *equality, principle of equality, constitutional principle of equality of citizens, rights, freedoms, positive discrimination.*

Вступ. Утвердження конституційного принципу рівності є обов'язковою ознакою правової держави і найважливішим критерієм цивілізованості всієї її правової системи. Україна проголосила курс на побудову правової держави. Тому не випадково проблематика правового забезпечення конституційного принципу рівності посіла одне з центральних місць в сучасних дослідженнях з фундаментальних питань формування та функціонування якісно нової правової системи нашого суспільства.

Конституційний принцип рівності відноситься до числа тих небагатьох явищ суспільного життя, які безпосередньо характеризують якісні параметри існування і функціонування будь-якого державно-організованого суспільства. Цей принцип безспідставно визнаний людством і найважливішою умовою, і універсальною формою, і загальноприйнятим орієнтиром нормального і динамічного розвитку суспільства. Таке значення принципу рівності в життєдіяльності суспільства пов'язано з його здатністю встановлювати в соціумі юридичну рівновагу, тобто виступати в ролі універсального засобу поєднання інтересів окремих людей, соціальних груп і прошарків населення, різних народів і національностей.

Конституційний принцип рівності, будучи закріпленим в законі, набуває здатності здійснювати регулятивний вплив на поведінку людей. Щодо ролі принципу рівності у конституцій-

ному праві, зауважимо, що він відноситься до універсальних ідей і керівних принципів всієї правової системи. У статусі керівного принципу рівність розкривається як комплекс нормативно-правових приписів, що закріплюють рівність людей перед законом та їх рівноправність.

Теоретичні питання принципу рівності досить широко висвітлені такими вченими, як, зокрема, В. Авер'янов, В. Бевзенко, В. Білоус, І. Бородін, О. Васильченко, Р. Калюжний, В. Колісник, А. Колодій, Т. Коломієць, В. Колпаков, О. Кузьменко, Р. Мельник, С. Погребняк, В. Селіванов, Т. Фулей. Проте, незважаючи на досить велику кількість досліджень, присвячених цій проблематиці, питання правових основ закріплення та забезпечення конституційного принципу рівності залишаються актуальними і малодослідженими.

Постановка завдання. Мета наукової статті впливає із необхідності дослідження правових (нормативних) основ закріплення та забезпечення конституційного принципу рівності.

Результати дослідження. Принцип рівності громадян перед законом отримав своє нормативне закріплення у ст. 24 Конституції України. Конституція України розглядає цей принцип крізь призму того, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом [1]. Аналізуючи це положення Конституції України, можемо відзначити, що принцип рівності громадян перед законом за своїм статусом є конституційним принципом, адже він отримав своє офіційне закріплення на рівні Конституції України. Йому властива така ознака, як фундаментальність, яка виявляється у його основоположному, вихідному характері для інших галузей права. Хоча сама Конституція України у ст. 24 рівність перед законом пов'язує саме з ідеєю рівності громадян у конституційних правах, ідея рівності громадян перед законом та рівності їх у правах не вичерпується виключно сферою конституційних прав громадян.

Як справедливо зазначають автори науково-практичного коментаря Конституції України, «положення про рівність громадян перед законом дозволяє не обмежувати юридичну рівність тільки конституційними правами і свободами, а це означає, що всі без винятку права і свободи громадян, які закріплені у законах, а також у підзаконних нормативних актах, мають бути рівними. Вказівка на це є відповідною міжнародному праву, європейським стандартам, загальнолюдським цінностям» [2, с. 167]. Саме тому ідея рівності громадян перед законом деталізована і конкретизована у значній кількості законів України та підзаконних нормативно-правових актів. Так, наприклад, Закон України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 р. у п. 7 ч. 1 ст. 4 закріпив такий принцип державної служби в Україні, як забезпечення рівного доступу до державної служби, який полягає у забороні всіх форм та проявів дискримінації, відсутності необґрунтованих обмежень або надання необґрунтованих переваг певним категоріям громадян під час вступу на державну службу та її проходження [3]. Безперечно, цей принцип державної служби в Україні є одним із прикладів деталізації принципу рівності громадян перед законом.

Конституційний принцип рівності можна віднести до таких принципів, які визначають правовий статус людини у суспільстві і державі. Він тісно взаємодіє з іншими конституційними принципами, які закріплені у ст. ст. 21–24 Конституції України, такими як, зокрема, рівноправність громадян; невичерпність і неможливість скасування прав і свобод; вільний і всебічний розвиток особистості; єдність прав і обов'язків; неможливість позбавлення громадянства і права змінити громадянство. Коментуючи ст. 24 Конституції України, спеціалісти звертають увагу на те, що «у статті 24 Конституції України зазначається, що всім громадянам наданий і гарантований рівний обсяг прав і свобод: економічних, соціальних, політичних, культурних, особистих тощо. Їх використання пов'язане із запровадженням однакових стандартів для всіх без винятку осіб. Це означає, що закріплені Конституцією України права і свободи поширюються рівною мірою на всіх громадян і мають для них тотожний (однаковий) зміст» [2, с. 166].

Ще один важливий аспект, на який необхідно звернути увагу, полягає в тому, що принцип рівності громадян перед законом органічно пов'язаний із принципом рівності конституційних прав громадян. Адже рівність громадян перед законом не є самоціллю. Вона має сенс лише тоді, коли приводить до рівноправ'я, до гарантування, забезпечення та реалізації прав громадян. При цьому таке формулювання ст. 24 Конституції України конкретно називає групу суб'єктів права, на яких поширюється принцип рівності конституційних прав, зокрема громадян України. На наш погляд, таке формулювання Конституції України переслідує мету розмежувати права людини та права громадянина, які визнані та гарантуються Конституцією України. Так, говорячи про права людини, ми говоримо про ті права, які пов'язані з самою людською істотою, її існуванням та розвитком. Права людини належать кожному незалежно від походження, майнового стану, статі, релігійних переконань, політичних вподобань тощо. Такий висновок можна зробити з аналізу ст. 21 Конституції України, відповідно до якої «усі люди вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права

і свободи людини є невідчужуваними та непорушними» [1]. Відповідно до положень Конституції України до цього виду прав належать право на життя (ст. 27), право на повагу до гідності людини (ст. 28), право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29), право на невтручання в особисте та сімейне життя (ст. 32) тощо [1]. Крім того, як справедливо зазначає А.М. Колодій, «права людини є поза територіальними – існують незалежно від державного визнання, закріплення в законі і поза зв'язком їх носія з конкретною державою. Реалізація прав людини здійснюється у сфері будь-якого громадянського суспільства, де б не знаходилася людина» [4, с. 74].

Що ж стосується прав громадянина, то вони зумовлені сферою відносин людини із суспільством, державою та їх інституціями. Основу цього виду прав становить належність людини до держави, громадянином якої вона є. Реалізація прав громадянина, як правило, охоплює сферу відносин індивіда з певною державою. Зокрема, йдеться про такі права громадянина України, які закріплені у Конституції України, як право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації (ст. 36), право брати участь в управлінні державними справами (ст. 38), право на проведення зборів, мітингів, походів та демонстрацій (ст. 39), право на соціальний захист (ст. 46) [1].

Хоча сама Конституція України у ст. 24 під час формулювання принципу рівності громадян перед законом не визначила роль держави у забезпеченні реалізації цього принципу, її роль у гарантуванні та реалізації цього принципу є визначальною [1]. Слушною у цьому випадку є наукова позиція І. Бородіна, який говорить, що Конституція України встановлює право людини і громадянина як завдання, до якого мають прагнути держава і суспільство, щоб кожен державний орган, службовець, кожна особа намагалися сприяти повазі до прав і свобод людей, їх визнанню і реалізації серед народів інших держав [5, с. 42].

Вимога до пріоритетного значення людини її прав і свобод у діяльності Української держави, як ми вже зазначали, є не лише теоретичною конструкцією. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1]. Очевидно, що ці положення не можуть мати виключно декларативний характер. Вони мають велике практичне значення і є критеріями оцінки діяльності Української держави.

Крім того, така вимога впливає не тільки із норм національного законодавства, а також із норм міжнародного права. Так, наприклад, Підсумковий документ Віденської зустрічі країн-представників держав-учасників наради з безпеки і співробітництва в Європі проголошує: «Держави, які підписали документ, <...> визнають, що всі громадянські, політичні, соціальні, культурні й інші права та свободи мають першочергове значення і повинні повністю здійснюватися всіма належними засобами. У цьому зв'язку вони будуть удосконалювати свої закони, адміністративні правила і політику в сфері громадянських, політичних, економічних, культурних та інших прав людини і основних свобод та застосовувати їх на практиці з тим, щоб гарантувати ефективне здійснення цих прав і свобод» [6, с. 11].

У зв'язку з цим слушною є наукова позиція конституціоналістів про те, що «завдання держави і суспільства в сучасних умовах полягає в тому, щоб захищати ці права і не допускати їх порушення. Отже, кожний громадянин України може користуватися і користується на рівних умовах з іншими громадянами всім спектром прав і свобод без утиску з боку держави, дискримінації з боку державних органів, окремих посадовців або інших осіб» [2, с. 167].

Таким чином, гарантування, забезпечення реалізації рівних конституційних прав громадян України, їх однаковий захист є першочерговим завданням Української держави.

Звернемо увагу на те, що рівність перед законом також передбачає рівність в обов'язках громадян України, а також однаковий підхід до питання про притягнення правопорушника особи до юридичної відповідальності. Аналізуючи цей аспект принципу рівності громадян перед законом, В. Тацій зазначає: «Усі громадяни – рівні перед законом. Обов'язок не порушувати настанов закону, виконувати його положення, а у випадку порушення – нести юридичну відповідальність є рівною вимогою для всіх громадян» [2, с. 167]. Рівний обов'язок всіх дотримуватися вимог Конституції України прямо впливає із положення ч. 1 ст. 68 Конституції України, в якій зазначається, що кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей [1].

Що ж стосується питання про однаковий підхід до притягнення правопорушника до юридичної відповідальності, то Конституція України регламентує це питання шляхом встановлення презумпцій, гарантій та обмежень, які забезпечують об'єктивність, обґрунтованість та законність притягнення громадян України до різних видів юридичної відповідальності. Так, зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 62 Конституції України особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному по-

рядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Таким чином, Конституція України юридично закріпила презумпцію невинуватості.

Важливою гарантією захисту прав і свобод громадянина під час вирішення питання про притягнення його до юридичної відповідальності є надане ст. 59 Конституції України право на професійну правничу допомогу. Так, зокрема, у ч. 1 цієї статті зазначається те, що кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав [1]. Крім того, у ст. 61 Конституції України закріплено обмеження щодо притягнення до юридичної відповідальності. Так, у ч. 1 цієї статті зазначається те, що ніхто не може бути притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення [1]. Всі ці заходи є важливими гарантіями рівності громадян України у питанні про притягнення до юридичної відповідальності.

Аналізуючи ст. 24 Конституції України, можна дійти висновку, що законодавець розглядає як основну перепону на шляху до реалізації принципу рівності громадян перед законом таке явище, як дискримінація (від лат. “discriminatio” – «розрізнення»). Саме тому в ч. 2 ст. 24 Конституції закріплено положення про те, що не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками [1]. Питанню боротьби з різними проявами дискримінації присвячена значна кількість міжнародних договорів, джерел права Ради Європи та джерел права Європейського Союзу. Вони закріпили не тільки положення, які забороняють будь-які прояви дискримінації, але й певні стандарти, які допомагають її виявити і відмежувати від законних обмежень в реалізації прав людини. Ці джерела, міжнародні та європейські стандарти боротьби з дискримінацією є основою правового забезпечення принципу рівності як в Україні, так і в усьому світі.

З урахуванням наведеного вище вважаємо за потрібне звернути увагу на досвід, напрацьований Конституційним судом України, у сфері забезпечення регулювання та реалізації конституційного принципу рівності. Оскільки рішення Конституційного суду України дають змогу більш детально визначити те, як має реалізовуватися принцип рівності у прив’язці до конкретних положень чинного законодавства України. Зокрема, Конституційний суд України визнав обґрунтованими відмінності правового регулювання щодо таких випадків:

- у соціальному захисті громадян, які перебувають на службі у військових формуваннях та правоохоронних органах держави, а також інших громадян, наприклад, рішення від 6 липня 1999 р. № 8-рп/99 у справі щодо права на пільги [7], від 20 березня 2002 р. № 5-рп/2002 у справі щодо пільг, компенсацій і гарантій [8], а також від 17 березня 2004 р. № 7-рп/2004 у справі про соціальний захист військовослужбовців та працівників правоохоронних органів [9];

- у питанні про рівень недоторканності звичайних громадян і посадових осіб, наприклад, рішення від 23 грудня 1997 р. № 7-зп у справі про Рахункову палату [10];

- у правовому регулюванні трудових відносин осіб, які належать до різних за родом і умовами діяльності категорій, наприклад, рішення від 7 липня 2004 р. № 14-рп/2004 у справі про граничний вік кандидата на посаду керівника вищого навчального закладу [11].

Конституційний суд України визнав необґрунтованим встановлення різних умов.

- Для здійснення виборчого права різними групами однієї категорії виборців, наприклад, рішення від 22 грудня 2004 р. № 22-рп/2004 у справі про особливості застосування Закону України «Про вибори Президента України» [10]. Так, зокрема, у цьому рішенні Конституційний суд України визнав дискримінацією виділення з усієї категорії громадян, які не здатні пересуватися самостійно, лише інвалідів першої групи та надання їм переваги щодо голосування за межами виборчої дільниці [12, с. 146].

- Для реалізації кандидатами в народні депутати України свого права бути обраними, наприклад, рішення від 26 лютого 1998 р. № 1-рп/98 у справі про вибори народних депутатів України [13]. Так, зокрема, у цьому рішенні Конституційний суд України визнав дискримінацією надання одній і тій же особі права бути включеною до списку кандидатів у народні депутати України для участі у виборах по багатомандатному загальнодержавному виборчому округу та одночасно бути висунутою також в одномандатному виборчому окрузі; встановлення неоднакового терміну для висування кандидатів і реєстрації списків кандидатів у народні депутати України у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі та для реєстрації кандидатів у народні депутати України в одномандатних виборчих округах [12, с. 146].

- Для створення політичної партії громадянами України – жителями Автономної Республіки Крим та іншими громадянами України, наприклад, рішення від 3 березня 1998 р. № 2-рп/98

у справі про об'єднання громадян в Автономній Республіці Крим [14] Так, зокрема, на цій підставі Конституційний суд України визнав неконституційними норми про можливість утворення, організацію і діяльності в Автономній Республіці Крим політичних партій із загальнокримським статусом [12, с. 146].

З урахуванням наведеного вище вважаємо за потрібне вказати, що практика Конституційного суду України засвідчує, що необхідної чіткості й однозначності у цьому питанні поки що не досягнуто. Здебільшого мотивування Конституційним судом України свого висновку щодо дотримання принципу рівності обмежується самою лише вказівкою на положення Конституції України, міжнародних або вітчизняних нормативно-правових актів, у яких згадується цей принцип. З огляду на це ми підтримуємо позицію С. Рабіновича та О. Панкевича про те, що системний аналіз рішень Конституційного суду України, які стосуються дотримання принципу рівності, сприятиме виробленню та уточненню деяких базових правозастосовних алгоритмів, що можуть виявитися корисними як для конституційного судочинства, так і загалом для розгляду спорів означеної категорії [15, с. 97].

Висновки. Принцип рівності є одним з фундаментальних принципів конституційно-правового статусу особи. Сутність цього принципу зводиться до законодавчо закріпленої на рівні Конституції України, законів та інших нормативно-правових актів вимоги щодо однакового підходу до громадян незалежно від певних ознак. Але на підставі аналізу чинного законодавства та рішень Конституційного суду України можна зробити висновок, що принцип рівності громадян перед законом не виключає диференціації у правовому регулюванні правового статусу окремих груп громадян. Як Конституцією України, так і чинним законодавством України допускається позитивна дискримінація у певних випадках з метою забезпечення реальної рівності суб'єктів права. У цих випадках відбувається відступ від принципу рівності громадян перед законом в межах і в порядку, визначеному законодавством України. Сутність цієї диференційованої рівності зводиться до такого: всі, хто знаходиться в однаковому становищі, мають рівні права, свободи та обов'язки, а також є рівними перед законом. Проте відступ від ідеї рівності перед законом можливий, коли законодавство враховує розумні й об'єктивні відмінності між особами; створює тимчасові сприятливі умови для певної категорії осіб з метою компенсації наявної фактичної нерівності [12, с. 152].

Конституційний принцип рівності є незаперечною вимогою існування цивілізованої правової держави і знайшов своє закріплення у положеннях численних міжнародних та європейських правових актів з прав людини, Основному Законі України, поточному законодавстві, правових позиціях Конституційного Суду України. Проте детальна регламентація конституційного принципу рівності не стала запорукою стовідсоткової гарантії дотримання та реалізації законодавчих положень у цій сфері на практиці. Таку ситуацію провокують політичні й економічні негаразди, низький рівень правової культури громадян, а отже, порушення дисбалансу толерантності у суспільстві та державі.

Хоча сама Конституція України у ст. 24 під час формулювання принципу рівності громадян перед законом не визначила роль держави у забезпеченні реалізації цього принципу, проте її роль у гарантуванні та реалізації цього принципу є визначальною. Це насамперед пов'язано з тим, що Конституцією України визначено те, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Таким чином, держава має спрямовувати свої зусилля на гарантування та забезпечення реалізації рівності громадян перед законом, попередження та усунення будь-яких випадків дискримінації за будь-якою ознакою.

Список використаних джерел:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Конституція України. Науково-практичний коментар / [редкол.: В. Тацій (голова редкол.), О. Петришин (відп. секретар), Ю. Барабаш та ін.]. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Х. : Право, 2011. – 1128 с.
3. Про державну службу : Закон України від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 4. – Ст. 60.
4. Колодій А. Права людини і громадянина в Україні : [навч. посібник] / А. Колодій, А. Олійник. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 336 с.
5. Бородін І. Адміністративно-правові способи захисту прав та свобод людини і громадянина : дис. ... докт. юрид. наук / І. Бородін. – Х. : Національний ун-т внутрішніх справ, 2004. – 404 с.

6. Международная защита прав и свобод человека (сб. докл.). – М. : Юрид. лит., 1990. – 161 с.

7. Рішення Конституційного Суду України від 6 липня 1999 р. № 8-рп/99 у справі за конституційними поданнями Міністерства внутрішніх справ України і Міністерства фінансів України щодо офіційного тлумачення положень частини шостої статті 22 Закону України «Про міліцію» та частини сьомої статті 22 Закону України «Про пожежну безпеку» (справа щодо права на пільги) // Офіційний вісник України. – 1999. – № 27. – Ст. 1342.

8. Рішення Конституційного Суду України від 20 березня 2002 р. № 5-рп/2002 у справі за конституційними поданнями 55 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 58, 60 Закону України «Про Державний бюджет України на 2001 рік» та Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пунктів 2, 3, 4, 5, 8, 9 частини першої статті 58 Закону України «Про Державний бюджет України на 2001 рік» і підпункту 1 пункту 1 Закону України «Про деякі заходи щодо економії бюджетних коштів» (справа щодо пільг, компенсацій і гарантій) // Офіційний вісник України. – 2002. – № 13. – Ст. 669.

9. Рішення Конституційного Суду України від 17 березня 2004 р. № 7-рп/2004 у справі за конституційним поданням 45 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин третьої, четвертої статті 59 Закону України «Про Державний бюджет України на 2003 рік» (справа про соціальний захист військовослужбовців та працівників правоохоронних органів) // Офіційний вісник України. – 2004. – № 12. – Ч. 1. – Ст. 763.

10. Рішення Конституційного Суду України від 23 грудня 1997 р. № 7-зп у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про Рахункову палату Верховної Ради України» (справа про Рахункову палату) // Офіційний вісник України. – 1998. – № 1. – Ст. 23.

11. Рішення Конституційного Суду України від 6 липня 1999 р. № 8-рп/99 у справі за конституційними поданнями Міністерства внутрішніх справ України і Міністерства фінансів України щодо офіційного тлумачення положень частини шостої статті 22 Закону України «Про міліцію» та частини сьомої статті 22 Закону України «Про пожежну безпеку» (справа щодо права на пільги) // Офіційний вісник України. – 1999. – № 27. – Ст. 1342.

12. Погребняк С. Основоположні принципи права : дис. ... докт. юрид. наук / С. Погребняк ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2009. – 433 с.

13. Рішення Конституційного Суду України від 26 лютого 1998 р. № 1-рп/98 у справі за конституційними поданнями народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про вибори народних депутатів України» (справа про вибори народних депутатів України) // Офіційний вісник України. – 1998. – № 23. – Ст. 850.

14. Рішення Конституційного Суду України від 3 березня 1998 р. № 2-рп/98 у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону Республіки Крим «Про об'єднання громадян» (справа про об'єднання громадян в Автономній Республіці Крим) // Офіційний вісник України. – 1998. – № 24. – Ст. 896.

15. Рабінович С. Принцип рівності прав людини у практиці Конституційного Суду України: проблеми методики застосування / С. Рабінович, О. Панкевич // Вісник Конституційного Суду України. – 2015. – № 5. – С. 97–111.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті, спираючись на наукові погляди вчених та положення правового поля, що врегульовує відносини у досліджуваній сфері, визначено перспективи розвитку системи діяльності органів Державної фіскальної служби щодо забезпечення прав суб'єктів підприємницької діяльності. З урахуванням конструктивного аналізу норм законодавства сформульовано авторське бачення шляхів вдосконалення діяльності органів Державної фіскальної служби щодо забезпечення прав суб'єктів підприємницької діяльності.

Ключові слова: Державна фіскальна служба, забезпечення прав, суб'єкт підприємницької діяльності.

В статье с учетом научных взглядов ученых и положений правового поля, которое регулирует отношения в исследуемой сфере, определены перспективы развития системы деятельности органов Государственной фискальной службы по обеспечению прав субъектов предпринимательской деятельности. С учетом конструктивного анализа норм законодательства сформулировано авторское видение путей совершенствования деятельности органов Государственной фискальной службы по обеспечению прав субъектов предпринимательской деятельности.

Ключевые слова: Государственная фискальная служба, обеспечение прав, субъект предпринимательской деятельности.

In the article on the basis of scientific views of scientists and regulations of the legal framework that regulates relations in the field of study defined prospects of development of the activities of the State Fiscal Service to ensure the rights of businesses. Given the structural analysis of the legislation formulated Copyright vision of improving the fiscal activities of the State Service on the rights of businesses

Key words: State Fiscal Service, human, entrepreneur.

Постановка проблеми. Зазвичай, окрім компетенції та територіального масштабу діяльності, до складових елементів адміністративно-правового статусу органу виконавчої влади відносять структуру, принципи діяльності, законодавчий порядок створення та метод у роботі. Це стосується і органів Державної фіскальної служби України.

Стан дослідження. Так, серед учених, які у своїх наукових працях приділили частину уваги систематизації та упорядкуванню податкових і митних органів, а також з'ясуванню їх правового статусу серед інших органів виконавчої влади, варто відзначити В.Б. Авер'янова, Д.А. Бекерську, О.М. Василюка, Л.К. Воронову, Н.В. Воротіну, П.Т. Гегу, С.Т. Кадьякаленка, М.П. Кучерявенка, В.С. Регурецького, С.Н. Терехіна та інших. Проте залишається ряд не вирішених питань і неоднозначних позицій, що торкаються встановлення пріоритетних напрямів розвитку інформаційної системи суб'єктів митної та податкової політики, вдосконалення їх діяльності щодо забезпечення прав суб'єктів господарювання у сфері оподаткування, а також визначення принципів функціонування.

Тому **метою статті** є: визначити перспективи розвитку та запропонувати можливі шляхи вдосконалення діяльності органів Державної фіскальної служби (далі – ДФС) щодо забезпечення прав суб'єктів підприємницької діяльності.

© ЧОРНА А.М. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри правового забезпечення господарської діяльності факультету № 6 (Харківський національний університет внутрішніх справ)

Виклад основного матеріалу. Пропонуємо розпочати виклад основних положень із встановлення етимологічного змісту поняття «принцип». На думку вчених-філософів, принцип – теоретичне узагальнення найбільш типового, що відбиває суть явища, закономірність, яка складає основу пізнання, суть системи, центральне поняття, узагальнене і поширене положення на всі явища тієї області, з якої цей принцип абстраговано [1, с. 1600; 2, с. 382].

Принцип варто розуміти як підвалини або засаду протікання невід’ємного від суспільного ладу процесу, що виступає своєрідним орієнтиром для окремого члена соціуму чи цілих колективів відповідно до предметної області інтересів щодо побудови єдиної думки чи правила поведінки в конкретній сфері людської діяльності.

Загалом виникає необхідність у висвітленні принципів діяльності органів державної влади в різних сферах людського буття, що виступатиме так званим орієнтиром для формування власного авторського бачення щодо основ функціонування системи органів ДФС України (крім загальноприйнятих, як-от законності та всебічності – А.Ч.).

Так, у найбільш загальному розумінні основними принципами державної служби на території України є:

- 1) служіння народу України, що означає виконання державними службовцями своїх прав та обов’язків виключно в інтересах українського суспільства;
- 2) демократизму й законності (розглядаються як взаємопов’язані засади з урахуванням юридичних підвалин створення відзначеного соціального явища, а також дотримання волевиявлення, свободи слова в правовому суспільстві);
- 3) гуманізму та соціальної справедливості, що визначають сутнісну форму й зміст методів роботи працівників закладів (установ, організацій) сфери управління органів державної влади;
- 4) пріоритету прав людини та громадянина;
- 5) професіоналізму, компетентності, ініціативності, чесності, відданості справі;
- 6) персональної відповідальності за виконання службових обов’язків і дотримання дисципліни;
- 7) дотримання прав та законних інтересів органів місцевого та регіонального самоврядування;
- 8) дотримання прав підприємств, установ і організацій, громадських об’єднань [3].

Говорячи про гарантоване державою право та реальну здатність територіальної громади – жителів села чи добровільного об’єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста – самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції та законів України, основними принципами місцевого самоврядування є: народовладдя; законність; гласність; колегіальність; поєднання місцевих і державних інтересів; виборність; правова, організаційна та матеріально-фінансова самостійність у межах повноважень, визначених цим та іншими законами; підзвітність та відповідальність перед територіальними громадами їх органів та посадових осіб; державна підтримка та гарантії місцевого самоврядування; судовий захист прав місцевого самоврядування [4].

Торкаючись сфери охорони громадського порядку, відновлення порушених прав та інтересів громадян, забезпечення встановлення обставин вчинення кримінальних правопорушень, розглянемо Концепцію розвитку системи Міністерства внутрішніх справ України, в якій визначено принципи подальшого розвитку відомства та підпорядкованих йому підрозділів, які, на наш погляд, залишаються актуальними й у наш час. До таких належать:

- 1) принцип провадження діяльності органів внутрішніх справ виключно з метою захисту життя, здоров’я, прав і свобод людини, інтересів суспільства та держави від протиправних посягань;
- 2) принцип єдності системи Міністерства внутрішніх справ України;
- 3) принцип максимальної економічності, простоти та гнучкості структур системи Міністерства внутрішніх справ України;
- 4) принцип першочергового забезпечення діяльності низових ланок органів внутрішніх справ як основи системи Міністерства внутрішніх справ України;
- 5) принцип доступності для населення інформації про діяльність усіх ланок системи Міністерства внутрішніх справ України в установленому законодавством порядку;
- 6) принцип пріоритетної орієнтації діяльності кожної служби та підрозділу незалежно від їх функціональної спеціалізації на вирішення завдань боротьби зі злочинністю і забезпечення громадської безпеки;
- 7) принцип визначення оптимальної численності служб і підрозділів, що виконують забезпечувальні функції;

8) принцип відходу від зрівнювання в оплаті та в присвоєнні спеціальних звань працівникам, які займаються оперативно-розшуковою діяльністю, та працівникам інших підрозділів;

9) принцип тісної співпраці з місцевими органами державної виконавчої влади в забезпеченні правопорядку на їх територіях;

10) принцип наступництва, плановості, послідовності, поетапності та гласності в здійсненні всіх перетворень, недопущення або зведення до мінімуму можливих обмежень законних інтересів працівників системи Міністерства внутрішніх справ України;

11) принцип розатестування їх працівників [5].

Залишається дещо незрозумілою остання засада функціонування системи органів Міністерства внутрішніх справ. Можливо, йдеться про процедуру звільнення з органів внутрішніх справ, проте це радше прерогатива трудового законодавства з урахуванням особливостей проходження служби особами рядового та начальницького складу. Навпаки, потрібно приділити більше уваги процесу підбору кадрів, що передбачає спеціальну (початкову) підготовку цивільних осіб з подальшим присвоєнням першого спеціального звання.

Отже, зважаючи на відсутність у Положенні про Державну фіскальну службу України, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 21 травня 2014 року № 236, основних принципів діяльності відзначеного центрального органу виконавчої влади у сфері реалізації державної податкової політики, державної політики у сфері державної митної справи, державної політики з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового, митного законодавства, а також законодавства з питань сплати єдиного внеску [6], ми виокремили наступні засади функціонування фіскальних органів:

1) забезпечення законних прав та інтересів фізичних і юридичних осіб у вказаній сфері суспільного життя. Передбачає наявність чіткого механізму реалізації правових засобів задоволення потреб як пересічних платників податків, так і окремих категорій суб'єктів господарювання. Поряд з цим, йдеться про прерогативу у службовій діяльності службових та посадових осіб органів ДФС України, яка надається саме створенню сприятливих умов для сплати податків, зборів та загальнообов'язкових платежів, а також запровадження доступної для всіх системи податкової звітності (зокрема надання права користуватися спрощеною системою оподаткування та попередження фактів подвійного оподаткування);

2) постійного удосконалення системи оподаткування, що передбачає такий напрям діяльності закладів (установ, організацій) сфери управління ДФС України, як міжнародне співробітництво з відомчими представниками іноземних країн і запровадження узагальнених результатів передового досвіду з цього приводу. Зазвичай, воно проявляється шляхом: а) удосконалення нормативно-правової бази у сфері митної та податкової політики, адміністрування єдиного внеску; б) залучення фахівців вузького спрямування з-за кордону та (або) впровадження новітніх технологій систематизації відомостей за різними показниками господарської, фінансово-економічної діяльності фізичних та юридичних осіб; в) оптимізації структурних підрозділів на місцях, територіальних органів; г) науково-методичного забезпечення проведення експертних досліджень, лабораторних діагностик, оцінок результатів первинного фінансового моніторингу тощо;

3) недопущення дискримінації в системі оподаткування. Йдеться про захист конкуренції між суб'єктами підприємницької діяльності, створеними без залучення коштів або майна (майнових чи немайнових прав) іноземного походження, та суб'єктами підприємницької діяльності, створеними за участю іноземного капіталу, забезпечення державного захисту вітчизняного виробника та конституційних прав і свобод громадян України [7].

Говорячи про інші шляхи вдосконалення діяльності органів ДФС України щодо забезпечення прав суб'єктів підприємницької діяльності, слід згадати про доцільність висвітлення наступних недоліків у системі оподаткування, що виступатимуть своєрідним орієнтиром для виокремлення напрямів такого процесу:

1. Відсутність законодавчої регламентації (на рівні законів) статусу та структурного наповнення органів, діяльність яких пов'язана із справлянням податків, зборів та платежів. Наприклад, питання реорганізації та оптимізації органів ДФС України урегульоване підзаконним нормативно-правовим актом – Постановою Кабінету Міністрів України «Про утворення територіальних органів Державної фіскальної служби України та визнання такими, що втратили чинність, деяких актів Кабінету Міністрів України» від 6 серпня 2014 року № 311 [8].

2. Наявність прогалин у спрощеній системі оподаткування, про що, зокрема, свідчить Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про деякі питання спрощеної системи оподаткування»

від 10 березня 2005 року № 58-р. А саме в частині тимчасового припинення перевірок юридичних і фізичних осіб – платників єдиного та фіксованого податку щодо сплати страхових внесків на різні види загальнообов'язкового державного соціального страхування, стягнення з них заборгованості за цими платежами, яка утворилася в 2004 році – першому кварталі 2005 року, застосування пов'язаних із цим санкцій, а також щодо зняття арешту з банківських рахунків зазначених осіб, який було накладено у зв'язку із стягненням згаданої заборгованості [9].

3. Необхідність приведення нормативно-правових актів усіх рівнів у відповідність у зв'язку з правонаступництвом прав та обов'язків від Міністерства доходів і зборів України до Державної фіскальної служби України, а саме слоа «органи доходів і зборів», «органи державної податкової служби» замінити словами «фіскальні органи» і т.п. з метою уникнення плутанини в частині фактичного сприйняття інформації в друкованому чи електронному форматі пересічними громадянами, що не володіють спеціальними знаннями у відповідній галузі права.

4. Невиправдано вузька дозвільна система у сфері оподаткування, що перебуває у віданні органів ДФС України, тоді як такі повноваження делеговані іншим центральним органам виконавчої влади, їх структурним підрозділам в регіонах, що нівелює з основними принципами єдності та підпорядкованості у вказаній сфері службової діяльності. А саме, уповноваженими суб'єктами владних повноважень щодо застосування механізму надання підприємствам та організаціям, які засновані громадськими організаціями інвалідів, дозволу користуватися пільгами з оподаткування, відмови в його наданні чи скасуванні дозволу виступають тільки [10]:

– Міністерство соціальної політики України, яке є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сферах зайнятості населення та трудової міграції, трудових відносин, соціального захисту, соціального обслуговування населення, волонтерської діяльності, з питань сім'ї та дітей, оздоровлення та відпочинку дітей, а також захисту прав депортованих за національною ознакою осіб, які повернулися в Україну [11];

– обласні державні адміністрації;

– Київська та Севастопольська міські державні адміністрації;

– Міністерство соціальної політики Автономної Республіки Крим тощо;

5. Відсутність дієвої інформаційної системи узагальнення відомостей про економічні показники, сплату податків, зборів та інших платежів до бюджетів усіх рівнів, які б вносилися безпосередньо офіційними представниками (керівниками, засновниками, головними бухгалтерами чи ін.) суб'єктів підприємництва. Такого роду механізм повинен передбачати персональну відповідальність фізичної або юридичної особи за внесення завідомо неправдивих відомостей до відповідної бази даних.

Відзначений процедурний режим стосовно платників податків дозволить своєчасно виявити розбіжності у звітній документації за відповідні податкові періоди, розрахувати заборгованість, розстрочити податкові зобов'язання і т.п. Так, наприклад, Наказ Міністерства доходів і зборів України «Про затвердження форми книги обліку доходів і витрат, яку ведуть фізичні особи – підприємці, крім осіб, що обрали спрощену систему оподаткування, і фізичні особи, які провадять незалежну професійну діяльність, та Порядку її ведення» від 16 вересня 2013 року № 481, закріплює зміст офіційного документа фіксації економічних показників суб'єкта господарювання на місці, що має координаційний характер для розрахунку загальнообов'язкових платежів до Державного бюджету України.

Висновки. З урахуванням наведеного вище матеріалу можна зробити висновок про те, що процес реалізації таких юридичних елементів правового механізму забезпечення законних прав та інтересів суб'єктів підприємництва у сфері оподаткування, як правові засоби матеріально-технічного, інформаційно-аналітичного, науково-методичного, організаційно-правового та кадрового забезпечення, потребують залучення значних людських ресурсів з чітким розподілом функціонального навантаження за відповідними напрямками.

Однак, на наш погляд, доцільно реорганізувати Державну фіскальну службу України в межах сфери управління центрального органу виконавчої влади – Міністерства фінансів України, надавши статусу центрального органу виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Міністром фінансів України, та провести оптимізацію структурних підрозділів, що відповідають за кадрову політику, міжнародне співробітництво та матеріально-технічне оснащення з метою зменшення кількості штатних працівників, діяльність яких тим чи іншим чином дублюється.

Список використаних джерел:

1. Про державну службу : Закон України від 16.12.1993 № 3723-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 52. – Ст. 490.
2. Про Державну фіскальну службу України : Постанова, Положення Кабінету Міністрів України від 21.05.2014 № 236 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/236-2014-п>.
3. Про деякі питання спрощеної системи оподаткування : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.03.2005 № 58-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/58-2005-р>.
4. Про затвердження Порядку надання дозволу на право користування пільгами з оподаткування для підприємств та організацій громадських організацій інвалідів : Постанова, Порядок Кабінету Міністрів України від 08.08.2007 № 1010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1010-2007-п/paran9>.
5. Про Концепцію розвитку системи Міністерства внутрішніх справ : Постанова Кабінету Міністрів України від 24.04.1996 № 456 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/456-96-п>.
6. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – Ст. 170.
7. Про Положення про Міністерство соціальної політики України : Указ, Положення, Перелік Президента України від 06.04.2011 № 389/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/389/2011>.
8. Про усунення дискримінації в оподаткуванні суб'єктів підприємницької діяльності, створених з використанням майна та коштів вітчизняного походження : Закон України від 17.02.2000 № 1457-ІІІ // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 12. – Ст. 97.
9. Про утворення територіальних органів Державної фіскальної служби та визнання такими, що втратили чинність, деяких актів Кабінету Міністрів України : Постанова, Перелік Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 № 311 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/311-2014-п>.
10. Философский словарь / Под ред. И.Т. Фролова. – М. : Политиздат, 1986. – 590 с.

**ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ
ЗА ДОПОМОГОЮ АВТОМАТИЗОВАНИХ СИСТЕМ
(НА ПРИКЛАДІ ДЕЯКИХ КРАЇН АЗІЇ ТА АФРИКИ)**

У статті досліджено зарубіжний досвід забезпечення безпеки дорожнього руху за допомогою автоматизованих систем. Автор розглядає країни Азії (наприклад, Китай, Індію, Таїланд) та Африки (Туреччину, Єгипет тощо). Автор досліджує особливості фіксації за допомогою автоматизованих систем та констатує, що хаотичність руху, яка панує на місцевих дорогах, здатна шокувати навіть бувалих та досвідчених автомобілістів, які без зусиль пристосовувалися до дорожнього руху в інших країнах.

Ключові слова: *автоматизовані системи, безпека дорожнього руху, клаксон, правила дорожнього руху, відеофіксація, фотофіксація, правопорушення, учасники дорожнього руху, шум, машина, транспорт.*

В статье исследован зарубежный опыт обеспечения безопасности дорожного движения с помощью автоматизированных систем. Автор рассматривает страны Азии (например, Китай, Индию, Таиланд) и Африки (Турцию, Египет и так далее). Автор исследует особенности фиксации с помощью автоматизированных систем и констатирует, что хаотичность движения, которая царит на местных дорогах, способна шокировать даже бывалых и опытных автомобилистов, которые без труда приспосабливались к дорожному движению в других странах.

Ключевые слова: *автоматизированные системы, безопасность дорожного движения, клаксон, правила дорожного движения, видеофиксация, фотофиксация, правонарушение, участники дорожного движения, шум, машина, транспорт.*

The article learns foreign experience of ensuring road safety through automated systems. The author considers such Asian countries as China, India, Thailand and Africa, Turkey, Egypt and others. The author examines the characteristics of fixation with automated systems and notes that the chaotic motion that prevails on local roads, can shock even experienced motorists who could easily adapt to traffic in other countries.

Key words: *automated systems, road safety, klaxon, traffic rules, videofixation, photofixation, offense, road users, noise, car, transport.*

Постановка проблеми. Наявність засобів швидкого пересування, поставки продовольчих і промислових товарів є невід'ємним елементом сучасного життя. Серед таких засобів провідне місце належить автомобільному транспорту.

Автомобілізація наразі стала тотальною, і це призводить не лише до позитивного використання автомобільного транспорту на користь людини і суспільства, але й до вчинення різноманітних правопорушень. Нині в Україні кількість адміністративних правопорушень, пов'язаних із транспортними засобами, збільшується.

Детально дослідивши дані, представлені Всесвітньою організацією охорони здоров'я, можна підсумувати, що щорічно у світі у ДТП гине 1,3 мільйона осіб і 30–50 мільйонів отримують травми. До 2030 року ця проблема стане вдвічі небезпечнішою, ніж СНІД та в 4 рази небезпечнішою, ніж туберкульоз. Якщо не вжити жодних заходів до 2020 року, то смертність у ДТП підвищиться до 80%, цифри жахливі.

Проаналізувавши поквартально статистику аварійності на дорогах України в 2016 році, можна дійти висновку, що аварійність з кожним кварталом росте. З 1 січня по 30 квітня 2015 року

по Україні загалом було скоєно 38 763 дорожньо-транспортних пригод (далі – ДТП), а за той же період 2016 року – 44 067 ДТП. Ми прослідковуємо явну тенденцію до збільшення ДТП різних видів (зіткнення, перекидання, наїзд на транспортний засіб, що стоїть; наїзд на транспортний засіб, що стоїть, наїзд на перешкоду, наїзд на пішохода, наїзд на велосипедиста та інші ДТП). Така ж тенденція притаманна й адміністративним правопорушенням.

Саме тому важливим є вдосконалення положень чинного законодавства та науки адміністративного права задля забезпечення ефективного адміністративно-правового регулювання безпеки дорожнього руху за допомогою автоматизованих систем. Важливим елементом також є наявність державного захисту законних інтересів громадян у зазначеній вище сфері.

Здійснення правового регулювання використання автоматизованих систем у сфері безпеки дорожнього руху забезпечується нормами багатьох галузей права (конституційне, інформаційне, господарське тощо), але все ж хотілося б наголосити, що вагоме місце у цій сфері відведено адміністративно-правовим нормам, на основі яких здійснюється і притягнення винних до адміністративної відповідальності, зафіксованої за допомогою автоматизованих систем, і адміністративні аспекти фіксації порушень правил дорожнього руху (далі – ПДР) тощо

Аналіз останніх досліджень і публікацій з теми. Окремі аспекти, які так чи інакше стосуються зарубіжного досвіду забезпечення безпеки дорожнього руху за допомогою автоматизованих систем, були предметом дослідження таких учених, як О.В. Берест, Ю.Л. Бриндіков, А.В. Бричук, В.В. Введенська, М.М. Долгополова, В.В. Сгупенко, В.А. Кашканов, М.П. Климчик, Н.І. Кожуховська, М.В. Лазаренко, П.П. Луцюк, В.В. Маслюк, М.А. Микитюк, В.А. Мисливий, О.Л. Міленін, О.М. Мойсюк, А.М. Подоляка, О.Ю. Салманова, Л.І. Сопільник, М.М. Стецька, Я.І. Хом'як, В.В. Чернов та багато інших. Однак усі вони розкрили лише окремі аспекти адміністративно-правових засад у цій сфері.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі чинного законодавства та на основі думок з цієї проблеми вчених визначити особливості зарубіжного досвіду забезпечення безпеки дорожнього руху за допомогою автоматизованих систем (на прикладі деяких країн Азії та Африки).

Виклад основного матеріалу. Забезпечення безпеки дорожнього руху на сучасному етапі розвитку української держави є однією з найбільш актуальних соціальних і правових проблем. Ситуація, що склалася, потребує негайного вжиття дієвих заходів щодо зниження аварійності та профілактики правопорушень на дорогах. Досвід зарубіжних країн свідчить, що активне використання сучасних технічних засобів забезпечення безпеки дорожнього руху – це одна з головних складових зниження аварійності, своєчасного реагування на правопорушення та створення сприятливих умов для всіх учасників дорожнього руху [1, с. 8].

Досліджуючи зарубіжний досвід забезпечення безпеки дорожнього руху за допомогою автоматизованих систем на прикладі деяких країн Азії, слід торкнутися досвіду такої самотутньої країни, як Індія. З неї ми і розпочнемо наше дослідження.

Головна особливість правил дорожнього руху в Індії – відсутність будь-яких правил. Хаотичність руху, що панує на місцевих дорогах, здатна шокувати навіть бувалих та досвідчених автомобілістів, які без зусиль пристосовувалися до дорожнього руху в інших країнах [2, с. 24].

Незважаючи на те, що місцеві автомобілісти та інші учасники дорожнього руху не дотримуються ніяких формальних правил, аварії в Індії бувають дуже рідко, а аварії де гинуть люди, взагалі є рідкісною трагедією. Якщо спостерігати за досить жвавими дорогами хоча б декілька хвилин, то можна помітити, що цей хаотичний рух є цілком впорядкованим [2, с. 24].

Водії транспортних засобів активно «спілкуються» між собою за допомогою клаксонів та мови жестів, і це дозволяє їм уникати зіткнень. Шум від клаксонів на деяких великих дорогах не стихає буквально ні на хвилину [2, с. 24].

Якщо все ж таки є бажання чи необхідність покататися по дорогах Індії (Індостану), машину краще брати велику. У країні діє негласне правило: маленький транспорт пропускає більш габаритний. Чим більша машина, тим більше її будуть «поважати» на дорозі. Саме тому треба враховувати, що легкові автомобілі зобов'язані пропускати грузовики, а ті своєю чергою – фури. І при цьому зовсім неважливо, хто по якій смузі чи дорозі їде і що говорять правила. Слід також загадати, що рух в Індії – лівосторонній [3, с. 21].

Правил дорожнього руху турецькі водії дотримуються досить умовно. Так само умовно вони ставляться і до сигналів [3, с. 21]. Наприклад, тут люблять посигналізувати і «поморгати» дальнім світлом просто так – вітаючи іншого водія. Повертати і розвертатися турецькі водії можуть абсолютно в будь-якому місці дороги, не включаючи при цьому поворотник. Уночі нікого не дивує рух автомобілів без фар, а фури спокійно зупиняються на узбіччі без габаритних сигналів.

Із розумінням водії ставляться до ситуації, коли хтось встає на дорозі з однією смугою для руху, щоб висадити пасажирів. «Задні» машини будуть чекати. Але слід затриматися на світлофорі, як позаду почнуть настирливо гудіти. Турецькі водії з легкістю можуть обігнати автомобіль у той момент, коли він обганяє інший. Хаосу на дорогах додають і пішоходи: вони перебігають дорогу прямо перед авто, що їдуть на великій швидкості абсолютно в будь-якому місці незалежно від того, є там пішохідний перехід чи ні [3, с. 21].

Пересигналізувати турецьких водіїв можуть хіба що єгипетські. Їх транспортні засоби практично взагалі не їздять мовчки. Клаксон використовується тут не тільки як засіб спілкування, але просто як інформаційний сигнал: машина їде. До світлових сигналів ставлення таке ж. Гальмуючи, вони можуть включити аварійку, але спокійно зупинитися вночі посеред дороги без габаритних вогнів. Єгиптянин може запросто зупинитися на зелене світло, але додати газу на червоне. Будь-які складні ситуації на дорозі тут, як правило, вирішують в особистій розмові, при цьому активно використовуючи жести та сигнал. Ситуація ще ускладнюється тим, що контролю за рухом транспорту практично немає. Відсутні і патрулі, які б слідкували за виконанням правил (точніше вони є, але тільки на папері), зазвичай немає дорожніх знаків та дорожньої розмітки. Такий безлад на дорогах Єгипту частково пов'язаний з історією країни. У 1967 році Єгипет отримав поразку у війні з Ізраїлем. Синайський полуострів був окупований, а в центральні райони хлинув потік біженців. Проблема безробіття загострилась. Щоб хоч якось покращити ситуацію, дорожня поліція стала видавати водійські права будь-кому, хто хотів працювати шофером. Унаслідок цього в Єгипті виросло декілька поколінь водіїв, котрі сіли за кермо, взагалі не здогадуючись про існування правил дорожнього руху. Пройшли роки, але стиль водити машину саме таким чином залишився [4, с. 21].

Цікавим є досвід водіїв Аргентини, хоча ця країна й не є безпосереднім предметом нашого дослідження. Для того, щоб здолати нерегульоване перехрестя в Аргентині, треба знати одну особливість – перед перехрестям водій має натиснути на гудок. Хто перший подав сигнал, той перший і проїжджає перехрестя. До швидкісного режиму тут треба ставитися обережно – на дорогах встановлено багато «лежачих поліцейських». Тільки ніякої дорожньої розмітки на них зазвичай немає, саме тому здалеку обмеження швидкості не видно [4, с. 21].

На дорогах Об'єднаних Арабських Еміратів відстань між радарними станціями становить від 5 до 10 км. У найближчих планах Міністерства внутрішніх справ Об'єднаних Арабських Еміратів встановити радари через кожні 2 км. Така вимога сьогодні вже діє, але лише на ділянці швидкісної магістралі, котра з'єднує Дубаї зі столицею Об'єднаних Арабських Еміратів Абу-Дабі [2].

Продовжуючи наше дослідження зарубіжного досвіду забезпечення безпеки дорожнього руху за допомогою автоматизованих систем на прикладі деяких країн Азії, слід торкнутися досвіду такої густонаселеної країни, як Китай.

За даними Bloomberg за останні два роки в Китаї зібрали найбільшу кількість автомобілів порівняно з іншими країнами світу – 22, 1 млн. у 2013 році та 23,7 млн. у 2014 році. За прогнозами експертів 2015 рік стане рекордним, і ця цифра підніметься вище 25 млн. одиниць [3, с. 24].

Так, в Пекіні парк автомобілів перевищує 2 млн. машин, і така ситуація спостерігається ще як мінімум у десяти містах, включаючи Шанхай. Мільйон машин рухається ще в 35 містах КНР. Для розвантаження доріг у Китаї діє ряд програм. Наприклад, програма, яка кожного дня дозволяє виїхати на дорогу тільки певній кількості машин. Робиться це досить просто: складається календар з цифрами державних номерів, котрим дозволено виїхати в місто в певні дні. Теоретично виїхати на вулицю можна, коли цифри не співпадають, але досить суттєвий штраф буде виписуватися під час кожного проїзду під камерами фото- або відеофіксації. Щоб не з'явилися водії, які готові платити штраф, щоб їздити на машині за бажанням, було також введено бальну систему. Декілька порушень – і ось ти вже позбавляєшся водійського посвідчення. Саме через це китайцям вдається стримувати трафік. Китайська газета «Beijing Youth Daily» передає, посилаючись на службовця дорожньої поліції в одному з міст провінції Гуандун, розташованої на півдні Китаю, що шанси покарати автомобілістів, «спійманих» на камеру за перевищення швидкості або інше порушення, чи знятих із закритими номерами або з фальшивими, дуже низькі. Прилад для зміни табличок «на льоту» коштує в Китаї близько 115 дол., його можна спокійно знайти у відкритому доступі [3, с. 24].

Найбільше в Тайланді вражають дороги з хаотичним рухом, після яких розумієш, що українські водії «золоті». Звичайно, тут є і правила дорожнього руху (далі – ПДР), і штрафи, бензин коштує, як і в Україні, а ось дороги в Тайланді – прекрасні. За містом розганяєшся до 170 км і не відчуваєш швидкості. На дорогах встановлюють незвичайні вказівники, щоб водії

зменшували швидкість, є «лежачі поліцейські» в 3D форматі, коли натрапляєш на нього, то мимоволі пригальмовуєш, стоять також бутафорні поліцейські патрульні машини, які від справжніх не відрізнити [5, с. 24].

Висновки. Головна особливість правил дорожнього руху в Індії – відсутність будь-яких правил. Незважаючи на те, що місцеві автомобілісти та інші учасники дорожнього руху не дотримуються ніяких формальних правил, аварії в Індії бувають дуже рідко, а аварії, в яких гинуть люди, є рідкісною трагедією. Якщо спостерігати за досить жвавими дорогами хоча б декілька хвилин, то можна помітити, що цей хаотичний рух є цілком впорядкованим. Водії транспортних засобів активно «спілкуються» між собою за допомогою клаксонів та мови жестів, і це дозволяє їм уникати зіткнень. Шум від клаксонів на деяких великих дорогах не стихає буквально ні на хвилину.

Для розвантаження доріг у Китаї діє ряд програм. Наприклад, програма, яка кожного дня дозволяє виїхати на дорогу тільки певній кількості машин. Робиться це досить просто: складається календар з цифрами державних номерів, котрим дозволено виїхати в місто в певні дні. Теоретично виїхати на вулицю можна, коли цифри не співпадають, але досить суттєвий штраф буде виписуватися під час кожного проїзду під камерами фото- або відеофіксації.

У Тайланді на дорогах встановлюють незвичайні вказівники, щоб водії зменшували швидкість, є «лежачі поліцейські» в 3D форматі, стоять також бутафорні поліцейські патрульні машини, які від справжніх не відрізнити.

Список використаних джерел:

1. Бричук А.В. Фото-, відеофіксація порушень правил дорожнього руху в Україні / А.В. Бричук, В.В. Введенська // Молодь за безпеку дорожнього руху : матеріали міжвузівської курсантсько-студентської науково-практичної конференції (Донецьк, 16 травня 2014 р.). – Донецьк : Донецький юридичний інститут, 2014. – С. 8–10.
2. Коняев С.А. Об эффективности использования средств автоматизированной фиксации административных правонарушений в предупреждении ДТП и сохранении жизни и здоровья участников дорожного движения / С.А. Коняев, И.И. Золотарев // Вестник Воронежского института МВД России (Выпуск № 3 / 2013) : [Электронный ресурс] // Вестник Воронежского института МВД России. – 10 декабря 2016. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/ob-effektivnosti-ispolzovaniya-sredstv-avtomatizirovannoy-fiksatsii-administrativnyh-pravonarusheniy-v-preduprezhdenii-dtp-i>.
3. Лазаренко М.В. Зарубіжний досвід притягнення до адміністративної відповідальності порушників правил дорожнього руху за допомогою автоматизованих технічних систем / М.В. Лазаренко // Актуальні проблеми держави і права. – 2014. – Випуск 1. – С. 81–84.
4. Особенности национального вождения в разных странах / Всеукраинское еженедельное Интернет-обозрение от 1–14 сентября. – № 33-34. – С. 21.
5. Чернов В. Национальные особенности вождения / В. Чернов // Всеукраинский популярный еженедельник от 14-20 июля 2015. – № 28. (762). – С. 24–25.
6. Чернов В. Страна улыбок : эмигранты о Таиланде / В. Чернов // Всеукраинский популярный еженедельник (Семья) от 19–25 января 2016. – № 3 (789) – С. 24–25.

**КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ;
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО**

УДК 343.224

БЕКЛЕМІЩЕВ С.О.

**ГОСПІТАЛІЗАЦІЯ ДО ПСИХІАТРИЧНОГО ЗАКЛАДУ ЗІ ЗВИЧАЙНИМ НАГЛЯДОМ
ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНІ ДІЯННЯ У СТАНІ НЕОСУДНОСТІ:
ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА**

Статтю присвячено розгляду проблем кримінально-правового характеру щодо госпіталізації осіб, які вчинили суспільно-небезпечні діяння у стані неосудності до психіатричного закладу зі звичайним наглядом. Уточнено сутності терміну «суспільна небезпечність діяння», яке вчинив психічно хворий.

Ключові слова: примусові заходи медичного характеру, психіатричний заклад зі звичайним наглядом, психічне захворювання, госпіталізація, лікар-психіатр, психіатрична допомога, неосудність.

Статья посвящена рассмотрению проблем уголовно-правового характера касательно госпитализации лиц, совершивших общественно-опасные деяния в состоянии невменяемости в психиатрическое учреждение с обычным наблюдением. Уточнена суть термина «общественная опасность деяния», которое совершило психически больное лицо.

Ключевые слова: принудительные меры медицинского характера, психиатрическое учреждение с обычным наблюдением, психическое заболевание, госпитализация, врач-психиатр, психиатрическая помощь, невменяемость.

The article is devoted to the consideration of problems of a criminal legal nature with regard to hospitalization of persons who committed socially dangerous acts in a state of insanity in a psychiatric institution with usual supervision. The essence of the term „social danger of an act”, which has made mentally sick, is specified.

Key words: compulsory medical measures, a psychiatric institution with usual supervision, mental illness, hospitalization, psychiatrist, psychiatric help, insanity.

Вступ. Проблема захисту суспільства, окремих громадян, юридичних осіб, їх майна від суспільно небезпечних посягань осіб з психічними розладами завжди була і залишається актуальною як для України, так і для будь-якої країни світу. Створення цілісної концепції щодо примусових заходів медичного характеру – це одна з найбільш актуальних і не вирішених проблем у галузі кримінально-правової науки та практики. Її значення обумовлене процесом побудови правової держави та вдосконалення кримінального законодавства України.

Суттєвий внесок у дослідженні проблем, пов'язаних з застосуванням примусових заходів медичного характеру зробили у своїх наукових працях лікарі-психіатри: І.М. Балинський, В.М. Бехтерев, П.Б. Ганнушкін, Т.Б. Дмитрієва, Я.М. Калашник, В.Х. Кандинський, В.П. Котов, Д.Р. Луниц, М.М. Мальцева, В.Б. Первомайський, В.П. Сербський, Б.А. Спасенников, А.А. Ткаченко, С.Л. Шатенко, Б.В. Шостакович, О.О. Ямкова та ін. Також значних зусиль для розв'язання проблемних та суперечних питань щодо цієї проблематики доклали вітчизняні та зарубіжні вчені-юристи: Ю.М. Антонян, Ю.М. Аргунова, А.М. Батанов, С.В. Бородін, В.М. Бурдін, С.Е. Віцин, Н.Д. Гомонов, В.В. Голіна, В.П. Ємельянов, Н.В. Жарко, І.В. Жук, О.В. Зайцев, А.П. Закалюк,

© БЕКЛЕМІЩЕВ С.О. – аспірант кафедри кримінального права (Інститут права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету)

А.Ф. Зелінський, О.Г. Кальман, М.М. Книга, А.П. Колмаков, В.В. Лень, Р.І. Міхєєв, А.А. Музика, Г.В. Назаренко, А.М. Павлухін, Б.А. Протченко, І.С. Сторгович, С.Я. Улицький, С.П. Щерба, В.М. Кудрявцев, С.Л. Шаренко, С.М. Шишков та багато інших. Проте, попри вагомий розробки цих питань, вони й дотепер не набули свого остаточного вирішення.

Постановка завдання. У частині 2 статті 19 Кримінального кодексу України (далі – КК) наголошується, що не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння була у стані неосудності, тобто не могла усвідомлювати своїх дій або бездіяльності, керувати ними внаслідок хронічної душевної хвороби, тимчасового розладу душевної діяльності, недоумства чи іншого хворобливого стану психіки.

З цього можна зробити висновок, що у формулі неосудності законодавець обумовлює два критерії: медичний (біологічний) і юридичний (психологічний), які в своїй єдності визначають стан неосудності особи, яка вчинила суспільно небезпечні дії.

Результати дослідження. Медичний критерій – це скоріше узагальнений перелік хвороб, який складається з чотирьох груп психічних розладів, а саме:

- 1) хронічна душевна хвороба;
- 2) тимчасовий розлад душевної діяльності;
- 3) недоумство, слабоумство;
- 4) інший хворобливий стан психіки.

У першій групі об'єднані такі психічні захворювання, що протікають довготривало, нападодобним чи безперервним перебігом, зазвичай мають тенденцію до прогресування (поступового наростання та ускладнення психічних розладів та їх наслідків). Хронічні психічні розлади часто призводять до глибоких і стійких змін психіки особи хворого, складно піддаються лікуванню. До таких захворювань відносяться: шизофренія, шизофреноподібні та маячні (маревні) розлади, епілепсія, старечі психози, сифіліс мозку й ін. [1, с. 37].

До другої групи відносяться тимчасові розлади психічної діяльності, що мають різну тривалість, але у решті решт закінчуються видужанням. Це, наприклад: розлади поведінки і психіки внаслідок вживання психотропних речовин (патологічне сп'яніння, алкогольні психози: галюциноз, параноїд, делірій); невротичні, поєднані зі стресовим впливом, патологічний афект та інші подібні стани; синдроми розладів поведінки, що пов'язані з певним особливим станом організму: ендокринними, фізіологічними й іншими причинами [2]. Такі розлади мають різну тривалість – як від кількох хвилин чи годин, так і до тижнів, місяців, років. Тобто, у даному випадку, оцінюючи стан особи, насамперед необхідно звертати увагу на певну зворотність, виликівність такого стану, на можливість одужання, а не на часові рамки. Найголовніше, що цей стан є тимчасовим.

До третьої групи входять стійкі розлади пізнавальної діяльності з порушенням інтелекту особи як вродженого (олігофренія), так і набутого (стареча деменція) характеру, а також – недоумкуватість (розумова відсталість) і захворювання, що призводять до слабоумства. Для всіх цих захворювань є характерним зміна психіки, пов'язана зі зниженням розумових здібностей, пам'яті та критики [3, с. 17]. Це такого роду емоційна бідність особи, неможливість взагалі або частково розуміти та адекватно оцінювати те, що відбувається навкруги.

У четверту групу об'єднано такі стани психіки та її аномалії: порушення психічного розвитку, легкі форми розумової відсталості, розлади особистості, психопатії, психічний інфантилізм, ін. [3, с. 18].

Юридичний (психологічний) критерій, виходячи з аналізу вказаної вище норми КК, полягає у неможливості усвідомлювати особою свої дії або керувати ними. Тобто цей критерій складається з інтелектуальної ознаки, що полягає у неможливості усвідомлювати свої дії та з вольової ознаки – неможливості керувати своїми діями.

До осіб, наділених означеними медичним та юридичним критеріями неосудності застосовуються примусові заходи медичного характеру (далі – ПЗМХ).

Розділ XIV КК «Інші заходи кримінально-правового характеру» визначає поняття та мету примусових заходів медичного характеру, регулює підстави та порядок їх застосування, коло осіб, до яких вони можуть бути застосовані, а також – види ПЗМХ. Відповідно до статті 94 КК до осіб, які вчинили злочини у стані неосудності, обмеженої осудності, у стані осудності, але захворіли на психічну хворобу до постановлення вироку або під час відбування покарання, в залежності від характеру та тяжкості їх захворювання, тяжкості вчиненого діяння, та з урахуванням ступеня небезпечності психічно хворого для себе або інших осіб, суд може застосувати такі ПЗМХ як:

- 1) надання амбулаторної психіатричної допомоги у примусовому порядку;
- 2) госпіталізацію до психіатричного закладу зі звичайним наглядом;

3) госпіталізацію до психіатричного закладу з посиленням наглядом;

4) госпіталізацію до психіатричного закладу з суворим наглядом.

Стосовно особи, яка страждає на психічні розлади та вчинила суспільно небезпечне діяння, якщо вона за станом свого психічного здоров'я не потребує госпіталізації до психіатричного закладу, судом може бути застосоване надання амбулаторної психіатричної допомоги у примусовому порядку. У разі ж зміни психічного стану особи, що потребує госпіталізації до психіатричного закладу, суд відповідно до статті 95 КК за заявою представника психіатричного закладу (лікаря-психіатра), який надає особі таку психіатричну допомогу, до якої додається висновок комісії лікарів-психіатрів, який обґрунтовує необхідність зміни виду примусового заходу, може змінити амбулаторну психіатричну допомогу у примусовому порядку на госпіталізацію до психіатричного закладу.

Госпіталізація до психіатричного закладу зі звичайним наглядом може бути застосована судом щодо психічно хворої особи, яка за своїм психічним станом і характером вчиненого суспільно небезпечного діяння потребує тримання у психіатричному закладі та лікування у примусовому порядку.

Взагалі, такий примусовий захід медичного характеру як госпіталізація до психіатричного закладу призначається у випадках, коли характер психічного розладу особи потребує таких умов лікування, утримання та нагляду, які не можуть бути здійснені в амбулаторних умовах. Відповідно до статті 14 Закону України «Про психіатричну допомогу» [4], особа, яка страждає на психічний розлад, може бути госпіталізована до психіатричного закладу без її усвідомленої згоди або без згоди її законного представника (тобто примусово), якщо її обстеження або лікування можливі лише у стаціонарних умовах, та при встановленні в особи тяжкого психічного розладу, внаслідок чого вона: вчиняє чи виявляє реальні наміри вчинити дії, що являють собою безпосередню небезпеку для неї чи оточення, або неспроможна самостійно задовольняти свої основні життєві потреби на рівні, який забезпечує її життєдіяльність.

Питання щодо вибору виду психіатричного закладу суд вирішує з урахуванням критерію забезпечення безпеки особи, що підлягає госпіталізації, та інших осіб з обов'язковим дотриманням його прав та законних інтересів, вид примусового заходу медичного характеру також залежить від характеру та тяжкості психічного захворювання в особи, тяжкості вчинення нею діяння з урахуванням її ступеня суспільної небезпечності.

ПЗМХ здійснюються у психіатричних закладах з відповідними умовами нагляду за наявності рішення суду й акту судово-психіатричної експертизи (або акту психіатричного огляду засуджених) з відповідними висновками про характер та тяжкість психічного захворювання в особи, ступінь її суспільної небезпечності для себе та (або) інших осіб за характером її захворювання і медичних підстав для застосування відповідного ПЗМХ, а також документів, що посвідчують особу і місце проживання.

Виконання рішення суду про госпіталізацію особи до психіатричного закладу зі звичайним наглядом здійснюється закладами охорони здоров'я за сприяння, у разі потреби, органів внутрішніх справ.

Особи, госпіталізовані до психіатричного закладу, розміщуються у його відділеннях (палатах) відповідно до їх психічного стану, ступеня суспільної небезпечності, утримуються в умовах, які унеможливають вчинення ними нового суспільно небезпечного діяння. Велика увага під час лікування хворих у цих закладах приділяється відновлюванню працездатності та адаптації хворих, відносно хворих з психопатоподібними формами прояву психічних захворювань та антисоціальними формами поведінки, поряд з лікувальними та реабілітаційними заходами застосовуються заходи, спрямовані на відновлення та виправлення антисоціальних установок [5, с. 74].

Обов'язковими умовами перебування психічно хворих у психіатричному закладі зі звичайним наглядом є ізоляція цих осіб від інших психічно хворих, що забезпечується шляхом зачинення відділення або палати пацієнта, а також обмеження пересування: можливість прогулянок тільки на території психіатричного закладу.

Режим лікування (перебування) осіб з психічними розладами, що примусово були госпіталізовані до психіатричного закладу зі звичайним наглядом майже не відрізняється від режиму осіб, які добровільно, на їх прохання або за усвідомленою згодою, на підставі частини 1 статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу», госпіталізовані до психіатричного закладу для здійснення лікувальних та реабілітаційних заходів.

Щодо поняття та сутності суспільної небезпечності діяння, яке вчинив психічно хворий, то стосовно цього питання серед науковців немає певної єдності думок.

На думку І. Михеєва, суспільна небезпечність неосудного, за своїм предметним змістом, полягає у його здатності вчинити нове, передбачене кримінальним кодексом, суспільно небезпечне діяння. Небезпека спричинення шкоди суспільству обумовлює застосування до неосудного специфічних заходів – ПЗМХ, мета яких – нейтралізувати, зняти суспільну небезпечність особистості неосудного, виключити з його сторони можливість вчинення повторних суспільно небезпечних дій, здатних спричинити шкоду як суспільству, так і самій неосудній особі [6, с. 53].

Як вважає В.Б. Первомайський, суспільна небезпечність психічно хворого складається з суспільної небезпечності діяння та суспільної небезпечності психічного захворювання, яке було причиною фактору, що призвів до суспільно небезпечного діяння [7, с. 288]. Небезпечність суспільно небезпечного діяння, яке розглядається ретроспективно (таке, що було вчинено у минулому), визначається певною шкодою, що настала як наслідок його вчинення. Щодо психічного захворювання, то воно може відноситися як до моменту вчинення діяння (у минулому), так і до сьогодні (захворювання виникло до винесення вироку або під час відбування покарання). Істотними ознаками захворювання будуть: нездатність особи усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними та можливість повторення, будучи причиною вчинення суспільно небезпечного діяння один раз, при збереженні певного стану особа імовірно може вчинити таке діяння і в майбутньому. П. Дончев визначає суспільну небезпечність психічнохворого, як вірогідність вчинення хворим нового суспільно небезпечного діяння за відсутності змін у психічному стані [8, с. 207-210].

Згідно з Порядком застосування примусових заходів медичного характеру у психіатричних закладах до осіб, які хворі на психічні розлади та вчинили суспільно небезпечні діяння, затвердженим Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 08.10.2001 р. № 397, розрізняється активний і пасивний тип суспільної небезпечності, які суб'єктивно характеризують учинене суспільно небезпечне діяння.

Активний тип суспільної небезпечності, згідно зі згаданим нормативним актом, спостерігається в осіб з наступними психічними розладами:

- синдроми розладнаної свідомості, які супроводжуються тривогою, страхом, емоційним напруженням, збудженням рухливості (деліріозні розлади, сутінкові розлади свідомості, пароксизмальні психотичні стани тощо);
- психопатологічні синдроми із розгальмованістю статевого потягу;
- маячні ідеї певного змісту, скеровані проти конкретних осіб або організацій, які проявляються як на вербальному, так і дійовому рівні (ідеї переслідування, отруєння, оволодіння, стороннього впливу на мозок, статеві та інші органи тощо);
- психопатологічні синдроми з галюцинаторними проявами імперативного та страхітливого характеру;
- психопатологічні синдроми з маячними ідеями своєї особливої значущості та намірами або спробами у зв'язку з цим привернути до себе увагу суспільства через вчинення небезпечного діяння;
- психопатологічні синдроми з маячними ідеями захисту або реалізації своїх «винаходів» шляхом, що становить небезпеку для оточення;
- депресивні стани з хворобливими ідеями звинувачення своєї особи та можливістю вчинення розширеного самогубства;
- маніакальні стани з підвищеною розкутістю та дійовою розгальмованістю;
- психопатологічні стани, які незалежно від клінічної картини супроводжуються проявами агресивності, роздратованості, подразливості, дійової розкутості, збудженості як ознаками негативних настанов особистості або преморбідних рис особи;
- розлади настрою дисфоричного характеру у хворих на епілепсію з вираженими змінами в інтелектуальній і емоційній сферах [9].

Пасивний тип суспільної небезпечності, відповідно до пункту 6 цього ж Положення, спостерігається в осіб з такими психічними розладами:

- синдроми розладнаної свідомості, які не супроводжуються тривогою, страхом, емоційним напруженням (аментивні, онейроїдні розлади тощо);
- синдроми постпсихотичного психічного дефекту як фіналу або як етапу перебігу психічної хвороби (за винятком психопатоподібного);
- синдроми недоумства різного походження;
- розумова відсталість без ознак виражених емоційно-вольових розладів;
- психотичні стани з проявами підвищеної підкорюваності та здатності до навіювання.

Вказані типи суспільної небезпечності безпосередньо впливають на рекомендації експертів-психіатрів щодо призначення госпіталізації до психіатричного закладу певного виду [9].

Висновки. Отже, госпіталізація до психіатричного закладу зі звичайним наглядом може бути застосована судом щодо психічного хворого, з пасивним типом суспільної небезпечності, якщо такою особою вчинено суспільно небезпечне діяння, що свідчить про потребу тримання такої особи у психіатричному закладі та лікування у примусовому порядку.

Список використаних джерел:

1. Жабокрицький С.В. Судова психіатрія : [навчальний посібник] / С.В. Жабокрицький, А.П. Чуприков. – К. : МАУП, 2004. – 176 с.
2. Психіатрія і наркологія : [підручник] / [В.Л. Гавенко, В.С. Бітенський, В.А. Абрамов та ін.] ; за ред. В.Л. Гавенка, В.С. Бітенського. – 2-ге вид. перероб. та допов. – К. : Медицина, 2015. – 512 с.
3. Левенець І.В. Судова психіатрія : [навчальний посібник] / І.В. Левенець. – Тернопіль : Економічна думка, 2005. – 328 с.
4. Про психіатричну допомогу : Закон України від 22 лютого 2000 р. // Офіційний вісник України. – 2000. – № 12. – С. 444.
5. Судебная психиатрия : [учебник] / под ред. Г.В. Морозова. – 3-е изд. – М. : Юрид. лит., 1978. – 344 с.
6. Михеев Р.И. Общественная опасность невменяемого / Р.И. Михеев // Правовые вопросы борьбы с преступностью : сб. статей ; отв. ред. А.Л. Ременсон. – Томск : Изд-во Томск. ун-та, 1984. – С. 52–62.
7. Первомайский В.Б. Невменяемость / В.Б. Первомайский. – К., 2000. – 320 с.
8. Дончев П. Прогнозирование общественной опасности психически больных / П. Дончев // Проблемы общей и судебной психиатрии : мат. симпозиума психиатров соц. стран. – М., 1981. – С. 207–210.
9. Про затвердження Порядку застосування примусових заходів медичного характеру до осіб, які хворіють на психічні розлади і вчинили суспільно небезпечні дії, у відділенні (палаті) для застосування примусових заходів медичного характеру з посиленням наглядом : Наказ Міністерства охорони здоров'я України № 397 від 08.10.2001 р. // Офіційний вісник України. – 2002. – № 10. – С. 493.

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТУ БАНДИТИЗМУ

Проаналізовано деякі наукові теорії стосовно визначення об'єкту злочину, розуміння його сутності, класифікації. Розглянуто ряд суперечних питань щодо визначення об'єкту бандитизму та поняття «громадська безпека». Запропоновано авторське визначення родового, основного безпосереднього та додаткового безпосереднього (обов'язкового та факультативного) об'єктів бандитизму.

Ключові слова: бандитизм, об'єкт злочину, родовий об'єкт, безпосередній об'єкт, додатковий об'єкт, суспільні відносини, інтерес, блага, громадська безпека.

Проанализированы некоторые научные теории относительно определения понятия объекта преступления, его сущности, классификации. Рассмотрен ряд спорных вопросов по определению объекта бандитизма и понятия «общественная безопасность». Предложено авторское определение родового, основного непосредственного и дополнительного непосредственного (обязательного и факультативного) объектов бандитизма.

Ключевые слова: бандитизм, объект преступления, родовой объект, непосредственный объект, дополнительный объект, общественные отношения, интерес, блага, общественная безопасность.

Some scientific theories regarding the definition of the concept of the object of the crime, its essence, classification are analyzed. A number of controversial issues are considered to determine the object of banditry and the notion of „public security”. The author's definition of a generic, main direct and additional direct (mandatory and optional) object of banditry is offered.

Key words: banditry, object of crime, generic object, direct object, additional object, social relations, interest, blessings, public safety.

Вступ. Однією з умов становлення України як демократичної, правової європейської держави є необхідність розробки та удосконалення як організаційно-правових, так і кримінально-правових основ боротьби зі злочинністю, особливо організованою, оскільки пріоритетним для будь-якої розвинутої держави є, насамперед, захист прав та свобод особи, її безпеки, а також інтересів підприємств, установ, організацій різних форм власності, що діють на законних підставах та захист суспільних інтересів в цілому. Але всім цим найважливішим сферам суспільного життя завдає істотної шкоди діяльність організованих злочинних об'єднань, які значно активізувалися за роки збройного конфлікту в Україні.

Постановка завдання. Однією з найнебезпечніших форм прояву організованої злочинності є бандитизм – злочин, що перш за все посягає на громадську безпеку. Існування в Україні озброєних банд, метою яких є вчинення нападів на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб, загрожує не тільки громадській безпеці, а і життю, здоров'ю людей, їх власності, створюючи у цілому стан незахищеності суспільства від злочинних посягань.

Питанням, пов'язаним з кримінальною відповідальністю за бандитизм, кримінально-правовою протидією даному злочину, його кримінально-правовою та кримінологічною характеристикою присвячували свої роботи вітчизняні та зарубіжні науковці: М.І. Бажанов, О.Ф. Бантишев, В.В. Бедриківський, Ф.Г. Бурчак, Р.Р. Галіакбаров, Н.О. Гуторова, О.С. Смелянов, С.О. Єфремов, М.І. Загородніков, І.В. Іваненко, М.П. Карпушин, О.О. Кваша, А.П. Козлов, Г.А. Крігер, П.С. Ма-

тишевський, М.І. Мельник, В.О. Навроцький, І.І. Радіонов, В.Я. Тацій, П.Ф. Тельнов, А.Н. Трайнін, Р.Л. Чорний, М.О. Шнейдер та інші автори. Але, на нашу думку, певна низка проблем як відповідальності за такий злочин, так і характеристики його юридичного складу залишилась до кінця не вирішеною, а що до інших – учені займають протилежні позиції. Наприклад, це твердження стосується визначення об'єкту бандитизму. Хоча законодавець і відносить цей злочин до злочинів проти громадської безпеки, і це видається цілком логічним, однак виникає певний ряд питань не тільки щодо родового та безпосереднього об'єктів, але і до можливих додаткових об'єктів цього злочинного діяння. А, оскільки, об'єкт є одним з обов'язкових елементів складу злочину, без його чіткого розуміння неможливо правильно кваліфікувати вчинене та призначити відповідну міру покарання. Тобто, під час розкриття змісту, певних юридичних властивостей злочину, необхідно насамперед визначити, яким саме інтересам заподіюється при його вчиненні шкода, проти яких особистих або суспільних благ спрямований цей злочин тощо.

Результати дослідження. Суспільні відносини або блага, що виступають об'єктом злочину, є первинними як для самого злочину, так і для закону про кримінальну відповідальність. Злочин завжди посягає на об'єкт, наявний у реальності, оскільки не можливо посягати на те і завдавати шкоди тому, чого фактично не існує. Внаслідок вчинення злочинного посягання не тільки завдається шкода охоронюваним суспільним відносинам, інтересам, але й, у свою чергу, створюються нові – кримінально-правові відносини, що складаються між злочинцем і державою з приводу вчиненого ним злочину. Але об'єктами злочинів є не будь-які суспільні відносини, інтереси, блага, а лише ті, які поставлено під охорону закону про кримінальну відповідальність. Тому об'єктом усіх злочинів є не вся сукупність суспільних відносин, а тільки ті з них, що є соціально схваленими. Логічно, що при цьому йдеться тільки про найважливіші для інтересів суспільства та держави відносини, яким злочин може завдати значної шкоди. Таким чином, об'єкт дозволяє розкрити соціальну сутність злочину, його небезпеку, з'ясувати суспільно небезпечні наслідки, які він може спричинити, а також сприяє не тільки правильній кваліфікації, а також відмежуванню того чи іншого злочинного діяння від суміжних складів злочину.

Стосовно визначення об'єкту злочину, розуміння його сутності, класифікації ніколи не існувало єдиної думки. Ще у післяреволюційний період та за радянських часів у науці кримінального права було започатковано декілька концепцій щодо об'єкта злочину. Так, М. Таганцев вважав, що об'єктом злочину є юридична норма в її реальному бутті [1, с. 394]. Професор А. Піонтковський дійшов висновку, що об'єктом злочину є суспільні відносини, але одночасно він зазначав, що об'єктом злочину можуть бути речі, матеріали і люди [2, с. 133]. Також, як об'єкт злочину, визначалися: блага, які охороняються законом; цінності; правові відносини; людина. Але, все ж таки, найпоширеніша з теорій наголошувала, що об'єктом злочину є певні суспільні відносини. Її сутність полягає у тому, що під об'єктом злочину розуміються суспільні відносини, які охороняються нормами кримінального права від злочинних посягань [3, с. 12]. Іноді наголошується, що об'єктом злочину є не будь-які суспільні відносини, а лише ті, існування, укріплення та розвиток яких на даний момент розвитку суспільства є необхідною умовою [4, с. 28]. Суспільні відносини розглядаються як відносини між людьми у процесі їх спільного існування [4, с. 30]. Така теорія підтримується багатьма вченими і на даний час.

Професор М.Й. Коржанський зазначає, що об'єктом злочину у кримінальному праві є суспільні відносини, які охороняються законом від злочинних посягань [5, с. 147].

Такої ж думки дотримується В.Я. Горбачевський, наголошуючи, що об'єкт злочину це саме суспільні відносини, які перебувають під кримінально-правовою охороною, на які посягає злочин, яким заподіюється суспільно-небезпечна шкода або які ставляться під загрозу такого заподіяння [6, с. 51].

М.І. Мельник та В.А. Клименко як об'єкт злочину розглядають суспільні відносини між людьми, що існують у суспільстві та охороняються нормами кримінального законодавства [7, с. 13].

О.К. Зателєпін вважає об'єктом злочину певну частину суспільних відносин, а саме – соціальну безпеку, яка охороняється законом. При цьому, під соціальною безпекою він розуміє стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства або держави, які зазнають злочинного впливу, і за що передбачена кримінальна відповідальність [8, с. 31].

С.Я. Лихова висловлює думку, що у результаті вчинення злочину деформуються, змінюються або знищуються не суспільні відносини в цілому, а правові відносини, які є різновидом суспільних відносин [9, с. 27].

При цьому послідовники наведеної теорії часто зазначають, що суспільні відносини складаються з певних елементів: суб'єктів відносин; предмету відносин; соціального зв'язку

[3, с. 74]. Тобто, у даному випадку, об'єкт злочину визначається як сукупність вказаних елементів. Дехто з учених відносив до цих елементів ще і додаткові складові. Так Б.С. Никифоров приєднував до них можливість вчиняти певні дії [4, с. 69], а Є.А. Фролов – певні умови існування цих відносин [10, с. 184].

Одне з найважливіших місць в науці кримінального права займає проблема визначення об'єкту злочину як «інтересу». Правда, поняття «інтерес» визначається досить суперечливо, однак, попри різноманітність висловлюваних з цього приводу думок, найбільш коректною видається позиція В.Я. Тація, який визначає три основних напрями використання поняття інтересу у кримінальному праві:

1. Це один з основних структурних елементів суспільних відносин, який може виступати як об'єкт злочину;
2. Інтерес та суспільні відносини є різними поняттями, а тому «інтерес» не може розглядатися як об'єкт злочину.
3. Інтерес – це фактично і є суспільні відносини [11, с. 49].

На думку В.Я. Тація, інтерес знаходиться у тісному зв'язку з суспільними відносинами та проникає у всі глибинні зв'язки, що утворюють ці відносини на всіх рівнях їх функціонування [11, с. 58].

Іншої точки зору дотримуються прихильники третьої концепції, відповідно до якої об'єкт злочину – це блага (цінності: моральні, культурні, політичні, матеріальні тощо). Такої точки зору додержуються А.В. Наумов, С.Б. Гавриш, Н.Ф. Кузнєцова та інші науковці [12, с. 159]. Свого часу ще А.Н. Трайнін зазначав, що об'єктом посягання в його конкретному життєвому втіленні можуть бути як матеріальні, так і не матеріальні цінності [13, с. 56]. Отже, на думку науковців, які підтримують наведену теорію об'єктом є блага або інтереси, що охороняються законом, та на які посягає злочин.

Згідно з наступною точкою зору, об'єктом злочину виступають не тільки суспільні відносини, а й особисті блага людини, такі як життя, здоров'я, фізична та психічна недоторканність, честь, гідність [14, с. 129].

Ще одна концепція, прихильником якої є Є.В. Фесенко, наголошує «об'єкт злочину – це цінності». На думку науковця, об'єктом злочину необхідно визнавати не тільки особисті блага особи, але також й суспільні або державні цінності [15, с. 72]. Як такі можуть виступати: суб'єкти, блага, які їм належать, предмети, певні матеріалізовані та нематеріалізовані блага, які належать потерпілим тощо [15, с. 71–73].

Г.П. Новосьолов, І.Я. Козаченко, З.А. Незнамов зазначали, що об'єктом злочину є людина, проти якої спрямовані дії інших суб'єктів суспільних відносин [16, с. 132–133]. Тобто, відповідно до цієї теорії, об'єкт злочину – окремі особи, матеріальні або нематеріальні цінності яких, будучи поставлені під кримінально-правову охорону, піддаються злочинному впливу.

Дещо іншою є позиція В.М. Трубнікова. Вона становить собою поєднання декількох попередніх концепцій. Учений розглядає первинний та вторинний об'єкти злочинів, тобто злочин спочатку посягає на соціальну оболонку людини, а вже потім – на життя, здоров'я, майно, тощо [17, с. 87]. Під соціальною оболонкою він розуміє сукупність суспільних відносин, яка формується як єдність та взаємодія суспільства й оточення [17, с. 86]. Отже, автор якби об'єднує декілька наведених вище поглядів: об'єкт злочину це: суспільні відносини, цінності, блага, людина.

Якщо проаналізувати наведені теорії, можна дійти певних висновків. По-перше, суспільні відносини – це специфічна взаємодія між людьми, що врегульована соціальними нормами. Найважливіші їх сфери охороняються кримінальним законом. Під час реалізації цих суспільних відносин може відбутися злочинне посягання на окремих осіб, їх особисті блага, такі як життя, здоров'я, фізична або психічна недоторканність, матеріальні або нематеріальні цінності чи інтереси. Отже, видається цілком логічним розглядати об'єкт злочину як суспільні відносини у певній сфері взаємодії осіб, при цьому, складовими елементами суспільних відносин виступають особисті блага, матеріальні або нематеріальні цінності чи інтереси останніх.

Враховуючи те, що суспільні відносини, а отже і об'єкти злочинів, є досить різноманітними, у науці кримінального права склалася їх певна класифікація. Традиційною є триступенева (трирівнева) класифікація – «вертикальна», в залежності від ступеня узагальненості суспільних відносин, поставлених під охорону кримінального закону. Відповідно до цієї класифікації, виділяються наступні види об'єктів злочинів: загальний, родовий, безпосередній. Останнім часом все більшого поширення набуває чотирирівнева класифікація об'єктів, в якій, крім загального, родового (групового) та безпосереднього об'єктів, виділяється ще й видовий (підгруповий) об'єкт, що

займає проміжне місце між родовим та безпосереднім об'єктом злочину. У свою чергу безпосередній об'єкт злочину поділяється на основний та додатковий (обов'язковий та необов'язковий, або – факультативний).

Загальний об'єкт – це сукупність всіх суспільних відносин, що охороняються законом про кримінальну відповідальність. Родовий – об'єкт, що охоплює певне коло тотожних за своєю соціальною або економічною сутністю суспільних відносин. Безпосередній – певні суспільні відносини, які охороняються законом про кримінальну відповідальність, і яким спричиняється шкода злочинном, що підпадає під ознаки певного складу злочину. Основний безпосередній об'єкт злочину – завжди входить у склад родового об'єкта. Цьому об'єкту злочину завжди спричиняється певна шкода конкретним злочинним діянням, передбаченим певною статтею Особливої частини КК. Додатковий безпосередній об'єкт злочину – суспільні відносини, яким, разом з основним об'єктом, завдається шкода, або створюється погроза її спричинення. Додатковий обов'язковий об'єкт – об'єкт, який у даному складі злочину є завжди, у будь-якому випадку вчинення певного злочину. Додатковий факультативний – об'єкт, що у разі вчинення певного злочину може існувати паралельно з основним, а може бути і відсутнім.

Спираючись на наведену класифікацію, можна приступити до визначення об'єкту бандитизму.

Норма, що регулює кримінальну відповідальність за бандитизм, знаходиться у Розділі IX Кримінального кодексу України «Злочини проти громадської безпеки». Відповідно до статті 257 КК бандитизм – це організація озброєної банди з метою нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб, а також участь у такій банді або у вчинюваному нею нападі. Тобто, за чинним законодавством України, загальним, родовим, видовим та основним безпосереднім об'єктом бандитизму є громадська безпека. При цьому розглядуваний злочин є багатооб'єктним, оскільки, виходячи з диспозиції статті, він може бути спрямованим проти інтересів особи, власності, економіки, правосуддя, порядку управління тощо. Однак, необхідно зазначити, що встановлений у законі об'єкт бандитизму не відповідає реаліям нашого часу. Отже, перш за все, постає питання – що саме являє собою громадська безпека. Що саме у науці кримінального права розуміється під цим поняттям? Проблема полягає у тому, що як на законодавчому рівні, так і у науці та практиці не існує єдиного однозначного розуміння цього терміну.

Найчастіше громадську безпеку визначають як стан захищеності суспільства, тобто таких його цінностей, як життя та здоров'я людей, власності, довкілля, нормальна діяльність підприємств, установ та організацій від загально-небезпечних посягань [18, с. 231]. Але, у такому випадку виникає багато запитань. Яким чином визначати стан і рівень такої захищеності? Які суб'єкти визначають цей стан? Що є об'єктами громадської безпеки? Які саме обставини становлять загрозу громадській безпеці? Вказані ж цінності охороняються й іншими нормами КК України та передбачені у таких його розділах як, наприклад: злочини проти життя та здоров'я особи; злочини проти власності; злочини проти довкілля. Чи є коректним наділення поняття громадської безпеки саме такими ознаками?

З цієї точки зору більш прийнятною вважається думка В.В. Гущина, який зазначає, що громадська безпека – це стан, викликаний надзвичайними ситуаціями, суспільними відносинами, що регулюються системою правових, організаційних і юридично-технічних норм з метою попередження, припинення і ліквідації (локалізації) потенційної і реальної загрози життєво важливим інтересам особи, суспільства і держави [19, с. 29]. Інколи банда, її створення, являють собою потенційну загрозу суспільству – у тих випадках, коли така створена злочинна група була викрита до моменту вчинення конкретного нападу на підприємства, установи, організації, окремих осіб, особливо враховуючи, що такий злочин як бандитизм є закінченим уже з моменту створення озброєної банди.

І.В. Іваненко зазначає, що громадською безпекою, в аспекті об'єкту бандитизму, є такий внутрішній стан речей у певному суспільстві (державі), коли кожен його представник має право і може самостійно або за допомогою держави реалізовувати свої гарантовані конституційні, природні та інші права і свободи (на безпеку, на недоторканність тощо) за умови відсутності чинників, що впливають з діяльності інших членів суспільства, зважаючи на їхнє спільне суспільне співжиття, що перешкождали б йому це робити, шкодили б його законним інтересам і ставили б їх під загрозу власне своїм існуванням чи проявами [20, с. 6]. Так, існування банди дійсно ставить під загрозу суспільні блага, і таке визначення було б ідеальним, якщо б дійсно у нашій державі кожна людина мала реальні можливості реалізовувати свої гарантовані конституцією права. На жаль, іноді такою загрозою, прямо або опосередковано, є політика самої держави, або порушення її представників (щодо проявів корупції).

Відповідно до Закону України «Про особливості забезпечення громадського порядку та громадської безпеки у зв'язку з підготовкою та проведенням футбольних матчів» від 8 липня 2011 року № 3673-VI громадська безпека – це стан захищеності життєво важливих інтересів суспільства, сконцентрованих у його матеріальних і духовних цінностях, від джерел небезпеки природного або штучного характеру під час підготовки та проведення футбольних матчів, за якого забезпечується запобігання загрозам заподіяння шкоди такими джерелами небезпеки [21].

У Конституції України виділяють чотири основних різновиди безпеки: стаття 3 – «безпека громадянина», статті 36, 39, 92 – «громадський порядок», статті 18, 37, 106 – «безпека держави», ст. 92, 106 – «національна безпека».

Також цей термін поодинокі та дуже суперечливо згадується у Законі України «Про національну поліцію» від 2 липня 2015 року № 580-VIII.

Тобто, хоча робилися певні спроби з'ясувати правову природу такої юридичної категорії як громадська безпека, у тому числі щодо об'єкта бандитизму, і понині існують численні неоднозначності та суперечності стосовно його визначення, і, все одно, на сьогодні немає єдиної думки з цього приводу.

На що ж взагалі, на які суспільні блага, посягають злочини, відповідальність за які передбачена Розділом IX «Злочини проти громадської безпеки»?

Одним з першочергових завдань держави є забезпечення та охорона від злочинних посягань прав і свобод людини та громадянина, збереження та примноження духовних та матеріальних цінностей суспільства. Необхідною умовою успішної реалізації такої функції є надійна, ефективна охорона (у тому числі, й кримінально-правова) суспільства в цілому, кожної окремої особи (фізичної та юридичної) та вказаних благ від небезпеки, як реальної, так і потенційної. Саме тому законодавець, характеризувавши та визначивши ці блага та необхідність правового забезпечення їх охорони як «громадська безпека», криміналізував та помістив певні злочинні діяння, що являють собою пряму або потенційну загрозу суспільству, у Розділ IX КК «Злочини проти громадської безпеки».

Відповідно до статті 1 Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року № 964-IV, національна безпека – це захищеність життєво важливих інтересів людини та громадянина, суспільства та держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання та нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах правоохоронної діяльності, боротьби з корупцією, прикордонної діяльності та оборони, міграційної політики, охорони здоров'я, освіти та науки, науково-технічної та інноваційної політики, культурного розвитку населення, забезпечення свободи слова та інформаційної безпеки, соціальної політики та пенсійного забезпечення, житлово-комунального господарства, ринку фінансових послуг, захисту прав власності, фондових ринків та обігу цінних паперів, податково-бюджетної та митної політики, торгівлі та підприємницької діяльності, ринку банківських послуг, інвестиційної політики, ревізійної діяльності, монетарної та валютної політики, захисту інформації, ліцензування, промисловості та сільського господарства, транспорту та зв'язку, інформаційних технологій, енергетики та енергоощадження, функціонування природних монополій, використання надр, земельних та водних ресурсів, корисних копалин, захисту екології та навколишнього природного середовища та інших сферах державного управління при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам [22, с. 6].

Як бачимо, це поняття визначається у дуже широкому сенсі, але, як на нашу думку, ключовим моментом тут є те, що національна безпека розглядається, насамперед, як захищеність життєво важливих інтересів людини та громадянина, суспільства та держави. Тобто, фактично, інтереси держави невіддільні від інтересів як суспільства у цілому, так і окремих його представників (людина, громадянин). Отже, громадська безпека повинна розглядатися саме як складова національної безпеки України, оскільки ці дві категорії нерозривно пов'язані між собою.

Держава гарантує людині, громадянину певну сукупність прав і свобод, вона ж забезпечує їх дотримання, реалізацію, захист від протиправних посягань. У свою чергу особи, які вчинюють такий злочин як бандитизм, посягають на певну сукупність прав фізичних та юридичних осіб, а отже, певним чином посягають на інтереси та безпеку держави.

Хоча бандитизм є так званим багатооб'єктним злочином, оскільки заподіює шкоду чи ставить під загрозу її заподіяння невизначене коло об'єктів кримінально-правової охорони, і хоча мотиви цього злочину на кваліфікацію не впливають – більша частина нападів, вчинених бандами, носила все ж таки корисливий характер, тобто злочин було спрямовано на відносини власно-

сті. За роки збройного конфлікту в Україні бандитизм набуває нових форм, що не характерні для такого виду організованої злочинної групи як банда. Часто сучасні злочинні групи, що за своїми характеристиками, здавалося б відповідають об'єктивним ознакам банди, ставлять перед собою мету не просто нападу з корисливих мотивів на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб, але й на підірив національної безпеки України. Все частіше діяння, чинені бандами, по своїм об'єктивним ознакам є схожими на такі злочини проти основ національної безпеки України, як: «Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади» (стаття 109 КК); «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України» (стаття 110 КК); «Диверсія» (стаття 113 КК); «Перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань» (стаття 114-1 КК); та на такі злочини проти громадської безпеки як: «Терористичний акт» (стаття 258 КК) (без фактичного створення терористичної групи чи терористичної організації); «Напад на об'єкти, на яких є предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточення» (стаття 261 КК); «Викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем» (стаття 262 КК); «Умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства» (стаття 270-1 КК). Також, дії учасників банди іноді мають сепаратистський характер. Банда може посягати, у рівній мірі, як на громадську безпеку, так і на основи національної безпеки України.

Отже, як на нашу думку, громадською безпекою, в аспекті об'єкту бандитизму, слід визнавати – стан забезпечення та захисту сукупності прав і свобод, що охороняються законом, а також життя важливих інтересів людини, громадянина, суспільства і держави, на які здійснюється злочинне посягання, або створюється загроза такого посягання.

Виходячи з зазначеного, родовий об'єкт бандитизму (як одного зі злочинів, кримінальна відповідальність за який передбачена Розділом IX Особливої частини КК України «Злочини проти громадської безпеки») можна визначити як сукупність охоронюваних законом про кримінальну відповідальність суспільних відносин щодо забезпечення громадської безпеки, як елементу національної безпеки.

Визначаючи основний безпосередній об'єкт злочину необхідно враховувати не тільки його спосіб вчинення, але й мету та мотиви вчиненого. Також, слід пам'ятати, що об'єктом бандитизму виступають суспільні відносини у різних сферах життя суспільства, що зумовлює великий ступінь суспільної небезпеки даного злочину.

Як вже зазначалось, бандитизм – організація озброєної банди з метою нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб, а також участь у такій банді або у вчинюваному нею нападі. З цього виходить, що злочинна діяльність банди спрямована на напад на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб. Тобто, під загрозою опиняються права, блага, інтереси, що охороняються законом, окремих юридичних та фізичних осіб. Крім того, бандитизм відбувається при вчиненні хоча б однієї з таких дій як: 1) організація озброєної банди; 2) участь у такій банді; 3) участь у нападі (нападах), вчиненому бандою. Фактично, стаття 257 передбачає три окремі склади злочину, що кардинально відрізняються один від одного.

Особлива небезпека бандитизму полягає в тому, що тривале функціонування озброєної групи, що вчиняє напади на громадян або підприємства, установи та організації, завдає особливо відчутних збитків суспільству. Бандитські напади, як правило, посягають на державну, колективну та приватну власність, на життя та здоров'я людей. Часто вони поєднані зі знищенням або пошкодженням майна, вбивствами, заподіюванням тілесних ушкоджень, звалтуваннями, угоном транспортних засобів, пошкодженням шляхів сполучення і транспорту тощо. Але розглядуваний злочин, відповідно до кримінального законодавства України, є закінченим вже з моменту створення банди, незалежно від того, чи були нею здійснені напади на громадян, підприємства, установи, організації (або – хоча б один такий напад). Законодавець сконструював таким чином цей склад злочину у зв'язку з його підвищеною суспільною небезпекою. Існування озброєної згуртованої злочинної групи вже ставить під загрозу нормальне функціонування держави, спокій людей, нормальну діяльність господарюючих суб'єктів, інших юридичних осіб і, взагалі – суспільні блага. І, хоча, з одного боку, бандитизм у разі вчинення нападів на зазначених вище суб'єктів, посягає на життя, здоров'я, власність та на суспільні відносини в інших сферах, з іншого – цей злочин завжди, насамперед, у кінцевому результаті, незалежно від того, на що був спрямований безпосередній напад, завдає шкоди нормальній діяльності держави у галузі забезпечення громадської безпеки, громадського спокою та безпеки держави у цілому. Але, все ж таки, враховуючи багатооб'єктність цього злочину, безпосереднім об'єктом бандитизму слід визнавати сукупність

суспільних відносин, що забезпечують захист життєво важливих інтересів людини та громадянина, юридичних осіб та суспільства від злочинних посягань, чинених озброєною бандою та від загрози їх вчинення.

Додатковий же обов'язковий об'єкт бандитизму слід визначати, враховуючи його форму вчинення, відповідно до диспозиції статті 257 КК.

Якщо злочин вчинено у формі лише організації озброєної банди з метою нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб, то додатковим обов'язковим об'єктом буде виступати громадська безпека, що забезпечує стан захищеності суспільства від потенційних загроз злочинних посягань з використанням зброї.

Якщо бандитизм виражався в участі у банді, під якою слід розуміти перебування у складі банди та (або) виконання в інтересах такої організації різноманітних дій, то об'єктом злочину необхідно вважати охоронювані законом про кримінальну відповідальність суспільні відносини щодо забезпечення реалізації окремими особами своїх майнових та інших прав і свобод в усіх сферах суспільного життя, а також здійснення у встановленому порядку господарської та іншої діяльності підприємствами, установами, організаціями незалежно від форми власності. Загроза такому об'єкту може бути як реальна, так і потенційна, в залежності від того, у чому саме виражалась участь у банді.

У разі, коли вчинення розглядуваного злочину полягає в участі особи у вчинюваному бандою нападі, то додатковим обов'язковим об'єктом слід визнавати громадську безпеку, що забезпечує стан захищеності суспільства від збройного нападу, а також: фізичну та психічну недоторканість особи, її особисту волю, нормальну роботу підприємств, установ чи організацій. Характеризуючи даний об'єкт, необхідно враховувати, що бандитський напад завжди супроводжується певним насильством, що застосовується до потерпілого (потерпілих), погрозою застосування зброї та насильства, посягає на свободу волі особи та порушує нормальне функціонування господарюючих суб'єктів та інших юридичних осіб. Всі інші суспільні відносини, що охороняються законом про кримінальну відповідальність, і на які здійснюється посягання у процесі бандитського нападу, залежно від його мети, слід віднести до додаткового факультативного об'єкта злочину. Це пов'язано з тим, що хоч такі напади, найчастіше вчинюються з корисливих мотивів та супроводжуються насильством, але учасники банди можуть переслідувати та інші цілі та керуватися іншими мотивами.

Висновок. Отже, додатковими факультативними об'єктами бандитизму, в залежності від мети чинених нападів, можуть виступати:

1. життя та здоров'я людей;
2. їх власність;
3. охоронювані законом про кримінальну відповідальність суспільні відносини щодо забезпечення права власності підприємств, установ, організацій;
4. охоронювані законом про кримінальну відповідальність суспільні відносини щодо забезпечення безпеки руху та експлуатації транспорту, виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини та громадянина;
5. воля, честь та гідність особи;
6. інші суспільні відносини та блага.

Список використаних джерел:

1. Таганцев Н.С. Русское уголовное право : в 2 т. / Н.С. Таганцев. – М. : Наука, 1994. – Т. 1. – 823 с.
2. Пионтковский А.А. Учение о преступлении по советскому уголовному праву / А.А. Пионтковский. – М. : Гос. изд-во юрид. лит., 1961. – 666 с.
3. Таций В.Я. Объект и предмет преступления в советском головном праве / В.Я. Таций. – Х. : Вища школа, 1988. – 200 с.
4. Никифоров Б.С. Объект преступления по советскому уголовному праву / Б.С. Никифоров – М. : Госюридлит, 1960. – 232 с.
5. Коржанський М.Й. Кримінальне право і законодавство України. Частина Загальна / М.Й. Коржанський. – К. : Атіка, 2003. – 432 с.
6. Горбачовський В.Я. Кримінальне право України: теоретичний курс та практикум : [навчальний посібник] / За заг. ред. В.Я. Горбачовського – К. : Атіка, 2005. – 364 с.
7. Лановенко И.П. Уголовно-правовая охрана трудовых прав граждан / И.П. Лановенко, Г.Л. Чангули // АН УССР Ин-т государства и права. – К. : Наук. думка, 1989. – 298 с.

8. Зателепин О.К. К вопросу о понятии объекта преступления в уголовном праве / О.К. Зателепин // Уголовное право. – 2003. – № 1. – С. 29–31.
9. Лихова С.Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України) : [монографія] / С.Я. Лихова. – К. : Київський університет, 2006. – 573 с.
10. Фролов Е.А. Спорные вопросы общего учения об объекте преступления / Е.А. Фролов // Сб. уч. тр. Свердлов. юрид. ин-та. – Свердловск : [б. и.], 1969. – Вып. 10. – С. 184–225.
11. Тацій В.Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України / В.Я. Тацій. – Х., 1994. – 75 с.
12. Наумов А.В. Российское уголовное право. Общая часть : [курс лекций] / А.В. Наумов. – М. : БЕК, 1999. – 572 с.
13. Трайнин А.Н. Общее учение о составе преступления / А.Н. Трайнин. – М. : Госюриздат, 1957. – 363 с.
14. Матишевський П.С. Кримінальне право України. Загальна частина : [підручник] / Г.В. Андрусів, П.П. Андрушко, В.В. Бенківський. – К. : Юрінком-Інтер, 1997. – 506 с.
15. Фесенко Е. Объект преступления с точки зрения ценностной теории / Е. Фесенко // Уголовное право. – 2003. – № 3. – С. 71–73.
16. Уголовное право. Общая часть : [учебник для вузов] / отв. ред. И.Я. Козаченко, З.А. Незнамов. – М. : НОРМА-ИНФРА-М, 1998. – 516 с.
17. Трубников В.М. Новый взгляд на объект преступления / В.М. Трубников // Право і безпека. – 2002. – № 1. – С. 81–87.
18. Кримінальне право України. Особлива частина : [підручник] / [М.І. Бажанов, В.Я. Тацій та ін.] ; за ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К. : Юрінком Інтер ; Х. : Право, 2003. – 496 с.
19. Гушин В.В. К концепции обеспечения общественной безопасности в чрезвычайных ситуациях / В.В. Гушин // Сб. ГУООП МВД РФ. – М., 1996. – № 3. – С. 29–36.
20. Іваненко І.В. Бандитизм: кримінологічне та кримінально-правове дослідження : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / І.В. Іваненко. – Одеса, 2003. – 25 с.
21. Про особливості забезпечення громадського порядку та громадської безпеки у зв'язку з підготовкою та проведенням футбольних матчів : Закон України від 8 липня 2011 року № 3673-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3673-17>
22. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19 червня 2003 року № 964-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 39, ст. 351. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dsmsu.gov.ua/index/ua/material/19055>

**ОСНОВНИ ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ
ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИГЛЯДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ПРАВА ОБІЙМАТИ
ПЕВНІ ПОСАДИ АБО ЗАЙМАТИСЬ ПЕВНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ**

У статті розглядаються теоретичні та практичні проблеми виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, запропоновано конкретні зміни до кримінально-виконавчого законодавства України, які спрямовані на підвищення ефективності даного виду покарання.

Ключові слова: покарання, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, засуджений, пробація, виконання покарання.

В статье рассматриваются теоретические и прикладные проблемы исполнения наказания в виде лишения права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью, а также предложены конкретные изменения в уголовно-исполнительное законодательство Украины, направленные на повышение эффективности данного вида наказания.

Ключевые слова: наказание, лишение права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью, осужденный, пробация, исполнение наказания.

The article deals with the basic and applied problems of punishment as prohibition to hold specified offices and engage in specified activities and proposed specific amendments to the penal legislation aimed to increase of the effectiveness of this type of punishment.

Key words: punishment, prohibition to hold specified offices and engages in specified activities, convicted person, probation, execution of punishment.

Вступ. Одним із завдань, що визначені у чинному законодавстві України, є запобігання вчиненню злочинів з боку засуджених. У той самий час, як свідчить практика, серед глобальних проблем, які досі не може вирішити Державна кримінально-виконавча служба України, розпочинаючи з часів незалежності нашої держави, є високий рівень рецидивних проявів злочинів, що вчиняються раніше судимими особами, у тому числі засудженими до покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. При цьому, не дивлячись на щорічне зменшення у структурі покарань питомої ваги зазначеного державного примусу, рівень рецидиву з боку даної категорії засуджених залишається незмінним.

Зокрема, у 2014 році питома вага покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю скоротилась до 0,01% і ця тенденція стала визначальною по даний час. При цьому рівень рецидивної злочинності в Україні у цей період складав не менше 27% щорічно, а серед зазначеної категорії засуджених – менш ніж 0,03% у структурі осіб, які вчинили злочини у період не знятої та непогашеної судимості.

Постановка завдання. Актуальність дослідження означеної тематики обумовлена тим, що Україна, як член відповідних міжнародних організацій, не тільки взяла на себе низку зобов'язань правового характеру [1], але й затвердила План дій у цьому напрямі, включаючи питання, що пов'язані зі зменшенням застосування до засуджених такого покарання як позбавлення волі, та одночасного збільшення питомої ваги альтернативних до нього видів державного примусу.

Одним із таких кроків у даному напрямі стало створення в Україні Служби пробації [2] та покладення на неї функцій по забезпеченню виконання покарання у виді позбавлення права обій-

мати певні посади або займатися певною діяльністю, що також, у свою чергу, потребує наукової розробки та вирішення складних проблем практичного характеру.

Результати дослідження. На жаль, питання виконання та відбування покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю раніше не підлягали повному комплексному дослідженню. Проблеми законодавчого визначення та практичного застосування цього виду покарання досліджувалися у роботах таких вітчизняних та зарубіжних учених, як: Л.В. Багрий-Шахматов, Ю.В. Баулін, І.Г. Богатирьов, О.І. Богатирьова, І.В. Вартилецька, Р.М. Гура, Т.А. Денисова, В.К. Дуюнов, А.В. Лужбін, В.І. Тютюгін, О.Л. Цветинович, С.І. Халимон, Д.С. Шиян.

У сучасній українській кримінально-правовій науці деякі питання цього виду покарання були предметом дисертаційних досліджень Р.М. Гури та Д.С. Шияна, однак їхні праці стосувалися лише окремих аспектів покарання та здебільшого з точки зору кримінального права.

Метою статті є розгляд основних аспектів процесу виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю та висвітлення його проблемних питань.

Кримінальний кодекс України (далі – КК України) передбачає в Особливій частині, окрім інших видів покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, застосування покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (стаття 55). Вказана норма регулює порядок призначення цього виду покарання як основного, так і додаткового, та визначає його сутність.

До недавнього часу, відповідно до статті 13 Кримінально-виконавчого кодексу (КВК) України, виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю було покладено на кримінально-виконавчу інспекцію як суб'єкта кримінально-виконавчих правовідносин. Але, у зв'язку з прийняттям Закону України «Про пробацію», виконання цього виду покарання, як і інших покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, буде забезпечуватися уповноваженим органом з питань пробації у межах його повноважень.

Створення органу пробації здійснюватиметься шляхом реорганізації кримінально-виконавчої інспекції, яка має досвід подібної практики.

Водночас, цей Закон є лише «першою сходинкою» до пробації, вирішення питань, пов'язаних із впровадженням у законодавство України елементів пробації, потребує вивчення досвіду подібних служб у державах світу, відповідного законодавчого забезпечення (насамперед внесення змін до Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», Кримінального процесуального кодексу України, підзаконних нормативно-правових актів та розроблення нових), створення матеріально-технічної бази, добору й підготовки кадрів, перегляду засад співпраці з державними та громадськими формуваннями тощо.

Аналіз Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК України) показує, що в Особливій частині II розділу визначено виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, регламентовано процедуру відбування цього виду покарання та передбачено покладення обов'язків на суб'єктів, які забезпечують контроль за даною категорією засуджених.

Однак викладені положення мають загальний характер і не охоплюють увесь кримінально-виконавчий процес. Тому кримінально-виконавчі інспекції у своїй діяльності керуються міжвідомчим наказом № 270/1560 від 19 грудня 2003 р. «Про затвердження Інструкції про порядок виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та здійснення контролю щодо осіб, засуджених до таких покарань» (Інструкція) [3], який доповнює нормативно-правове регулювання процесу виконання досліджуваного нами покарання.

Як бачимо, положення цієї Інструкції не передбачають проведення соціальних заходів, які сприяли б вирішенню проблем засудженої особи, що пов'язані з її освітою, здоров'ям, ризиком вчинення нових злочинів. Крім того, законодавством не передбачається умовно-дострокове звільнення від відбування покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Це суттєво позначається на процесі відбування покарання засудженими особами, оскільки відсутні дійові важелі впливу на їхню поведінку.

Пропозиція закріпити у законодавстві можливість умовно-дострокового звільнення від відбування позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, як основного, вже висловлювалась дослідниками цього покарання [4, с. 136]. Але, попри це, вона до цього часу не сприйнята законодавцем, хоча законодавство інших країн містить запропоновану норму. Так, законодавство Білорусі передбачає можливість умовно-дострокового звільнення від

відбування досліджуваного покарання після відбуття 1/2, 2/3 або 3/4 строку, на який воно призначене [5, с. 245].

Ураховуючи, що це покарання може спричинити значний каральний та ефективний виховний вплив, є строковим і призначається судами як основне покарання на порівняно тривалі строки, доцільно встановити у законі можливість умовно-дострокового звільнення від відбування покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, коли воно призначене і як основне. Виходячи з викладеного, ми пропонуємо переглянути положення законодавства про кримінальну відповідальність щодо цього питання та доповнити частину 1 статті 81 КК України можливістю умовно-дострокового звільнення від відбування позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, призначеного як основне покарання.

У пункті 1.3 розділу II Інструкції визначено, що містить в собі порядок виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Цей порядок складається з:

- обліку засуджених осіб;
- контролю за додержанням вимог вироку суду стосовно засудженої особи власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом за місцем роботи засудженої особи, а також органом, що має право анулювати дозвіл на заняття відповідним видом діяльності, яка заборонена засудженій особі;
- вжиття заходів щодо припинення порушень вимог вироку суду;
- внесення подання органу внутрішніх справ щодо здійснення приводу засуджених осіб, які не з'явилися за викликом до інспекції без поважних причин;
- організації початкового розшуку засуджених осіб, місцеперебування яких невідоме, та надсилання матеріалів до органів внутрішніх справ для оголошення розшуку таких засуджених осіб.

Так, до частини 1 статті 31 КВК України, де міститься аналогічний перелік обов'язків органу пробачії щодо виконання досліджуваного покарання, внесені зміни від 8 квітня 2014 р., а саме, останні два пункти викладено в такій редакції: «...вживає першочергових заходів з виявлення засуджених, місцеперебування яких невідоме та звертається до відповідних правоохоронних органів щодо розшуку засуджених, місцеперебування яких невідоме», та доповнено двома новими пунктами: «...роз'яснює засудженим особам порядок та умови відбування покарання; здійснює контроль за додержанням порядку та умов відбування покарання засудженими особами». На нашу думку, є необхідність привести у відповідність положення, викладені в Інструкції, до норм КВК України, з урахуванням зазначених змін.

Отже, це є основні компоненти порядку виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Проте не всі вони кожного разу входять до цього порядку. Наприклад, якщо засуджений не ухиляється від відбування покарання, то не виникає потреби вживати першочергових заходів відповідно до положень Кримінально-процесуального кодексу (далі – КПК) України щодо виявлення засудженого, місцеперебування якого невідоме, тощо.

Кожен засуджений, згідно з пунктом 4.6 Інструкції, після взяття на облік викликається до інспекції на співбесіду. При цьому нормативне положення цього пункту вказує на негайність його виклику, хоча і не дає визначення терміну «негайно». Вважаємо, що в Інструкції необхідно чіткіше регламентувати цю позицію, і взагалі надалі не використовувати подібні поняття, а встановлювати чіткі часові межі. О.В. Ткачова пропонує зазначити в Інструкції, що засуджений після взяття кримінально-виконавчої інспекцією на облік викликається через дільничного інспектора на співбесіду, куди має з'явитися впродовж 72 годин з моменту отримання повістки під особистий розпис [6, с. 145].

З такою позицією погодитись можна лише частково, оскільки до функціональних обов'язків дільничного інспектора поліції не входить викликати повістками засуджених на співбесіду до кримінально-виконавчої інспекції. У цьому випадку потрібно зазначити в Інструкції, що працівник інспекції зобов'язаний не пізніше ніж через тиждень після взяття засудженої особи на облік викликати засуджену особу до кримінально-виконавчої інспекції на співбесіду для роз'яснення порядку та умов відбування призначеного покарання.

А спосіб виклику такої особи залишити на власний розсуд працівника інспекції (надсилати виклик поштою, або викликати через дільничного інспектора, або особисто здійснювати вихід за адресою проживання засудженого тощо).

Низку питань може викликати ситуація, пов'язана зі зміною засудженим постійного місця проживання. Кримінальне і кримінально-виконавче законодавство не позбавляє і не обмежує засудженого до позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю у праві на свободу пересування, встановлюючи у частині 1 статті 34 КВК України лише його обов'язок повідомити уповноважений орган з питань пробації про зміну свого місця проживання [7, с. 13]. Засуджений має право обирати будь-яке місце проживання необмежену кількість разів. Єдиною умовою є невчинення дій, пов'язаних з порушенням порядку і умов відбування покарання й ухиленням від його відбування.

Законодавча регламентація можливості зміни місця постійного проживання засудженим породжує певну невизначеність у порядку її здійснення. По-перше, з норми КВК України не зрозуміло, коли засуджений повинен повідомити відповідну кримінально-виконавчу інспекцію? До планованого переїзду чи після нього? По-друге, не зрозуміло, яким чином він повинен повідомити про зміну місця проживання: телеграмою, листом чи особисто відвідати його? Також відсутні вказівки щодо терміну, протягом якого інспекція має бути повідомлена.

Зрозуміло, що всі ці моменти викликають на практиці багато труднощів. Щоб їх уникнути, вважаємо за необхідне в Інструкції про порядок виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та здійснення контролю щодо осіб, засуджених до таких покарань, детальніше врегулювати порядок переїзду засудженого на нове місце проживання, як для досліджуваного нами покарання, так і для інших видів покарань, які виконує кримінально-виконавча інспекція.

На відміну від інших видів покарань, які виконуються кримінально-виконавчою інспекцією, й під час відбування яких засуджені зобов'язані періодично з'являтися на реєстрацію до інспекції, покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю такого обов'язку не передбачає. Здається, відсутність такого обов'язку не сприяє належному виконанню цього покарання та здійсненню дієвого контролю за поведінкою засудженої особи інспекцією.

На нашу думку, необхідно доповнити частину 1 статті 34 КВК України (у якій перелічено обов'язки засудженого до покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю) обов'язком періодично з'являтися на реєстрацію до кримінально-виконавчої інспекції, та внести відповідні зміни до Інструкції. При цьому у відповідних нормах слід вказати, що кримінально-виконавча інспекція встановлює дні явки на реєстрацію та контролює періодичність явки засуджених до покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на реєстрацію.

Періодичність явки засудженої особи на реєстрацію до інспекції встановлюється від одного до чотирьох разів на місяць залежно від злочину, за який її засуджено, та ставлення засудженої особи до відбування покарання.

Хоча порядок і умови виконання покарання у виді покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю у КВК України досить детально регламентовані, потрібно враховувати і практику, що склалася. У багатьох випадках виконання цього покарання фактично залежить від сумлінності засудженого, контроль за яким з боку кримінально-виконавчої інспекції ускладнюється в силу різних обставин.

Висновки. Усе наведене переконливо свідчить про те, що покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю є доволі перспективним з точки зору досягнення мети покарання, але для покращення процесу його відбування та виконання необхідне подальше удосконалення правового регулювання окремих його правових інститутів.

Список використаних джерел:

1. Статут Ради Європи. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_001].
2. Про пробацію : Закон України від 05 лютого 2015 р. № 160-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 13. – Ст. 93. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/160-19>].
3. Інструкція про порядок виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та здійснення контролю щодо осіб, засуджених до таких покарань : Затверджено наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань, МВС України від 19 грудня 2003 року № 270/1560 // Офіц. вісник України. – 2004. – № 2. – Ч. 1-2. – Ст. 90. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0016-04/>].
4. Тютюгин В.И. Лишение права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью как вид наказания по советскому уголовному праву : дис... канд. юрид. наук : 12.00.08 / В.И. Тютюгин. – Харьков, 1975. – 207 с.

5. Бабий Н.А. Уголовное право Республики Беларусь: Общая часть : [конспект лекций] / Н.А. Бабий. – Минск : Тесей, 2000. – 288 с.
6. Ткачова О.В. Виконання покарань у виді виправних і громадських робіт : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О.В. Ткачова. – Х., 2006. – 201 с.
7. Кримінально-виконавчий кодекс України : [науково-практичний коментар] / А.Х. Степанюк, І.С. Яковець ; за заг. ред. А.Х. Степанюка. – Х. : Одиссей, 2005. – 560 с.

УДК 343.3+351.741

КОМАРНИЦЬКИЙ М.М.

ПОНЯТТЯ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ПОТЕРПІЛИМ ВІД ЗЛОЧИНУ ГРОМАДСЬКОГО ОBOB'ЯЗКУ

У статті проведено аналіз поняття і кримінально-правового значення виконання потерпілим від злочину громадського обов'язку, розглянуто аспекти кримінально-правової охорони осіб та їх близьких родичів у зв'язку з виконанням ними громадського обов'язку, запропоновані зміни і доповнення до чинного Кримінального кодексу України.

Ключові слова: кримінально-правова охорона, посягання, потерпілий, громадський обов'язок, виконання обов'язку, близькі родичі.

В статье проведен анализ понятия и уголовно-правового значения выполнения потерпевшим от преступления общественного долга, рассмотрены аспекты уголовно-правовой охраны лиц и их близких родственников в связи с выполнением ими общественного долга, предложены изменения и дополнения в действующий Уголовный кодекс Украины.

Ключевые слова: уголовно-правовая охрана, посягательства, потерпевший, гражданский долг, выполнение долга, близкие родственники.

In the article the analysis of concepts and the criminal legal significance of the execution of the victims of the crime of public debt, the aspects of criminal-legal protection of the persons and their close relatives in connection with the exercise of public duty, and proposed changes and additions to the current Criminal code of Ukraine.

Key words: criminal legal protection, harassment, victim, civil duty, performance of the duties of close relatives.

Вступ. Тема зумовлена тим, що саме виконання особою свого громадського обов'язку та наділення її у зв'язку з цим певними повноваженнями обумовлює особливий кримінально-правовий захист указаної категорії осіб та їх близьких родичів як можливих потерпілих від злочинів, які вчиняються у зв'язку з виконанням особою свого громадського обов'язку.

Постановка завдання. Питання поняття і кримінально-правового значення виконання потерпілим від злочину громадського обов'язку окремо в юридичній літературі не досліджувалося. У контексті розгляду цього питання як окремої складової при характеристиці зв'язку між посяганням на потерпілих від різних злочинів, зокрема, проти життя та здоров'я особи, проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування чи об'єднань громадян, проти правосуддя у зв'язку з виконанням особою громадського обов'язку частково здійснено у роботах М. Бажанова, В. Борисова, С. Бородіна, О. Донченко, М. Загороднікова, О. Мандро, І. Мі-

шук, В. Навроцького, А. Наумова, В. Осадчого, В. Сташиса, С. Шапченко, С. Яценко та інших науковців. Проте, попри наявність значної кількості наукових напрацювань, поняття і кримінально-правове значення виконання потерпілим від злочину громадського обов'язку, залишається не дослідженим, а в юридичній літературі вказані питання висвітлені недостатньо.

Метою даної статті є встановлення та аналіз поняття і кримінально-правового значення виконання потерпілим від злочину громадського обов'язку.

Результати дослідження. З наявної юридичної літератури випливає, що виконання громадського обов'язку розуміється досить широко. Разом з тим, у літературі справедливо відзначається, що поширене у теорії та на практиці тлумачення поняття «виконання громадського обов'язку» відповідає духу закону та не узгоджується з його буквою [1, с. 11].

Загалом, громадські обов'язки – це обов'язки, які виконуються добровільно, без оплати, на користь усієї громади, суспільства чи певної групи людей, колективу. В українському кримінальному праві по суті загальноновизнаною є думка про те, що виконання громадських обов'язків – це вчинення дій в інтересах держави, суспільства чи інших осіб (припинення правопорушень, повідомлення органів влади про вчинений злочин або готування до нього тощо) [2, с. 47]. Ознаками дії, які відносяться до виконання громадського обов'язку можна вважати: вони є соціально значущими; не стосуються особистих прав та інтересів особи; виконуються безоплатно; виконуються за власною ініціативою потерпілого.

Виконання громадського обов'язку можна розділити на три категорії: а) виконання спеціально покладених обов'язків на громадських засадах; б) вчинення інших дій з власної ініціативи, за умови їх правомірності та суспільної користі; в) вчинення суспільно корисних дій внаслідок виконання правового обов'язку (потерпілий, свідок).

У першому випадку потрібно розуміти дії, виконання яких впливає з обов'язків у зв'язку з участю потерпілого у діяльності громадських об'єднань і організацій. Прикладом тут може бути участь потерпілого у діяльності громадської самооборони, громадських організаціях сприяння органам поліції, участь у роботі якої-небудь громадської комісії і т. і.

Щодо другої категорії виконання потерпілим громадського обов'язку можна зазначити, що вчинення суспільно корисних дій – це вчинення будь-яких правомірних та суспільно корисних дій з власної ініціативи. Прикладом може бути припинення хуліганських дій пересічним громадянином.

До третьої групи осіб відносяться особи, які виконують свій правовий обов'язок. Такими є, наприклад, потерпілий і свідок. Їх дії значно відрізняються від інших, оскільки вони є не добровільними, а наслідком правового статусу та правових обов'язків цих осіб.

Умова, що відноситься до всіх виділених груп – це правомірність дій потерпілого. Таким чином, на наш погляд, сутність змісту поняття виконання громадського обов'язку полягає у вчиненні суспільно корисних дій як в інтересах суспільства, так і в інтересах окремих осіб.

Загалом, дії, що розцінюються як виконання громадського обов'язку потерпілим від злочину, так або інакше, пов'язані з боротьбою зі злочинністю або сприянням правоохоронним органам. І у деяких авторів це викликає міркування про те, що інші дії (наприклад, спроби впливу на недобросовісних працівників у складі трудового колективу, критика діяльності окремих осіб й т. і.), не пов'язані з такою діяльністю, не відносяться до виконання громадянином громадського обов'язку. Такі критичні зауваження щодо широкого тлумачення громадського обов'язку приводить М.Г. Іванов, який стверджує, що пропонуване широке розуміння громадського обов'язку не впливає із самого цього поняття. Громадським обов'язком може бути лише такий обов'язок, який покладається на громадянина Конституцією або нормативними документами громадських організацій, оскільки обов'язок завжди визначається як імператив: безумовна необхідність виконання покладених на особу обов'язків. Він звертає увагу на те, що широке розуміння громадського обов'язку ґрунтується на старих конституційних положеннях, де в якості громадського обов'язку дійсно проголошувався обов'язок громадянина всіляко сприяти суспільному добробуту [3, с. 84].

Видається, що наведені аргументи не є переконливими, оскільки складовою громадського обов'язку є моральний обов'язок, а моральним є те, що здійснюється в інтересах інших людей та суспільства. Дії громадянина, що здійснюються в інтересах інших осіб або суспільства, повинні стимулюватися суспільством та державою. Суспільство ж повинно бути зацікавлене у суспільно корисній поведінці своїх громадян. Тому, на наш погляд, широке розуміння громадського обов'язку є вірним і підвищує відповідальність за злочини проти осіб у зв'язку з виконанням подібних суспільно корисних дій є обґрунтованою.

Ще одним автором, який поділяє позицію М.Г. Іванова і вважає широке розуміння громадського обов'язку невірним, є А.М. Красіков. Він висловлює думку, що деякі теоретики вкладають у поняття «громадський обов'язок» радянський правовий зміст; він також посилається на раніше чинну Конституцію, яка містить обов'язок громадянина всіма способами сприяти суспільному добробуту. Далі автор приходить до наступного висновку – оскільки чинна Конституція таких вимог не містить, то вбивство, вчинене у зв'язку з виконанням потерпілим громадського обов'язку, не повинно входити у розділ про злочини проти життя та здоров'я особи [4, с. 63].

Закон, у тому числі й кримінальний, ґрунтується на принципах моралі, моральності та справедливості. Наявним нормам моралі та моральності зовсім не обов'язково бути закріпленими в Конституції. Тому з позицією А.М. Красікова ми погодитися не можемо. Злочин, вчинений у зв'язку з суспільно корисними діями потерпілого має спричинити підвищену відповідальність, оскільки, на нашу думку, він є не просто злочином, а діянням, що посягає на норми моралі та моральності суспільства в цілому.

Видається, що позиція зазначених авторів, які виступають проти широкого тлумачення поняття громадського обов'язку, здатна негативно вплинути на правозастосовну діяльність та створити перешкоди для виконання громадянами суспільно корисних дій. Пропоноване ними тлумачення здатне спричинити недостатній законодавчий захист соціально схваленої державою і суспільством поведінки громадянина. І, навпаки, запропонований ними підхід буде корисним тільки злочинності, оскільки діяння не будуть утворювати кваліфікованого виду злочину, а особи, які діють в інтересах суспільства або окремих осіб, не отримають необхідного державного захисту.

Надалі потрібно звернути увагу на види діяльності, що відносяться до громадської, відповідно до запропонованої вище класифікації та особливості їх кримінально-правової охорони.

До першої категорії можна віднести діяльність осіб у різних громадських об'єднаннях, діяльність яких не суперечить законодавству України. У відповідності з частиною 1 статті 1 Закону України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 р. № 4572-VI (з наступними змінами) під громадським об'єднанням розуміється добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав та свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших інтересів [5].

Таким чином, до громадських об'єднань можна віднести молодіжні та дитячі громадські об'єднання, різні благодійні організації (об'єднання) та фонди, релігійні об'єднання, групи та організації, професійні спілки, а також політичні партії та інші некомерційні організації. До цієї ж категорії відносяться і інші об'єднання (організації), діяльність яких полягає у сприянні різним державним органам та відомствам.

Діяльність осіб, що здійснюється у зв'язку з участю у таких громадських об'єднаннях, є виконанням громадського обов'язку, оскільки участь у таких організаціях передбачає виконання спеціально покладених обов'язків в інтересах суспільства (тобто його частини, яка організувала дане громадське об'єднання) або окремих осіб. Тут може виникнути питання про віднесення такої діяльності або до службової, або до громадської.

У літературі висловлюється думка, що діяльність, яка виконується у рамках громадської організації (об'єднання), є службовою [6, с. 215]. На наш погляд дана думка вірна лише частково. Такий висновок можна зробити на підставі аналізу положень частин 3 та 4 статті 18 КК України – службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій.

Все сказане відноситься до визначення поняття громадського обов'язку потерпілого від злочину у нормах Особливої частини КК, що встановлюють відповідальність за злочини проти життя особи (стаття 115 КК), а також однієї з обставин, що обтяжують покарання, тобто пункт 4 частини 1 статті 67 КК. Але на цьому кримінально-правова охорона правомірної суспільно корисної діяльності не закінчується. Кримінальний закон передбачає ряд спеціальних норм, спрямованих на охорону окремих осіб і виконуваної ними діяльності, але в більш вузькому плані – стаття 112, частина 2 статей 163, 170, 342, 346, 348, 349, 350, 352 КК.

Наприклад, посягання на життя державного чи громадського діяча (стаття 112 КК) є спеціальною нормою стосовно до пункту 8 частини 2 статті 115 КК і передбачає іншу категорію потерпілих.

Цей злочин має два об'єкти: основний безпосередній – національну безпеку України та додатковий – життя людини. Тим самим підкреслюється політичний характер громадської діяльності потерпілого від даного діяння. В якості потерпілого у нормі статті вказано «громадський діяч» і відразу чітко визначено перелік осіб, які відносяться до цієї категорії – керівники політичної партії. Отже, потерпілим може бути тільки особа, яка керує політичною партією. Поза увагою тут залишаються керівники інших громадських об'єднань (професійних, релігійних тощо), а також широко відомі, впливові у суспільстві представники культури, науки та засобів масової інформації. І це є недоліком цієї кримінально-правової норми.

Друга категорія діяльності, що охоплюється поняттям виконання громадського обов'язку, на відміну від першої, не регулюється законодавчими актами і являє собою дії особи, що вчиняються з власної ініціативи, спрямовані на користь суспільства або окремих осіб – припинення правопорушень, повідомлення органам влади про вчинений злочин або готування до нього, про місцеперебування особи, розшукуваної у зв'язку з вчиненням правопорушень, а також інші дії, здатні викликати у винного мотив помсти або мету перешкодити суспільно корисній поведінці потерпілого, якими є, наприклад, критичні виступи на адресу деяких осіб, діяльність обраних на певні громадські посади осіб, і безліч інших видів суспільної діяльності, не пов'язаної з участю у громадських організаціях або об'єднаннях. Так, дана обставина включена законодавцем у кваліфікований вид хуліганства (хуліганство, пов'язане з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії (частина 3 статті 296 КК). У цьому випадку, крім представників влади та осіб, які виконують обов'язки з охорони громадського порядку, потерпілими можуть бути й інші особи, які припиняють порушення громадського порядку. Вчинення таких дій є виконанням особою громадського обов'язку.

Третя категорія діяльності, на відміну від другої категорії не здійснюється за власною ініціативою, а є наслідком виконання особою правового обов'язку, оскільки у разі його недотримання можливе настання кримінальної відповідальності, що істотно відрізняє такий вид дій від інших. Дані особи є об'єктом охорони наступних кримінально-правових норм: статті 373 КК (відповідальність за примушування давати показання), стаття 386 КК (відповідальність за перешкоджання з'явленню свідка чи потерпілого до суду, органів досудового розслідування або примушування їх до відмови від давання показань), стаття 380 КК (відповідальність за невжиття заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист), стаття 381 КК (відповідальність за розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист). Перераховані норми спрямовані на захист цих осіб від посягань, у зв'язку з їх участю у попередньому розслідуванні або судовому розгляді. Однак, на нашу думку, давання свідком чи потерпілим показань, які викривають особу у вчиненні злочину, як виконання громадського обов'язку за своєю суттю відрізняється, наприклад, від припинення правопорушень, повідомлення органам влади про вчинений або підготовлюваний злочин, або про місцеперебування особи, яка розшукується у зв'язку з вчиненням правопорушень, оскільки такого роду дії є добровільними, а давання свідком чи потерпілим показань, які викривають особу у вчиненні злочину, насамперед є правовим обов'язком. І у разі відмови (стаття 385 КК) або дачі свідомо неправдивих показань (стаття 384 КК) настає кримінальна відповідальність, і це відрізняє такого роду дії від добровільних, що здійснюються у силу виховання чи моральних принципів. Однак, попри те, що давання свідком чи потерпілим показань є не тільки громадським обов'язком, але і правовим, потрібно визнати вірним віднесення таких дій до виконання особою громадського обов'язку, оскільки спеціальних норм за заподіяння шкоди життю і здоров'ю даних осіб, у зв'язку з виконанням ними свого правового обов'язку, законодавцем не передбачено, а необхідність існування такої відповідальності очевидна. Саме ці аргументи і дозволяють нам виділяти свідка та потерпілого в окрему групу осіб, які виконують громадський обов'язок.

На закінчення наведемо дані проведеного нами дослідження, яке дозволило виявити певні особливості злочинів проти осіб у зв'язку з виконанням ними свого громадського обов'язку. Так, серед норм, що передбачають відповідальність за посягання осіб у зв'язку з виконанням службового або громадського обов'язку, від загальної кількості вивчених кримінальних проваджень (справ) на частку злочинів проти життя та здоров'я особи припадає 9%. У 26% випадків посягання спрямовані на потерпілого у зв'язку з виконанням ним громадського обов'язку. У всіх цих випадках громадський обов'язок, що виконується потерпілим, полягав у припиненні правопорушень при різних обставинах. Тобто такого роду дії відносяться до вчинення інших дій з власної ініціативи, за умови їх суспільної користі або користі для окремих осіб. На жаль, виявити випадки виконання потерпілим спеціально покладених обов'язків на громадських засадах не вдалося.

Між тим, як кваліфікуюча ознака «виконання громадського обов'язку» використовується тільки у пункті 8 частини 2 статті 115 КК. З огляду на суттєві відмінності в обсязі кримінальної відповідальності за злочини, де досліджувана ознака є елементом складу злочину і враховується при призначенні покарання, пропонуємо ввести кваліфікуючу ознаку «у зв'язку з виконанням ними свого службового чи громадського обов'язку», що допоможе більш об'єктивно (точно) оцінити суспільну небезпечність подібних злочинних діянь у наступні статті КК: 121 (умисне тяжке тілесне ушкодження), 122 (умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження), 125 (умисне легке тілесне ушкодження), 126 (побої і мордування), 127 (катування), 129 (погроза вбивством).

У випадках, передбачених частиною 3 статті 296 КК, на виконання потерпілим громадського обов'язку, тобто припинення порушення громадського порядку, припадає 13% від загального числа досліджених кримінальних проваджень (справ).

Викладені міркування, пов'язані з аналізом використовуваної законом про кримінальну відповідальність категорії «громадський обов'язок», дозволяють сформулювати наступні висновки.

Поняття виконання потерпілим від злочину громадського обов'язку має цілком конкретне значення. Під ним потрібно розуміти виконання особою як спеціально покладених громадських обов'язків, так і інших правомірних суспільно корисних дій, спрямованих на забезпечення інтересів суспільства або окремих осіб. У цілому, для його встановлення в кожному конкретному випадку необхідно звернення до норм не тільки кримінального законодавства.

У свою чергу, роль розглянутої обставини у нормах кримінального законодавства, ділиться на три групи – основний склад, кваліфікуюча ознака, обставина, що обтяжує покарання.

Висновки. Дії особи, що входять до поняття «громадського обов'язку», можна класифікувати на три групи: 1) виконання спеціально покладених обов'язків на громадських засадах; 2) вчинення будь-яких дій з власної ініціативи, за умови їх правомірності та суспільної користі; 3) вчинення суспільно корисних дій внаслідок виконання правового обов'язку. Самі кримінально-правові норми про відповідальність за злочини проти осіб чи їх близьких родичів у зв'язку з виконанням ними громадського обов'язку потрібно класифікувати у залежності від форми громадського обов'язку особи, передбаченого ними: 1) встановлюють відповідальність за будь-яку з форм виконання громадського обов'язку; 2) встановлюють відповідальність за окремі види громадського обов'язку (діяльності) особи. Таке розмаїття норм свідчить про досить широке законодавче використання даного поняття, що, у свою чергу, визначає його значущість для кримінального права в цілому.

Список використаних джерел:

1. Мамчур В.М. Кримінальна відповідальність за умисне вбивство особи або її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук / В.М. Мамчур. – К., 2002. – 20 с.
2. Навроцький В.О. Поняття і кримінально-правове значення виконання потерпілим від злочину громадського або службового обов'язку / В.О. Навроцький // Держава та регіони. – Серія : Право. – 2009. – № 2. – С. 45–48.
3. Иванов Н.Г. Уголовное право России. Общая и Особенная части : [учебник] / Н.Г. Иванов. – СПб : Экзамен, 2003. – 343 с.
4. Красиков А.Н. Ответственность за убийство по российскому уголовному праву / А.Н. Красиков. – Саратов : Саратовский университет, 1999. – 124 с.
5. Про громадські об'єднання : Закон України від 22 березня 2012 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до закону: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
6. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / [Х.М. Ахметшин, А.Е. Беляев и др.]; отв. ред. В.И. Радченко ; науч. ред. А.С. Михлин. – М. : СПАРК, 2000. – 862 с.

**КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА;
СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ**

УДК 342.9

АНДРІЄВСЬКА Ю.І.

**ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОЦЕДУРИ ПРИЙНЯТТЯ
НА ДЕРЖАВНУ СЛУЖБУ ПРОКУРОРІВ МІСЦЕВОЇ ПРОКУРАТУРИ**

У статті на основі аналізу наукових поглядів учених та чинного законодавства України досліджено процедури прийняття на державну службу прокурорів місцевої прокуратури. Наголошено, що після набуття чинності нового Закону України «Про прокуратуру», процедура прийняття на державну службу була значно ускладнена і складається з тринадцяти етапів. Доведено, що ускладнення процедури прийняття на державну службу сприяє тому, що значно зменшується ризик виникнення так званого «кумівства», а також корупційної складової під час призначення відповідних прокурорів на посаду.

Ключові слова: процедура, державна служба, прийняття на державну службу, прокурор, місцева прокуратура.

В статье на основе анализа научных взглядов ученых и действующего законодательства Украины исследованы процедуры приема на государственную службу прокуроров местной прокуратуры. Отмечено, что после вступления в силу нового Закона Украины «О прокуратуре», процедура приема на государственную службу была значительно усложнена и состоит из тринадцати этапов. Доказано, что усложнение процедуры принятия на государственную службу способствует тому, что значительно уменьшается риск возникновения так называемого «кумовства», а также коррупционной составляющей при назначении соответствующих прокуроров на должность.

Ключевые слова: процедура, государственная служба, принятие на государственную службу, прокурор, местная прокуратура.

The article, based on an analysis of scientific views of scholars and laws of Ukraine, studied the procedure to the public service of prosecutors local prosecutor's office. Emphasized that the adoption of the new Law of Ukraine „On Prosecution” procedure into the civil service was significantly complicated and consists of thirteen stages. Proved that the complexity of the procedure into the civil service ensures that significantly reduced the risk of so-called „cronyism” and corruption component in the respective destination prosecutors office.

Key words: procedure, civil service, civil service, prosecutor, local prosecutor's office.

Вступ. Органи прокуратури займають важливе самостійне та незалежне місце в системі правоохоронних органів України. Вони виконують цілу низку специфічних функцій, які спрямовані на захист законних прав та інтересів людини та громадянина, а також на забезпечення дотримання законності в українському суспільстві.

Постановка завдання. Специфіка діяльності прокуратури, статусу прокурорів, слідчих прокуратури визначає необхідність здійснення ретельного добору та розставлення кадрів в органах прокуратури, адже забезпечення правильного добору, розстановки, професійної підготовки

та виховання кадрів слід розглядати як ефективний засіб успішного виконання покладених на органи прокуратури завдань щодо утвердження верховенства права, зміцнення законності, захисту прав і свобод громадян та інтересів держави [1, с. 679].

Результати дослідження. Багато аспектів прийняття на державну службу як до органів прокуратури, так і до інших державних органів була предметом дослідження у наукових працях таких вчених: О.Ю. Синявська, С.В. Прилуцький, С.В. Ківалов, Л.І. Кормич, О.С. Продаєвич, М.В. Баглай, В.А. Туманов, С.М. Терницький, А.В. Кірмач, С.Г. Стеценко, Г.В. Атаманчук, Ю.М. Козлов, Ю.П. Битяк, В.Я. Малиновський та багатьох інших. Однак, зауважимо, що з набуттям чинності нового Закону України «Про прокуратуру» процедура прийняття на державну службу до прокуратури зазнала значних змін. Відтак, все зазначене вище, власне, і обумовлює актуальність обраної в дослідженні тематики.

Саме тому **метою дослідження** є: розглянути процедуру прийняття на державну службу прокурора місцевої прокуратури

Виклад основного матеріалу. У загальному розумінні під прийняттям на державну службу слід розуміти призначення особи на посаду з виникненням службово-трудових відносин [2]. С.Г. Стеценко зазначає, що прийняття на службу – процес зарахування на державну службу за результатами конкурсного відбору [3, с. 217]. Відтак, під процедурою прийняття на службу в органах прокуратури слід розуміти встановлений чинним законодавством порядок дій, які повинні здійснити органи державної влади та кандидати на посади у них, перед безпосереднім виникненням державно-службових відносин.

Розглядаючи порядок добору кандидатів та їх призначення на посаду прокурора місцевої прокуратури, слід зазначити, що з прийняттям нового Закону «Про прокуратуру» [4], ця процедура була значно ускладнена і містить у собі цілих 13 етапів, які ми більш детально розглянемо нижче:

1) прийняття рішення Кваліфікаційно-дисциплінарною комісією прокурорів (далі – Кваліфікаційна комісія) про проведення відбору кандидатів на посаду прокурора. Початок прийому документів оголошується на веб-сайті Генеральної прокуратури України. Прийом документів здійснюється протягом 14 календарних днів та завершується в день, визначений як кінцевий строк їх подання [5]. Наведемо приклад такого оголошення, щодо проведення конкурсу на зайняття вакантних посад до прокуратури міста Жовті води. Так, на офіційному сайті Генеральної прокуратури України містилось оголошення про проведення тестування та чотирирівневого відкритого конкурсу на зайняття вакантних посад у місцевих прокуратурах з таким текстом: «Відповідно до наказу Генеральної прокуратури України «Про проведення тестування для зайняття вакантних посад у місцевих прокуратурах» від 05.09.2016 № 314 робочою групою з організації і проведення тестування та чотирирівневого відкритого конкурсу для зайняття посад у місцевих прокуратурах з 12.09.2016 розпочинається прийом документів від кандидатів на вакантні посади у місцевих прокуратурах. Перелік вакантних посад буде оприлюднено перед початком прийому документів (до 12.09.2016). Прийом документів здійснюватиметься у робочі дні з 12 вересня по 30 вересня 2016 року включно з 9⁰⁰ до 18⁰⁰ (у п'ятницю – до 16-45) за адресою: 04050, м. Київ, вул. Мельникова, 81-б, каб. 105. Телефон робочої групи: (044) 206-15-83» [6]. Крім того, зазначений текст об'яви було продубльовано у місцевій газеті міста Жовті води. Таким чином, вказане вище дає можливість стверджувати, що кожна особа має однаковий рівень доступу до інформації щодо наявності вакантних посад в органах прокуратури, що, у свою чергу, забезпечує прозорість та відкритість у доборі кадрів до зазначеного органу державної влади.

2) подання особами, які виявили бажання стати прокурором, відповідних документів. Так, особи, що працюють в органах прокуратури надають: заяву про участь у відкритому конкурсі на посаду керівника місцевої прокуратури, його першого заступника або заступника; анкети, автобіографію та фото; копію та оригінал паспорта громадянина України; копію та оригінал довідки про присвоєння реєстраційного номера облікової картки платника податків; копію та оригінал документа про вищу юридичну освіту з додатками; належним чином завіреним копію трудової книжки; сертифікат про проходження профілактичного наркологічного обліку; медичну довідку про проходження обов'язкового попереднього та періодичного психіатричних оглядів; заяву про надання згоди щодо обробки персональних даних та проведення спеціальної перевірки [5]. Також слід зазначити, що особи, які раніше не працювали в органах прокуратури, додатково подають: медичну довідку про стан здоров'я за визначеною формою; копію та оригінал військового квитка для військовослужбовців або військовозобов'язаних; довідку про допуск до державної таємниці (у разі його наявності); декларацію про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінан-

сового характеру за минулий рік. Оригінали паспорта, довідки про присвоєння реєстраційного номера облікової картки платника податків повертаються заявнику [5]. Після завершення строків прийому документів, починається наступний етап конкурсного відбору на заміщення вакантної посади до місцевих прокуратур.

3) здійснення Кваліфікаційною комісією перевірки відповідності осіб вимогам, установленим до кандидата на посаду прокурора. На даному етапі комісія здійснює перевірку даних, які були надані кандидатами на зазначену посаду, зокрема це стосується: наявності необхідної освіти (шляхом перевірки диплома кандидата), наявності відповідного досвіду роботи (шляхом перевірки трудової книжки) й т.і. Тобто, на цьому етапі відбувається відбір кандидатів лише на основі перевірки документів, які подаються на розгляд до Кваліфікаційної комісії.

4) здача особами, що відповідають встановленим вимогам до кандидата на посаду прокурора, кваліфікаційного іспиту. Кваліфікаційний іспит – це атестування особи, яка пройшла спеціальну підготовку і виявила бажання бути рекомендованою для призначення на посаду прокурора. Він полягає у виявленні належних теоретичних знань та рівня професійної підготовки кандидата на дану посаду, ступеня його готовності здійснювати відповідні обов'язки [7, с. 128]. Відповідно до «Порядку проведення чотирирівневого відкритого конкурсу на зайняття посад керівників місцевих прокуратур, їх перших заступників та заступників» на зазначеному етапі відбувається [5]:

- тестування на знання законодавчої бази (професійний тест). Основна його мета – визначення рівня знань чинного законодавства.

- тестування на загальні здібності. Дозволяє виявити здатності аналізувати, обробляти та інтерпретувати інформацію за короткий час, знаходити причинні зв'язки і робити правильні висновки. Перевірка загальних здібностей кандидата передбачає визначення рівня логічних, вербальних та математичних здібностей тощо.

- тестування особистісних характеристик (психологічний тест). Метою тестування особистісних характеристик (психологічного тесту) є виявлення рис, типів характеру, стилю поведінки кандидата, визначення його емоційного стану. Однак, відзначимо, що результати тестування особистісних характеристик кандидата (психологічний тест) не впливають на його рейтинг та мають рекомендаційний характер і враховуються при формуванні висновку про придатність для роботи на відповідній адміністративній посаді

- співбесіда з кандидатами на адміністративні посади у місцевих прокуратурах. Метою проведення співбесіди є оцінка професійних, морально-ділових і управлінсько-організаторських здібностей кандидата, необхідних для виконання службових обов'язків. На співбесіду запрошуються кандидати, які посіли перші п'ять місць у рейтинговому списку на кожну посаду.

Після проведення всіх етапів кваліфікаційного іспиту, за її результатами Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів визначає загальну кількість балів, набраних кандидатами на посаду прокурора, а також створює рейтинг кандидатів на посаду прокурора відповідно до кількості балів, набраних ними за результатами складання кваліфікаційного іспиту. Після чого відбувається оприлюднення такого рейтингу.

5) оприлюднення Кваліфікаційною комісією на своєму офіційному сайті списку кандидатів, які успішно склали кваліфікаційний іспит. Оприлюднення результатів має важливе значення з точки зору забезпечення прозорості прийому на відповідну посаду до органів прокуратури. Також слід вказати, що на зазначеному етапі особа має право оскаржити результати у встановленому Законом порядку.

6) спеціальна перевірка кандидатів, які успішно склали кваліфікаційний іспит. Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів організовує спеціальну перевірку кандидатів на посаду прокурора, які успішно склали кваліфікаційний іспит. Спеціальна перевірка відбувається відповідно до «Порядку проведення спеціальної перевірки стосовно осіб, які претендують на зайняття посад, які передбачають зайняття відповідального або особливо відповідального становища, та посад з підвищеним корупційним ризиком» [8], а також відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» [4; 9]. У разі встановлення за результатами спеціальної перевірки факту подання кандидатом на посаду прокурора неправдивих відомостей або підроблених документів, Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів приймає рішення про відмову в зарахуванні кандидата до резерву на заміщення вакантних посад прокурорів [4].

7) визначення рейтингу кандидатів на посаду прокурора серед осіб, які успішно склали кваліфікаційний іспит і за якими проведена спеціальна перевірка, а також зарахування їх до резерву на заміщення вакантних посад прокурорів.

8) проходження кандидатом на посаду прокурора спеціальної підготовки у Національній академії прокуратури України. Зазначеному етапу, на нашу думку, слід приділити особливу увагу. Кандидат на посаду прокурора проходить протягом одного року спеціальну підготовку у Національній академії прокуратури України з метою отримання знань та навичок практичної діяльності на посаді прокурора, складання процесуальних документів, вивчення правил прокурорської етики. Дана підготовка завершується складанням кандидатом на посаду прокурора іспиту у вигляді анонімного тестування та практичного завдання. У період проходження кандидатом на посаду прокурора спеціальної підготовки йому щомісячно виплачується стипендія не менше двох третин посадового окладу прокурора місцевої прокуратури. Навчальний план, порядок проходження кандидатами на посаду прокурора спеціальної підготовки та методика її оцінювання затверджуються Кваліфікаційно-дисциплінарною комісією прокурорів. За результатами проходження кандидатом на посаду прокурора спеціальної підготовки Національна академія прокуратури України приймає вмотивоване рішення про успішне чи неуспішне її проходження, копія якого вручається кандидату на посаду прокурора [4, ст. 33]. Таким чином, проведення зазначеного етапу має важливе значення як для органів прокуратури, так і для особи, яка претендує на посаду у зазначеному органі державної влади. Для перших важливість полягає у тому, що держава має можливість підготувати висококваліфіковані кадри для служби в органах прокуратури, адже ця підготовка носить не лише теоретичний, а й практичний характер, саме тому держава з перших днів служби працівника зможе повністю використати його трудовий потенціал. Для других (кандидатів) спеціальна підготовка дозволяє отримати відповідні навички, а також практичне уявлення про роботу в органах прокуратури.

9) оголошення Кваліфікаційною комісією при відкритті вакантних посад прокурорів конкурсу на зайняття таких посад серед кандидатів, які перебувають у резерві та пройшли спеціальну підготовку;

10) проведення конкурсу на зайняття вакантних посад прокурорів на основі рейтингу кандидатів. Відповідно до статті 34 Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року [4], про проведення конкурсу на зайняття вакантної посади прокурора (крім посади Генерального прокурора України) Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів розміщує відповідну інформацію на своєму офіційному веб-сайті не пізніше ніж за 10 днів до проведення конкурсу. В оголошенні про проведення конкурсу зазначаються орган прокуратури, де є вакантна посада прокурора, кількість таких посад та строк, протягом якого кандидати можуть подати заяву про участь у конкурсі. Кандидат на посаду прокурора, який перебуває в резерві та успішно пройшов спеціальну підготовку, може подати до настання визначеної Кваліфікаційно-дисциплінарною комісією прокурорів дати письмову заяву з зазначенням прокуратури, в якій кандидат бажає зайняти вакантну посаду прокурора. Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів проводить конкурс на зайняття вакантних посад прокурора на підставі рейтингу кандидатів. У разі наявності у кандидатів однакової кількості балів перевага надається тому кандидату, який працював на тимчасово вакантній посаді прокурора або має більший стаж роботи у галузі права [4].

11) направлення Кваліфікаційною комісією уявлення керівнику місцевої прокуратури про призначення кандидата на посаду прокурора.

12) призначення особи на посаду прокурора. Призначення на державну посаду – це юридичний акт компетентного державного органу або посадової особи, який визначає момент офіційного дозволу на здійснення службовцем певних функцій, обов'язків і прав, які закріплені за посадою. Призначення проводиться органами державної влади і посадовими особами в межах їхньої компетенції з додержанням встановленого порядку заміщення посад тієї чи іншої категорії [10, с. 101]. Керівник прокуратури за наслідками спеціальної перевірки, передбаченої антикорупційним законодавством, своїм наказом призначає кандидата на посаду прокурора не пізніше 30 днів з дня отримання подання Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів [4, ст. 35].

13) прийняття особою присяги прокурора. Так, деякі автори вважають, що присяга – це офіційна урочиста обіцянка додержуватись певних зобов'язань, зокрема, на підтвердження правдивості свідчень, вірності тій чи іншій справі, діяти відповідно до конституції тощо [11]. Інші переконані, що присяга – це клятва на вірність конституції та служінню народу, яку в обов'язковому порядку дає посадова особа, яка вступає на високу державну посаду [12; 13, с. 103]. Текст Присяги підписується прокурором і зберігається в його особовій справі. Процедура складення Присяги визначається Генеральним прокурором України. Про складення Присяги вноситься запис у трудову книжку. Таким чином, після прийняття присяги особа набуває статусу державного службовця.

Висновки. Підсумовуючи зазначене можемо стверджувати, що процедура прийняття прокурора на службу до місцевої прокуратури є складною і досить тривалою у часі. Однак, попри це, така процедура сприяє тому, що значно зменшується ризик виникнення так званого «кумівства», а також корупційної складової під час призначення відповідних прокурорів на посаду. Важливість існування такої процедури полягає у тому, що органи прокуратури покликані виконувати цілу низку важливих завдань, та наділеними великої кількістю владних повноважень. Саме тому, від того, яка людина (маються на увазі як її особисті, так і професійні якості) буде займати відповідні посади у вказаному органі державної влади, напряму залежить не лише безпека кожної окремої людини та громадянина, а й забезпечення законності у всьому українському суспільстві та безпека держави взагалі.

Список використаних джерел:

1. Нечипоренко С.І. Проблеми правового регулювання процедур добору та прийняття на службу в органи прокуратури / С.І. Нечипоренко // Форум права. – 2010. – № 4. – С. 679-685.
2. Іншин М.І. Проблеми правового регулювання праці державних службовців України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.05 / М.І. Іншин ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2005. – 418 с.
3. Стеценко С.Г. Адміністративне право України : [навчальний посібник] / С.Г. Стеценко. – К. : Атіка, 2007. – 624 с.
4. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1697-18/conv>
5. Порядок проведення чотирирівневого відкритого конкурсу на зайняття посад керівників місцевих прокуратур, їх перших заступників та заступників : Наказ Генеральної прокуратури України 26.07.2016 № 265. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1131-16>.
6. Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/reforms_gp.html?_m=publications&_t=rec&id=191868.
7. Теліпка В.Е. Закон України «Про судоустрій і статус судців». Науково-практичний коментар / За ред. В.В. Молдована. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 528 с.
8. Порядок проведення спеціальної перевірки стосовно осіб, які претендують на зайняття посад, які передбачають зайняття відповідального або особливо відповідального становища, та посад з підвищеним корупційним ризиком : постанова Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 р. № 171. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/171-2015-p/paran11#n11>.
9. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>
10. Неумивайченко Н.М. Особливості виникнення, зміни та припинення трудових правовідносин державних службовців : дис... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Н.М. Неумивайченко ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2002. – 220 с.
11. Присяга. Юридичний словник. – Вид. 2, перероб. і допов. – К., 1983. – С. 654.
12. Присяга / М.В. Баглай, В.А. Туманов // Малая энциклопедия конституционного права. – М., 1998. – С. 376.
13. Прилуцький С. Присяга судді: стара категорія – новий правовий зміст / С. Прилуцький // Право України. – 2001. – № 6. – С. 102-105.

УДК 343.13

АНТОНЮК О.В.

**ОРГАНІЗАЦІЯ І ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ
ДЛЯ ВИЛУЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ З ОСОБИСТІСНИХ ДЖЕРЕЛ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ
ХУЛІГАНСТВА, ПЕРЕДБАЧЕНОГО ЧАСТИНОЮ 4 СТАТТІ 296 КК УКРАЇНИ**

Наукова стаття присвячена висвітленню особливостей розслідування хуліганства, вчиненого з використанням вогнепальної або холодної зброї чи предметів, спеціально пристосованих для нанесення тілесних ушкоджень. Розглядаються особливості проведення слідчих (розшукових) дій для вилучення інформації з особистісних джерел для більш швидкого розслідування досліджуваної категорії кримінальних правопорушень.

Ключові слова: хуліганство, організація, тактика, слідчі (розшукові) дії, допит, одночасний допит раніше допитаних осіб.

Научная статья посвящена освещению особенностей расследования хулиганства, совершенного с использованием огнестрельного или холодного оружия, а также иных предметов, специально приспособленных для нанесения телесных повреждений. Рассматриваются особенности проведения следственных (розыскных) действий для изъятия информации с собственных источников для более быстрого и эффективного расследования преступления.

Ключевые слова: хулиганство, организация, тактика, следственные (розыскные) действия, допрос, очная ставка.

The scientific article is devoted to the coverage of the characteristics of the investigation of hooliganism committed by using firearms or knives, as well as other items, specially adapted for inflicting bodily injuries. The peculiarities of the investigation (investigation) activities for the removal of information from the perfect source for more rapid and effective investigation of the crime are devoted too.

Key words: hooliganism, organization, tactics, investigation (investigative) actions, interrogation, confrontation.

Вступ. Розслідування будь-якого кримінального правопорушення вимагає від працівників Національної поліції швидкого та ефективного реагування на ситуації, що склалися пі час нього. Проведення по фактах хуліганства, вчиненого з використанням вогнепальної або холодної зброї, теж повинно відповідати зазначеним вимогам. У той же час, на початковому етапі важлива роль відводиться для проведення слідчих (розшукових) дій для вилучення інформації з особистісних джерел. Це пояснюється тим, що під час їх проведення збирається орієнтуюча інформація для висунення версій, розшуку злочинців, визначення напрямків подальшого розслідування. Тому не дарма в окремих методиках розслідування злочинів розглядаються особливості проведення слідчих (розшукових) дій для вилучення інформації з особистісних джерел.

Дослідженню концептуальних засад розслідування злочинів присвятили свої праці такі вчені: Л.І. Аркуша, К.В. Антонов, В.П. Бахін, В.Д. Берназ, Р.С. Белкін, А.Ф. Волобуєв, В.А. Журавель, А.В. Іщенко, О.Н. Колесніченко, В.К. Лисиченко, І.М. Лузгін, В.Г. Лукашевич, Є.Д. Лук'яничков, М.В. Салтєвський, Р.Л. Степанюк, К.О. Чаплинський, В.Ю. Шепітько, М.П. Яблоков та ін. Безпосередньо на монографічному рівні проблематикою розслідування хуліганства займалися: М.С. Бушкевич, Ю.А. Віленський, М.М. Єфімов, В.І. Захаревський, Н.О. Кононенко, А.О. Крикунов, М.І. Ніколайчик, О.І. Овчаренко, М.А. Очеретяний. Проте, особливості кримінального провадження у справах хуліганства, вчиненого із застосуванням вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілес-

© АНТОНЮК О.В. – здобувач кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії (Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

них ушкоджень, не були досліджені у повному обсязі з урахуванням чинного Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) та сучасних потреб правоохоронної практики.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження особливостей проведення слідчих (розшукових) дій для вилучення інформації з особистісних джерел при розслідуванні хуліганства, вчиненого із застосуванням вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень.

Результати дослідження. При розслідуванні хуліганства, вчиненого із застосуванням вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень, важливою слідчою (розшуковою) дією є допит. За її допомогою майже у кожному провадженні працівники поліції отримують найбільшу кількість доказів, які дають можливість для висунення версій та проведення подальших заходів.

Ми підтримуємо позицію науковців, які визначають допит як слідчу дію, яка полягає в отриманні й фіксації у встановленій кримінально-процесуальній формі суб'єктом розслідування інформації шляхом безпосереднього комунікативного контакту, а предметом допиту виступає встановлена інформація як будь-які дані, що мають значення для встановлення істини [14, с. 151].

При розслідуванні хуліганства, вчиненого із застосуванням вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень, потерпілі відомі з початку провадження. Предметом їх допиту є будь-які обставини, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні. Загалом, предмет допиту утворюють обставини, які входять до предмета доказування, а також інші обставини, які можуть надати допомогу у всебічному, повному, об'єктивному здійсненні кримінального провадження та прийнятті правильного процесуального рішення [9, с. 305].

З огляду на проведене дослідження та криміналістичну літературу, під час допиту потерпілих, на нашу думку, повинні з'ясовуватись наступні обставини:

- коли, де і при яких обставинах вчинені хуліганські дії;
- у чому конкретно вони проявились;
- яка причина протиправних дій;
- чи був серед групи хуліганів лідер або організатор певних дій;
- чи були з потерпілим знайомі на момент нападу;
- коли та з якої причини покинули його;
- чи застосовувалась правопорушниками зброя чи інші предмети для нанесення тілесних

ушкоджень;

- які взаємовідносини між злочинцями та потерпілим;
- кількість та прикмети учасників хуліганських дій;
- чи був потерпілим здійснений опір;
- якщо так – в чому він проявився та які сліди могли залишитися у результаті цього на тілі

й одязі нападників;

- чи виявляв потерпілий на своєму тілі й одязі якісь сліди;
- який матеріальний збиток заподіяний діями хуліганів;
- якщо так, то по чій ініціативі відбувалася зустріч і про що велася розмова [4; 6; 7; 11; 12].

Зазначені обставини не вичерпують можливі питання, що слід з'ясовувати у потерпілого. Адже залежно від конкретної ситуації працівник поліції може висвітлювати й інші моменти події.

Потреба допиту свідків виникає при розслідуванні будь-якого кримінального правопорушення. Взагалі, якщо звернутися до словників, свідок – людина, що була присутня при якій-небудь події, пригоді й особисто бачила що-небудь [2, с. 1107]; юридично не заінтересована у результаті справи особа... [1, с. 802].

Також слід пам'ятати, що до окремих категорій свідків можуть бути поставлені специфічні запитання. Так, при допиті родичів, знайомих хулігана, що переходять від правоохоронних органів необхідно з'ясувати:

- всю можливу характеристику підозрюваних;
- чи не висловлювала особа наміри вчинити хуліганські дії;
- якщо так, то коли, за яких обставин, щодо кого, що стало цьому причиною;
- яке коло його знайомих;
- наявні конфлікти хулігана з родичами, колегами за місцем роботи, навчання, сусідами

за місцем мешкання.

Вивченням кримінальних проваджень з'ясовано, що допит свідків та потерпілих був спрямований на з'ясування:

- події злочину, обставин злочину, характеру дій злочинців у 100% випадків;
- причини та умови, що сприяли вчиненню злочину – 27%;
- відомостей про минулі взаємини з підозрюваним – 39%.

Визначені дані вказують на те, що при розслідуванні усього масиву досліджуваних проваджень, слідчі з'ясовують подію злочину, обставини злочину, характер дій злочинців. Та одразу зазначимо, що виявленню причин та умов, які сприяли вчиненню злочинів, слідчими приділяється увага в одному випадку з п'яти.

Однією з розповсюджених слідчих (розшукових) дій кримінальних проваджень досліджуваної категорії є допит підозрюваного. На його необхідності наголошував ще Ганс Грос, який вказував, що «...допит обвинуваченого, який зізнався, повинен викликати в судді враження таке ж, як і при показаннях свідка. А допит обвинуваченого, який заперечує свою провину, повинен доповнити виявлені слідством дані» [5, с. 74-75].

Крім того, допит підозрюваного є одним із найскладніших. Це пояснюється тим, що слідчий володіє значно меншим обсягом інформації аніж підозрюваний; навіть більше – така інформація має фрагментарний характер. Обов'язковою умовою успішного проведення допиту підозрюваного є вивчення матеріалів кримінального провадження. Аналізу підлягають дані, як зазначає А.О. Крикунов, що містяться як у протоколах слідчих дій, так і в інших матеріалах справи. Це дозволяє виявити наявні прогалини, розбіжності та суперечності під час розслідування та своєчасно вжити заходів щодо їх усунення [8, с. 25]. Невиконання зазначеної умови може вплинути на повноту, всебічність та об'єктивність розслідування та викликати необхідність проведення додаткових, повторних допитів, а також одночасних допитів двох або більше осіб.

У свою чергу, дослідження матеріалів кримінальних проваджень дозволило визначити коло обставин, що складають предмет допиту, та за допомогою яких можливо означити запитання підозрюваному. В своєму дослідженні М.М. Єфімов виділяє такі обставини, які необхідно встановити під час допитів підозрюваних:

- дані про підозрюваного: сімейний стан, стан здоров'я, освіта, місце роботи, заохочення, стягнення, судимості й т.і.;
- чи знайомий він із потерпілим та які має з ним стосунки;
- чи виникали конфліктні ситуації; що відомо підозрюваним про потерпілого, який він чинив опір та ін.;
- які конкретно хуліганські дії було ним учинено, за яких обставин, мотивів та метою;
- умисел хуліганських дій, тобто яка переслідувалась мета та як оцінюють правопорушники свої дії, що примусили до їх вчинення;
- чи був підозрюваний тверезий чи перебував у стані алкогольного сп'яніння;
- з якого приводу, де, коли та з ким уживав спиртні напої;
- чи мав при собі зброю або які-небудь предмети, спеціально пристосовані для нанесення тілесних ушкоджень, якщо так, то які саме, де і коли їх придбав чи виготовив;
- чи чинив опір особам, що намагалися припинити його хуліганські дії, якщо так, то кому саме й у якій формі;
- яку шкоду, на його думку, він заподіяв своїми діями;
- його ставлення до своїх дій, їхня оцінка;
- чи вчиняв він раніше які-небудь правопорушення або злочини і до якого виду відповідальності притягувався;
- обставини, що пом'якшують чи обтяжують відповідальність: чи кається у вчиненому; як оцінює скоєний злочин; в якому стані знаходився, чи перебував у стані сп'яніння; чи мав при собі зброю; чи чинив опір представникам влади та громадськості [6, с. 124].

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень дав змогу зробити висновок, що допити підозрюваних спрямовувалися на:

- з'ясування події злочину, обставин повідомлення, характеру дій кожного співучасника – 100%;
- виявлення співучасників злочину – 21%;
- з'ясування даних, що мають тактичне значення – 17%;
- з'ясування причин та умов, що сприяли вчиненню злочину – 11%.

При цьому допит підозрюваних проводився: відразу ж після затримання – 56% випадків; більше одного разу – 47%.

Зазначені учасники процесу можуть давати суперечливі показання. Це пояснюється як швидким перебігом подій під час вчинення кримінального правопорушення, так і бажанням при-

ховати свою вину. Тому важливою слідчою (розшуковою) дією при розслідуванні хуліганства, вчиненого із застосуванням вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень, буде одночасний допит двох раніше допитаних осіб.

Виділена слідча (розшукова) дія допомагає працівникам правоохоронних органів досягти справедливості у кримінальному провадженні шляхом з'ясування й усунення суперечностей у показаннях допитуваних. Вона є складною вербальною процесуальною дією, оскільки проводиться за участю 2-х або більше раніше допитаних осіб за наявності в їх раніше наданих показаннях суттєвих суперечностей щодо одних і тих же обставин справи.

Аналіз кримінальних проваджень дав змогу зробити висновок, що одночасний допит 2-х або більше раніше допитаних осіб проводився в 49% випадків, з них:

- в 42% – між потерпілим та підозрюваним;
- в 38% – між підозрюваним та свідком;
- в 9% – між потерпілим та свідком;
- в 7% – між підозрюваними;
- в 1% – між свідками;
- в 1% – між потерпілими.

На подальшому етапі розслідування хуліганства, вчиненого із застосуванням вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень, допит використовується здебільшого для підтвердження раніше даних показань учасників процесу, тобто для їх закріплення.

Зазначену слідчу дію розглядали як «...одночасний допит двох або більше раніше допитаних осіб з приводу одних і тих же фактів з метою усунення суперечностей, які містяться в показаннях, або викриття одного з її учасників у брехні» [3, с. 309]. На даний момент, відповідно до пункту 9 статті 224 Кримінального процесуального кодексу України, слідчий, прокурор має право провести одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях.

Під час розслідування хуліганства, вчиненого із застосуванням вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень, ми вважаємо необхідними наступні організаційно-підготовчі заходи до одночасного допиту:

- вивчення матеріалів кримінального провадження та прийняття рішення про проведення одночасного допиту;
- визначення місця та часу його проведення;
- встановлення обставин, які підлягають з'ясуванню;
- визначення осіб, між якими він буде проведений, та черговості їх допиту;
- визначення та підготовка технічних засобів фіксації слідчої (розшукової) дії;
- складання плану проведення одночасного допиту.

На підготовчому етапі важливе значення має встановлення обставин, які підлягають з'ясуванню. По досліджуваній категорії кримінальних проваджень серед них можна відмітити:

- викриття одного із допитуваних у дачі неправдивих показань;
- з'ясування причин суперечностей у показаннях допитаних осіб та їх усунення;
- зміцнення вольових якостей та позицій сумлінного учасника;
- додаткова перевірка й закріплення показань свідків, потерпілих, підозрюваних;
- посилення позиції певних учасників слідчої дії, які давали правдиві показання.

Для вирішення конфліктних ситуацій може застосовуватись певна сукупність тактичних прийомів. М.В. Салтевський, залежно від спрямування, виділяє такі групи тактичних прийомів:

- прийоми для активізації пам'яті учасника, що сумлінно помиляється;
- прийоми, спрямовані на викриття у неправді;
- прийоми для подолання відмови допитуваного від участі в очній ставці;
- прийоми, спрямовані на подолання небажаного впливу одного учасника на іншого

[13, с. 201-202].

Висновки. Підсумовуючи, необхідно зазначити, що до слідчих (розшукових) дій для вилучення інформації з особистісних джерел під час розслідування хуліганства, вчиненого з використанням вогнепальної або холодної зброї, необхідно віднести допит та одночасний допит раніше допитаних осіб. Вірно обрана тактика цих слідчих (розшукових) дій дає можливість ефективно збирати доказову інформацію, що буде мати значення на подальшому етапі розслідування.

Список використаних джерел:

1. Великий енциклопедичний юридичний словник / ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. – К. : Юрид. думка, 2007. – 992 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад., голов. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : Перун, 2003. – 1440 с.
3. Винберг А.И. Криміналістика / А.И. Винберг. – М., 1959. – 438 с.
4. Власов В.П. Расследование хулиганства / В.П. Власов // Вопросы борьбы с преступностью. – Выпуск 5. – Москва, 1967. – С. 116-131.
5. Гросс Г. Руководство для судебных следователей, как система криминалистики / Г. Гросс. – СПб, 1908. – 870 с.
6. Єфімов М.М. Організація і тактика розслідування хуліганства : [навчально-практичний посібник] / М.М. Єфімов. – Д. : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. – 158 с.
7. Захаревский В.И. Характеристика и методы разрешения следственных ситуаций по делам о хулиганстве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В.И. Захаревский // Издательство Академии МВД СССР. – М., 1990. – 27 с.
8. Крикунов А. Е. Расследование хулиганства : [лекция] / А.Е. Крикунов. – Киев : НИ и РИО Киевской высшей школы МВД СССР им. Ф.Э. Дзержинского, 1978. – 44 с.
9. Кримінальне процесуальне право України : [навчальний посібник] / за ред. В.Г. Гончаренка, В.А. Колесника. – К. : Юстініан, 2014. – 573 с.
10. Кримінальний процесуальний кодекс України : прийнятий Верховною Радою України Законом №4651-VI від 13.04.2012 р. ; відп. за вип. В.А. Прудников. – Х. : Право, 2016. – 392 с.
11. Мешков В.М. Методика расследования преступлений : [курс лекций] / В.М. Мешков. – М. : Юрлитинформ, 2013. – 304 с.
12. Овчаренко Е.И. Доказывание по уголовным делам о хулиганстве (досудебное производство) : [науч.-практич. пособие] / Под ред. докт. юрид. наук, проф. А.В. Гриненко. – М. : Юрлитинформ, 2006. – 128 с.
13. Салтевський М.В. Криміналістика : [підручник] : у 2-х ч. / М.В. Салтевський. – Харків : Консум, 2001. – Ч. 2. – 528 с.
14. Следственные действия : [учебник для магистров] / М.В. Савельева, А.Б. Смушкин. – М. : Юрайт, 2012. – 273 с.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНОГО І КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ У ПРАВОЗАСТОСОВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ ВИХОВНОГО ХАРАКТЕРУ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

У статті розглянуто кримінально-правові та кримінально процесуальні аспекти законодавчого регулювання і практичного застосування до неповнолітніх примусових заходів виховного характеру. Досліджено дискусійні питання щодо віднесення таких заходів до кримінальної відповідальності та покарання. У зв'язку з термінологічною та іншою невизначеністю в КК України та КПК України і з метою усунення прогалин, запропоновано внесення змін та доповнень до вказаних законодавчих актів з досліджених питань.

Ключові слова: окремі аспекти, кримінальне регулювання, кримінальне процесуальне регулювання, правозастосовна діяльність, примусові заходи.

В статье рассмотрены уголовно-правовые и уголовно процессуальные аспекты законодательного регулирования и практического применения к несовершеннолетним принудительных мер воспитательного характера. Исследованы дискуссионные вопросы по отнесению таких мер к уголовной ответственности и наказанию. В связи с терминологическим и другим несоответствием в УК Украины и УПК Украины и в целях устранения противоречий предложено внесение изменений и дополнений к указанным законодательным актам по исследованным вопросам.

Ключевые слова: отдельные аспекты, уголовное регулирование, уголовное процессуальное регулирование, правоприменительная деятельность, принуждения.

The author of the article studied criminal law and criminal procedural law aspects of the legislation and the practical application compulsory educational measures for minors. Abstract discussion questions on the assignment of such measures to criminal prosecution and punishment were considered. The author suggested amendments and additions to these legislative acts on the issues explored because of the terminology and other inconsistencies in the Criminal Code and Criminal Procedure Code and in order to eliminate contradictions.

Key words: individual aspects, criminal regulation, criminal procedural regulation, law enforcement activity, coercion.

Вступ. За дослідженням система класифікації заходів кримінально-правового впливу на особу визначається у певних формах кримінальної відповідальності та правових заходах, що не охоплюються кримінальною відповідальністю та їх співвідношенням, що на сьогодні залишається дискусійним питанням. Зокрема, це стосується застосування примусових заходів виховного характеру до осіб, які вчинили злочини невеликої суспільної небезпеки у неповнолітньому віці, та до осіб іншої категорії, які вчинили суспільно небезпечне діяння до досягнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність, які розглядаються як кримінально-правові відносини.

Постановка завдання. Ці питання досліджували такі вчені: Л.В. Багрий-Шахматов, М.І. Бажанов, В.М. Бурдін, А.А. Іванов, Я.Ю. Кондратьєв, П.С. Матишевський, В.О. Меркулова, Г.В. Назаренко, В.В. Сташис, Є.Л. Стрельцов, Н.А. Стручков, Я.І. Соловій, В.Я. Тацій, І.І. Чугуніков та ін. У той же час, ці питання залишаються недостатньо дослідженими, зокрема відносно того, чи є кримінально-правове регулювання і застосування такого заходу кримінальною відповідальністю і покаранням?

Результати дослідження. Вказані питання досліджуються у науці на протязі понад декількох десятиліть. Триває дискусія, що визначає декілька напрямів досліджень та певні наукові позиції вчених. Так, указані правові відносини згідно з науковою позицією І.І. Чугунікова та інших учених по своїй юридичній природі мають сходні риси з відносинами «держава – неосудний», що дозволяє розглядати їх в одній групі класифікації з примусовими заходами медичного характеру. Автор зробив висновок, що поряд з правовідносинами кримінальної відповідальності самостійно існує вид кримінальних охоронюваних правовідносин, які породжуються діяннями неосудних та осіб, які не досягли віку кримінальної відповідальності [1, с. 57-62], що ми підтримуємо. У той же час, щодо питання відносно ступеню співвідношення примусових заходів виховного і медичного характеру їх у цілому та кожного з них окремо і кримінальної відповідальності, на сьогодні до однозначної наукової думки вчені не прийшли. Так, О.О. Іванов та інші вчені відносно проблем правопорушень і юридичної відповідальності щодо примусових заходів виховного та медичного характеру розглядають їх як форми кримінальної відповідальності. Його наукова позиція визначається у тому, що суд згідно з оцінкою обставин кримінального правопорушення та особистості неповнолітнього, має право винести обвинувальний вирок, проте застосовує покарання до такої категорії осіб умовно. На його думку, законодавством передбачено інші, ніж покарання, форми кримінальної відповідальності: відповідно примусові заходи виховного та медичного характеру [2, с. 48, 88-89], що на нашу думку є дискусійним.

У ході дискусії з цих питань висловлено певні наукові позиції вчених щодо застосування примусових заходів виховного характеру, як у разі звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності, так і у разі звільнення його від покарання. Найбільш неоднозначно сприймається зміст інституту звільнення неповнолітнього від покарання, передбаченого статтею 105 КК України. Існують всі підстави для міркувань: чи в даному випадку передбачається певний вид звільнення від покарання шляхом постановлення обвинувального вироку, осуду неповнолітнього з боку держави за вчинений злочин, а отже чи є це формою кримінальної відповідальності, чи вирок не ухвалюється, тож кримінальна відповідальність не реалізується. Однак, у цьому випадку суд обов'язково застосовує примусові заходи виховного характеру, які є альтернативними стосовно покарання заходами державного впливу.

Неоднозначність проблеми визначення правової природи примусових заходів виховного характеру, їх співвідношення з кримінальною відповідальністю у разі застосування до неповнолітніх, яких звільняють від покарання на підставі статті 105 КК України досліджуються науковцями, починаючи з пострадянського періоду. За часів чинності КК України 1960 р. проблема визначення сутності та змісту кримінально-правових заходів взагалі та примусових заходів виховного характеру, зокрема, знаходить своє відтворення у більш конкретних положеннях з визначення правової природи державного примусу, який застосовується до осіб, які, за наявності підстав, визначених законом, можуть бути звільнені від кримінальної відповідальності. Цікавою з цього питання є позиція М.О. Стручкова, який зазначав, що застосування засобів громадського впливу (наприклад, на той час діяла передача матеріалів справи на розгляд товариського суду, застосування примусових заходів виховного характеру, передача особи на поруки громадській організації або трудовому колективу, що передбачались згідно зі статтею 51 за КК 1960 р. як види звільнення особи від кримінальної відповідальності) могла поєднуватися з засобами державного примусу, а отже відповідальність за правопорушення мала правовий характер і була видом правової відповідальності. Аргументуючи це положення, автор звертав увагу на те, що хоч особа відповідала не перед державою, а перед суспільством (колективом), все ж таки ці види звільнення від кримінальної відповідальності регламентувались у загальних ознаках саме юридичними (у даному разі кримінально-правовими та кримінально процесуальними) нормами. Саме матеріальною галуззю права – кримінальним правом, – визначалися основні підстави їх застосування: вчинення правопорушення (злочину) уперше та невеликої суспільної небезпеки та за наявності підстав, як у той період, так і на сьогодні вважається, що виправлення особи, яка вчинила злочин, є можливим без застосування кримінального покарання. Тож відповідальність у порядку застосування засобів громадського впливу та виховання, на його думку, була правовою відповідальністю особливого виду.

Зокрема, стосовно співвідносності цих особливих видів правової відповідальності з кримінально-правовими заходами, як такими, та кримінальною відповідальністю, М.О. Стручков стверджував наступне: «У тих випадках, коли кримінальна відповідальність не припиняється, проте реалізується не шляхом застосування покарання, а іншими заходами кримінально-правового характеру – мова може йти про особливу реалізацію кримінальної відповідальності у формі застосування не покарання, а інших заходів кримінально-правового характеру. Автор до особли-

вих форм реалізації кримінальної відповідальності відносив і застосування заходів примусового виховного характеру згідно з нормами частини 3 статті 10 КК України 1960 р. До того ж він називав цей захід самостійним інститутом звільнення від відбування покарання. Отже, його наукова позиція визначається в тому, що факт застосування примусових заходів виховного характеру у разі звільнення неповнолітньої особи від кримінальної відповідальності є «особливою формою реалізації кримінальної відповідальності», «самостійним інститутом звільнення від покарання», – тобто, все ж таки кримінальною відповідальністю.

Проте, якщо дотримуватися кримінально-правової доктрини, що кримінальна відповідальність насамперед передбачає засудження особи, то на нашу думку, ця позиція викликає заперечення. Але, якщо взагалі ставитися до факту застосування примусових заходів виховного характеру до специфічної категорії осіб, які вчинили злочин у неповнолітньому віці, як до правової відповідальності особливого характеру, то слід погодитися з тим, що правова природа цього інституту у даному випадку є складною. Не існує єдиного бачення цієї проблеми в Україні й до цього часу. Ученими визнаються ті обставини, що питання юридичної природи примусових заходів виховного характеру, які застосовуються до осіб неповнолітнього віку, як таких, що вчинили злочин невеликої суспільної небезпеки, – є спірним. Безумовно, відсутність типової концептуальної точки зору щодо правової природи цих заходів обумовлена певними протиріччями кримінального процесуального законодавства, яке й у випадку звільнення від відповідальності (стаття 97 КК в редакції після 2008 року), і у випадку звільнення від покарання (стаття 105 КК) передбачається складання клопотання про застосування до неповнолітнього обвинуваченого примусових заходів виховного характеру та направлення його до суду (стаття 497 КПК України).

Однак, окремі вчені, наприклад, І.І. Чугуніков та ін. вважають, що і в першому, і в другому випадках йдеться про звільнення від кримінальної відповідальності, оскільки відбувається закриття кримінального провадження, особа звільняється від засудження, що є невіддільною ознакою кримінальної відповідальності. Неповнолітній звільняється не лише від покарання, а й від кримінальної відповідальності також у тій частині, яка вимагає ухвалення судом обвинувального вироку від імені держави. Чинне кримінальне процесуальне законодавство не передбачає засудження особи у даному випадку, а отже реалізація кримінальної відповідальності є неможливою. Таким чином слід зробити висновок, що вказане є видом звільнення від кримінальної відповідальності. Разом із тим, автор дотримується позиції, що застосування судом примусових заходів виховного характеру неправильно вважати завершенням кримінально-правових відносин. Примусові заходи виховного характеру – це заходи кримінально-правові, а їх реалізація є можливою лише у межах кримінально-правових відносин [1, с. 68-69; 186].

Інший учений В.М. Бурдін дотримується позиції, згідно з якою примусові заходи виховного характеру є особливою формою кримінальної відповідальності. Слід підтримати його позицію, що аналізувати природу дослідженого інституту, передбаченого статтею 105 КК України, необхідно з позиції матеріального, тобто кримінального, а не кримінального процесу, який є похідним і обслуговує матеріальне право. Тож є правильною пропозиція автора про внесення змін до кримінального процесуального законодавства з тим, щоб визначити порядок, за яким суд має застосовувати примусові заходи виховного характеру на підставі статті 105 КК України, а саме як форму кримінальної відповідальності за обвинувальним вироком суду. Тож у даному випадку кримінальне провадження не повинно закриватися та її впровадження має завершитися винесенням обвинувального вироку суду. І поки не будуть, на його думку, внесені зміни до кримінального процесуального законодавства (до статті 497 КПК України та ін.), дискусія з проблеми визначення правової природи заходів виховного характеру залишиться відкритою. Дійсно, відповідно до положень КК України і КПК України, якщо базуватися на тому положенні, що за своїм кримінально-правовим змістом кримінальна відповідальність у повному обсязі охоплює засудження особи, призначення та відбування покарання, і засудження є невіддільною складовою частиною кримінальної відповідальності, – ми маємо визнати, що за чинним кримінальним процесуальним законодавством цього не існує. Відповідно до змісту цієї норми, засудження неповнолітнього не відбувається, вирок не ухвалюється, отже кримінальна відповідальність як така не реалізовується. Тож ми не можемо вважати застосування примусових засобів виховного характеру у даному випадку формою реалізації кримінальної відповідальності.

Проте, В.О. Меркулова звертає увагу на положення, згідно з яким, законодавець, визначаючи підстави звільнення від покарання у статті 105 КК та частинах 4, 5 статті 74 КК, дещо по різному це формулює. В першому випадку йдеться, що неповнолітній «не потребує застосування покарання», в другому, – що особа «може бути за вироком суду звільнена від покарання». Це надає

підстави розглядати це положення з двох точок зору. Уважати, що в другому випадку вирок ухвалюється, а у першому – ні. Або ж дотримуватися тієї позиції, що у разі застосування статті 105 КК суд постановляє вирок без призначення покарання, а у випадку застосування частин 4, 5 статті 74 КК суд постановляє вирок, призначає покарання і звільняє остаточно від його відбування. Інакше, на її наукову думку, яка ж різниця між цими словосполученнями? [3, с. 139-140].

Стосовно сутності кримінальної відповідальності Л.В. Багрій-Шахматов відзначає її як комплексне явище і правовим наслідком злочину та вважає, що вона реалізується в певних формах, що закріплено нормами різних галузей права. Під їх реалізацією він пропонує розуміти конкретні дії сторін певних правовідносин з приводу здійснення їх прав та обов'язків, а система форм реалізації кримінальної відповідальності включає кримінально-правові, кримінальні, процесуальні та адміністративно-правові заходи. У свою чергу, заходи кримінального примусу на його думку охоплюють покарання, заходи медичного та виховного характеру [3, с. 130-131]. Таким чином, автор розглядає примусові заходи виховного і медичного характеру як реалізацію кримінальної відповідальності. Такої наукової позиції дотримуються й сучасні вчені. Зокрема Я.І. Соловій вважає, що засобами реалізації кримінальної відповідальності є самостійні юридичні державно-примусові заходи: кримінальні покарання, примусові заходи виховного і медичного характеру [4, с. 39]. У той же час інші вчені М.І. Бажанов, Я.Ю. Кондратьєв, П.С. Матишевський, В.В. Сташис, Є.М. Стрельцов, В.Я. Тацій та ін. дотримуються іншої думки, зокрема що, примусові заходи виховного і медичного характеру не відносяться до кримінального покарання і вони вважають, що вони не пов'язані з кримінальною відповідальністю. На їх думку відносно малолітніх тому, що вони не є суб'єктами кримінальної відповідальності, а стосовно неповнолітніх, які вчинили кримінальні правопорушення, тому що вони не становлять великої суспільної небезпеки та виправлення яких можливо без застосування покарання [5, с. 211], що ми підтримуємо.

У дискусії з цих питань слід підтримати Г.В. Назаренко, що застосування примусових заходів виховного і медичного характеру поєднують в собі як юридичні, так і медичні ознаки. Підстави, порядок застосування та припинення таких заходів визначені законодавством про кримінальну відповідальність; процедура призначення та їх скасування – кримінальним процесуальним законодавством, а порядок виконання – кримінально-виконавчим законодавством і це свідчить, що вони є засобами державного примусу. Відносно юридичної природи примусових заходів виховного характеру, наголошується, що це особливі заходи впливу, що не є кримінальним покаранням, а є заходами виховання, переконання і спрямовані на формування особистості неповнолітніх, запобігання вчиненню ними інших правопорушень. Така законодавча норма застосовується у разі звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності (стаття 497 КПК України). Залишається дискусійним питання: чи слід розглядати відмінності між примусовими заходами виховного характеру і покаранням аналогічними щодо відмінностей цих заходів та кримінальної відповідальності?

Зокрема, ученими не визначено питання, що у разі застосування таких заходів до неповнолітніх при звільненні від кримінальної відповідальності, чи буде це формою кримінальної відповідальності? Таким чином, за дослідженням з цих питань встановлено, що у більшості випадків серед названих та інших науковців на сьогодні є загальновизнаною точка зору, згідно з якою застосування до особи примусових заходів медичного і виховного характеру щодо неповнолітніх не є формами реалізації кримінальної відповідальності. У таких випадках застосування державою вказаних примусових заходів підтверджує лише той факт, що між специфічною категорією осіб, які вчинили суспільно-небезпечне діяння, та державними органами тривають кримінально-правові відносини. Однак, вони зазначають що, зовсім інша річ, якщо оцінювати звільнення від покарання неповнолітніх із застосуванням примусових заходів виховного характеру (стаття 105 КК України) і тому окремі вчені у даному випадку підтримують позицію, що вони є не лише кримінально-правовими відносинами, але є й формою кримінальної відповідальності. Досить спірними тлумачаться положення чинного законодавства не лише щодо визначення кримінально-правових норм, що стосуються безпосередньо правової природи інститутів звільнення від відбування покарання, передбачених статтями 103-104 КК України. Це ж стосується й питання стосовно розуміння змісту та сутності кримінально-правового інституту, передбаченого статтею 105 КК України, що визначає умови та порядок звільнення неповнолітнього від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру. На нашу думку, розподіл окремими ученими примусових заходів медичного і виховного характеру на дві групи, відповідно до різних категорій осіб, які вчиняють суспільно-небезпечні діяння, не сприяє чіткому визначенню та уявленню правової сутності цих заходів, співвідношення їх із покаранням, визначенню їхнього реального місця у системі кримінально-правових заходів.

Досліджено наукові оцінки вчених, що стосуються застосування примусових заходів виховного характеру, як у разі звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності, так і у разі звільнення від покарання. У той же час, як чинний КК, так і КПК України більш чітко регламентують досліджене питання.

Висновки. Таким чином, слід зробити висновок, що немає на сьогодні чіткої наукової позиції щодо співвідношення примусових заходів виховного характеру та кримінальної відповідальності. Ученими порівнюється лише правова природа таких заходів та покарання. Наголошується на тому, що цей захід не є покаранням, оскільки позбавлено його властивостей та ознак. Існує позиція учених про відмінність між покаранням та дослідженими примусовими заходами і робиться висновок не лише про їх відмінність, але й відмінність з кримінальною відповідальністю, як такою. Головною складовою кримінальної відповідальності є засудження особи, ухвалення обвинувального висновку суду, в якому дається правова, негативна оцінка діяння та зокрема особі, яка його вчинила. По-перше, аналіз чинного кримінального та кримінального процесуального законодавства України надає підстави вважати примусові заходи виховного характеру примусовими заходами кримінально-правового характеру, як такими, що застосовуються у межах кримінально-правових відносин до осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння, тобто до осіб, які не досягли віку кримінальної відповідальності на момент вчинення кримінального правопорушення. По-друге, за статтею 447 КПК України та за чинною редакцією частини 1 статті 105 КК, як ті, що регламентують порядок застосування до неповнолітніх інституту звільнення від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру, цей процесуальний інститут є також формою звільнення від кримінальної відповідальності, як і інститут, передбачений статтею 97 КК, оскільки і в першому, і в другому випадках відсутня суттєва ознака кримінальної відповідальності – факт засудження особи і постановлення обвинувального вироку. Порядок та умови визначення доцільного обсягу кримінальної відповідальності та її реалізації застосовується вже звичайним порядком, відповідно до чинного кримінального та кримінального процесуального законодавства, як до особи, яка: 1) не досягла віку кримінальної відповідальності і вона не є суб'єктом кримінальної відповідальності; 2) особа, яка вчинила злочин, що не становить великої суспільної небезпеки та її виправлення можливо без застосування покарання. Втім, підняті питання не є остаточними і підлягають окремому дослідженню, або науковому вивченню.

Список використаних джерел:

1. Чугунников И.И. Правоотношения и формы их реализации в уголовном праве Украины : дис. ... канд. юрид. наук : спеціальність 12.00.08 / И.И. Чугунников. – Одеса : ОНЮА, 2000. – 236 с.
2. Иванов А.А. Правонарушение и юридическая ответственность. Теория и законодательная практика : [учебное пособие для вузов] / А.А. Иванов. – М. : ЮНИТИ-ДАТА, Закон и право, 2004. – 120 с. – С. 48, 88-89, 91.
3. Меркулова В.О. Кримінальна відповідальність: окремі теоретичні та соціально-правові аспекти : [монографія] / В.О. Меркулова. – Одеса : ОЮІ ХНУВС, 2007. – 225 с.
4. Багрий-Шахматов Л.В. Социально-правовые проблемы уголовной ответственности и форм ее реализации / Л.В. Багрий-Шахматов. – Одесса : БАХВА, 1998. – 191 с. – С. 130-131.
5. Уголовный кодекс Украины: Научно-практический комментарий / отв. ред. Е.Л. Стрельцов. – Х. : Одисей, 2005. – С. 211.
6. Соловій Я.І. Межі кримінальної відповідальності : дис. ... канд. юр. наук : спеціальність 12.00.08 / Я.І. Соловій. – К. : НАВСУ, 2004. – С. 39.
7. Стручков Н.А. Уголовная ответственность и ее реализация в борьбе с преступностью / Н.А. Стручков. – Саратов : изд-во Саратов. ун. та, 1978. – С. 29-33, 77-78.
8. Назаренко Г.В. Принудительные меры медицинского характера: учебное пособие / Г.В. Назаренко. – М. : Дело, 2003. – С. 40-46.
9. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 16 квітня 2004 року № 5 // ВВСУ. – 2004. – № 5. – С. 4-8.
10. Про практику розгляду судами справ при застосуванні примусових заходів виховного характеру : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 15 травня 2006 року № 2 // ВВСУ. – 2006. – № 7. – С. 11-16.
11. Чугунников И.И. Правоотношения и формы их реализации в уголовном праве Украины : дисс. ... канд. юрид. наук / И.И. Чугунников. – Одесса : ОНЮА, 2000. – 236 с.
12. Бурдін В.М. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні : [монографія] / В.М. Бурдін. – К. : Атіка, 2004. – 240 с. – С. 67-73.

УДК 343.98

КАЛЮГА К.В.

ЩОДО ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ І СПЕЦИФІКИ ЇЇ ПРОТИВОВАПРАВНОЇ ПОВЕДІНКИ (В ЕКОЛОГІЧНИХ ЗЛОЧИНАХ)

Статтю присвячено дослідженню елементів взаємозв'язку особливостей особи злочинця і специфіки її протиправної поведінки на прикладі екологічних злочинів.

Ключові слова: властивості особи, екологічні злочини, злочинні дії, особа злочинця, протиправна поведінка.

Статья посвящена исследованию элементов взаимосвязи особенностей личности преступника и специфики ее противоправного поведения на примере экологических преступлений.

Ключевые слова: свойства личности, экологические преступления, преступные действия, личность преступника, противоправное поведение.

The article is devoted to the investigation of the elements of interrelation between the personality of the criminal and the specifics of her unlawful behavior on the example of environmental crimes.

Key words: personality traits, environmental crimes, criminal acts, personality of the criminal, unlawful behavior.

Вступ. Особливості поведінки особи злочинця, що вказують на риси її характеру, її стан, ставлення до окремих людей та до їхньої власності, сприяють правильній оцінці її особистості, побудові конкретних версій тощо. Аналіз поведінки злочинця сприяє виявленню його зв'язків із певними особами, фактами, подіями, а також прогнозуванню його подальших дій, зокрема злочинних.

Дослідженням концептуальних основ вчення про особу злочинця у криміналістиці та особливостей взаємозв'язку особи і специфіки її поведінки займалися вчені радянського часу І.А. Возгрін, В.К. Гавло, Г.А. Густов, Л.Я. Драпкін, О.О. Ейсман, А.Н. Колесніченко, В.Є. Коновалова, В.І. Мітрічев, В.А. Образцов, І.Ф. Пантелєєв, М.О. Селіванов, Л.А. Сергєєв, В.Г. Танасевич та сучасного періоду О.Я. Баєв, В.П. Бахін, А.Ф. Волобуєв, Л.Л. Каневський, Н.М. Місюра, М.В. Салтєвський, О.В. Сіренко, А.Г. Філіппов, В.Ю. Шепітько, А.П. Шеремет, М.П. Яблоков та ін.

У літературі різними аспектами, які стосуються особливостей особи злочинця в екологічних злочинах, приділялась увага у роботах відомих вчених (В.І. Алексєйчук, Р.С. Белкін, П.Д. Біленчук, О.М. Джужа, М.І. Єнікєєв, А.М. Зінін, Л.П. Іжніна, К.В. Калюга, В.В. Клочков, Т.В. Корянкова, О.В. Мельник, В.М. Мельничок, В.О. Образцов, В.В. Романов, Ф.С. Суфанов, В.В. Тищенко, Ю.А. Турлова).

Проте нині досі відсутні обширні теоретичні чи прикладні дослідження із зазначених питань, що зумовлює потребу у ґрунтовному вивченні тонкощів взаємозв'язку особи злочинця і специфіки її протиправної поведінки задля отримання вчення про природу такої поведінки та її завчасних прогнозування та попередження.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження витоків, передумов, природи, положення та значення теоретичних та практичних питань сутності особливостей взаємозв'язку особи і специфіки її злочинної поведінки для отримання необхідних даних задля успішного розслідування злочинів, вибору та застосування найбільш ефективних тактичних прийомів, вчинення на злочинця потрібного виховного впливу. Крім того, без урахування особистості складно обирати правильну тактику проведення окремих слідчих (розшукових) дій.

© КАЛЮГА К.В. – кандидат юридичних наук, докторант кафедри кримінального процесу та криміналістики, заступник завідувача кафедри кримінального процесу та криміналістики (Інститут права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету)

Результати дослідження. Діяльність завжди усвідомлено виражає певний суспільний зміст. Під поведінкою в широкому значенні розуміється сукупність учинків, що здійснюються суб'єктом з метою реалізації певних функцій і потребують його взаємодії із середовищем [1, с. 103].

Разом із тим поведінку можна розглядати як систему дій, що спостерігається зовні, тобто зовнішнє виявлення діяльності або процес взаємодії людини з навколишнім середовищем, опосередкований її внутрішніми спонуканнями і руховою активністю [2, с. 113].

Внутрішня, психічна (розумова й емоційна) діяльність суб'єкта виявляється через його вчинки в активній або пасивній формах – діях чи бездіяльності. Пізнання сутності діяльності конкретної особи нерідко здійснюється через аналіз її поведінки, так само як пізнання прихованих властивостей і якостей об'єкта проходить через виявлення та аналіз його зовнішніх ознак.

Поняття «поведінка» несе в собі моральний та емоційно-вольовий аспекти, що виражається через відносини суб'єкта з іншими людьми, які можуть дати йому відповідну оцінку. Так, наприклад, говорять про аморальну, боягузливу, тривожну, неадекватну, непередбачену, потайливу, обережну, агресивну, негідну чи законслухняну поведінку; про поведінку людини в екстремальних ситуаціях, про поведінку натовпу та ін. У цьому аспекті про поведінку можна говорити як про особистісне усвідомлене чи неусвідомлене (підсвідоме) вираження зовні ставлень суб'єкта до когось-небудь чи чого-небудь за допомогою своїх учинків. Особливості поведінки особи злочинця, що вказують на риси її характеру, її стан, ставлення до окремих людей та до їхньої власності, сприяють правильній оцінці її особистості, побудові конкретних версій тощо. Аналіз поведінки злочинця сприяє виявленню його зв'язків із певними особами, фактами, подіями, а також прогнозуванню його подальших дій, зокрема злочинних [3, с. 139].

Протиправна поведінка особи виступає як вольова та свідома, дія, яка супроводжується виною. Заради наявності вини необхідно, щоб суб'єкт протиправного діяння належав до кола осіб, які за законом можуть бути притягнені до кримінальної відповідальності, що передбачає, по-перше, досягнення встановленого законодавством віку та психічну повноцінність особи (біологічна ознака вини) і, по-друге, має бути осудний суб'єкт, у зв'язку зі вчиненням ним діянням, свідомою особистістю, яка свідомо брала участь у діянні (психологічна ознака вини).

Свідомість злочинця становить визначену систему морально-психологічних властивостей. Особливості особи, що зумовлюють її антигромадську поведінку, – це результат певних умов життя, виховання тощо. Вони призводять до вчинення злочину не фатально, а під впливом зовнішніх умов і обставин, конкретної ситуації, за участі свідомості і волі особи, що зберігає можливість обирати різні варіанти своєї поведінки [4, с. 100].

Загалом, особа злочинця являє собою складну систему соціальних і соціально значущих ознак, властивостей, якостей та обставин, зміст і значення цих ознак, їх співвідношення і взаємодія між собою, які за певних об'єктивних умов (ситуацій) можуть зорієнтувати особу на вибір антигромадського варіанта поведінки [5, с. 6].

Аналізуючи явище злочинності в суспільстві, учені-криміналісти звертають увагу на такий її феномен, як «злочинна діяльність». Дійсно, у структурі сучасної злочинності дедалі більше місця став займати не масив одиничних злочинів, а сукупності злочинів тієї чи іншої спрямованості, що надає їм характер кримінального промислу, тобто злочинної діяльності [3, с. 140].

Із кримінологічних позицій під злочинною діяльністю розуміється не тільки «наявність системи певних злочинних діянь, але й цілеспрямований пошук особистістю соціальних позицій для реалізації злочинних задумів, створення придатних для цього умов, розвиток у процесі самовиховання якостей, що відповідають поведінці, яка забороняється кримінальним законом, (негативне ставлення до виконання правових розпоряджень, моральних вимог суспільства тощо)» [6, с. 78].

Визначення злочинної діяльності давалося також із позицій судової психології. Так, М.І. Єнікеев визначає її як стійку систему тривалої, систематичної, протизаконної взаємодії суб'єкта з навколишнім середовищем, що ґрунтується на особистісній антисоціальній установці злочинця [7, с. 5].

У криміналістиці поняття «злочинна діяльність» використовується набагато частіше, хоча його зміст, структура і значення для теорії і практики мають досить загальний, не завжди визначений характер. Нерідко про злочинну діяльність лише згадується в контексті положень, що стосуються методики розслідування, але її зміст не розшифровується, або пояснюється мимохідь і не однозначно.

Так, В.В. Клочков і В.О. Образцов розглядають злочин як об'єкт криміналістики й укажуть на те, що він є різновидом або специфічним видом людської діяльності, яку називають

злочинною, тобто являє собою «процес взаємодії злочинця і навколишнього середовища, що породжує зміни, які мають значення для встановлення фактичних даних у кримінальному провадженні» [8, с. 45].

Уточнюючи позиції, з огляду на які варто вивчати злочинну діяльність, Р.С. Белкін вважає: «Криміналістика акцентує увагу на функціональній стороні протиправної діяльності, на тій системі відносин і дій, які утворюють те, що нерідко називають механізмом злочину» [9, с. 67].

На погляд В.В. Тищенко, у криміналістиці доцільно вивчати механізм злочинної діяльності по певних категоріях злочинів, типах злочинців, їхньої кримінальної поведінки, формам їх об'єднання, а також засобах, що ними використовуються щодо створення умов для безпечного і продуктивного функціонування таких об'єднань. На цій основі криміналістика має розробляти криміналістичну характеристику злочинної діяльності певного типу (виду, підвиду). У такій характеристиці можуть бути виділені:

- дані про сферу злочинної діяльності і предмети злочинного інтересу або злочинного посягання;
- дані про її розвиток (динаміку, інтенсивність);
- дані про її характер (основні види злочинів, допоміжні, супутні);
- дані про організаційну структуру злочинного формування;
- дані про способи протидії розслідуванню (зокрема зв'язки з правоохоронними органами, представниками органів місцевого самоврядування тощо) з метою ухилення від відповідальності і продовження злочинної діяльності;
- дані, що характеризують зв'язки з іншими злочинними організаціями, їх співвідпорядкованість, розмежування за функціями і сферами злочинної діяльності;
- дані, що вказують на зв'язок злочинних епізодів між собою і на загальні напрями і цілі, що їх об'єднують [3, с. 144].

Загалом забезпечення екологічної безпеки не можна розглядати окремо від поняття «екологічна злочинність» та її небезпечних наслідків. Так, екологічна злочинність являє собою один із найнебезпечніших видів злочинної поведінки людей, тяжкі наслідки якої можуть мати (і часто мають) неконтрольований та невідновлювальний характер. Організований же різновид екологічної злочинності, зважаючи на наявність специфічних ознак, притаманних організованій злочинній діяльності, становить для довкілля та суспільства ще більшу небезпеку [10, с. 84].

Так, на думку О.М. Джузи, екологічна злочинність визначається як сукупність злочинів, що посягають на екологічну безпеку, а також опосередковано – на життя і здоров'я людей [11, с. 151].

Наявність специфічних ознак об'єктивного характеру якісно відрізняє екологічну злочинність від інших видів злочинності.

Першою такою ознакою є спрямованість кримінальної активності, проявом якої є заподіяння (або загроза заподіяння) шкоди навколишньому природному середовищу, що знаходить своє вираження у погіршенні життєздатності, якості, цілісності, взаємозв'язків та інших об'єктивних параметрів навколишнього середовища та його окремих екосистем (тваринний та рослинний світ, атмосферне повітря, землі, води, надр тощо) – у межах, в яких вони потрапляють у сферу кримінально-правового регулювання [12, с. 243].

Другою специфічною (ідентифікуючою) ознакою екологічної злочинності є її підвищена суспільна небезпечність, що проявляється у створенні реальної загрози біологічним основам існування людства. Підвищена небезпечність екологічної злочинності зумовлена, передусім, посиленням антропогенного навантаження на природне середовище, що в умовах глобальної екологічної кризи створює загрозу заподіяння суттєвої, часто не відновлюваної шкоди життєво важливим інтересам людини, суспільства та держави: зменшуються запаси природних ресурсів; забруднюється природне середовище; втрачається природний зв'язок між людиною та природою; загублюються естетичні цінності; екологічна криза загрожує не тільки гідному існуванню людини, але і самому життю; для держави екологічна криза пов'язана зі скороченням свободи політичного вибору, яка зумовлена транскордонним характером екологічних проблем; загострення екологічної ситуації в різних регіонах світу стає причиною соціальної та політичної нестабільності, міждержавних протиріч та насильницьких конфліктів [13, с. 283].

Третьою ідентифікуючою ознакою екологічної злочинності є її об'єктивна функціональність. Екологічна злочинність за її сутністю є продовженням «нормального» природокористування та однією з форм діяльності, яка, з огляду на свою результативність, була відібрана суспільством у процесі його розвитку і закріплена як можливий зразок поведінки. Вчинення посягань екологічного характеру є одним зі способів задоволення потреб людини. Очевидно, що за допомогою вчинення

таких злочинів людина здатна забезпечити себе матеріально (що найбільш яскраво проявляється у злочинах, пов'язаних із протиправним заволодінням природними ресурсами (мисливських, рибних, рослинних, мінеральних), задовольнити інші подібні потреби [12, с. 244].

Четвертою ідентифікуючою ознакою екологічної злочинності є її соціально-конструктивний характер. Як справедливо зазначає Я.І. Гілінський, злочин і злочинність – поняття релятивні (відносні), конвенціональні («договірні»: як «домовляється» законодавці), вони – соціальні конструкти, які лише частково відображають соціальні реалії [14].

На думку Ю.А. Турлової, екологічну злочинність можна визначити як соціальне явище, що має небезпечний для суспільства об'єктивно-функціональний, соціально-конструктивний характер, проявляє себе в поведінці, яка заборонена кримінальним законодавством, та посягає на навколишнє природне середовище чи його окремі об'єкти, створюючи небезпеку біологічним основам існування людства [12, с. 244].

Висновки. Звичайно, вказані аспекти вивчення протиправної поведінки та злочинної діяльності у криміналістиці не є вичерпними. Криміналістичний аналіз певних напрямів і видів протиправної поведінки та злочинної діяльності як злочинців, які діють окремо, так і злочинних груп (формувань), і, в першу чергу, організованих, має постійно поглиблюватись із метою значного підвищення ефективності методичних і тактичних рекомендацій, що розробляються криміналістикою.

Істотні зміни у законодавстві України як результаті реформування кримінальної юстиції вимагають проведення наукового дослідження системи елементів криміналістичної характеристики екологічних злочинів, а саме криміналістично значущої інформації про особу злочинця, а також положень про способи та обставини вчинення екологічних злочинів, предмет злочинного посягання, специфічні сліди і суспільно небезпечні наслідки злочинного діяння. Викладене створило передумови для проведення подальшого наукового дослідження і дало змогу віднести досліджувані проблеми до актуальних.

Список використаних джерел:

1. Тищенко В. Криминалистические аспекты изучения преступной деятельности / В. Тищенко // Проблемы изучения государства и права Украины: Темат. сборник науч. трудов. – К. : Истина, 1992. – С. 103–109.
2. Романов В. Юридическая психология / В. Романов. – М. : Юристъ, 1998. – 249 с.
3. Тищенко В. Злочинна діяльність як об'єкт криміналістики / В. Тищенко // Актуальні проблеми держави і права. – 2010. – № 4. – С. 139–145.
4. Мельничок В. Криміналістична характеристика інтелектуально-вольових властивостей психіки особи / В. Мельничок // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2010. – Вип. 533. – С. 100–104.
5. Теоретические проблемы учения о личности преступника // Сборник науч. трудов. – М., 1979. – 385 с.
6. Курс советской криминологии: Предмет. Методология. Преступность и ее причины. Преступник. – М.: Юрид. лит., 1985. – 478 с.
7. Еникеев М. Психология преступления и следственно-поисковой деятельности / М. Еникеев. – М. : Закон и право, 1990. – 155 с.
8. Клочков В. Преступление как объект криминалистического познания / В. Клочков, В. Образцов // Вопросы борьбы с преступностью. – 1985. – Вып. 42. – С. 44–54.
9. Белкин Р. Курс криминалистики : [учеб. пособ.] / Р. Белкин. – 3-е изд., доп. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 367 с.
10. Поліщук Г. Щодо кримінологічної характеристики організованої екологічної злочинності / Г. Поліщук // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2008. – № 5. – С. 83–94.
11. Джужа О. Курс криминології. Особлива частина : підруч. / О. Джужа. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 351 с.
12. Турлова Ю. Феномен екологічної злочинності: питання криминологічної дефініції / Ю. Турлова // Держава і право. – 2012. – Вип. 66. – С. 237–246.
13. Василевич В. Профілактика злочинів : підруч. / В. Василевич, О. Джужа, О. Гіда. – К. : Атіка, 2011. – 635 с.
14. Гишинский Я. Что делать с преступностью? / Я. Гишинский [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://deviantology.spb.ru.pdf>.

СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК 347.965

БАКАЯНОВА Н.М.

**МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ АДВОКАТУРИ:
ПОНЯТТЯ, СИСТЕМА, КЛАСИФІКАЦІЯ**

У статті досліджується сутність міжнародно-правових стандартів організації та діяльності адвокатури. Автор аналізує наукові погляди щодо поняття та ролі міжнародно-правових стандартів у діяльності та організації адвокатури, дає авторське визначення поняття «міжнародно-правові стандарти», показує їх систему, пропонує їх класифікацію. Автор диференціює міжнародні стандарти адвокатури: 1) за предметом регулювання – на функціональні (стандарти діяльності адвокатури) та організаційні стандарти (стандарти організації адвокатури); 2) за способом закріплення – на стандарти, які прямо сформульовані у нормах міжнародного права та стандарти, які непрямо виражені в нормах міжнародних документів, але випливають з них; 3) за територією поширення – на універсальні (закріплені у документах ООН) та регіональні; 4) за обов'язковістю їх виконання – на стандарти, які є обов'язковими для виконання та стандарти, що не є обов'язковими та мають характер рекомендацій.

Ключові слова: адвокатська діяльність, адвокатура, принципи адвокатури, міжнародно-правові стандарти, міжнародне право.

В статье исследуется сущность международно-правовых стандартов организации и деятельности адвокатуры. Автор анализирует научные взгляды на понятие и роль международных стандартов в деятельности и организации адвокатуры, дает авторское определение понятию «международные стандарты адвокатуры», показывает их систему, предлагает их классификацию. Автор дифференцирует международные стандарты адвокатуры: 1) по предмету регулирования – на функциональные (стандарты деятельности адвокатуры) и организационные (стандарты организации адвокатуры); 2) по способу закрепления – на стандарты, прямо сформулированные в нормах международного права и стандарты, которые сформулированы непрямо, но следуют из этих норм; 3) территории распространения – на универсальные (закрепленные в документах ООН) и региональные; 4) по обязанности их соблюдения – на стандарты, которые являются обязательными для соблюдения, и стандарты, которые имеют характер рекомендаций.

Ключевые слова: адвокатура, адвокатская деятельность, принципы адвокатуры, международно-правовые стандарты, международное право.

In this article theoretical matters of the the international legal standards of organization and activity of the legal profession are investigating. In particular, the author analyzes the scientific views on the concept and role of international standards in the activity and organization of the bar, gives the author's definition of the concept of «international standards of the bar», shows their system, and offers their classification. The international legal standards were developed on the basis of the international legal acts regulating lawyer activity, and practice of the European court on human rights. The author differentiates the international standards of the legal profession: 1) on the subject of regulation – on the functional (standards of the advocacy) and organizational (standards of the organization of the bar); 2) by the way of consolidation – the standards directly formulated in the norms of international law and standards, which are formulated indirectly, but follow from these norms; 3) by the territories of application – to universal (fixed in the documents of the United Nations) and regional; 4) on the obligation to comply with them – on standards that are mandatory for compliance, and standards that have the nature of recommendations. Basing on the analysis there was concluded that international legal standards can become a basis for development of the Ukrainian standards of lawyer activity.

Key words: Advocacy, Bar, Principles of the legal profession, International legal standards, International law.

© БАКАЯНОВА Н.М. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури (Національний університет «Одеська юридична академія»), адвокат, секретар дисциплінарної палати (Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія Одеської області)

Постановка проблеми. Удосконалення правового регулювання діяльності в Україні передбачає розробку та закріплення у Законі «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» професійних стандартів адвокатської діяльності. При дослідженні процесів формування вітчизняних стандартів адвокатської діяльності вбачається необхідним здійснення аналізу міжнародно-правових норм, які регулюють професійну діяльність адвокатів.

Україна, як і інші держави, має свої адвокатські традиції, обумовлені особливостями історичного розвитку адвокатури. Проте неможливо не визнати, що більшість засад організації та діяльності адвокатури, встановлених законодавством України, закріплені й у законодавстві інших країн. Наявність загальноєвропейських принципів організації та діяльності адвокатури породжує тенденцію нормативної уніфікації, формування єдиних стандартів здійснення адвокатської професії. Ці єдині стандарти мають або повинні мати однакову силу у кожній правовій державі. Дослідження ролі міжнародно-правових стандартів для ефективного захисту прав людини при наданні адвокатами правової допомоги особливої актуальності та значення набувають саме на сучасному етапі судово-правової реформи, коли здійснюється реформування законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичною основою дослідження є праці вітчизняних науковців, зокрема, М. О. Баймуратова, М.В. Буроменського, Т.Б.Вільчик, О.Ф. Висоцького, В.І. Євінтова, Луця Л.А., В.І. Муравйова, І.В. Назарова, П.М.Рабіновича, О.Д. Святоцького, С.В. Шевчука, В.І. Шишкіна, а також зарубіжних вчених – Д.Донеллі, Д. Кроуфорда, С.М. Оганесяна, Л.В.Ульяшиної та інших авторів. Проте міжнародно-правові стандарти організації та діяльності адвокатури комплексно не висвітлювалися.

Метою статті є дослідження ролі міжнародно-правових стандартів організації та діяльності адвокатури та аналіз їх імплементації у законодавство України про адвокатуру та адвокатську діяльність.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі адвокатура набуває нових рис, що обумовлюється розвитком технологій, глобалізацією, міжнародним співробітництвом. Сучасна адвокатська діяльність характеризується, як правило, відсутністю територіальних обмежень при здійсненні адвокатської діяльності. Проблеми організації адвокатури також вийшли далеко за межі окремої держави. У зв'язку з цим, виникла необхідність у створенні універсальних міжнародно-правових норм (стандартів), які визнаються як основоположні принципи організації та діяльності адвокатури. Відображені у міжнародно-правових актах, ці фундаментальні положення щодо надання правової допомоги та здійснення адвокатської діяльності, визначають єдині вимоги щодо адвокатури.

Проте, як зазначив С. Ф. Сафулько, коли ми говоримо про дані стандарти, які реалізовані у правових системах інших країн, то маємо визнати, що це досить умовна реальність, позаяк ми не маємо «світових стандартів адвокатури», так само як і не існує «світової адвокатури». Є низка міжнародних, прийнятих на досить високому, однак не всесвітньому рівні актів, які можна віднести до тих, що формують ті самі «світові стандарти адвокатури», але це не є те, що прийнято «всім світом» [1, с. 245].

Утім, очевидно, що сучасна адвокатська діяльність не є продуктом виключно конкретної правової системи. Принципи організації адвокатури та здійснення адвокатської діяльності, які забезпечують належний рівень надання правової допомоги, підлягають визнанню та захисту у кожній державі. Міжнародно-правові норми, які регулюють питання організації та діяльності адвокатури, з одного боку, виступають орієнтирами при формуванні національного законодавства, з другого боку, сформульовані на підставі звичаю та законодавства різних країн.

В юридичній літературі висловлювалася думка, що міжнародними стандартами професійної діяльності адвоката визнаються загальні деонтологічні вимоги, яким мають слідувати адвокати, незалежно від кордонів (державних, галузевих та ін.) здійснення своєї професійної діяльності в цілях гуманізації суспільних відносин, утвердження законності та правопорядку в кожній країні [2, с. 162]. Проте такі цілі виглядають занадто широко сформульованими: не відображаються призначення, функції адвокатури, не диференціюється мета та завдання адвокатури від цілей функціонування інших правових інститутів.

Міжнародні стандарти організації та діяльності адвокатури – це норми міжнародного права, які встановлюють вимоги до організації адвокатури та здійснення адвокатської діяльності, що конкретизуються у системах національного законодавства різних держав. Ці стандарти прийняті і визнані на міжнародно-правовому рівні, діють як критерії при оцінці ситуацій, що регулюються національними правовими системами, дозволяють визначити ступінь реалізації завдань адвокатури та рівень надання правової допомоги в державі.

Під системою міжнародних стандартів адвокатської діяльності можна розуміти структурно упорядковану сутність взаємопов'язаних норм міжнародного права, що визначають сутність, правові й морально-етичні цінності адвокатури. Як і будь-яка інша система, система міжнародних стандартів адвокатури є цілісною сукупністю елементів, які мають системно-визначальні властивості. Кожен міжнародний стандарт, що стосується організації адвокатури та здійснення адвокатської діяльності, існує лише в системі, але він виокремлюється як елемент системи, як певна ідея, самостійна за змістом. Загалом же система таких стандартів має розглядатися як єдине ціле, що складається з взаємодіючих частин, різних за змістом, але водночас сумісних. Цілісність системи міжнародних стандартів адвокатури зумовлюється силою істотних зв'язків між ними.

Основними документами, що визначають міжнародні стандарти з регулювання юридичної професії є Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства, прийнятий делегацією дванадцяти країн-учасниць на пленарному засіданні у Страсбурзі в жовтні 1988 р. [3], Основні положення про роль адвокатів, прийняті VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам 27 серпня – 7 вересня 1990 р. [4], Стандарти незалежності юридичної професії, прийняті Міжнародною асоціацією юристів (ІВА) 7 вересня 1990 р. [5], Рекомендація Res (2000)21 Комітету Міністрів Державам-членам Ради Європи про свободу здійснення професії адвоката, прийнята 25 жовтня 2000 року [6], Загальні принципи юридичної професії, прийняті Міжнародною асоціацією юристів 20 вересня 2006 р. [7], Хартія основоположних принципів європейських адвокатів, прийнята Радою адвокатів та правових товариств Європейського Союзу (CCBE) 24 листопада 2006 р. [8].

Вивчення міжнародних стандартів адвокатури доцільно здійснювати методом їх класифікації, суть якого полягає у виявленні та фіксації істотних ознак та властивостей об'єктів, що класифікуються.

Класифікувати міжнародні стандарти адвокатури доцільно за різними критеріями: 1) за предметом регулювання – на функціональні (стандарти діяльності адвокатури) та організаційні стандарти (стандарти організації адвокатури); 2) за способом закріплення – на стандарти, які прямо сформульовані у нормах міжнародного права та стандарти, які непрямо виражені в нормах міжнародних документів, але впливають з них (професіоналізму адвокатів, свободи вибору форми організації адвокатської діяльності); 3) за територією поширення – на універсальні (закріплені у документах ООН – наприклад, принцип незалежності адвокатури) та регіональні (закріплені у, наприклад, європейських міжнародно-правових актах – принцип пропорційності у дисциплінарному провадженні щодо адвокатів); 4) за обов'язковістю їх виконання – на стандарти, які є обов'язковими для виконання та стандарти, що не є обов'язковими та мають характер рекомендацій.

Наведена класифікація не є вичерпною, адже можливим є виокремлення й інших груп міжнародних стандартів адвокатури.

Слушною є думка Т.Б.Вільчик, що в національному законодавстві поки ще недостатньо відображені загальновизнані принципи і норми міжнародного права. Так, основними стандартами, закріпленими в документах, які сповідує більшість країн світу і які Україні потрібно ще впроваджувати, є, зокрема, визнання суспільством та державою «особливої ролі» адвокатури, її унікальної і універсальної функції в суспільстві як інституту, якому довірено в сучасних демократіях захищати права і свободи людини [9, с.79].

В основу міжнародних стандартів адвокатури покладено єдину систему міжнародних цінностей, таких як верховенство права, повага до прав людини та основних свобод. Саме тому національне законодавство про адвокатуру та адвокатську діяльність має відповідати загальновизнаним принципам і нормам міжнародного права, що є керівною ідеєю сучасного реформування української адвокатури.

Висновки. На підставі проведеного аналізу пропонується розуміти під міжнародними стандартами адвокатури норми міжнародного права, які встановлюють вимоги до організації адвокатури та здійснення адвокатської діяльності, що конкретизуються у системах національного законодавства різних держав. Характерними рисами міжнародних стандартів адвокатури є: 1) їх прийняття і визнання на міжнародно-правовому рівні; 2) їх застосування як критеріїв при оцінці ситуацій, що регулюються національними правовими системами, адже вони дозволяють визначити ступінь реалізації завдань адвокатури та рівень надання правової допомоги в державі; 3) кожен міжнародний стандарт, що стосується організації адвокатури та здійснення адвокатської діяльності виокремлюється як певна ідея, самостійна за змістом, проте у сукупності вони складають цілісну систему.

Систему міжнародних стандартів адвокатури визначено як структурно упорядковану сутність взаємопов'язаних норм міжнародного права, що визначають сутність, правові й морально-етичні цінності адвокатури.

Міжнародні стандарти адвокатури класифіковано: 1) за предметом регулювання – на функціональні (стандарти діяльності адвокатури) та організаційні стандарти (стандарти організації адвокатури); 2) за способом закріплення – на стандарти, які прямо сформульовані у нормах міжнародного права та стандарти, які непрямо виражені в нормах міжнародних документів, але впливають з них; 3) за територією поширення – на універсальні (закріплені у документах ООН) та регіональні (закріплені у, наприклад, європейських міжнародно-правових актах); 4) за обов'язковістю їх виконання – на стандарти, які є обов'язковими для виконання та стандарти, що не є обов'язковими та мають характер рекомендацій.

Національне законодавство про адвокатуру та адвокатську діяльність має відповідати загальноновизнаним принципам і нормам міжнародного права. Подальші дослідження доцільно вести у напрямку наукового аналізу конкретних міжнародних стандартів адвокатури та їх імплементації у законодавство України.

Список використаних джерел:

1. Сафулько С.Ф. До питання реалізації світових стандартів в адвокатури в українській практиці [Текст] / С.Ф. Сафулько // Право України. – 2011. – №10. – С.241-246.
2. Бойко Л.І. Міжнародні стандарти дисциплінарної відповідальності адвокатів [Текст] / Л.І. Бойко // Юридична наука. – 2015. – № 4. – С. 161-166.
3. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства [Електронний ресурс] : від 01.10.1988 р. // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_343. – Заголовок з екрана.
4. Основні принципи, що стосуються ролі юристів ООН : (прийняті VIII Конгр. ООН по запобіганню злочинам у серпні 1990 р.) // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_313. – Заголовок з екрана.
5. Стандарти незалежності юридической профессии Международной ассоциации юристов [Электронный ресурс] : (Нью-Йорк, 07 сент. 1990 г.) // ССВЕ. – Режим доступа: www.ccbe.eu (дата обращения: 18.11.2015). – Загл. с екрана.
6. Рекомендація № R (2000) 21 Комітету Міністрів державам-членам про свободу професійної діяльності адвокатів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www.scourt.gov.ua/.../Рекомендація%20№%20R%20\(2000\)%2021.doc](http://www.scourt.gov.ua/.../Рекомендація%20№%20R%20(2000)%2021.doc).
7. Загальні принципи юридичної професії, прийняті Міжнародною асоціацією юристів 20 вересня 2006 р.
8. Хартія основоположних принципів діяльності європейських адвокатів [Електронний ресурс] : прийнято на пленар. сес. ССВЕ 24 листоп. 2006 р. // Спілка адвокатів України. – Режим доступу: <http://www.cay.org.ua/ua/104/index.html>. – Заголовок з екрана.
9. Вільчик Т. Б. Конституційне право на правову допомогу адвоката у країнах Європейського Союзу та в Україні : монографія / Т.Б. Вільчик. – Харків : Право, 2015. – 400 с.

ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ АПАРАТУ МІСЦЕВОГО СУДУ

У статті розкриті особливості адміністративно-правового статусу апарату місцевого суду, як комплексу засадних і формально законодавчих чинників, які встановлюють місце і роль суб'єктів публічної адміністрації у сфері адміністративно-правового забезпечення діяльності місцевих судів, яка складається з їх правосуб'єктності, компетентності та юридичної відповідальності, що базуються на нормах адміністративного права, які мають подвійну юридичну природу.

Ключові слова: адміністративно-правовий статус, апарат місцевого суду, компетентність, місцевий суд, суб'єкт публічної адміністрації, юридична відповідальність.

В статье раскрыты особенности административно-правового статуса аппарата местного суда, как комплекс основополагающих и формально законодательных факторов, который состоит из их правосубъектности, компетентности и юридической ответственности, основанные на нормах административного права, имеющие двойную юридическую природу.

Ключевые слова: административно-правовой статус, аппарат местного суда, компетентность, местный суд, субъект публичной администрации, юридическая ответственность.

The article proved that the administrative and legal status the apparatus of local court has complex of factors, which establish the place and role of public administration in the area of administrative and legal maintenance of activity local courts. The elements of the administrative and legal status the apparatus of local court include a legal personality, competence and responsibility and, based on the norms of administrative law that have dual legal nature.

Key words: administrative and legal status, administrative liability, apparatus of local court, competence, local court.

Вступ. Побудова демократичного суспільства неможлива без встановлення належного рівня судової системи. Після низки пережитих політичних подій, проблеми здійснення судочинства потребують особливої уваги. Відновлення рівня довіри громадян до судової гілки влади посідає важливе місце у сфері розбудови правової держави. Місцевий суд є першою сходиною до захисту громадянами своїх прав, свобод та законних інтересів. Для виконання всіх функцій, покладених на місцевий суд, створений апарат суду, який є проміжною ланкою між здійсненням судочинства судами та проведенням організаційної діяльності. В умовах сучасної судової реформи правовий статус працівників апарату суду та апарату суду в цілому, знаходиться у процесі постійного правового оновлення.

Постановка завдання. Таким чином, задля забезпечення права на справедливий суд потрібно встановити належний рівень здійснення організаційної діяльності суду, а, отже, актуальність теми визначена необхідністю дослідження інституту правового статусу апарату місцевого суду та визначення його особливостей.

Результати досліджень. На проблему визначення поняття та особливостей адміністративно-правового статусу звертала увагу велика кількість учених-науковців різних галузей права: В.Б. Авер'янов, Д.Н. Армаш, Д.М. Бахрах, В.М. Бевзенко, Ю.П. Битяк, В.В. Галунько, О.М. Гумін, І.І. Діткевич, О.В. Зайчук, А.А. Іванишук, О. Калашник, М.С. Кельман, Д.М. Лук'янець, В.Ю. Машук, Р.С. Мельник, О.М. Музичук, О.Г. Мурашин, В.І. Олефір, Н. Олефіренко, Н.М. Оні-

щенко, А.В. Панчишин, П.М. Рабінович, О.Ф. Скакун, Н.М. Шульгач та ін. Проте, монографічних праць, присвячених особливостям та елементам адміністративно-правового статусу апарату місцевого суду немає. Отже, проблема трактування особливостей адміністративно-правового статусу апарату місцевого суду досліджена лише опосередковано і потребує подальших обґрунтованих наукових розробок.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі аналізу основ теорії адміністративного права, думок на цю проблематику науковців та чинного законодавства у сфері організаційно-правових засад забезпечення адміністративної діяльності місцевих судів, визначити та охарактеризувати особливості адміністративно-правового статусу апарату місцевого суду та розкрити його елементи.

Виклад основних положень. Для формулювання змісту та визначення особливостей адміністративно-правового статусу апарату місцевого суду, необхідно з'ясувати поняття «статус», «правовий статус» та «адміністративно-правовий статус».

Відповідно до тлумачного словника з української мови, статус – це певний стан чого-небудь [26]. О.Ф. Скакун, відповідно до основ теорії права, трактує правовий статус особи як систему закріплених у нормативно-правових актах та гарантованих державою прав, свобод, обов'язків, відповідальності, відповідно до яких індивід як суб'єкт права (тобто як такий, що має правосуб'єктність) координує своє поведінку в суспільстві [32].

В юридичній літературі існує багато точок зору щодо поняття правового статусу з різних аспектів права. Учений А.В. Панчишин дає таке визначення правового статусу суб'єктів суспільних відносин, це багатоаспектна, комплексна універсальна категорія, що має стабільну чітку структуру та встановлює характер і принципи взаємодії суб'єктів суспільних відносин між собою, а також шляхом визначення їх прав, обов'язків та гарантій їх реалізації, визначає місце суб'єкта в системі правовідносин [8]. Науковець К.П. Індус характеризує правовий статус юридичної особи як правову категорію, що системно характеризує суб'єкта правових відносин, зображає його права, свободи та законні інтереси у сфері державного управління, визначає міру відповідальності за вчинені правопорушення [14].

Правовий статус особи М.О. Баймуратов визначає, як сукупність або систему суб'єктивних прав, свобод і обов'язків, які належать конкретній особі та закріплені у чинній системі права [5]. Під правовим статусом судді Н.М. Шульгач розуміє нормативно визначені права, обов'язки, гарантії, які сприяють судді здійснювати свої повноваження та особливості їх притягнення до відповідальності [33].

Учені-адміністративісти досить широко у своїх працях дослідили інститут адміністративно-правового статусу. Зокрема О.М. Гумін під адміністративно-правовим статусом особи розуміє комплекс прав і обов'язків, передбачених нормами адміністративного права [7]. Адміністративно-правовий статус громадянина України, на думку академіка Ю.П. Битяка, визначається обсягом та характером його адміністративної правосуб'єктності, яку становлять адміністративна правоздатність та адміністративна дієздатність [1].

На думку професора О.М. Музичука, під правовим статусом суб'єкта адміністративно-правових відносин слід розуміти систему закріплених у нормативно-правових актах ознак, які визначають його роль, місце та призначення у системі правовідносин, вказують на його відмінність від інших суб'єктів та порядок взаємовідносин між ними [23].

Н. Олефіренко визначила адміністративно-правовий статус адміністративного суду в Україні, який охоплює врегульований законодавством порядок створення, реорганізації, ліквідації адміністративних судів, визначення функцій та завдань суду та наділення його необхідною компетенцією [27]. Доцент Н.О. Армаш визначає адміністративно-правовий статус посади керівника органу виконавчої влади як поняття, зміст якого завжди виражається в сукупності нормативно визначених прав та обов'язків, яка характеризується специфічним обов'язком нести відповідальність у зв'язку з виконанням своїх повноважень та становищем посади керівника у системі управління [4].

Таким чином, виходячи з положень теорії права та позицій різних науковців у галузі адміністративного права, можна дійти висновку, що адміністративно-правовий статус апарату місцевого суду – це закріплена у нормативно-правових актах сукупність прав, обов'язків, гарантій та повноважень апарату суду, які визначають його компетенцію у системі здійснення судочинства в Україні, а також положень щодо юридичної відповідальності у цій сфері, що врегульовані нормами адміністративного права.

Вчені по різному трактують кількість елементів правового статусу, тобто, в сучасній теорії адміністративного права немає єдиного підходу до визначення елементів адміністративно-правового статусу. Основи теорії права передбачають, що до правового статусу особи входять такі базові елементи: правосуб'єктність; права, свободи, обов'язки, законні інтереси; юридична відповідальність; гарантії правового статусу [9].

Досить змістовною є думка професора Д.М. Бахраха, який поділяє на три основні інститути статус державних органів: 1) нормативно-цільовий, який визначає норми про цілі (мету), завдання діяльності; 2) організаційно-структурний, що відображає організаційні аспекти діяльності органу; 3) компетенції як сукупність владних повноважень та підвідомчості [6].

Професор Р.С. Мельник до елементів правового статусу публічного службовця відносить права, обов'язки, підстави та межі відповідальності [22]. На думку професора В.В. Галунька, визначальними для аналізу адміністративно-правового статусу особи є такі юридичні інститути: 1) публічні суб'єктивні права та юридичні обов'язки; 2) правосуб'єктність особи; 3) адміністративна відповідальність; 4) у деяких випадках – дисциплінарна відповідальність посадових осіб публічної адміністрації [2].

У свою чергу О.В. Марцеляк вважає, що до основних елементів правового статусу слід включати ті, які дають можливість зробити висновок про юридичне оформлення та відбуття органу як повноправного суб'єкта права, а саме правоздатність суб'єкта, його права і обов'язки та гарантії діяльності, бо саме ці елементи складають загальну статутну характеристику суб'єкта правовідносин [20].

Отже, враховуючи думки та позиції різних вчених, щодо елементів правового статусу, до елементів адміністративно-правового статусу апарату суду слід віднести: адміністративну правосуб'єктність, функції апарату суду, компетенцію (тобто сукупність прав та обов'язків працівників апарату суду) та адміністративну відповідальність.

Для характеристики елементів правового статусу апарату місцевого суду, необхідно визначити поняття «апарат місцевого суду». О. Калашник визначає апарат місцевого суду як об'єднання осіб, які працюють у місцевому загальному суді та виконують завдання, спрямовані на створення умов для здійснення правосуддя, а також функціонування місцевого загального суду як органу судової влади [15].

Досить обґрунтованим і змістовним є поняття апарату суду, яке визначив науковець В.Ю. Машук, відповідно апарат суду – це самостійна структурна складова частина судового органу, що створена згідно з законом і являє собою організаційно поєднану сукупність підрозділів (управлінь, відділів, посад), працівниками яких є державні службовці, наділені виконавчо-розпорядчими повноваженнями для забезпечення необхідних матеріально-технічних, фінансових, кадрових, інформаційних та організаційно-технічних умов належного функціонування відповідного суду [21].

Отже, можна дійти висновку, що апарат місцевого суду – це підпорядкована місцевому суду, його структурна самостійна частина, яка утворена відповідно до законодавства та спрямована на організаційне, фінансове, кадрове, матеріально-технічне, інформаційне забезпечення роботи суду, і являє собою об'єднання посадових осіб, частину з яких складають державні службовці, які виконують свої функціональні обов'язки, мають відповідні права та наділені владними повноваженнями.

Основним елементом правового статусу особи, на наш погляд, є його правосуб'єктність. Професор С.С. Алексєєв визначив, що правосуб'єктність є первинною ланкою юридичних норм, де встановлюється загальне юридичне становище суб'єкта – суб'єкти мають ті чи інші відношення один з одним. Він вважає, що правосуб'єктність як категорія, що має абстрактний характер і є потенційною можливістю особи бути учасником правових відносин [3]. Професор В.В. Галунько вважає, що адміністративна правосуб'єктність – це передбачена нормами адміністративного права юридична властивість фізичних та юридичних осіб бути учасниками адміністративно-правових відносин; вона складається з трьох елементів: правоздатності, дієздатності та деліктоздатності. [2]. І.І. Діткевич визначає адміністративну процесуальну правосуб'єктність як специфічну особливість учасників адміністративного процесу, що визначає їх можливість бути носіями прав та обов'язків та можливість вступати в адміністративні процесуальні правовідносини [8].

Отже, адміністративна правосуб'єктність апарату суду – це передбачена нормами законодавства, юридична властивість апарату суду бути учасником адміністративних правовідносин, тобто виконувати передбачені законом повноваження (мати відповідні права та обов'язки), а також нести юридичну відповідальність за належне і в повному обсязі забезпечення здійснення судочинства

суддями місцевих судів, забезпечення організаційно-технічних прав учасників судових страс та інших осіб, які на законних правах перебувають в адміністративному приміщенні місцевого суду.

Відповідно до Типового положення про апарат місцевого, апеляційного судів, у своїй діяльності апарат суду керується Конституцією України, законами України «Про судоустрій і статус суддів» та «Про державну службу», іншими нормативно-правовими актами, положенням про апарат суду, рішеннями зборів суддів, а також наказами і розпорядженнями голови суду, наказами керівника апарату суду [25]. Функції та повноваження апарату суду визначені у вищезазначених нормативно-правових актах. Досить широко функції апарату місцевого суду визначені у Типовому положенні про апарат місцевого, апеляційного судів, який визначає, що апарат суду виконує такі функції із забезпечення роботи суду: у сфері організаційного забезпечення здійснює виконавчу, правотворчу обліково-аналітичну діяльність та діяльність у сфері безпеки; у сфері документального та інформаційно-технічного забезпечення: здійснює функцію документообігу (оформлення, фіксування, планування, зберігання, поширення документів), а також здійснює інформаційно-технічну та контролюючу діяльність; у сфері фінансового, кадрового, матеріально-технічного забезпечення: здійснює управлінську, орієнтаційну, кадрову, підготовчу, аналітично-консультативну, обслуговуючу діяльність [25].

Отже, функції та повноваження апарату місцевого суду визначаються спеціальним законом, а також підзаконними нормативно-правовими актами Державної судової адміністрації, виражені, насамперед, у положенні про апарат місцевого суду у сферах організаційного забезпечення, у сфері документального та інформаційно-технічного забезпечення, а також у сфері фінансового, кадрового, матеріально-технічного забезпечення.

Складовим елементом правового статусу апарату суду є компетенція його працівників. Згідно з основами теорії держави і права, компетенція державного органу (уряду, міністерства, парламенту, органів суду, міліції, прокуратури та ін.) – це закріплена законом (або іншим нормативним актом) сукупність владних повноважень (прав і обов'язків), юридичної відповідальності та предмета відання (предмет діяльності, функціональне призначення) [32]. На думку Н.О. Армаш, компетенція – це елемент правового статусу, який встановлює сукупність юридично встановлених прав та обов'язків органу виконавчої влади або його керівника, реалізація яких забезпечує виконання їх основних функцій [4].

Таким чином, адміністративна компетенція працівників апарату місцевого суду – це сукупність юридичних обов'язків та адміністративних прав, якими наділені відповідні посадові особи апарату місцевого суду задля здійснення ними функцій і завдань організаційно-правового забезпечення діяльності місцевого суду, належних умов для здійснення суддями судочинства.

Права та обов'язки кожного працівника апарату суду визначені типовими посадовими інструкціями, які затверджені Наказом Державної судової адміністрації від 20 липня 2005 року № 86 «Про затвердження Типових посадових інструкцій працівників апарату місцевого загального суду» [24].

Більшість працівників апарату суду є державними службовцями. Основні права та обов'язки таких посадових осіб визначені Законом України від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII «Про державну службу». Відповідно, на працівників апарату суду, як державних службовців, законодавством (насамперед, Законом України від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII «Про державну службу») покладаються обов'язки: діяти на основі другого принципу правового регулювання: «Заборонене усе, крім того, що прямо дозволено законом» та принципів і правил етичної поведінки державного службовця, ставлячи перед собою пріоритет прав і свобод людини з метою професійного й ефективного виконання своїх завдань у сфері діяльності місцевого суду.

По виконанню вищезазначених обов'язків працівників апарату суду, як державні службовці, вони наділені законодавством наступними правами: право на захист своєї честі, гідності та повагу до своєї особистості; дотримання належних умов праці, передбачених трудовим законодавством, з боку їх керівників та органів державної влади; право на участь у громадському житті суспільства; право на звернення до суду від неправомірних дій з боку органів державної влади, місцевого самоврядування, їх посадових осіб; право на отримання необхідної інформації, для виконання своїх посадових обов'язків, а також інші права, передбачені чинним законодавством.

Отже, права та посадові обов'язки працівників апарату місцевого суду передбачені законодавством України. Особливий статус мають працівники апарату суду, які є державними службовцями, оскільки вони здійснюють свої повноваження не лише відповідно до посадових інструкцій, а також відповідно до закону про державну службу, це пов'язано з тим, що на них покладено обов'язок виконання організаційно-розпорядчих владних функцій.

Юридична відповідальність є важливим елементом правового статусу апарату місцевого суду. Досить влучною є думка М.С. Кельмана та О.Г. Мурашина, які вважають, що юридична відповідальність – це визначені правом несприятливі наслідки, що настають для конкретної особи у зв'язку з вчиненням нею правопорушення [16].

Академік П.М. Рабінович вважає, що юридична відповідальність – це закріплений у законодавстві та забезпечений державою юридичний обов'язок правопорушника зазнати примусового позбавлення певних цінностей, що йому належали [30]. Професор Д.М. Лук'янець, вважає, що в чинному законодавстві передбачені різні класифікації юридичної відповідальності, проте виключний перелік видів юридичної відповідальності він визначає так: конституційна, кримінальна, адміністративна, дисциплінарна, цивільно-правова і матеріальна [19].

Виходячи з визначень юридичної відповідальності, які запропонували видатні вчені-науківці, можна вважати, що адміністративна відповідальність у сфері діяльності місцевого суду може стосуватися не лише невіддільних фізичних осіб, але й посадових осіб апарату суду у випадку зловживання чи неналежного виконання ними посадових обов'язків.

Згідно зі статтею 19 Конституції України, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [18]. Відповідно до законодавства про державну службу, за невиконання або неналежне виконання посадових обов'язків, визначених законом про державну службу та іншими нормативно-правовими актами у сфері державної служби, посадовою інструкцією, а також порушення правил етичної поведінки та інше порушення службової дисципліни, державний службовець притягається до дисциплінарної відповідальності у встановленому законом порядку [11].

На думку більшості вчених-адміністративістів, різновидом юридичної відповідальності, яка регулюється нормами адміністративного права поряд із нормами трудового права є дисциплінарна відповідальність публічних фізичних осіб. Як визначив В.В. Серeda, дисциплінарна відповідальність – це вид юридичної відповідальності, що полягає в обов'язку працівника відповідати перед керуючим суб'єктом або уповноваженим органом за скоєний ним дисциплінарний проступок [31]. Варто сказати, що державні службовці, відповідно до законодавства України, несуть дисциплінарну відповідальність за порушення Правил етичної поведінки державних службовців, які регулюють моральні засади діяльності державних службовців та полягають у дотриманні принципів етики державної служби [29].

Згідно із Законом України від 7 квітня 2011 року № 3206-VI «Про засади запобігання і протидії корупції» державні службовці за вчинення корупційних правопорушень можуть бути притягнені до кримінальної, адміністративної, цивільно-правової та дисциплінарної відповідальності в установленому законом порядку [12].

Відповідно до статті 14 Кодексу України про адміністративні правопорушення посадові особи підлягають адміністративній відповідальності за адміністративні правопорушення, пов'язані з недодержанням установлених правил у сфері охорони порядку управління, державного і громадського порядку, природи, здоров'я населення та інших правил, забезпечення виконання яких входить до їх службових обов'язків [17].

Істотними є особливості відповідальності керівника апарату суду. Стаття 152 Закону України від 7 липня 2010 року № 2453-VI «Про судоустрій і статус суддів» визначає, що керівник апарату суду несе персональну відповідальність за належне організаційне забезпечення суду, суддів та судового процесу, функціонування автоматизованої системи документообігу [10].

Згідно з Наказом Державної судової адміністрації від 20 липня 2005 року № 86 «Про затвердження Типових посадових інструкцій працівників апарату місцевого загального суду» керівник апарату суду несе відповідальність за невиконання або неналежне виконання своїх функціональних обов'язків, бездіяльність або невикористання наданих йому прав, перевищення своїх повноважень, за вчинок, який порочить його як державного службовця або дискредитує місцевий суд, порушення трудової дисципліни, порушення норм етики поведінки державного службовця та обмежень, пов'язаних із прийняттям на державну службу та її проходженням відповідно до законодавства України [24].

Особи, які не є державними службовцями, проте є посадовими особами апарату суду, несуть відповідальність відповідно до Кодексу законів про працю України за порушення трудової дисципліни, неякісне або несвоєчасне виконання посадових завдань та обов'язків, бездіяльність або невикористання наданих йому прав, порушення норм етики поведінки [24].

Таким чином, адміністративна відповідальність є одним із провідних елементів адміністративно-правового статусу апарату суду. Відповідальність працівників апарату суду може бути

дисциплінарною, адміністративною, кримінальною, цивільно-правовою. Юридична відповідальність державних службовців, які працюють в апараті місцевого суду регулюється низкою нормативно-правових актів, оскільки вони знаходяться на публічній службі. Важливими є норми щодо відповідальності керівника апарату суду, який несе персональну відповідальність за належне організаційне забезпечення суду, за невиконання або неналежне виконання своїх функціональних обов'язків, а також за неналежний порядок вжиття заходів для притягнення підпорядкованого йому державного службовця до дисциплінарної відповідальності. Також, законодавством встановлена відповідальність за неналежне виконання посадових обов'язків для працівників апарату місцевого суду, які не є державними службовцями.

Висновки. Отже, особливостями адміністративно-правового статусу апарату місцевого суду є комплекс засадних і формально законодавчих чинників, які встановлюють місце і роль суб'єктів публічної адміністрації (керівника апарату місцевого суду, посадових осіб апарату суду та апарату суду як відносно відокремленого інституту у сфері судової влади в цілому) у сфері адміністративно-правового забезпечення діяльності місцевих судів, яка складається з їх правосуб'єктності, компетентності (юридичних прав та адміністративних обов'язків) та відповідальності, що базуються на нормах адміністративного права, які мають подвійну юридичну природу, по-перше, базуються на джерелах організаційно-правового забезпечення діяльності судової влади, по-друге, на адміністративних джерелах регулювання публічної служби.

Список використаних джерел:

1. Адміністративне право України : [підручник] / [Ю.П. Битяк, В.М. Гарашук, О.В. Дяченко та ін.] ; за ред. Ю.П. Битяка. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 544 с.
2. Адміністративне право України : у 2-х т. : [підручник] / В.В. Галунько, В.І. Олефір, Ю.В. Гридасов, А.А. Іванишук, С.О. Короед. – Т. 1: Загальне адміністративне право. Академічний курс. – Херсон : ХМД, 2013. – 396 с.
3. Алексеев С.С. Общая теория права : в 2-х т. / С.С. Алексеев. – М. : Юрид. лит, 1982. – Т. 2. – 360 с.
4. Армаш Н.О. Адміністративно-правовий статус керівників органів виконавчої влади : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07 / Н.О. Армаш ; НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 2005. – 18 с.
5. Баймуратов М.О. Правовий статус людини і громадянина в конституціях держав Східної Європи: порівняльно-правовий аналіз конституцій та їхнє співвідношення з міжнародними стандартами / М.О. Баймуратов // Вісник Центральної виборчої комісії. – К., 2006. – № 1. – 28 лют. – С. 89–93.
6. Бахрах Д.Н. Административное право : [учебник для вузов] / Д.Н. Бахрах. – М. : БЕК, 1999. – 368 с.
7. Гумін О.М. Адміністративно-правовий статус особи: поняття та структура / О.М. Гумін, Є.В. Пряхін // Наше право. – 2014. – № 5. – С. 32–37.
8. Діткевич І.І. Поняття «адміністративна процесуальна правосуб'єктність»: проблеми дефініції / І.І. Діткевич // Право і Безпека. – 2010. – № 4. – С. 131–136.
9. Зайчук О.В. Теорія держави і права. Академічний курс : [підручник] / За ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.
10. Про судоустрій і статус суддів 6 Закон України від 7 липня 2010 р. № 2453VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41.
11. Про державну службу : Закон України від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 4.
12. Про засади запобігання і протидії корупції 6 Закон України від 7 квітня 2011 року № 3206–VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 40.
13. Застосування дисциплінарних стягнень до працівників апарату суду // Судова гілка влади: офіційний веб-портал. – 2005. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dp.court.gov.ua/tu04/inform/63>.
14. Індус К.П. Формування і використання фінансових ресурсів місцевого самоврядування / К.П. Індус // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. – 2013. – Вип. 10. – С. 290–294.
15. Калашник О. Проблеми вдосконалення правового регулювання діяльності апарату місцевого загального суду / О. Калашник // Юридичний вісник. – 2014. – № 4. – С. 374–378.

16. Кельман М.С. Загальна теорія права (зі схемами, кросвордами, тестами) : [підручник] / М.С. Кельман, О.Г. Мурашин. – К. : Кондор, 2002. – 353 с.
17. Кодекс України про адміністративні правопорушення // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. – Ст. 1122 (з наступними змінами та доповненнями).
18. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30. – Ст. 141.
19. Лук'янець Д.М. Типологія юридичної відповідальності / Д.М. Лук'янець // Юридична Україна. – №3. – 2004. – С. 4-10.
20. Марцеляк О.В. Основні засади діяльності інституту омбудсмена / О.В. Марцеляк. // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2003. – Вип. 23. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2003_23_49.
21. Машук В.Ю. Адміністративно-правове забезпечення функціонування апаратів судів загальної юрисдикції : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07 / В.Ю. Машук ; Запоріж. нац. ун-т. – Запоріжжя, 2014. – 17 с.
22. Мельник Р.С. Загальне адміністративне право: навчальний посібник / Р.С. Мельник, В.М. Бевзенко ; за заг. ред. Р.С. Мельника. – К. : Ваіте, 2014. – 376 с.
23. Музичук О.М. Уточнення сутності категорії «правовий статус» суб'єкта адміністративно-правових відносин та його елементного складу / О.М. Музичук // Форум права. – 2008. – № 1. – С. 316-321.
24. Про затвердження Типових посадових інструкцій працівників апарату місцевого загального суду : Наказ Державної судової адміністрації від 20 липня 2005 року № 86 // Судова гілка влади: офіційний веб-портал. – 2005. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://od.court.gov.ua/tu16/info_suddi/posad.
25. Про затвердження Типового положення про апарат місцевого, апеляційного судів : Наказ Державної судової адміністрації України від 28 вересня 2012 року № 115 // Судова гілка влади: офіційний веб-портал. – 2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dsa.court.gov.ua/dsa/14/N1152012>.
26. Новий словник української мови : в 3-х т. / Укладачі: В. Яременко, О. Сліпушко. – Т. 3. П-Я. – К. : Аконіт, 2008. – 928 с.
27. Олефіренко Н. Адміністративно-правовий статус адміністративного суду в Україні / Н. Олефіренко // Слово Національної школи суддів України. – 2013. – № 3. – С. 152-155.
28. Панчишин А.В. Поняття, ознаки та структура категорії «правовий статус» / А.В. Панчишин // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 2. – С. 95-98.
29. Про затвердження Правил етичної поведінки державних службовців : Постанова Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2016 р. № 65 // Офіційний вісник України. – 2016. – № 15.
30. Рабінович П.М. Основи загальної теорії держави і права / П.М. Рабінович. – К. : Атіка, 1995. – 176 с.
31. Середа В.В. Дисциплінарна відповідальність: поняття, принципи та види / В.В. Середа // Університетські наукові записки. – 2014. – № 1. – С. 18-25.
32. Теорія держави і права : [підручник] / О.Ф. Скакун. – 2000. – С. 488-489.
33. Шульгач Н.М. Поняття та зміст правового статусу судді / Н.М. Шульгач // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. – 2012. – Вип. 8. – С. 23-25.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПІДТРИМАННЯ ПУБЛІЧНОГО ОБВИНУВАННЯ ПІД ЧАС СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

У статті визначається кримінальна процесуальна функція прокурора, яку він здійснює під час судового розгляду. Стверджується, що прокурор на цьому етапі кримінального провадження здійснює функцію публічного обвинувачення. Проаналізовано підстави та порядок зміни обвинувачення прокурором під час судового розгляду. Сформульовано поняття трансформації обвинувачення. Наведено фактичні та юридичні підстави та наслідки трансформації обвинувачення під час судового розгляду.

Ключові слова: кримінальне провадження, судовий розгляд, прокурор, публічне обвинувачення, зміна обвинувачення.

В статье определяется уголовная процессуальная функция прокурора, которую он осуществляет во время судебного рассмотрения. Утверждается, что прокурор на данном этапе уголовного производства выполняет функцию публичного обвинения. Проанализированы основания и порядок изменения обвинения прокурором в процессе судебного рассмотрения. Сформулировано понятие трансформации обвинения. Приведены фактические и юридические основания, а также последствия трансформации обвинения в ходе судебного рассмотрения.

Ключевые слова: уголовное производство, судебное рассмотрение, прокурор, публичное обвинение, изменение обвинения.

In the article the criminal procedural function of the prosecutor that he makes during the trial. It is alleged that the prosecutor at this stage of the criminal proceedings has the function of public prosecution. Analyzes the grounds and procedure for changing the charges the prosecutor during the trial. The concept of transformation charges. An factual and legal grounds and consequences of the transformation of the prosecution during the trial.

Key words: criminal trial proceedings, prosecutor, public prosecution, change charge.

Вступ. Реформування кримінального процесуального законодавства України, що супроводжується розширенням засади змагальності та посиленням гарантій захисту прав та законних інтересів учасників кримінального провадження, потребує ґрунтовного дослідження змісту його положень з метою приведення їх у відповідність з міжнародними стандартами у сфері кримінального судочинства.

Постановка завдання. Одна із ключових позицій у кримінальному процесі відведена механізму реалізації функції обвинувачення. У такому контексті аналіз процедури підтримання публічного обвинувачення у суді має як теоретичне, так і практичне значення.

Питання реалізації функції обвинувачення у кримінальному процесі були предметом дослідження таких учених: Ю.П. Аленін, С.А. Альперт, І.В. Басиста, В.П. Бож'єв, Н.В. Глинська, І.В. Гловюк, Ю.М. Грошевий, А.Я. Дубинський, В.С. Зеленецький, О.В. Капліна, М.П. Каркач, Л.М. Лобойко, О.Р. Михайленко, М.М. Михеєнко, Я.О. Мотовиловкер, В.Т. Нор, В.О. Попелюшко, Р.Д. Рахунов, І.В. Рогатюк, І.А. Тітко, Н.І. Щегель та ін. Вищевказані вчені здійснили значний внесок у теорію кримінального процесу щодо дослідження зазначеного питання.

Попри це, враховуючи процес реформування кримінального процесуального законодавства, механізм підтримання публічного обвинувачення в суді потребує подальшого дослідження та удосконалення.

Метою даної статті є аналіз окремих аспектів процесуального порядку підтримання публічного обвинувачення під час судового розгляду.

Результати дослідження. Згідно з пунктом 4 частини 2 статті 129 Конституції України [1] підтримання публічного обвинувачення у суді прокурором є однією з основних засад судочинства.

Відповідно до пункту 15 частини 2 статті 36 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [2] прокурор уповноважений підтримувати державне обвинувачення у суді, відмовлятися від підтримання державного обвинувачення, змінювати його або висувати додаткове обвинувачення у порядку, встановленому КПК України.

Прокурор здійснює повноваження прокурора у кримінальному провадженні з його початку до завершення. Здійснення повноважень прокурора у цьому самому кримінальному провадженні іншим прокурором можливе лише у випадках, передбачених КПК України. За загальним правилом підтримувати публічне обвинувачення в суді має прокурор, який здійснював нагляд за додержанням законів під час досудового розслідування.

Дослідивши точки зору різних науковців щодо кримінальної процесуальної функції прокурора, яку він здійснює під час судового провадження, можна сформулювати три основні позиції авторів щодо цього питання: 1) прокурор здійснює функцію нагляду за виконанням законів [3, с. 14]; 2) прокурор здійснює функцію обвинувачення [4, с. 12]; 3) діяльність прокурора є результатом поєднання обох вищевказаних процесуальних функцій [5, с. 132]. З приводу цього вважається, що більш правильною є друга позиція.

Здійснення прокурором у суді процесуальної функції обвинувачення – це практична реалізація тих висновків, яких він дійшов у результаті нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням. Державне обвинувачення ґрунтується на діяльності органів розслідування, завдяки зусиллям яких обвинувачений викритий у вчиненні злочину, і повинен постати перед судом [6, с. 26-32].

Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 р. [7] було змінено функціональну спрямованість діяльності прокуратури, а саме конституційну функцію прокуратури змінено з «підтримання державного обвинувачення у суді» на «підтримання публічного обвинувачення у суді» (пункт 1 стаття 131¹ Конституції України). Крім того, однією з засад судочинства передбачено підтримання не державного, а публічного обвинувачення у суді прокурором (пункт 4 частини 2 статті 129 Конституції України).

Під час з'ясування обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами на прокурора, який підтримує публічне обвинувачення, покладається обов'язок активної участі у з'ясуванні обставин кримінального правопорушення, перевірка їх доказами. Відповідно до статті 349 КПК України насамперед досліджуються докази сторони обвинувачення, а зі сторони захисту – в другу. Крім того, на сторону обвинувачення покладається обов'язок забезпечення присутності під час судового розгляду свідків обвинувачення (частина 3 статті 23 КПК України).

На забезпечення всебічного, повного та неупередженого дослідження всіх обставин, що мають значення для кримінального провадження, сторона обвинувачення, як і сторона захисту, має право заявити клопотання про виклик нових свідків, експерта для допиту, проведення експертизи, витребування інших додаткових доказів, застосування заходів забезпечення кримінального провадження або проведення слідчих (розшукових) дій.

Під час допиту обвинуваченого, потерпілого, свідків, прокурору необхідно з'ясовувати обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні відповідно до частини 1 статті 91 КПК України. За наявності для цього підстав, прокурор зобов'язаний подавати клопотання про визнання доказів недопустимими, а також заперечувати проти необґрунтованих клопотань сторони захисту та потерпілого з цього питання.

З метою доказування обвинувачення завдання прокурора полягає у доведенні винуватості особи у вчиненні інкримінованого кримінального правопорушення шляхом подання відповідних доказів, що є належними та допустимими.

Чинний КПК України суттєво розширив процесуальні повноваження прокурора у кримінальному процесі, що не могло не позначитись на інституті зміни прокурором обвинувачення у суді. Дискусійним питанням у науці кримінального процесу було і залишається питання розпорядження прокурором обвинуваченням під час судового провадження у першій інстанції, що може проявитись у зміні прокурором обвинувачення, яке було сформульовано в обвинувальному акті.

Під зміною обвинувачення в теорії кримінального процесу необхідно розуміти можливість внесення до нього офіційними особами тих чи інших коригувань, що впливають на сут-

ність, обсяг та характер обвинувачення у справі [8, с. 42]. Підставами зміни обвинувачення під час судового провадження є: встановлення нових фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого обвинувачується особа; наявність у прокурора після дослідження доказів у суді внутрішнього переконання про необхідність зміни обвинувачення (стаття 338 КПК України).

КПК України передбачає повноваження прокурора щодо зміни обвинувачення, висунення додаткового обвинувачення, відмови від підтримання державного обвинувачення, початку провадження щодо юридичної особи. Аналіз цих повноважень дозволяє ставити питання про наявність трансформації обвинувачення у судовому розгляді, зокрема, коли мова йде про зміну обвинувачення прокурором на менш тяжке за кваліфікацією або обсягом, відмову прокурора від підтримання публічного обвинувачення при згоді потерпілого підтримувати обвинувачення у суді, під час початку провадження щодо юридичної особи. Відмітимо, крім того, що такі повноваження є виключними для прокурора, а потерпілий при підтриманні обвинувачення прокурором не може впливати на зміну меж судового розгляду (крім провадження у формі приватного обвинувачення).

З метою ухвалення справедливого судового рішення та захисту прав людини та її основоположних свобод, суд має право вийти за межі висунутого обвинувачення, зазначеного в обвинувальному акті, лише у частині зміни правової кваліфікації кримінального правопорушення, якщо це покращує становище особи, стосовно якої здійснюється кримінальне провадження. Згідно зі статтею 339 КПК України, у разі отримання відомостей про можливе вчинення обвинуваченим іншого кримінального правопорушення, щодо якого обвинувачення не висувалось і яке тісно зв'язане з первинним та їх окремий розгляд неможливий, прокурор після виконання вимог статті 341 КПК України має право звернутися до суду з вмотивованим клопотанням про розгляд додаткового обвинувачення в одному провадженні з первинним обвинуваченням.

Про трансформацію обвинувачення (у його процесуально-правовому значенні) логічно стверджувати, як видається, лише у тому випадку, коли внаслідок зміни обвинувачення, відмови від обвинувачення, початку кримінального провадження змінюється (трансформується) правова природа обвинувачення. Це відбувається, зокрема, у ситуаціях зміни обвинувачення прокурором на менш тяжке за кваліфікацією або обсягом, відмови прокурора від підтримання публічного обвинувачення при згоді потерпілого підтримувати обвинувачення у суді, під час початку провадження щодо юридичної особи.

З метою зміни правової кваліфікації та/або обсягу обвинувачення прокурор має право змінити обвинувачення, якщо під час судового розгляду встановлені нові фактичні обставини кримінального правопорушення, у вчиненні якого обвинувачується особа (частина 1 статті 338 КПК України). У разі зміни обвинувачення на менш тяжке КПК України передбачає такі правила: якщо в обвинувальному акті зі зміненним обвинуваченням ставиться питання про застосування закону України про кримінальну відповідальність, який передбачає відповідальність за менш тяжке кримінальне правопорушення, чи про зменшення обсягу обвинувачення, головуючий зобов'язаний роз'яснити потерпілому його право підтримувати обвинувачення у раніше пред'явленому обсязі (частина 3 статті 338 КПК України). І хоча у цьому випадку КПК України прямо, на відміну від частини 5 статті 340 КПК України, не вказує на трансформацію обвинувачення, вона може мати місце, якщо потерпілий погодиться підтримувати обвинувачення у раніше пред'явленому обсязі. Відповідно, виникає питання щодо правової природи такого обвинувачення. У літературі воно іменується співобвинуваченням [9, с. 103], поєднаним обвинуваченням [10, с. 346].

Як зазначає І.В. Гловюк, у даному випадку мова йде про особливий, новий вид обвинувачення, який має ознаки і публічного (у силу складів кримінальних правопорушень, за якими здійснюється провадження), і приватного обвинувачення (можливість відмови від подальшого підтримання, що повинно тягнути за собою неможливість подальшого розгляду обвинувачення у підтриманому потерпілим обсязі), що можна назвати поєднаним обвинуваченням (у силу того, що воно тісно поєднано з одночасно підтримуваним обвинуваченням прокурором) [10, с. 346]. З особливим характером обвинувачення, що обґрунтовується авторкою, слід погодитися повністю, проте, вважаємо, необхідно висловити аргументи на користь дещо іншого визначення його правової природи. У випадку зміни прокурором обвинувачення і згоди потерпілого на його підтримання у раніше пред'явленому обсязі відбувається така ситуація: фактично існують два обвинувачення, одне з яких (менш тяжке або менше за обсягом) підтримує прокурор, а інше – потерпілий (у повному, раніше пред'явленому обсязі). Суд повинен вирішити питання про обґрунтованість обвинувачення, що підтримується потерпілим, проте, у судовому рішенні може бути встановлена обґрунтованість обвинувачення лише у тій частині, у якій його підтримує

прокурор. Таким чином, ці обвинувачення, не співпадаючи за обсягом та/ або правовою кваліфікацією, певним чином конкурують між собою, оскільки визнання обґрунтованості одного з них покаже хибність позиції прокурора (якщо буде визнано обґрунтованість підтриманого потерпілим обвинувачення, оскільки це свідчитиме про помилковість його зміни прокурором) або потерпілого (якщо буде визнано обґрунтованість підтриманого прокурором обвинувачення, оскільки це свідчитиме про помилковість наполягання на засудженні особи за раніше пред'явленим обвинуваченням). Відповідно, на нашу думку, у цьому випадку можна запропонувати таку назву, як конкуруюче обвинувачення, що є самостійним видом обвинувачення у судовому кримінальному провадженні.

Більш явною є трансформація обвинувачення у випадку, якщо прокурор відмовився від підтримання публічного обвинувачення, а потерпілий погоджується підтримувати обвинувачення. Так, кримінальне провадження за відповідним обвинуваченням набуває статусу приватного і здійснюється за процедурою приватного обвинувачення, а потерпілий, який погодився підтримувати обвинувачення в суді, користується всіма правами сторони обвинувачення під час судового розгляду (частини 4, 5 статті 340 КПК України). Зміна правової природи обвинувачення, виходячи з нормативних приписів, є безспірною. Проте виникає питання щодо правової природи обвинувачення, що підтримується потерпілим, з позицій кримінальної процесуальної доктрини. Відмітимо, що у більшості випадків воно характеризується як субсидіарне [10, с. 347; 11, с. 180; 12, с. 62] (хоча є і найменування публічно-приватне обвинувачення [13, с. 143]), проте у літературі висловлені суперечливі думки щодо його самостійного характеру або віднесення до іншого виду обвинувачення [10, с. 347; 11, с. 180; 12, с. 62; 14; 15, с. 238-239]. Безсумнівним є те, що субсидіарне обвинувачення не є різновидом публічного обвинувачення. Субсидіарне обвинувачення характеризується при цьому наступними ознаками, спільними з приватним обвинуваченням: ініціація з боку потерпілого, вплив волевиявлення потерпілого на закінчення кримінального провадження, підтримання обвинувачення потерпілим. Відповідно, його слід визнати різновидом (формою) приватного обвинувачення.

Достатньо складним у силу нормативної новизни цього повноваження прокурора є вирішення питання про трансформацію обвинувачення при початку провадження щодо юридичної особи. Відмітимо, що у разі встановлення наявності підстав для застосування кримінально-правових заходів до юридичної особи, прокурор після виконання вимог статті 341 КПК України має право звернутися до суду з вмотивованим клопотанням про початок провадження щодо юридичної особи (частина 1 статті 339 КПК України). Може виникнути питання про правомірність віднесення цієї ситуації до трансформації обвинувачення, оскільки, по-перше, термін «обвинувачення» щодо юридичної особи у КПК України не вживається, по-друге, обвинувачення не видозмінюється, а починається. Щодо першого питання, то слід підтримати визначену у літературі правову природу провадження, яке здійснюється щодо юридичної особи, як здійснення кримінального переслідування [16, с. 7], і визнати обвинувальний характер діяльності прокурора щодо юридичної особи. Це дозволяє розглядати початок провадження щодо юридичної особи у контексті висунення обвинувачення. Щодо другого питання, то обвинувачення стосовно юридичної особи, дійсно, не видозмінюється, а починається, проте, враховуючи, що підставами для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру є: 1) вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого зі злочинів, передбачених у статтях 209 і 306, частинах першій і другій статті 368³, частинах першій і другій статті 368⁴, статтях 369 і 369² КК України; 2) незабезпечення виконання покладених на її уповноважену особу законом або установчими документами юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення будь-якого зі злочинів, передбачених у статтях 209 і 306, частинах першій і другій статті 368³, частинах першій і другій статті 368⁴, статтях 369 і 369² КК України; 3) вчинення її уповноваженою особою від імені юридичної особи будь-якого зі злочинів, передбачених у статтях 258-258⁵ КК України; 4) вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого зі злочинів, передбачених статтями 109, 110, 113, 146, 147, частинами другою – четвертою статті 159¹, статей 160, 260, 262, 436, 437, 438, 442, 444, 447 КК України, а відомості про юридичну особу, щодо якої можуть застосовуватися заходи кримінально-правового характеру, вносяться слідчим або прокурором до ЄРДР негайно після вручення особі повідомлення про підозру у вчиненні від імені та в інтересах такої юридичної особи будь-якого зі злочинів, передбачених статтями 109, 110, 113, 146, 147, 160, 209, 260, 262, 306, частинами першою і другою статті 368³, частинами першою і другою статті 368⁴, ст. ст. 369, 369², 436, 437, 438, 442, 444, 447 КК України, або від імені такої юридичної особи будь-якого із

злочинів, передбачених статтями 258-258⁵ КК України (частина 8 статті 214 КПК України), то логічним є висновок, що трансформується обвинувачення щодо фізичної особи, яке стає ускладненим у силу інкримінування особі кримінально-карних дій від імені та в інтересах або від імені юридичної особи, можливості застосування додаткових заходів кримінально-правового характеру, доказування підстав їх застосування. Це обвинувачення пропонуємо назвати подвійним у силу його здійснення одночасно і щодо фізичної, і щодо юридичної особи.

Можна виділити фактичні та юридичні підстави й наслідки трансформації обвинувачення у судовому розгляді.

Фактичними підставами трансформації обвинувачення при зміні обвинувачення є, враховуючи, що мета зміни обвинувачення – це досягнення відповідності обвинувачення, що інкримінується особі, фактичним обставинам кримінального правопорушення, що встановлені під час судового розгляду [17, с. 139], – наявність достатніх даних щодо невідповідності кваліфікації або обсягу обвинувачення фактичним обставинам кримінального провадження та необхідності застосування закону України про кримінальну відповідальність, який передбачає відповідальність за менш тяжке кримінальне правопорушення, чи про зменшення обсягу обвинувачення; при відмові від обвинувачення – наявність достатніх даних, що пред'явлене особі обвинувачення не підтверджується; при початку провадження щодо юридичної особи – наявність достатніх даних щодо підстав застосування кримінально-правових заходів до юридичної особи.

Юридичними підставами такої трансформації є відповідні кримінальні процесуальні рішення прокурора, відповідно при зміні обвинувачення – змінений обвинувальний акт; при відмові від обвинувачення – постанова; при початку провадження щодо юридичної особи – клопотання. Стаття 341 КПК України вимагає погодження зміни обвинувачення, висунення нового обвинувачення, відмови від підтримання публічного обвинувачення та початку провадження щодо юридичної особи під час судового розгляду з прокурором вищого рівня (крім випадку, коли обвинувачення підтримується Генеральним прокурором). І хоча, на нашу думку, погодження цих рішень з прокурором вищого рівня є зайвим, оскільки прокурор, який підтримує державне обвинувачення, на підставі внутрішнього переконання повинен самостійно приймати такі рішення, натепер, враховуючи вимоги статті 341 КПК України, юридичними підставами трансформації обвинувачення є обвинувальний акт, постанова, клопотання, погоджені з прокурором вищого рівня.

Наслідки трансформації обвинувачення у суді мають місце, по-перше, для обвинувальної діяльності, по-друге, для діяльності інших учасників кримінального провадження, які не відносяться до сторони захисту. У контексті обвинувальної діяльності такими наслідками є: при зміні обвинувачення – підтримання обвинувачення прокурором та потерпілим у відповідних частинах; при початку провадження щодо юридичної особи – здійснення прокурором обвинувальної діяльності щодо фізичної та юридичної особи. При відмові від обвинувачення прокурор не може залишатись державним обвинувачем. Однак, чинне законодавство не дає відповіді на питання, чи повинен прокурор брати участь у судовому розгляді у справах приватного обвинувачення. Прокурор продовжує здійснювати функцію забезпечення прав інших учасників судового провадження, якщо потерпілий не погоджується з думкою прокурора та самостійно продовжує підтримувати обвинувачення, оскільки він наділений правом оскарження судового рішення незалежно від відмови від обвинувачення. У випадку ухвалення обвинувального вироку при відмові прокурора від обвинувачення він повинен оскаржити даний вирок в апеляційній чи касаційній інстанції. У результаті відмови прокурора від підтримання публічного обвинувачення зазнає зміни правовий статус потерпілого, оскільки він стає самостійним суб'єктом приватного обвинувачення і здійснює підтримання субсидіарного приватного обвинувачення у судовому розгляді.

Висновки. Правова регламентація зміни обвинувачення під час судового розгляду потребує вдосконалення з метою забезпечення права на захист обвинуваченого та забезпечення прав та законних інтересів потерпілого. Для цього необхідно: закріпити у статті 338 КПК України заборону прокурору змінювати обвинувачення у судовому розгляді на таке, що істотно відрізняється від первинного за фактичними обставинами; доповнити статтю 338 КПК України положенням про обов'язок головуєчого роз'яснити право підтримувати обвинувачення у раніше пред'явленому обсязі не лише потерпілому, але і його представнику та законному представнику; закріпити у статті 338 КПК України можливість заявлення клопотання представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, про продовження строку для можливості підготуватися до відстоювання інтересів юридичної особи щодо зміненого обвинувачення; при зміні обвинувачення передбачити необхідність повторного повідомлення потерпілого та у разі відсутності його

волевиявлення розцінювати це як відсутність бажання підтримувати обвинувачення у раніше пред'явленому обсязі; закріпити у статті 338 КПК України положення про те, що у разі відсутності у матеріалах кримінального провадження підтвердження отримання потерпілим копії обвинувального акту, повістки про виклик або ознайомлення з їх змістом в інший спосіб, суд для забезпечення інтересів потерпілого повинен вжити заходів до повідомлення його через засоби масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження; передбачити у КПК України положення про обов'язкове представництво потерпілого у випадку його згоди на підтримання обвинувачення у раніше пред'явленому обсязі у разі неможливості самостійного забезпечення договірного представництва і забезпечувати його за рахунок механізму безоплатної правової допомоги.

Відповідно до статті 338 КПК України можна виділити наступні форми зміни обвинувачення у суді: зміна правової кваліфікації діяння, зміна обсягу обвинувачення, комбінована зміна обвинувачення.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року // ВВР України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року // Голос України від 19.05.2012 р. – № 90-91.
3. Рогатюк І.В. Формування функції обвинувачення та її реалізація у кримінальному процесі : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : 12.00.09 / І.В. Рогатюк. – Київ, 2004. – 22 с.
4. Чувилев А.А. Прокурорский надзор: Вопросы и ответы / А.А. Чувилев. – М. : Новый юрист, 1999. – 136 с.
5. Юрчишин В.М. Підтримання державного обвинувачення в суді – першочергова конституційна функція прокуратури / В.М. Юрчишин // Право України. – 2004. – № 5. – С. 131-135.
6. Каркач П.М. Деякі питання суті державного обвинувачення за новим Кримінальним процесуальним кодексом України / П.М. Каркач, Я. Ковальова // Вісник прокуратури. – 2012. – № 11. – С. – 26–32.
7. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 2 червня 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1401-19>.
8. Фаткуллин Ф.Н. Изменение обвинения / Ф.Н. Фаткуллин. – М. : Юридическая литература, 1971. – 164 с.
9. Деревянкін С.Л. Публічність та диспозитивність у кримінальному судочинстві : [монографія] / С.Л. Деревянкін. – О. : ОЮІ НУВС, 2008. – 174 с.
10. Гловюк І.В. Кримінально-процесуальні функції: теорія, методологія та практика реалізації на основі положень Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. : [монографія] / І.В. Гловюк. – Одеса : Юридична література, 2015. – 712 с.
11. Давиденко С.В. Особливості процесуального положення потерпілого при відмові прокурора від підтримання державного обвинувачення в суді / С.В. Давиденко // Право і суспільство. – 2014. – № 6.1. – С. 176-182.
12. Перепелиця С.І. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / С.І. Перепелиця. – Харків, 2014. – 201 с.
13. Пилипенко Д.О. Потерпілий як суб'єкт реалізації функції обвинувачення у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Д.О. Пилипенко. – Донецьк, 2014. – 207 с.
14. Познышев С.В. Элементарный учебник русского уголовного процесса / С.В. Познышев. – Москва, 1913 // Allpravo.Ru – 2004. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://allpravo.ru/library/doc1897p0/instrum3553/print3597.html>.
15. Розин Н.Н. Уголовное судопроизводство : [пособие к лекциям] / Н.Н. Розин. – 2-е изд., изменен. и доп. – СПб : Юридический книжный склад Право, 1914. – 547 с.
16. Гловюк І.В. Кримінально-процесуальні функції: теоретико-методологічні засади і практика реалізації : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня д-ра юрид. наук : 12.00.09 / І.В. Гловюк. – Одеса, 2016. – 40 с.
17. Меркулов С.М. Обвинувачення у кримінальному судочинстві України в контексті європейських стандартів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / С.В. Меркулов. – Донецьк, 2014. – 199 с.

**ЗНАЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ СУДОВОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ УКРАЇНИ
У ВЗАЄМОДІЇ КЕРІВНИКА АПАРАТУ СУДУ З ГОЛОВОЮ СУДУ
З УПРАВЛІННЯ РОБОТОЮ СУДОВОЇ УСТАНОВИ**

У статті визначено, що Державна судова адміністрація України, як посередник між керівником апарату суду та головою судової установи, має здійснювати безперервну співпрацю останніх у вирішенні поточних справ діяльності суду. Для цього потрібно більш точно розмежувати їх обов'язки, щоб уникнути зайвого втручання, та впровадити спільну відповідальність та зацікавленість обох учасників управлінського процесу. Від якісної та ефективної взаємодії голови суду та керівника апарату суду залежить робота відповідного суду, якість та швидкість відправлення правосуддя безпосередньо суддями, а звідси і зростання довіри громадян у цілому до судової системи в Україні.

Ключові слова: Державна судова адміністрація, Голова суду, Керівник апарату суду, судова влада, управлінська робота.

В статье определено, что Государственная судебная администрация Украины в качестве посредника между руководителем аппарата суда и председателем судебного учреждения, должна осуществлять непрерывное сотрудничество последних в решении текущих дел деятельности суда. Для этого нужно более точно разграничить их обязанности, чтобы избежать излишнего вмешательства, и внедрить совместную ответственность и заинтересованность обоих участников управленческого процесса. От качественного и эффективного взаимодействия председателя суда и руководителя аппарата суда зависит работа соответствующего суда, качество и скорость отправления правосудия непосредственно судьями, а отсюда и рост доверия граждан в целом к судебной системе в Украине.

Ключевые слова: Государственная судебная администрация, Председатель суда, Руководитель аппарата суда, судебная власть, управленческая работа.

The article stipulates that the State Judicial Administration of Ukraine as a mediator between the head of the court staff and the head of the judicial institutions should carry out continuous cooperation in addressing recent current affairs of the court. This requires more accurately delineate their responsibilities to avoid unnecessary interference and implement joint responsibility.

Key words: administrative work, head of the court staff, head of the judicial institutions, judiciary, State Judicial Administration.

Вступ. Основною місією судів є здійснення правосуддя задля забезпечення захисту передбачених законом прав та інтересів громадян [1]. Запорукою реалізації цієї місії є належна організація роботи всіх підрозділів суду та його апарату. Керівник апарату несе персональну відповідальність за належне організаційне забезпечення суду, суддів та судового процесу, функціонування автоматизованої системи документообігу. Голова представляє суд як орган державної влади, контролює ефективність діяльності апарату суду, забезпечує виконання рішень зборів суддів місцевого суду [2].

За головою суду залишається загальне управління та адміністрування судом. Але керівники апаратів виконують функції судових адміністраторів, займаючись кадровими питаннями, статистичними звітами, управлінням персоналу, менеджментом, господарською діяльністю, володіючи навичками з інформаційних технологій та публічної діяльності. Всі ці функції не притаманні судді і вони не можуть їх виконувати на належному рівні [2].

© КУЦЕНКО В.Д. – начальник територіального управління (Державна судова адміністрація України в Одеській області)

Саме тому, Державна судова адміністрація України як координатор їх взаємодії має враховувати різнопланові аспекти покращення здійснюваної ними діяльності та шукати шляхи подолання практичних та теоретичних колізій.

Постановка завдання. Деякі аспекти адміністративно-правового статусу Державної судової адміністрації України й організаційного забезпечення судів раніше вже розглядалися такими вченими, як: А. Борк, В. Бринцев, В. Городовенко, В. Капустинський, Р. Кирилюк, О. Краснобров, І. Марочкін, А. Іванищук, В. Сердюк, А. Стрижак, Р. Ігонін, Г. Новосьолов, В. П'ятковський, А. Хливнюк та ін. Проте, аналізованої нами проблематики вони торкалися лише опосередковано, досліджуючи інші, більш загальні, спеціальні та суміжні чинники. Тим самим, значення Державної судової адміністрації України у взаємодії керівника апарату суду з головою суду з управління роботою судової установи є таким, що досліджений вітчизняною науковою адміністративного права поверхнево, безсистемно та потребує подальших наукових розробок.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі теорії адміністративного права, аналізу відповідних нормативно-правових актів, праць вчених та інших джерел з'ясувати значення Державної судової адміністрації України у взаємодії керівника апарату суду з головою суду з управління роботою судової установи.

Результати дослідження. Адміністративними повноваженнями у суді наділені голови судів та їх заступники. Крім цього, до категорії службовців з юридично встановленим комплексом прав та обов'язків щодо організаційного керівництва судом належать також керівники апарату суду та їх заступники. Їх правовий статус визначається законами України «Про судоустрій і статус суддів», «Про державну службу» та іншими нормативно-правовими актами України [3; 4; 5, с. 51]. Тобто, керівник апарату суду і голова суду, а також їх заступники є службовцями з юридично встановленим комплексом прав та обов'язків щодо організаційного керівництва судом.

Як зазначає С. Обрусна, у вітчизняній теорії та практиці управління на позначення управлінської діяльності у судовій галузі наукового обґрунтування та нормативного закріплення у різні періоди набули поняття «судове управління», «організаційне керівництво судами», «організаційне забезпечення судів». Крім того, існує ряд підходів щодо тлумачення кожного з них [6, с. 42].

За думкою А. Стрижак, поняття «організаційне керівництво судами» означає таку діяльність керівника (голови) певного судового органу, яка передбачає підготовку умов, спрямування роботи суддів як носіїв судової влади щодо своєчасного, повного і всебічного розгляду кожної справи, що знаходиться на розгляді у відповідному судовому органі і не передбачає надання їм вказівок по суті порушених спірних питань і порядку застосування норм матеріального і процесуального права [7, с. 28].

Вказане поняття було введено у юридичну практику у зв'язку з передачею функцій управління судовими органами від органів юстиції до Верховного та обласних судів. Термін «організаційне керівництво судами» певний час продовжувало вживатися й після відновлення повноважень Міністерства юстиції ЦРСР та його органів на місцях на позначення їх виконавчо-розпорядчої діяльності. Аналіз статей 24, 28, 41 Закону України «Про судоустрій України» дозволяє стверджувати, що вказаний термін щодо діяльності компетентних у цій сфері органів виконавчої влади не вживається, а визначає зміст відповідних напрямків роботи голів судових органів, так би мовити, має внутрішній характер та не включає зовнішнього організаційного впливу з боку органів законодавчої та виконавчої влади, глави держави, а отже, є вужчим за поняття «судове управління» [6, с. 42].

Таким чином, організаційне керівництво судом – це діяльність керівника апарату суду та голови суду, а також їх заступників, яка спрямована на створення, підтримку та реалізацію достатніх, допустимих та належних умов для виконання суддями своїх функціональних обов'язків без порушення їх права на незалежність та неупередженість.

Керівник апарату призначається на посаду та звільняється з посади наказом голови місцевого суду за попереднім погодженням з відповідним територіальним управлінням Державної судової адміністрації (далі – ДСА) з дотриманням вимог трудового законодавства та законодавства про державну службу України [8]. Тобто, ДСА України та його структурні підрозділи виступають посередниками між керівниками апаратів суду та головами.

Керівник апарату очолює апарат місцевого загального суду та здійснює безпосереднє керівництво його діяльністю. Правовий статус керівника апарату визначається Законами України «Про судоустрій України» та «Про державну службу» [2; 4]. Він виконує свої функціональні обов'язки під керівництвом голови суду та безпосередньо йому підпорядковується (а також виконувачу його обов'язків заступнику) і координує свою діяльність з відповідним територіальним управлінням Державної судової адміністрації [8].

Оскільки документальне оформлення проходження державної служби керівників апаратів судів та їх заступників належить до повноважень ДСА України та її територіальних управлінь, створюються особисті справи керівників апаратів та їх заступників у ДСА України та відповідних територіальних управліннях [5, с. 51]. Тут уже можна спостерігати безпосередньо кадрову діяльність ДСА та її відповідних територіальних управлінь.

Слід наголосити, що керівник апарату суду здійснює організаційне забезпечення суду, суддів та судового процесу; безпосередньо керує апаратом суду, забезпечує трудову дисципліну, виконання працівниками апарату своїх посадових обов'язків, їх взаємодію у вирішенні завдань, покладених на апарат суду щодо організаційного забезпечення діяльності суду; взаємодіє з правоохоронними та іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, органами суддівського самоврядування, спеціальним підрозділом судової міліції «Грифон», іншими установами й організаціями, засобами масової інформації з питань забезпечення діяльності суду; інформує збори суддів про свою діяльність; здійснює організаційне забезпечення ведення судової статистики, діловодства, обліку та зберігання судових справ, належного ведення архіву, кодифікації та роботи бібліотеки суду; забезпечує функціонування автоматизованої системи документообігу загальних судів; складає плани роботи суду та погоджує їх з головою суду, та має інші повноваження та обов'язки, що деталізовані в його Посадовій інструкції [8].

Кожен суд за Типовою посадовою інструкцією має свою, яка затверджується Наказом Державної судової адміністрації України.

Для порівняння, визначення повноважень у деяких країнах Європи, в Україні та у Сполучених Штатах Америки є дійсно різним, іноді навіть полярним. У деяких європейських країнах перелік функціональних обов'язків адміністратора суду, наприклад, обмежується кількома рядками у законі, які визначають відповідальність за персонал суду та засоби суду, та контрактом, який визначає загальні межі відповідальності. У посадовій інструкції федеральних судів Сполучених Штатів Америки окремо і більш чітко, ніж в українських зразках посадових інструкцій, прописані знання, навички та вміння, які є ключовими при проведенні аналізу посад [1].

Посадова інструкція федеральних судів Сполучених Штатів Америки дає більш детальний опис обов'язків адміністратора справ та має наступні складові: Ідентифікатор (назва посади, професійна група); Загальний огляд; Основні функції та обов'язки; Кваліфікаційні вимоги (необхідні компетенції, знання-навички-вміння, основний фокус та опис роботи, складність та процедура прийняття рішень, взаємодія з судовими органами та зовнішні контакти, робоче середовище та фізичні вимоги); Погоджувальний підпис [1].

Тобто, досвід інших країн свідчить про більшу деталізованість повноважень та обов'язків адміністраторів суду, що, у свою чергу, створює для них граничні рамки у колі їх виконання.

Чинне законодавство, що регулює судоустрій та статус суддів в Україні, не передбачає значних відмінностей у регламентації правового статусу голів судів різних рівнів. Усі вони, як і їхні заступники, призначаються із суддів відповідного суду, наділяються додатковими адміністративними повноваженнями, а перебування на адміністративних посадах не звільняє їх від здійснення повноважень судді [9].

З такої норми чітко можна спостерігати принцип рівності, який присутній у судовій гілці влади.

Традиційно повноваження голови суду у наукових джерелах поділяють на суддівські, адміністративні, організаційні та представницькі [10; 11; 12]. Прикметник «адміністративні» конкретизує повноваження, тобто вказує, що їм відповідає не будь-який комплекс прав та обов'язків, а тільки такий, що притаманний керівникові. Слід звернути увагу на те, що деякі вчені вважають, що адміністративні повноваження – це повноваження, які поширюються лише на апарат суду [13, с. 116]. На хибність цього підходу вказує такий факт. Відповідно до частини 2 статті 24, частини 2 статті 29, частини 2 статті 34, частини 2 статті 41 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» голова суду, реалізуючи свої адміністративні повноваження, видає накази та розпорядження, тоді як відповідно до пункту 4 частини 1 статті 24, пункту 4 частини 1 статті 29, пункт 4 частини 1 статті 34 та пункт 4 частини 1 статті 41 на голову суду покладено обов'язок видавати на підставі акту про призначення (обрання) суддею чи звільнення судді з посади відповідний наказ, що відповідно до закону прямо вказує на відношення вказаного повноваження до категорії адміністративних повноважень голови суду [9; 3].

На сьогодні існують дві протилежні позиції стосовно адміністративних повноважень. Деякі вчені-юристи вважають, що голова суду має керувати всіма напрямками діяльності суду, тож обмежувати його реальні управлінські повноваження не варто, оскільки це може призвести

до проблем, пов'язаних з організацією судочинства, його якістю, дотриманням строків розгляду справ тощо. Оскільки ж за якість роботи суду відповідає голова, то він повинен мати належний обсяг повноважень. Інші дотримуються протилежної думки та вважають, що необхідно обмежити повноваження керівників судів представницькими функціями та контролем за організацією роботи суду. Це забезпечить неможливість зовнішнього впливу на суддю через втручання у здійснення судочинства [9].

Ми підтримуємо думку, що необхідно обмежити повноваження керівників судів представницькими функціями та контролем за організацією роботи суду, а всі інші повноваження передати або до його заступників або ж керівнику апарату суду, із заборобою йому здійснювати безпосередньо правосуддя. Мова йде про не позбавлення їх такого права, а про набір нових спеціалізованих кадрів, які мають досвід роботи, але з певних причин не можуть обіймати посаду судді.

З прийняттям Закону України «Про судоустрій і статус суддів», який передбачає розмежування повноважень голови суду та керівника апарату, відбулось посилення статусу керівника апарату щодо вирішення кадрових питань: надано право своїми наказами призначати, звільняти та заохочувати працівників апарату. Раніше ці повноваження належали голові суду [1]. Проте, на нашу думку, є ще повноваження, які доцільно було б виконувати керівнику апарату суду.

Щодо адміністративних повноважень голови суду, то він, як і раніше, представляє суд, як орган державної влади, у зносинах з іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування, фізичними та юридичними особами. Ця норма закону вказує на те, що у суді голова суду був і залишається головним адміністратором, хоча обсяг його суто адміністративних повноважень за нині чинним законом суттєво зменшений. Але від взаємодії голови суду та керівника апарату та їх конструктивної роботи залежить результат формування дієвої судової команди [1].

ДСА, як посередник між керівником апарату суду і головою судової установи, має здійснювати безперервну співпрацю останніх у вирішенні поточних справ діяльності суду. Для цього потрібно більш точно розмежувати їх обов'язки, щоб уникнути зайвого втручання, та впровадити спільну відповідальність та зацікавленість обох учасників управлінського процесу. Також їм необхідно спільно планувати свою роботу та звітувати, а голова суду повинен регулярно отримувати інформацію від керівника апарату суду, звіти про стан вирішення управлінських питань, статистичну та господарську звітність. Від якісної та ефективної взаємодії голови суду та керівника апарату суду залежить робота відповідного суду, якість та швидкість відправлення правосуддя безпосередньо суддями, а звідси і зростання довіри громадян у цілому до судової системи в Україні.

Висновки. Усе вище викладене дає можливість сформулювати наступні висновки, відносно значення Державної судової адміністрації України у взаємодії керівника апарату суду з головою суду з управління роботою судової установи:

- Державна судово адміністрація України є координатором взаємодії голови суду та керівника апарату суду та має враховувати різнопланові аспекти покращення здійснюваній ними діяльності та шукати шляхи подолання практичних та теоретичних колізій;
- керівник апарату суду та голова суду, а також їх заступники є службовцями з юридично встановленим комплексом прав та обов'язків щодо організаційного керівництва судом;
- організаційне керівництво судом – це діяльність керівника апарату суду та голови суду, а також їх заступників, яка спрямована на створення, підтримку та реалізацію достатніх, допустимих та належних умов для виконання суддями своїх функціональних обов'язків без порушення їх права на незалежність та неупередженість;
- Державна судово адміністрація України та її структурні підрозділи виступають посередниками між керівниками апаратів суду та головами;
- досвід інших країн свідчить, про більшу деталізованість повноважень та обов'язків адміністраторів суду, що, у свою чергу, створює для них граничні рамки у колі їх виконання;
- необхідно обмежити повноваження керівників судів представницькими функціями та контролем за організацією роботи суду, а всі інші повноваження передати або до його заступників або ж керівнику апарату суду, із заборобою йому здійснювати безпосередньо правосуддя. Мова йде про не позбавлення їх такого права, а про набір нових спеціалізованих кадрів, які мають досвід роботи, але з певних причин не можуть обіймати суддівську посаду.

Отже, Державна судово адміністрація України як посередник між керівником апарату суду та головою судової установи, має здійснювати безперервну співпрацю останніх у вирішенні поточних справ діяльності суду. Для цього потрібно більш точно розмежувати їх обов'язки, щоб уникнути зайвого втручання, та впровадити спільну відповідальність та зацікавленість обох

учасників управлінського процесу. Від якісної та ефективної взаємодії голови суду та керівника апарату суду залежить робота відповідного суду, якість і швидкість відправлення правосуддя безпосередньо суддями, а звідси і зростання довіри громадян у цілому до судової системи в Україні.

Список використаних джерел:

1. Кадрова політика в суді : практичний досвід сьогодення // CONVDOCS. – 2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.convdocs.org/docs/index-124910.html?page=31>
2. Типове положення про апарат місцевого, апеляційного судів // COURT.GOV.UA. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://court.gov.ua/userfiles/tipove-polozh-pro-aparat.pdf>
3. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 07.07.2010 р. № 2453-VI // Офіц. вісн. України. – 2010. – № 55/1. – Ст. 1900.
4. Про державну службу : Закон України від 17.11.2011 р. № 3723-XII // Офіц. вісн. України. – 2012. – № 4. – Ст. 115.
5. Організація роботи суду : [навчальний посібник] // Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», Секція «Право». – 2012. – С. 256.
6. Поняття судового управління: проблеми дефініції / С.Ю. Обрусна // Право і Безпека. – 2010. – № 2. – С. 42-46.
7. Стрижак А. Судове управління в Україні. Теоретичні основи і правове регулювання / А. Стрижак. – Ужгород : Патент, 2004. – 120 с.
8. Посадова інструкція керівника апарату місцевого загального суду : затверджена наказом ДСА України від 19.06.2011р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pl.dn.court.gov.ua/sud0542/2/3/6>.
9. Щодо адміністративних повноважень голови суду / О.Ю. Дудченко // Публічне право. – 2013. – № 2. – С. 205-212.
10. Організація судових та правоохоронних органів : [підручник] / І.Є. Марочкін [та ін.] ; За ред.: І.Є. Марочкін, Н.В. Сібілєва ; Національна юридична академія України ім. Я. Мудрого. – Х. : Одиссей, 2011. – 376 с.
11. Лапкін А.В. Організація судових та правоохоронних органів України у схемах : [навч. посіб.] / А.В. Лапкін. – Х. : Право, 2012. – 136 с.
12. Прокопенко О.Б. Організаційно-правові засади призначення суддів загальних судів на адміністративні посади / О.Б. Прокопенко // Вісник Верховного Суду України. – 2008. – № 9. – С. 28–34.
13. Курило О.М. Проблеми організаційної роботи апеляційного суду області : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура» / О.М. Курило. – Х., 2011. – 225 с.

ЗМІСТ

**ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА;
ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ**

БУРДІН М.Ю. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТА СОЦІАЛЬНІ НАСЛІДКИ КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН У ПЕРІОД СТАЛІНСЬКОГО ТОТАЛІТАРИЗМУ.....	3
МЕЛЬНИЧУК О.С. ВІД ПРАВОВОГО РЕЖИМУ СТОЛИЦІ ДО ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ МІСТА КИЄВА.....	10

**ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС;
СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО**

БУРЛАКА О.С. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ БАГАТОДІТНИХ ТА НЕПОВНИХ СІМЕЙ.....	18
ГАРАРУК І.В. ПРЕДМЕТ ЕНЕРГОСЕРВІСНОГО ДОГОВОРУ.....	23

ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

СИЧОВА В.В. ЄДНІСТЬ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН.....	29
ЯКОВЛЄВА Г.О. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ПРАВА ЛЮДИНИ НА СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.....	34

**АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС;
ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО**

БАКУЛІНА С.В. УЗАГАЛЬНЕННЯ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ЩОДО РОЗГЛЯДУ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ ТА ПРИВАТНО-ПРАВОВИХ ЗЕМЕЛЬНИХ СПОРІВ.....	39
БОЖЕНКО Н.В. ВПРОВАДЖЕННЯ МЕДІАЦІЇ В АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДАХ УКРАЇНИ.....	45
БРАСЛАВСЬКИЙ Р.Г. ДО ПИТАННЯ РОЗМЕЖУВАННЯ ПРИНЦИПІВ ПОДАТКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА: ДЕЛІКТНІ ТА БЕЗДЕЛІКТНІ ВИХІДНІ ПОЛОЖЕННЯ.....	49
ГРИНЯК Т.В. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЗА ДОГОВОРОМ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ВАНТАЖУ АВТОМОБІЛЬНИМ ТРАНСПОРТОМ.....	52
ДІДЕНКО С.В. ДОЗВІЛЬНА СИСТЕМА У СФЕРІ ОБІГУ ТА ЗАСТОСУВАННЯ ЗБРОЇ В УКРАЇНІ.....	56
ДОРОШЕНКО Д.П. КЛАСИФІКАЦІЯ ЗАХОДІВ ПРИМУСУ У СФЕРІ ОПОДАТКУВАННЯ.....	62
ДРОЗД О.Ю. ДЕРЖАВНИЙ СЛУЖБОВЕЦЬ ЯК СУБ'ЄКТ ТРУДОВОГО ПРАВА.....	66
ЖЕНЕСКУ Е.В. ВИЗНАЧЕННЯ ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ, ДІЙ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ НОТАРІУСІВ З НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ ТА ЙОГО СУТНІСТЬ.....	70

КАРАБІН Т.О. ЗМІСТ ТА ФОРМИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ УПРАВЛІННЯ.....	75
КИРИЛЮК А.В., БААДЖИ Н.П. ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА ПРИНЦИПИ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ АВТОРСЬКИХ ПРАВ У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ.....	79
КОБЄЛЄВ О.І. ВИКОРИСТАННЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ПІД ЧАС РЕФОРМУВАННЯ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ.....	85
КОВРИГІНА В.Є. СПІВВІДНОШЕННЯ ДЕТЕРМІНАНТІВ «ПРАВО НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я» ТА «ПРАВО НА МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ».....	89
КОТЯШ Л.П. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС СУБ'ЄКТІВ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ.....	93
КУДРЯВЦЕВ В.І. ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ СПОСОБІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЗА ДОГОВОРОМ КРЕДИТУ.....	99
ЛЕМЕШ Д.Л. АДМІНІСТРАТИВНІ ПОВНОВАЖЕННЯ ПРАЦІВНИКА ПОЛІЦІЇ ЯК ОСНОВА ЙОГО ПРАВОВОГО СТАТУСУ.....	103
ЛІФІНЦЕВ О.В. ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРЕДМЕТА КОНТРОЛЮ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я.....	108
МАНДИЧЕВ Д.В. КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У СИСТЕМІ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ: НОВЕЛИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ.....	113
МУРАВЬОВ К.В. УДОСКОНАЛЕННЯ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІВ ТА УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ.....	119
НІКІТІН В.В. АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПУБЛІЧНИХ РЕЄСТРАТОРІВ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ В УКРАЇНІ.....	124
ПОЖОДЖУК Т.Б. ДО ПИТАННЯ ЩОДО УКЛАДЕННЯ ДОГОВОРІВ З АКЦІЯМИ ПУБЛІЧНОГО АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА.....	128
ПЧЕЛІН В.Б. ЕКСПЕРТ ЯК СУБ'ЄКТ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН.....	133
РУДНИЧЕНКО С.М. АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ МІНІСТЕРСТВА ДЕРЖАВНОЇ СУДОВОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ УКРАЇНИ.....	137
СТРІЛЬЧЕНКО Є.В. КОРУПЦІЯ В УКРАЇНІ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА КРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ.....	141
ТАТАРОВА Т.О. ПОВНОВАЖЕННЯ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ ЩОДО ЗДІЙСНЕННЯ ФІСКАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ В КОНТЕКСТІ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ.....	145
ТИТАРЧУК В.В. НАПРЯМИ РОЗВИТКУ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ.....	149

ХОДАК Є.С. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ОСНОВОПОЛОЖНИХ ПРИНЦИПІВ МІЖНАРОДНОЇ АСОЦІАЦІЇ СТРАХОВИКІВ ДЕПОЗИТІВ.....	155
ЦИГАНОК С.В. АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВА РЕГІОНАЛЬНОЇ ПРОКУРАТУРИ В УКРАЇНІ.....	160
ЧЕМОДУРОВА Н.О. МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ПРИНЦИПУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДДІВ АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДІВ.....	164
ЧЕХОВИЧ Т.В. ПРАВОВІ ОСНОВИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ ГРОМАДЯН ПЕРЕД ЗАКОНОМ.....	170
ЧОРНА А.М. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	176
ШУМЕЙКО О.А. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ ЗА ДОПОМОГОЮ АВТОМАТИЗОВАНИХ СИСТЕМ (НА ПРИКЛАДІ ДЕЯКИХ КРАЇН АЗІЇ ТА АФРИКИ).....	181
КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО	
БЕКЛЕМІЩЕВ С.О. ГОСПІТАЛІЗАЦІЯ ДО ПСИХІАТРИЧНОГО ЗАКЛАДУ ЗІ ЗВИЧАЙНИМ НАГЛЯДОМ ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНІ ДІЯННЯ У СТАНІ НЕОСУДНОСТІ: ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА.....	185
ГАВРИЛОВ Ю.Г. ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТУ БАНДИТИЗМУ.....	190
ЖИТНИК Г.В. ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИГЛЯДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ПРАВА ОБІЙМАТИ ПЕВНІ ПОСАДИ АБО ЗАЙМАТИСЬ ПЕВНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ.....	198
КОМАРНИЦЬКИЙ М.М. ПОНЯТТЯ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ПОТЕРПІЛИМ ВІД ЗЛОЧИНУ ГРОМАДСЬКОГО ОБОВ'ЯЗКУ.....	202
КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ	
АНДРІЄВСЬКА Ю.І. ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОЦЕДУРИ ПРИЙНЯТТЯ НА ДЕРЖАВНУ СЛУЖБУ ПРОКУРОРІВ МІСЦЕВОЇ ПРОКУРАТУРИ.....	207
АНТОНЮК О.В. ОРГАНІЗАЦІЯ І ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ДЛЯ ВИЛУЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ З ОСОБИСТІСНИХ ДЖЕРЕЛ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ХУЛІГАНСТВА, ПЕРЕДБАЧЕНОГО ЧАСТИНОЮ 4 СТАТТІ 296 КК УКРАЇНИ.....	212
ВАКУЛЕНКО О.Ф. ОКРЕМІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНОГО І КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ У ПРАВОНАСТАНОВІ ДІЯЛЬНОСТІ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ ВИХОВНОГО ХАРАКТЕРУ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ.....	217

КАЛЮГА К.В. ЩОДО ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ І СПЕЦИФІКИ ЇЇ ПРОТИВОПРАВНОЇ ПОВЕДІНКИ (В ЕКОЛОГІЧНИХ ЗЛОЧИНАХ).....	222
---	-----

СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

БАКАЯНОВА Н.М. МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ АДВОКАТУРИ: ПОНЯТТЯ, СИСТЕМА, КЛАСИФІКАЦІЯ.....	226
БОЙКО В.П. ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ АПАРАТУ МІСЦЕВОГО СУДУ.....	230
ГРИНЮК В.О. ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПІДТРИМАННЯ ПУБЛІЧНОГО ОБВИНУВАННЯ ПІД ЧАС СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ.....	237
КУЦЕНКО В.Д. ЗНАЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ СУДОВОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ УКРАЇНИ У ВЗАЄМОДІЇ КЕРІВНИКА АПАРАТУ СУДУ З ГОЛОВОЮ СУДУ З УПРАВЛІННЯ РОБОТОЮ СУДОВОЇ УСТАНОВИ.....	243

НАУКОВИЙ ВІСНИК ПУБЛІЧНОГО ТА ПРИВАТНОГО ПРАВА

Випуск 2, 2016
Частина 1

Відповідальний за випуск – В.В. Галуцько

Науковий редактор – О.Ю. Дрозд

Коректори: Я.І. Вишнякова, Н.В. Пірог

Комп'ютерне верстання – Н.С. Кузнецова

Підписано до друку 16.08.2016. Формат 70х100/16.

Обл.-вид. арк. 23,96. Ум.-друк. арк. 26,51.

Наклад 300 прим. Зам. № 1608-16.

Надруковано: ТОВ «Видавничий дім «Гельветика»
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4392 від 20.08.2012
Україна, м. Херсон, 73034, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105.
Тел. (0552) 39-95-80
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua